

Speciální methodika

učby slohové ve školách obecných.

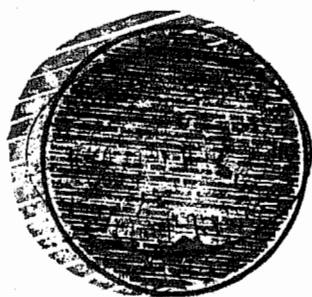

Stupeň dolní a střední.

Sepsal

Václav Franěk,

ředitel měšťanské školy chlapecké v Kr. Vinohradech, člen cfs. kr. české zkušební komise
pro školy obecné i měšťanské v Praze.

V PRAZE 1894.

Nákladem spolku Dědictví Komenského.

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PEDAGOGICKÉHO ÚSTAVU HRADČANSKÉHO	
Inventurní č.	37419
Signatura	U 4884

Předmluva.

Člověk jest tvor společenský. Nejužší páskou, která jej ve společnost víže, jest řeč. Řečí dorozumíváme se vespolek; řečí sdílíme si navzájem své myšlenky a city; řečí projevujeme své tužby a žádosti. Řeč jest tedy jedním z nejvzácnějších darů, jimiž Bůh člověka nad ostatní tvorstvo povýšil. Avšak člověk nepřichází na svět s řečí hotovou, nýbrž přináší s sebou toliko způsobilost naučiti se řeči od jiných. A právě okolnosti, ve kterých člověk žije, nejvíce působí na vývoj řeči jeho.

Řeč jest plodem duše. Na vývoji duševním závislým jest vývoj mluvy naší. Vzdělávání řeči bylo ode dávna vyučovacím předmětem ve školách, a povčičenost v řeči vždycky byla pokládána za známku vyššího stupně vzdělání. Avšak pěstování řeči dítek ve škole dalo se do nedávna jednostranně. Největší péle věnována byla učení mluvnickému a pravopisnému, jímž obeznamovalo se žactvo s pravidly o správnosti mluvy, ale praktickému cviku v mluvě, sběhlosti a obratnosti ve vyjadřování se věnováno bylo méně pozornosti, což bylo hlavní příčinou špatného prospěchu v učbě slohové. „Děti učily se množství pravidel a ještě většímu počtu výminek na paměť, kterou vycpáváno bezduchými pojmy a prázdnými formulami. Učení slohové hledělo jenom k písemnému pronášení myšlenek, a nedostávalo se mu hlavního podkladu mluvními cviky,“ praví Krček ve své Praxi ve škole obecné.

Také to vadilo dobrému prospěchu, že se učení slohové provozovalo jako samostatný předmět a nedělo se systematicky. Dopisy, popisy, přirovnání a snad i nějaká kvitance bez náležité přípravy a bez návodu, jak o daném thematě přemýšleti, myšlenky sbíratí, rovnati je a v ladný celek spojovati, byly východištěm i konečným cílem učby slohové.

Jako ve všem učení školním stal se i tu za nového zřízení školního pokrok k lepšímu, a větší měrou všímáno si při učbě jazykové vzdělávání slohu. Přemnozí učitelé vynasnažili se jednak rozmanitými články v paedagogických časopisech, jednak i samostatnými spisy upravití učbu slohovou tak, aby s větším zdarem ve školách obecných se potkávala než dosud. Že však zmíněné spisy přinesly toliko ukázky cviků neb zásobu slohových úkolů bez všelikého návodu a podrobného rozvržení na jednotlivé stupně vyučování, nedostalo se tím učitelstvu takové pomůcky, po jaké zvlášť začátečníci toužili. Přes hojnost těchto knih pomocných nečiněn ve školách obecných ve slohu pokrok valný. Tato okolnost byla pohnutkou k tomu, že v okrese vinohradském na podnět cís. král. školního inspektora, professora Prokopa Procházky, počalo se roku 1888. pracovati o vzdělání podrobné osnovy učení slohového.

Byv vybídnut stálým výborem, uvázal jsem se promluvit v nejbližší příští okresní poradě o vyučování slohu ve školách obecných vůbec. Rozprava má byla ctěným shromážděním nejen vlídně přijata, nýbrž i dala podnět k sestoupení se zvláštní kommisie, jíž uloženo, aby přihlízejíc k dosavadním zkušenostem, k osvědčeným pravidlům a zásadám didaktickým, vzdělala podrobnou osnovu vyučování slohu v jednotlivých třídách školy obecné. Kommisie pracovala po tři léta s pílí vytrvalou, a elaborát, jež r. 1891. okresní poradě předložila ku schválení, dala slavná cís. kr. okresní školní rada vytisknouti, aby každému učiteli v okrese byl přístupným. Když o tom zvědělo i jiné učitelstvo, nastala po zbylých exemplárech tak hojná poptávka, že prodlením roku veškera zásoba jich do různých okresů byla rozeslána, aniž se mohlo všem, kdož o ně žádali, vyhověti.

Jako předseda zmíněné kommisie byl jsem potom s mnohých stran vybízen, abych postaral se o nové vydání řečených osnov. Toto mnohonásobné vybízení pohnulo mne k tomu, že jsem se odhodlal místo osnov poříditi podrobný návod k vyučování slohu, jež tuto ctěnému učitelstvu k vlídnému přijetí vydávám s prosbou, aby bylo shovívavo v posudcích svých o něm a nezapomínalo, že upřímná snaha přispěti aspoň skrovnou měrou ku zvelebení učby slohové a vyhověti naléhavé potřebě byla jedinou pohnutkou ku vzdělání spisu tohoto.

Při volbě cvičiva hleděno výhradně k čítankám a k učivu ve škole probranému, aby čas slohu vyměřený jenom slohovými cviky, nikoli však věcnými výklady vyplňován byl. Jen tam, kde čítanky neposkytly vhodných vzorů k nápodobě popisů a dopisů, sáhnuto pro látku jinam, ale nikdy za meze dětského vědění neb jejich zkušeností. Aby jednotlivé úkoly byly přiměřeny netoliko svým obsahem, nýbrž i svým rozsahem tomu kterému stupni věku dětí, vyprosil jsem si u některých slečen a pánů kolegů, aby některé úkoly se žáky provedli, což také ochotně vykonali. Také jsem se neostýchal v té příčině často hovor zaváděti s učiteli a učitelkami, o nichž měl jsem plné přesvědčení, že pokyny svými mnohou dobrou radu mi poskytnou.

Že jen z praxe školní a ze zkušenosti učitelské vyjítí měl spis můj, hleděl jsem také oceniti vše, co v příčině slohu učiteli vydáno bylo, zvláště hleděl jsem vybrati některé ukázky vhodných úkolů ze spisů, na něž jsem chtěl učitelstvo upozorniti. Uvádím zde zejména spisy: Sbíрка bajek, podobenství, povídek atd., kterou jakožto učivo ku cvičením slohovým ve školách obecných upravil *Karel Bulš*. — Slohová cvičení pro učitele škol obecných a měšťanských. Sepsal *Josef Růžička*. — Cvičebnice slohová. Sepsal *Jan Vitek*. — Theoreticko-praktické navedení k písemnostem. Sepsal *Vincenc Bíba*. — Sbíрка slohových úkolů. Sestavili učitelé *Filip Hyšman* a *Antonín Mojžíš* a j.

Methodické ukázky podrobně provedené nebyly ve spis pojaty proto, aby je učitel doslovně reprodukoval, nýbrž aby byly ukazateli směru, kterým jest se při jednotlivých cvicích slohových bráti.

Na Král. Vinohradech v červenci r. 1894.

Václav Franěk.

Speciální methodika učby slohové

ve školách obecných.

mysliti; ten také lépe a snáze porozumívá tomu, co jiní řekli neb napsali; on překonal největší obtíž pro dobrý a správný sloh.

Učíce se cvičbou jazykovou vyzumívati řeči jiných, stávají se dítky způsobilými snáze a jasněji chápati nauky a pravdy náboženské, jakož i zásady občanského života, a tak stávají se užitečnými členy církve, státu i národa, kdežto bez přiměřeného výcviku v myšlení a mluvení nemůže žák ani hlavního cíle školního vyučování dosáhnouti, ani v životě povinnosti občanské pravým způsobem plniti. Pročež dlužno za jednu z nejpřednějších úloh školy obecné pokládati, by žáci navykali správné a dobré mluvě. Cvičení v myšlení a mluvení buďtež počátkem i koncem školního vyučování, neboť „myšlení a mluvení jsou hlavní činitelé, generální prostředkové všeho duševního vzdělání“.
(Krček, „Praxe ve škole národní“, str. 46.)

II. Že vyučovacím jazykem býti má řeč mateřská.

Mluva jest nejvýtečnější známkou vyššího přirození našeho, kterou se povznášíme nad ostatní tvorstvo. Vzdělávání řeči jest první podmínkou všeho dalšího rozvoje duchovního. Kde jazyk hyne neb se zanedbává, tam hyne a zatmívá se život duchovní, tam hyne mravnost a nábožnost.

Avšak není jednostejno, kterým jazykem mládež vzděláváme. Nejvydatnějším prostředkem vychovavacím i vyučovacím jest jediné jazyk mateřský, neboť co jazykem mateřským do nás se vštěpuje, co mateřským jazykem na vědomí se nám přivádí, to nejpevněji v ducha se vrývá, to nejlépe a nejjistěji ducha vzdělává, rozum osvěcuje a mysl ušlechťuje. Mateřskou řečí svou dovede člověk svá myšlení, své city i svá přání nejlépe a nejživěji projevovati, pročež dle Pavla Jos. Šafaříka: „Umění jazyka mateřského musí při každém vyučování tvořiti přirozený, neodstupný základ.“

Řeč mateřská jest každému národu drahocenným majetkem. V ní zrači se jeho národní ráz, v ní skryt jest veškeren duchovní život jeho předkův, nebo jak Herder praví: „V řeči národa jest jeho veškeré bohatství myšlenek, ústního podání, dějin, náboženství a zásad pro živobyti, v ní jest jeho srdce

i duše.“ Pročež veškeré vzdělávání mládeže diti se má jazykem mateřským. Pěstovati jazyk mateřský jest tolik jako tužiti a upevňovati svazek, jimž občané vzájemně k sobě jsou sdružováni, sesilovati život národa, udržovati slavné upomínky a působiti, abychom si byli více vědomi své vlastní existence a důstojnosti národní.

Aby byla mládež ve svém mateřském jazyku vzdělávána, není jediné zájmem národa, ale býti má též zájmem státu a církve, jimž rovnou měrou jako národu na tom záležitosti musí, aby jim škola zdárný dorost odchovala. Jest tudíž věcí nejen přirozenou a spravedlivou, ale i na nejvyšší nutnou, aby nejen paedagogové, ale i zákonodárci za jazyk vyučovací stanovili jazyk mateřský a položili jej na prvé místo přede všemi ostatními předměty vyučovacími ve školách obecných.

Školám obecným odňat u nás Čechů název škol národních, kterým bývaly před novými zákony školními vždy pojmenovávány, a namítáno, že prý i střední školy a vysoké jsou ústavy národními. Ovšem ale s velikým rozdílem. Ve středních a na vysokých školách nemůže se celý národ vzdělávati, aby se nestal pouze národem lékařů, právníků neb učencův vůbec. V tom smyslu by pak byly polepšovny, ústavy pro idioty a p. také školami národními.

Myslím však, že by se každý národ poděkoval za to, aby mu školy vychovávaly buď jen samé učence nebo idioty. Všecky školy veřejné jsou sice každému přístupny, ale ne povinny jako školy obecné. Škola obecná podává obecné vzdělání národní; ona jest každému školou povinnou, v ní každý člen národa hledati má základ, většina národa, po případě i vrchol svého vzdělání školního. Ona učbou jazyku mateřskému rozsvěcujíc první záblesk duchovního života a rozněcujíc první zásvit národního vědomí, zaslouhuje plným právem případněji slouiti školou národní než obecnou.

III. Že vyučovacím jazykem má býti řeč spisovná.

Jako není pro zdárný duchovní vývoj mládeže lhostejno, kterou řečí jí učení podáváme, tak také není pro výchovu její jednotejno, jaké řeči při tom užíváme a jakou mluvou jí opatřujeme pro praktický život.

Způsob řeči, jakým vzdělání Čechové mluví a píší, nazýváme českým jazykem spisovným. Spisovným jazykem nemíníme tu řeč učenců plnou buď odborných výrazů nebo zvláštních rčení a vazeb, nýbrž řeč upravenou v duchu národním podle zákonů jazykových na rozdíl od prosté řeči obcovací, nedbající správnosti ani grammatické ani slovesné, kterou mluví lid nevzdělaný.

„Škole obecné jest uvéstí žáky ve spisovný jazyk český, aby mluvívu, ústně neb písemně jim podávanému, rozuměli a je sobě do té míry osvojili, by mohli to, čím myšlenkový svůj obor a poklad svých vědomostí obobacují, správnými tvary spisovného jazyka ústně i písemně vyjadřovati. Není jim toliko poznati jazyka spisovného v jeho bohatosti, síle, ohebnosti, uhlazenosti a tvořivosti a vyrozumívati mu, ale mají jim také naučiti se vlásti, zamilovati si jej a naplňovati se jím duchem národním.“ (Krček — „Praxe ve škole národní.“)

Zásoba slov, kterou děti přinášejí s sebou do školy, jest nepatrná, způsob mluvení nejasný, pročež musí býti úkolem školy obecné, aby jazyk spisovný pěstovala, mluvní poklad žáků veličila, rozhojňovala, očišťovala, objasňovala a činila děti obratnými i ochotnými k tomu, by užívaly jazyka toho s rozumem a vědomím. Mluvívo jejich, kterému doma zvykly, napřed vyjadřuje se formami jazyka spisovného a častými hovory doplňuje se a rozmnožuje novými slovy a rčeními.

Zásoba slov a rčení pro vyrozumívání řeči a pro obratnost u vyjadřování se jest důležitější než mluvícké učení, které je nezjednává, nýbrž vzájemné obcování v životě a dobře nastrojené vyučování ve škole. Pročež vlastním příkladem a neustálým cvikem navádějme děti k tomu, aby sobě čím dále tím dokonaleji přivlastňovaly poklad v jazyce mateřském uložený, by jej v jeho neporušenosti zachovávaly, a aby se ho ku projevování svého nitra svobodně užívati naučily.

Mluvíti jazykem spisovným jest dovednost pro dítky velmi důležitá nejen ohledem na jejich obecné vzdělání, ale také proto, že jest nejlepší přípravou a podporou písemnému vyjadřování myšlenek.

IV. Že východištěm učby jazykové nemá býti mluvnice, nýbrž řeč.

Komenský dí: „Jako plovati učíme se plováním, tělocviku těla cvičením, tak mluviti učíme se mluvením.“

Děti učí se mateřskému jazyku na klíně matčině nebo v objetí otcově bez mluvnice. Ukazujice mu rozmanité předměty, seznamují je s jich jmény, vlastnostmi a činnostmi. Napodobujice na př. bučení krávy, štěkot psa atd. hlasem svým, označují tyto zvuky případnými slovesy, a pronášejice kratičké věty, dávají mu je napodobovati. Řeč dospělých jest dítěti vzorem, podle něhož učí se mluvidla svá sestrojovati a nutí se podobné zvuky vydávati. S jménem věci utkvívá v něm představa o věci, kterouž pak sdružuje s představou o činnosti neb vlastnosti její a tvoří tak prvé soudy, jež kratičkými průpovědmi pronáší. S rozvojem duševním množí se jeho zásoba slov a tak dospívá k tomu, že dovede s okolím svým hovořiti po dětsku.

Že však slýchává přečasto jen mluvu chybnou a nabývá tolikéž i představ nejasných, jež druhdy i s nevhodnými slovy spojuje, aneb že se mu docela nedostává pro ně výrazů vhodných, bývá způsob jeho vyjadřování se, když do školy nastupuje, nejasný, kusý, často přerývaný a co do jazyka chybný. Odtud plyne, že východištěm prvých školních cviků musí býti pěstování řeči řečí, neboť řeč jest tu prvním prostředkem vzájemného obcování učitele se žáky; řeči konáme první ponaučování, řeči vštěpujeme dítkám nové představy a podnět dáváme k novým myšlenkám a z jejich řeči zase poznáváme, jakého výsledku jsme se dodělali prací svou.

Aby tedy žáci naučili se obratně jazykem svým vlásti, myšlenky své plyně a srozumitelně vyjadřovati, k tomu nepřivedeme je poučkami o tom, proč to neb ono tak a ne jinak vysloviti jest, nýbrž ustavičným cvikem v řeči, dávajice jim častou příležitost, aby správnou mluvu naši sluchem nazírali a ji co nejčastěji napodobovali. Že však, jak již výše bylo podotčeno, přinášejí z domova mluvu chybnou, budiž prvou naši péčí vyzkoumati a poznati řeč dítek, tu pak důsledně

a vytrvale opravujeme a svou vlastní řečí vzorný příklad jim podáváme.

Kterak dovede obratný učitel naučiti již i nejtělejší školní děti v prvním školním roce správně mluvit, o tom uvést bych mohl mnoho příkladů z praxe školní, nabyté z pozorování jiných, aniž sáhnouti bych musil k vlastní své zkušenosti. Podotýkám toliko, že jistý ředitel a okr. inspektor byl svého času za hospitace v hodině početní překvapen správnou mluvou dítek první třídy, i pokud běželo o užívání číslovek tak, že nemeškal nejvyšší úřad školní na to upozorniti. A mluvnice není a nebyla přec vyučovacím předmětem v první třídě! Tedy nejinak než bedlivým cvikem v řeči nabyly ony děti správnosti mluvy své.

Aby východištěm učby jazykové ve škole obecné byla řeč a nikoli mluvnice, k tomu nabádá nás dále didaktické pravidlo Komenského: „Uč přirozeně“, totiž dle zákonů přírodních, dle pořádku a postupu v přírodě se jevícího. A člověk, tvor přírody, učil se nejprve mluvit; potom teprv, když duch jeho se rozvinul a řeč jeho se vytříbila, abstrahoval z ní pravidla a zákony o své mluvě a o jejím vývoji. Pročež i ty, učitelé, uč děti své napřed správně mluvit a z mluvy jejich potom odvozuj pravidla a poučky, dle nichž jest jim mluvu svou upravovati. Mluvnice jest tedy pouze formální prostředek vzdělání jazyka a jako hlavní úkol zbývá jí ochrana proti chybám vzniklým napodobením nesprávných vzorů. Dále pak učí, aby dovedli žáci voliti slova čistěji, ozdobněji, uhlazeněji a přirozeněji případná, což vymáhá již jistého stupně rozvoje duševního a větší sběhlosti a obratnosti ve vyjadřování se, než jaké děti s sebou do školy přinášejí.

Neučme tedy žáky s počátku správně mluvit na základě pravidel mluvnických, ale veďme je k tomu, by návykem, takorča jako z pudu správně mluvili, čili pěstujeme v nich mluvní cit, a vzbuzujice v nich snahu, aby vždy chtěli správně mluvit, probouzejme v nich mluvní svědomí. Když pak takovým způsobem naučili jsme je jazykem vlásti, řeči naší vyrozumívati, a když duševní obzor jejich byl přiměřeně rozšířen, zásoba slov a rčení rozmnožena, potom teprv přistupme k naukám mluvnickým, bychom také mluvní svědomí v nich vypěstovali. Tak dojdeme spíše k cíli, neboť

žáci, kteří zvykli jsou správně mluvit, snáze osvoji si a pochopí nauky o řeči, spíše si zapamatují poučky mluvnické.

Konečně poohlédněme se do praktického života. Není-li tu mnoho lidí, již znají množství pravidel mluvnických a všech-
likých výjimek a přece mluví nesprávně, kdežto jiní nezna-
jící grammatiky, naučili se bedlivým pozorováním a napodo-
bováním správné řeči jiných a pilným čtením správně mlu-
viti. A jak to bývá ve veřejných hromadách, za obecných
hovorů a debat? Nevěděli-li tu s náhledem svým ten, jenž
plynně, souvisle, byť i mluvnicky nevystrojeně, jej obhazuje,
kdežto mnohý grammaticky pocvičený řečník pro samou
úzkostlivost před chybou mluvnickou mluví trhaně, pronáší
se hledaně a často svou vlastní řeč opravuje, k cíli nesnadno
dochází, řečí svou posluchače nerozhřívá, ba spíše odpuzuje?

Pěstujme tudíž hned od prvopočátku ve škole obecné
vytrvale a důsledně mluvní cit a mluvní svědomí dítek, a
nebudeme mítí tolik učených pánů, jimž jest zcela lhostejno,
řikají-li „kyselý jablko“, „všecky lidé“ a tům p., a jimž
přec nikdo nebude upírati, že by po dvanáctiletém studiu
nebyli si vědomi toho, jak se to správně říkati má, a nebu-
deme také mítí tolik grammaticky pocvičených lidí, již při
velmi vyvinutém mluvním vědomí mají otupělý mluvní cit
a hluché svědomí.

V. Obecný úkol jazyka vyučovacího ve školách obecných.

Hlavním úkolem jazyka vyučovacího jest uschopniti žáky,
aby myšlenkám jiných, pokud se řečí vyjadřují, porozumívali,
a vštípniti jim dovednost ve správném, plynném a zřetelném
vyjadřování myšlenek vlastních.

Způsob, jakým myšlenky své pronášíme, nazýváme slo-
hem. Sloh jest tedy vrcholem vši učby jazykové. Nebude tudíž
od místa, jestliže před pojednáním o slohu povšímneme si, co
v příčině jazyka vyučovacího vůbec ustanoveno jest zákony
a nařízeními školními

a) § 51. řádu školního a vyučovacího z dne 20. srpna
r. 1870 úkol učby jazykové ve školách obecných takto
vytýká:

„aby žáci tomu, co jiní v řeči mateřské povědí, dobře rozuměli a uměli se ústně i písemně správně a plynně vyjadřovati; aby uměli písmo tištěné a psané výrazně a hbitě čísti, a rozuměti dokonale tomu, co čtou, jak co se týče obsahu, tak i spojení částí. Při čemž hleděno buď k tomu, aby rozum žáků se ostřil, myšlenky se objasňovaly a paměť se sílila.

Vyučování jazyku sloučeno buď s vyučováním názorným.

Vyučování názorné počíná nazíráním, pojímáním a popisováním neznámějších věcí ve škole, v domě a v okolí. Zvláště hleděno buď od prvopočátku, aby děti správně a dokonale mluvily a čistě vyslovovaly.

Na vyšších stupních vyučování toto cvičení dále se vede a rozšiřuje. Potřebí přihlížeti k tomu, aby děti všechno to, co v přírodě a v životě mají okolo sebe a co se jim v čítankách přivádí, nazírajíce, poznávaly.

Na nižších stupních vyučování spojuje se s názorným vyučováním formální cvičení v řeči, a žáci učí se znáti nejdůležitější druhy slov. Vyučování mluvnici není theoretickým předmětem, nýbrž obsaženo jest ve cvičení v řeči.

Vyučováním čtení mají se na nižších stupních žáci vésti k tomu, aby mechanicky hbitě, a co do zvuků i smyslu, správně četli.

Cvičení ve psaní má na nižších stupních let za účel, aby se žáci naučili poněkud hbitě psáti a naváděli se methodicky slova a průpovědi opisovati. Též má toto cvičení za účel, aby sobě žáci náležitě osvojili formy mluvnické, jichž se užívá při cvičení v řeči. Při cvičení v psaní přihlíženo budiž zvláště k dobropísemnosti a interpunkci (kladení znamének rozdělovacích).

Také na středních a vyšších stupních let jest velmi důležitým úkolem vyučování jazyku, aby se žáci naučili hbitě, srozumitelně, a co do zvuku a smyslu, správně čísti.

Formální cvičení v řeči (mluvnice), které se děje ústně i písemně, vztahuje se na těchto stupních let k tomu, aby žáci cvičili se ve formách průpovědi jednoduché, aby znali hlavní a vedlejší části průpovědi a uměli slova skloňovati a tvořiti.

Závěrkem vyučování jazyku jest grammatické rozbírání průpovědí v rozličných jejich způsobách.

Pisemné cvičení obsahuje na prostředním stupni roků napodobování povídek a popisů, které se četly a přednášely. Na vyšších stupních buďtež žáci dle schopnosti své cvičeni v listech a v samostatném popisování dle daných návrhů a vedeni k tomu, aby znali formy nejdůležitějších písemností jednacích a vše to, co k nim náleží.

Na všech stupních vyučování cvičeni buďte žáci ve přednášení vybraných kusů prosaických, při kterých bedlivě hleděti sluší, aby jim rozuměli.“

b) Vzhledem k ministerskému nařízení ze dne 5. dubna r. 1878, čís. 5316 vydala c. k. zemská školní rada vynesemím svým ze dne 28. května 1878, čís. 8462 předpisy o tom, jak se zvelebovati má vyučování jazyku na školách obecných a měšťanských, a vyzvala okresní školní rady, aby dbaly o následující věci:

1. Učitelské sbory škol vícetřídních necht ve smyslu § 38. řádu školního a vyučovacího, kde se to dosud nestalo, ustanoví potřebný postup vyučování dle jednotlivých tříd a oddělení, uvedouce takto co do jazyka vyučovacího ve skutek osnovu učebnou, která zdejším vynesemím ze dne 15. března 1877, čís. 115*) pro ten který druh škol předepsána jest; postup ten budiž na základě zkušeností nabytých čas po čase důkladně prozkoumán, dle potřeby opraven a ve smyslu § 34. čís. 4 zákona daného dne 24. února 1873 prostřednictvím c. k. okresní školní rady předložen ku schválení c. k. okresnímu inspektorovi školnímu.

2. Hodiny přikázané dle osnovy učebné jazyku vyučovacímu buďtež výhradně tomuto předmětu věnovány; obsírné vysvětlování věcné, od předmětu se odchylující, ať naprosto pomine.

3. Má-li se pojednávat v hodinách pro jazyk vyučovací určených o člancích z oboru realii, buďtež k tomu účelu vybírány jen články takové, jichžto obsah žákům již dříve ve

*) Nové upravené osnovy nařízeny byly 18. července r. 1885, čís. 21.032, avšak výše uvedené nařízení má platnost dosud.

vyučovacích hodinách pro realie určených řádně co do věci byl objasněn.

4. Na prostředních stupních vyučování, zejména pak ve 3., 4. a 5. třídě obecných škol způsobem vyšším zařízených, budiž co nejbedlivěji hleděno k tomu, aby žáci poznali tvary a porozuměli skladbě jednoduché věty jazyka vyučovacího, protože i na škole obecné nelze obejít se bez řádného vyučování mluvnického co hlavního prostředku k lepšímu vzdělání jazykovému, protože dále nutně požadovati se musí, aby každý žák, jenž způsobilým býti má k úspěšné návštěvě školy střední, snadno poznával i rozeznával tvary vyučovacího jazyka, jakož aby rozuměl základním jeho pravidlům o skladbě věty a konečně jelikož je hlavní podmínkou zdárného zřízení škol, aby vyučovací ústavy rozličných druhů vzájemně se doplňovaly.“

e) Konečně v odstavci 1. výše zmíněného nařízení ministerského stojí výslovně:

„..... „Při těchto osnovách platí zásada, že se na nižších a prostředních stupních vyučování na školách obecných ze všech předmětů vyučovacímu jazyku má věnovati nejvíce hodin vyučovacích.“

Citovati výše uvedená ustanovení, jimiž vyměřuje se všeobecný úkol vyučování jazyka na školách obecných, vidělo se mi býti proto důležitým, aby předem zřejmo bylo, že všechny další výklady založeny jsou na tom, co škole obecné v této příčině zákonem se ukládá, a že nic libovolného neb nahodilého do spisu přijato nebylo. Také mi o to běželo, by připomenutím výše uvedených předpisů odůvodněn byl postup a vývoj cvičení jazykových, jak jej kniha podává.

Mají-li žáci dovedeni býti k cíli učbě jazykové výše vylíčenému, musíme je k němu vésti bezpečnou cestou neustálého cviku praktického, používajíce k jistější jich dopravě rozmanitých prostředků komunikačních a podrobného plánu cestovního čili podrobné osnovy učebné, kterou se každému školnímu roku, anobrž i každému jednotlivému cviku zvláštní úkol ukládá.

VI. Že vzdělání řeči mateřské není předmětem toliko jazyka vyučovacího, ale všeho ostatního učení.

„Veškeré vyučování školní budiž zároveň cvičením mluvním,“ praví Komenský, z čehož plyne,

a) že za všech vyučovacích předmětů dbáti jest nejen obohacování, objasňování a napravování myšlenkového podkladu žákův, ale i

b) o to pečovati, by žák vždy plynně a správně vyjadřoval myšlenky veškerým vyučováním nabyté.

Abý žáci správně a plynně mluvili, na tom má býti učiteli nejvíce záleženo a nesmí toho žádati pouze za hodin vytčených jazyku vyučovacím, nýbrž vždy, po celou dobu školní a ve všech předmětech vyučovacích; jinak nemůže býti dosaženo účelu jazykového vzdělání. Každým předmětem vyučovacím rozmnožuje se zásoba představ a řeč obohacuje se novými slovy, jež podnět dávají k novým myšlenkám; pročež vždycky hledme, aby žáci tyto nové myšlenky vyjadřovati se učili dle Komenského: „Věci a slova tak spolu vésti, jak se víno se sudem vozí, meč spošvou nosí, dřevo s korou a ovoce s šupinou roste. Kterému tedy kolí jazyku učiti se bude mládež, i mateřskému, sloužití se jím musí, aby cokoli jmenovati slyší a čtou, hned také rozuměti věci tím vyznamenané mohli. — a zase, cokoli vidí, slyší, cítí, jakýmkoli způsobem, aby to vypovídati se učili, při držeti je, aby se vždycky rozum a jazyk spolu brousil.“

Jelikož jest sloh takofka výplodem všeho vyučování školního, nemá tvořiti zvláštní předmět vyučovací, nýbrž za všeho vyučování školního pěstován býti.

Slohové cviky mají za úkol přivesti žáka k tomu,

a) aby dovedl o věcech, jež mu škola obecná na vědomí přivádí, ústně i písemně se vyjadřovati po způsobu školské mluvy, jak didakticky a paedagogicky upravena býti má;

b) aby dovedl také to, co vlastním pozorováním a vlastní zkušeností poznal, jiným sdělovací způsobem výše naznačeným.

Je to cíl zajisté vzdálený. Abychom ho tím spíše dosáhli, musíme jej ustavičně na zřeteli míti, za všech předmětů učebných k němu směřovati a od prvního počátku školního života žáka k němu vésti, neboť těch několik hodin, ve vyšších třídách výhradně slohu věnovaných, nepřivedlo by nás ani na půl cesty.

Část první.

O mluvních cvicích.

I. O významu a podstatě mluvních cviků vůbec.

Způsob učení jazyku jest trojí:

1. praktický, jenž v tom záleží, že učíme žáky mluvití mluvou, při čemž dbáti jest řeči správné a toho hleděti, aby se vždy správně mluvilo za všech předmětů vyučovacích a na všech stupních obecné školy;

2. theoretický — formální cvičení v řeči učbou gramatickou — jímž učí se žáci znáti pravidla řeči spisovné, aby nabyli vědomí o správnosti jazykové;

3. theoreticko-praktický, jenž zvláště v učbě slohové se jeví, ježto sloh vedle logického a věcně správného vyjadřování myšlenek závisí na praktickém užívání mluvnických a pravopisných pravidel, jež si žák osvojil.

Dle toho, kde který z uvedených způsobů převládá a ve kterých školních rocích přirozeně jest oprávněnějším, rozeznáváme tři stupně učby jazykové:

a) stupeň dolní — 1. a 2. školní rok — kde pěstujeme mluvu dítek cestou praktického cvičení a ustavičného navykání bez mluvnice. Cvičení to děje se hovory za tím účelem na základě věcného učení zosnovovanými tak, aby jimi vedle pěstování názornosti objasňován a rozmnožován byl myšlenkový obor žákův a bystřena byla soudnost jejich, a zároveň aby se jazyk jejich oblohoval a mluvivo rozhojňovalo;

b) stupeň střední — 3., 4. a 5. škol. rok — a) kde věcné vyučování názorné není hlavně vyučováním mluvním, nýbrž po přednosti vyučováním reálným, rozestupujíc se na přírodopis a přírodopyt, na zeměpis a dějepis;

bb) kde vystupuje v popředí učby jazykové mluvnice jako theoretický předmět, aby žáci nabývali mluvního v š domi, čili aby poznávali příčiny správnosti jazykové a tak nabývali jistoty ve správném mluvení; aby chráněni byli před chybami, k nimž ve veřejném životě bývají sváděni v lidu zakořeněnými zlozvyky mluvními; aby se dovedli hlouběji ponořiti v obsah článků čítankových a ve smysl řeči jiných;

cc) kde čítanka jest hlavní oporou a podkladem mluvním cvikům a

dd) kde vedle toho počátek mají písemné cviky slohové.

c) stupeň horní — 6., 7. a 8. škol. rok — kde vedle výše uvedených prostředků vyučování jazyku jest písemná cvičba slohová vrcholem učby jazykové.

Žáci učí se vyjadřovati myšlenky své dvojím způsobem: ústně a písemně. Obratnost mluvní jest základem k písemnému vyjadřování myšlenek, pročež nejprv v ústní mluvě cvičení buďtež žáci!

Při pěstování řeči mateřské dlužno větší váhu klásti na vzdělávání ústní mluvy jednak proto, že obratnost v ústní řeči jest veliké důležitosti ve společenském životě, po druhé pak, že jen ten jest s to své myšlenky také správně napsati, kdo v ústním vyjadřování se potřebné zručnosti nabyt.

Cvičení, jejichž úkolem jest mluvu dítek vzdělávati, slovou cviky mluvními a jsou:

1. příležitostné, jež konají se za všeho vyučování a po celý školní život, kdykoli se k tomu příležitost nahodí;

2. zvláštní, za účelem pěstování mluvy zvlášť upravené, jež osnují se buď na názorném vyučování věcném nebo na realiích a četbě.

Mluvními cviky, založenými na názorném vyučování věcném, na realiích a četbě vedeme dítě od předmětu ke slovu. Očišťováním řeči a objasňováním mluvního citu uvádíme je do řeči vzdělanců a uschopňujeme je, aby své vlastní myšlenky a city vyjadřovalo jasně slovy případnými.

Obratnosti v pojímání souvislého celku myšlenkového a způsobilosti ve vyjadřování se mluvou spisovnou nenabudou dětičky samy sebou, ani pouze obcováním ve společenském životě, nýbrž hlavně návodem a cvikem školním.

Hlavním cílem cviků mluvních jest výmluvnost. Výmluvnost jest způsobilost myšlenky své zřetelně a plynně řečí pronášeti. Aby se staly dítky výmluvnými, jest třeba:

1. aby nabyly schopnosti správně vyrozumívati myšlenkám cizím, vyjádřeným řečí;
2. aby naučily se dobré výřečnosti;
3. aby navykly správné výslovnosti;
4. abychom obohatili ducha jejich novými myšlenkami a řeč jejich novými slovy a novými vazbami slov;
5. abychom v nich vypěstovali mluvní cit;
6. abychom v nich probudili mluvní svědomí;
7. aby hojným cvikem nabyly způsobilosti k rychlému myšlenek svých slovy odívání a obratnosti v plynném jich vyjadřování.

a) Myšlenkám osob jiných vyjádřeným řečí žák správně vyrozumívá, jestliže řečí tou vzbuzuje v sobě tytéž představy, myšlenky neb city, které jsou obsahem jejím, a rozumí-li tvarům jazyka spisovného, pokud nepřesahují meze jeho vzdělání.

Řečí vyrozumívati učí se dítě od svého vstupu do školy, anof nabývá nových představ a případných pro ně výrazů, poznává jiný způsob mluvení, než jak dosud slýchalo, a zaučuje se ponenáhlu řeč svou dle toho upravovati. Náznorným učením, realiiemi a věcným výkladem a rozborem článků čítankových, jakož i četbou článků těch a vhodných spisů poučných neb zábavných — učitelem řízenou — učí se dítky nejvýdatněji řeči jiných rozuměti.

b) Výřečnost jest způsobilost vyřiči správně a plynně, bez zajikání se všecky jednotlivé hlásky o sobě i ve skupinách.

Příčinou špatné výřečnosti bývá zhusta přirozená vada mluvních orgánů, ale z větší části nemoudré dítek vychovávání. Nerozumné matky, chůvy neb jiné osoby, když dítě žvatlati počíná, mluví s ním řečí rozmazlenou, dávajice mu tak špatný vzor napodobovati. Také ledabylost rodičů nebo pěstounů zaviňuje přechoasto špatnou výřečnost dítek. Nevšímajice si, kterak dítko libuje si na př. v šišlání, koktání a p., dopouštějí mimoděk, že takové výřečnosti navyká dítko jejich ponenáhlu tak, že jinak ani mluvíti nedovede.

Špatná výřečnost jeví se u některých dítek v tom, že nedovedou vyřici některých hlásek a zaměňují je jinými (na př. jablto místo jablko, — žajovat místo žalovat — cepice místo čepice, — u pekaže místo u pekaře a p.) Koktání, šislání, ráčlování a j. bývají výsledky zlých návyků při počátečném vývoji řeči dítek.

K pěstování dobré výřečnosti naskýtá se učitelůvi nejlepší příležitost při rozboru slov ve hlásky, kterýž konáme jako přípravu na čtení hned na počátku prvního roku školního. Zde nejen cvičíme ucho, aby stalo se vnímavým pro všechny hlásky a pro pořádek, jak za sebou ve slově následují, ale i obloujeme mluvidla, učíce dítky každou jednotlivou hlásku náležitě vyřici.

Správná výřečnost učitelova budiž tu zákoví vzorem. Jest tudíž nezbytným požadavek, aby učitel sám prost byl všech zlých návykův u výřečnosti, aby sám neráčloval, nekotal a p.

Najednou však dobré výřečnosti žáky nenaučíš, nýbrž vytrvalým a důsledným cvikem, který konati sluší s laskavostí, se shovívavostí, bez výsměchu, úsklebků neb urputného osopování se. Také nedopouštěj, aby se takovým ubožákům jejich spolužáci vysmívali.

c) Dobrou výslovnost má, kdo jasně a zřetelně vyslovuje celé slovo s náležitým přízvukem a přiměřeným tempem tak, že

aa) žádné hlásky nezamlčuje neb nepolyká ani na začátku, ani uprostřed, ani na konci slova; na př. neříká ešte místo ještě, — oják místo voják, — Pánbu místo Pán Bůh. — dóm místo domů, — čook místo člověk, — ve menu Otce místo ve jménu Otce a p.

bb) hlásek ve slově nepřehazuje, jako: verlyba místo velryba a j.;

cc) nezaměňuje jedné hlásky za druhou, ač všechny dobře říkati dovede, na př. brabeneec místo mravenec, falář místo farář, nedvěd místo medvěd atd.;

dd) nepřidává žádné hlásky, říká na př. opice, nikodi vopice, orel a ne vodel a p.;

cc) krátké samohlásky krátce, dlouhé dlouze vyslovuje, na př. Bože a nikoli Bóže, — naplň srdce svých věrných a zápal v nich oheň lásky své a nikoli náplň . . . a zápal a j.

ff) klade přízvuk tam, kam náleží.

Dobrá neb špatná výslovnost jest věc návyku a dobré vůle, pročez přidržuj neustále žáky k tomu, aby dobře vyslovovali, a probouzej v nich vůli, by se vždy vynasnažovali správně vyslovovati, co ústy vyjadřují.

d) Žáci učí se nejprv sluchem pojímati řeč mluvenou. Vzorná mluva učitelova jest tudíž nejpřirozenějším prostředkem učby jazykové, z čehož plyno pro učitele zásada: „Ať vypravuješ neb se vytazuješ, ať předčítáš nebo deklamuješ, vezdy vzorné mluvy dbej!“

Rozpřádajíce se žáky častý hovor, přidržíme je k tomu, aby řeč naši bedlivě nazírali a přesně ji napodobovali. Při tom naskýtá se nám také vhodná příležitost k neustálému napravování chybné mluvy jejich. Důsledným takovým cvikem nabývají žáci schopnosti, že takořka z pudu vycitují správnost mluvy, kteréžto způsobilosti říkáme mluvní cit.

e) Mluva, kterou s sebou přinášejí dítky do školy, je východištěm mluvních cviků. K té musí se učitel skloniti a řeč svou tak upravit, aby byla správná a dítky jí rozuměly. „Kde zlý návyk, hned mu odučuj,“ dí Komenský, pročez hned od prvopočátku měj dítky k tomu, aby správnou mluvu tvou napodobovaly a kdykoli chybí, pomocí tvou chybu napravovaly, buď si povahy jakékoli. Netrp v mluvě ledabylosti, anobř na tom ustavičně trvej, aby dítky vůli měly a vždy chtěly správně mluvit. Tak v nich probudíš mluvní svědomí.

Vypěstovati v žácích mluvní cit a probuditi v nich mluvní svědomí, budiž přední péčí naší netoliko na dolním stupni věku dítek, nýbrž od počátku docházky školní až do posledního odchodu ze školy!

f) Myšlení a řeč spolu se vyvíjí, pročez jen to, co mluvním cvikům přiměřený podklad myšlenkový dává, jest nejvhodnějším středem, k němuž družíme vzdělání řeči žákův.

Názor jest základem veškerých funkcí intelektuelních. Pročez dejme dítkám hojně příležitosti, aby mnoho věcí viděly, všemi smysly, pokud možno, je nazíraly; podávejme jim

příležitost, aby samy zjednávaly si nové a nové názory, pořádejme a doplňujme názory již osvojené a představami utkvělé; mluvíme s nimi o předmětech uvažovaných, učíme je znáti jména těch předmětů a nutíme je, aby o nich myšlenky své pronášely: a nastoupíme nejpřirozenější cestu nejen učby jazykové, ale všeho intelektuelního vzdělání dítek dle Komen-ského: „Nevědomosti lékem jest učení, kterým vtip ve školách spraven býti má; avšak tak, aby učení bylo pravé, aby bylo plné, aby bylo jasné, aby bylo pevné Čehož základ jest, aby věci smyslové právě představeny byly smyslům, aby pochopeny býti mohly. Pravím a opětuji hlasem velikým, že toto poslední je všeho ostatního základem, protože ani činiti, ani mluvíti moudře nemůžeme, leč bychom prve všemu, co činěno a o čem mluveno býti má, dobře rozuměli. V rozumu pak ničeho není, co nebylo dříve v smyslu. Cvičíme-li tedy smysly pečlivě k tomu, aby ony rozdíl věci právě pochopily, položíme základy vši moudrosti, vši výmluvnosti i všech opatrných činů života.“

II. O mluvních cvičích založených na názorném učení věcném.

Dítky do školy vstupující přinášejí s sebou jistou hoto- vost v ústní řeči, již nabyly obcováním v rodině a v okolí svém. Ale jak rozmanity jsou poměry a okolnosti, ze kterých přicházejí děti do školy, tak rozmanitá bývá jejich řeč a v řeči obratnost. Dítě řemeslníkovo stýkalo se s jinými osobami a s jinými věcmi nežli na př. dítě úředníkovo; i není divu, že co jednomu známo, druhému jest neznámo, o čem dovede mluvíti toto, že tomu nerozumí ono, jelikož každé z nich má jiné představy, jinou zásobu slov. Podobnou rozmanitost shledáme, přirovná- jíce v této příčině dítě bohatého měšťana k dítěti chudého nádenníka, dítě z lidnaté osady k dítěti na samotě vyrostlému. Jest sice pravda, že dítky zámožnějších rodičů bývají v řeči zběhlejší nežli děti rodičů chudobných, jež ponejvíce samy

sobě ponechávány bývají, ale ani oněm nedostává se takové obratnosti jazykové, jaké jest jim dodělati se vyučováním školním.

A všechny tyto tak nejednostejného duševního vývoje dítky vésti jest učitelí k jednomu cíli touže cestou. Jest tudíž věci zcela přirozenou a na nejvýš nutnou, aby jim upravil také jednostejné východiště, odkudž by všechny společně vyjítí a pospolu kráčeti mohly k cíli naznačenému, kterýmžto východištěm nejpřirozenějším jest tak zvané názorné vyučování, které počíná nazíráním, pojímáním a popisováním nejznámějších věcí ve škole, v domě a v okolí. Na tomto vyučování osnují se rozmluvy jako prostředkovatelé vzájemného obcování učitele se žáky, jež mu podávají vhodnou příležitost k tomu, aby vyšetřil duševní stav dítek svých. jejich způsob mluvení a nedostatky v těchto příčinách u nich se jevíci.

Jelikož s pěstováním jazyka těsně souvisí intelektuelní vzdělání dítek a jelikož názorné vyučování jest na dolním stupni hlavním zdrojem obou těchto směrů školní výchovy, nebude tuším od místa, jestliže o věci obšírněji pojednám a k cíli tomu uvedu zde některé pokyny z mé „Speciální metody vyučování ve třídě elementárné“, sem směřující.

Člověk skládá se z těla a duše. Obě tyto části bytosti lidské v sebe navzájem působí: tělo v duši, duše v tělo; duše oživuje tělo, tělem pak budí se v duši život duchovní. Právě-li: „Tělo jest nástrojem duše“, chceme tím říci, že svět vnější jen tělem má přístup k duši, duše pak jen tělem může ve světě působiti.

Jsou pak hlavně jisté části těla, kterými jako branami vcházejí účinky světa vnějšího do duše: míním totiž čidla, v nichž se koučí zvláštní ústrojí vláknité, z mozku a míchy se rozvětřující, zvané nervy smyslovými, které tyto účinky do mozku, jako ústředního sídla duše, přinašejí, vzbuzující v duši zvláštní stavy, kteréž pocity nazýváme. Duše má tedy schopnost pocítovati pomocí čidel; schopnost ta slove smysl. Pocity vzniklé popudy nervů smyslových jmenují se pocity smyslovými: pocity zrakové, sluchové, hmatové atd. Aby v duši vznikl pocit smyslový, potřebí jest tedy:

a) aby ten neb onen nerv smyslový byl ve svém čidle podrážděn;

b) aby podráždění to nervem šlo k mozku (a mozkiem k duši);

Čítí nebo pocítovati jest prvotná neboli základní činnost duševní, poněvadž se probouzí v duši nejdříve a poněvadž tou činností počíná se vůbec duševní život člověka.

Dítě žije prvotně povšechně, nerozeznávajíc pocit od pocitu; byly-li mu na př. nervy různých smyslů podrážděny, vznikly v něm sice různé pocity, ale tyto pocity, shrnuty jsouce v jednu tlupu, působí v duši dítěte dojem povšechný. Rovněž nerozeznává původně různých pocitů smyslu téhož, jako na př. hmatu tvrdého, drsného, teplého, suchého atd. S počátku roste v duši, řekli bychom, chaos pocitový o barevném, znějícím, chutnajícím, studeném, teplém a p., v němž duše nerozlišuje ani samu sebe od pocitů těch.

Teprv když častým střídáním vnějších popudů týž pocit znova a znova se opakuje, duše počne rozlišovati jej i sebe od pocitův ostatních, a tuto činnost duše nazýváme vnímáním, pocit rozlišený vjemem.

Duševní život nepřestává však na pouhém pocítování a pocitů rozlišování, nýbrž obojí tyto stavy podkladem jsou vyšší činnosti duševní. Stálým střídáním a opakováním vnějších zjevů, ve smysly působících, stává se duše znenáhla způsobilou rozeznávati nejen pocity různých smyslův, anobrž nabývá též vědomí toho, co bylo příčinou nebo původem toho kterého pocitu, jakož i toho, že jeden pocit dříve, druhý později vznikl. Ustavičnými změnami těmito nabývá pak duše schopnosti samostatně obrátiti se k určitému předmětu, který v ní vzbudil jisté pocity a pocity ty co do místa a času uměšťuje. Toto vědomé prodlévání duše u jistého předmětu, ve smysly naše působícího, a samočinné pojmání jeho v oněch směrech nazýváme nazíráním. Způsobivosti duše nazíratí říkáme názorlivost.

Nazírání má za účinek zvláštní duševní stav, který nazýváme názorem smyslovým. Náзор odvozujeme z pocitů, a protože pocity trvají jen potud, pokud trvá popud pocitový, trvá také názor jen potud, pokud nazíráme na určitý předmět. A což, přestane-li vnější popud a přestanou-li pocity i názory, nezůstane v duši nic? — Duše má schopnost samostatně představovati si, co pocítíla, co vnímala, nač nazírala, a schopnosti té říká

se představivost, účinku pak tohoto představování představa smyslová.

Pocit smyslový, názor smyslový, představa smyslová jsou základy veškerého života duševního, a protože stavy ty v duši vznikají popudy smyslovými, jsou smyslové prvými prostředkovateli veškerého pojmání vnějšího světa neboli prvými prostředkovateli všeho vědění, a dle Komenského „nejpředněji tedy a stále cvičení býti mají“.

Dítě nabude mnohých představ i bez úmyslného přičinění jiných osob, ano stále a stále jest ve styku s týmiž předměty svého okolí a jimi ponoukáno bývá k tomu, aby je pozorovalo; ale ze zkušenosti víme, že veliká tékavost jeho nedovoluje mu klidně na věc nazírat, takže zvědavost jeho ukájena bývá pouze věcmi nebo znaky věcí vedlejšími neboli tím, co mu právě nejvíce do očí bije. Pročež nedostává se zhusta oněm představám jeho určitosti a jasnosti.

Škole však o to běžeti musí, aby děti nenavykaly nazírat povrchně a bez myšlenek, nýbrž správně a všestranně, a tak aby nabývaly o věcech představ určitých a jasných. Učení, úmyslně tak nastrojenému a za cíli právě vytčenými se nesoucím, uvykli jsme říkati učení názorné nebo také věcné.

Abychom představy, jež jsme v dítěti vzbudili, také v něm ustálili, opatřujeme je jmény, jimž slova říkáme. Jest tedy slovo zvukovou značkou představy, jako jest na př. písmeno značkou hlásky, číslice značkou čísla, *q* značkou centu metrického, \sphericalangle značkou úhlu atd. Bez slov směřily by se a zatemnily představy tak, že bychom jedné od druhé odděliti a rozeznati nemohli: „Slova jsou mechanické pružiny, v nichž se tají síla duchovní: čím jsou přiměřenější, čím lépe jsou utvořena a čím vhodněji se jich užívá, tím výše povznášejí mysl, a tím větší jest odív nad touto neviditelnou jejich silou,“ dí Jan Pravoslav Koubek.

Spojování a rozlučování představ slove myšlením. Myšlenky řečí projevujeme; myšlení a řeč tedy současně se vyvíjejí a k vývoji tomu na dolním stupni školy obecné přispíváme tak zvaným názorným učením nejúspěšněji,

1. když názorným učením vštěpujeme dítkám nové představy a ty pak, které již mají, objasňujeme;

2. když nabyté představy případnými slovy odíváme, čímž rozmnožujeme slovní obor žákův;

3. jestliže chybnou mluvu, špatnou výřečnost i výslovnost opravujeme, nesprávné pojmenování správným nahrazujeme. Zkusili jsme zajisté všickni, že mnohé dítky mají o některých věcech představy, ale že pro představy ty nedostává se jim pravého výrazu; nebo že užívají slov, neznajíce jejich významu;

4. jestliže za věcného učení vedeme žáky k tomu, aby, co pojali, upravili v určité myšlenky, aby ty myšlenky vyjadřovali formou mluvnickou správnou;

5. když dítky nazírajíce na věci, vnímají je, rozeznávají jejich znaky, předměty, jimž náleží týž znak, shrnují ve skupiny — rozebírají věci v jejich části, upozorňují se na jejich pohyblivost, všímají si, k čemu jsou, kolik jich jest, jaké jsou dle barvy, osvětlení, podoby; jak působí na čidla: páchnou-li příjemně nebo nepříjemně, jsou-li těžké nebo lehké, tvrdé nebo měkké, velké nebo malé, drsné nebo hladké atd., a tak učí se mysliti, souditi, bystří své smysly, stávají se všímavými, učí se správně nazíratí;

6. když stálým hovorem o tom, co pojaly, obohacuje se mluvní poklad dítek nejen novými výrazy, ale i výrazů těch tvary;

7. když musí žák o tom, co smysly vešlo v jeho ducha a co slovy ve vědomí jeho bylo vtisknuto, vypovídati sám, vypovídati často, vypovídati dle vzoru mluvy učitelovy, oblomuje se velice jeho mluvní schopnost a probouzí se v něm mluvní cit.

Jelikož tedy názorné vyučování nejvíce příležitosti podává k tomu, abychom v dětech nové představy vzbuzovali, představy ty případnými výrazy opatřovali a děti k hojnému přemýšlování a myšlenek vyjadřování nutili, jest vyučování názorné nejvhodnějším a nejpřirozenějším prostředkem nejen k vzdělání ducha, ale i ku pěstování řeči dítek do školy nastupujících.

III. O mluvních cvicích založených na realiiích.

Když jsme vyučováním názorným do jisté míry vědomosti žáků rozmnožili, myšlenky jejich objasnili a v řeči je vzdělali tak, že rozumějí jazyku spisovnému v jeho základních formách a umějí také myšlenky své do jisté míry správně pronášeti, rozestupuje se učení jazykové na vyučování

1. mluvnici a pravopisu,
2. čtení a psaní,
3. slohu.

Kdežto mluvnice a pravopis správnost jazykovou za hlavní cíl mají, zůstává četbě a realiiím kromě jejich zvláštních účelů také rozmnožovati mluvívo žáků a v plynném a zřetelném vyjadřování myšlenek je zdokonalovati.

Názorné vyučování ustupuje pak dle nových osnov tak zvaným realiiím: přírodopisu, přírodozpytu, zeměpisu a dějepisu. Vědecké názvy předmětů realných svedly učitelstvo k tomu, že opustivši dosavadní methodu, kterou se na dolním stupni při názorném učení řídilo, pěstovalo realie po způsobu středních škol, sledujíc při tom hlavně cíl jeden, totiž obohacování ducha mládeže vědomostmi realnými, ale zanedbávalo formálního vzdělávání dítek a pěstování řeči tou měrou, že i samo vysoké ministerium kultu a vyučování slyšíc mnohé stesky do slabého pokroku v učbě jazykové, vidělo se nuceno vydati o tom zvláštní nařízení ze dne 5. dubna r. 1878, čís. 5316, dle něhož má se na nižších a prostředních stupních vyučování na školách obecných ze všech předmětů vyučovacímu jazyku věnovati nejvíce hodin vyučovacích a že realie teprve na vyšších stupních vyučování dopodrobna mají býti probírány. Dále pak že v těch málo hodinách které se na stupni prostředním vyučování na školách obecných v témdni věnují realiiím, mají se dle osnov učebních probíratí toliko jednotlivá přírodopisná individua na základě názoru a s použitím čítanky, a z přírodovědy taktéž jen nejjednodušší vědomosti mají býti sprostředkovány; také se mají dítěti předváděti obrazy ze zeměpisu a dějepisu, zvláště co se týče domova a vlasti. Takovýmto obmezeným a schopnosti dětí přiměřeným realistickým vyučováním nejen se docílí důležitých výhod paedagogicko-

didaktických vůbec a v postupu vyučování uvede se nutná rozmanitost osvěžující, nýbrž se tím i velice prospěje vyučování jazykovému.

Z toho nade vši pochybnost jasně vyplývá, že vyučování realii má sledovati tytéž cíle a konati se touž methodou jako vyučování názorné, ovšem že s většími požadavky a ohledem na vyšší stupeň rozvoje žactva, což se také v § 51. řádu školního a vyučovacího ukládá takto: „Na vyšších stupních vyučování toto cvičení dále se vede a rozšiřuje. Potřebí přihlížeti k tomu, aby děti všechno to, co v přírodě a v životě mají okolo sebe a co se jim v čítankách předvádí, nazírajíce poznávaly.“

Úkolem realného vyučování na obecných školách není vychovávatí zemězpytce nebo historiky, ani přírodozpytce nebo fysiky, anobrž vštipiti žákům základní pojmy těchto věd a opatřiti je oněmi vědomostmi, jichž pro život praktický nejvíce věděti potřebí jest, a to:

1. aby poznali ony věci přírodní, ježto svým užitkem neb svou škodou, rozšířeným užíváním v živnostech a v umění, nebo důležitostí v přírodě vynikají; zvláště pak ony, s kterými v domácnosti se setkávají. „Učiteli, na zřeteli mívej vůbec možný budoucí stav a povolání žákův a uč věcem pro tento potřebným!“

2. aby naučili se bystře a bedlivě je pozorovati a charakteristicky je popisovati;

3. aby poznali nejdůležitější úkazy přírodní a naučili se jim rozuměti;

4. aby rozuměli obyčejným výjevům v životě domácím, v polním hospodářství a v živnostech;

5. aby nabyli zalíbení v přírodě a lásky k ní;

6. aby poznali vlast a naučili se ji milovati;

7. aby poznali ony příběhy a události, jež pro vývoj vlasti a národa neb veškerého člověčenstva veledůležitými se staly;

8. aby oddanost, lásku a úctu k zeměpánu a k celému rodu panovnickému si osvojili.

Že kromě oněch cílů ještě jiné momenty vychovatelské na zřeteli míti jest při učbě této, zvláště zde ukazovati, nebylo by na místě. Ukážeme pouze, kterak jest při tom vzdělávání jazyka dbáti.

Vstěpujice žákům nové poznatky z realii, řídme se pravidly:

1. „nemuoho najednou, nýbrž při jednom setrvati, pokud třeba“ (Kom.);

2. poznatky buďtež sic nemnohé, ale vědecky správné a chápavosti dětské přiměřené;

3. varujme se všelikých podrobností, alebrž přidržujme se jen oněch znaků, kterých k nabytí jasné představy nevyhnutelně třeba;

4. hledaných terminů neužívejme, ale opatřujme nově poznané věci názvy vědecky správnými a případnými;

5. výklady své opírejme o názor a hledme pokud možno, aby žáci sami o všem se přesvědčovali;

6. varujme se frasovitého povídání bez věcného obsahu, jakož i dlouhých rozvláčných výkladů. Čím více toho napovídáme, tím více mysl a pozornost žáků rozptýlíme, zájem pro věc oslabíme, až stanou se k ní lhostejnými a na konec nedovedou ani o podstatných znacích se proslovití;

7. učitelé, hled. abys netoliko sám mluvil, ale hojnou měrou dával žákům příležitost, by sami mluvili, neboť dle Komenského: „Mlčením mluvíti nenaučíš. Pouhým mlčením, aby žák pozor dával, nikdy nedosáhneš, nerci-li aby prospíval. Ano, čím více jej k němé takové pozornosti budeš nutiti, tím více ochábne;“

8. co žáci vidí, pozorují neb kterýmkoli smyslem pojmají, nechť se o tom sami vyjadřují, při čemž učitelé zbývá jen oprava, doplnění neb uspořádání myšlenek žáky pronesených;

9. charakteristické znaky seberme v jeden krátký celek stilisticky upravený a dávejme jej žákům tolikrát opakovatí, až i slabší reprodukovatí jej dovedou; neboť žák jen to dobře umí, co tak umí, aby dovedl jiným srozumitelně a jasně povědětí;

10. čemu jsme tímto způsobem žáky naučili, na to nebudiž zapomináno, nýbrž často opakováno, aby se stalo trvalým majetkem jejich; neboť jen častým opakováním utvrzuje se vědění žákův a častým projevováním známých, jasných myšlenek nabývají obratnosti v plyném se vyjadřování ústním;

11. kdy a pokudkoli možno, dejme žákům ouen stilisticky upravený soubor nového učení také napsati, buď na konci hodiny, nebo jako tiché zaměstnání, nebo jako domácí opakování, čímž nejen přispějeme velice k utvrzení nově nabytého vědění, ale prospějeme také písemnému pronášení myšlenek. Na středním stupni jest to výborným materiálem ku psaní z paměti, na horním pak vhodným podkladem k různým slohovým cvikům písemným.

IV. O četbě jakožto podkladu mluvních cviků.

Vedle realii jest na středním a horním stupni také četba čítanková účinným zdrojem cvičení mluvních. Nejsou čítanky jen k tomu, aby se žáci na nich čísti naučili a ve čtení zdomakovali, nýbrž mají býti také podkladem učení reálnému, zvláště pak vzdělávání jazyka mateřského.

Články čítankové, obsahující vedle učiva pro realie také vzory jazyka v rozmanitých výtvech stilistických podané, tvoří též východiště a středisko vyučování mluvního na středním a horním stupni.

Ohledem na tento účel čítanek jest učiteli nevyhnutelnou povinností,

1. aby znal všechny články i co do obsahu i co do formy;
2. aby rozeznával články, jejichž obsahu porozumějí žáci bezprostředně, od oněch, které vymáhají výkladu;
3. aby dle obsahu jejich položil je na dobu, kam se nejlépe hodí;
4. aby věcný výklad jejich dobře hodil se ku postupu, kterého jest šetřiti při reálném učení;
5. aby označil si články, jimž se bude žákům doslovně na z paměť učiti;
6. aby vyznačil články, které zvlášt hodí se k cvičením mluvnickým, pravopisným neb slohovým.

Že každý článek nehodí se ke všem druhům cvičení jazykových, jest samozřejmo. Nemůžeme tudíž dosti vřele učitelstvu doporučiti, aby v této příčině co nejbedlivěji uvažovalo, ku kterému cviku a jakou měrou hodí se nejlépe článek

čítankový jak svou formou, tak i svým obsahem. Varujme se přílišného tak říkajíc vymačkávání článku, abychom nesetřeli s něho pel tak, že by pozbyl u žáků svého vzletu, své účinnosti na jejich city nebo snahy a nestal se jim takovým anatomickým rozkladem hromádkou ohlodaných kostí, směsicí podst. jmen, přídav. jm., sloves atd., nebo kupou podmětů, výroků, předmětů a j.

Naše čítanky obsahují tak hojný výběr článků, že nebude učiteli za těžko i pro zvláštní účely paedagogické nebo methodické několik jich naléztí. Kéž by jen bylo lze za rok probrati všecky a využítovati jich tak, jak tendencí svou přímo napovídají.

Pokud se prostředkovaného porozumění obsahu článků týče, vedeme k němu žáky rozmanitým způsobem, řídíce se dílem povahou článků samých, dílem stupněm vzdělání žákův, ale nemenší měrou také tím, k jakému účelu jsme článek zvolili.

Porozumění článku čítacího jest závislo

- a) na znalosti významu slov o sobě a ve spojení s jinými;
- b) na vztahu slov jedněch k druhým;
- c) na správné vazbě vět;
- d) na známosti představ a pojmů tam přicházejících.

Prvým třem věcem naučí se žáci v mluvnici; co pod 2. uvedeno jest, vštěpujeme žákům názorným čili věcným učením, realiiemi nebo i za ostatních předmětů, když se k tomu vhodná příležitost naskytne.

Pro zvláštní výklad článků čítankových zbývá jen to, co nemohlo za ostatního vyučování vysvětleno býti, buď že povahou svou se tam nehodilo, nebo nebylo na čase, aby se vykládalo.

Připravuje se na výklad toho kterého článku čítacího, uvažuje učitel:

- a) co jest dětem z obsahu jeho již známo buď z vlastní jejich zkušenosti nebo z předchozího vyučování školního;
- b) co jest tendencí toho článku;
- c) kterak jest výklad založiti, aby děti takorčka samy ze sebe našly, co ze článku jim jest nového, dosud neznámého, neb odkryly skryton v něm pravdu nějakou, nebo naučení mravní, nebo poučení pro praktický život atd.;

d) kterých učebných prostředků, učebných pomůcek, metody atd. užití, abychom přivedli žáky k hlubšímu pojetí článku.

Když pak žáci do obsahu článku myslí svou se pohroužili, vedme je k uvažování:

aa) co je hlavním obsahem článku;

bb) co jest v něm vedlejšího;

cc) který postup myšlenek se tam zachovává;

dd) ve které hlavní stati dá se rozčleniti;

ee) slyšel-li neb četl-li žák již něco podobného doma či ve škole;

ff) které vlastnosti jeví se na osobách v článku jednajících;

gg) kdy, kde a za kterých okolností udály se příběhy tam líčené;

hh) které pohnutky daly podnět k jednání osob oněch;

chch) byly to pohnutky povahy ušlechtilé či nekalé?

ii) které překážky bylo osobám oněm překonati?

jj) byl by žák také tak jednal?

kk) jaké poučení z toho vyplývá pro život?

Jindy zase

ll) přirovnáváme jednání osoby jedné ke druhé, vlastnosti osoby jedné k vlastnostem jiných osob;

mm) přirovnáváme obsah jednoho článku ke druhému; nebo

nn) vedeme žáky k tomu, aby rozlišovali slušné události od neslušných, věci krásné od škaredých, užitečné od škodlivých, dobré od zlého;

oo) někdy rozebírají se rozličné poměry života obecného, nebo z dětského života, na př. v některém článku objevuje se dítě jako člen rodiny, líčí se tam jeho poměr k rodičům, bratrům neb sestrám, k příbuzným nebo k čeledi, k spolužákům neb učitelům a p.:

pp) z konání nebo jednání osob ve článku uvedených abstrahujeme vlastnosti jejich;

qq) stejné k stejnému soustřeďujeme a p. v.

Pojal-li žák náležitě smysl čítacího článku rozpravou, a je-li zřejmý význam a cena jeho, následuje po pojetí reprodukce toho, co bylo pojato, což ovšem děje se zase způsobem rozličným:

1. učitel otázkami vyvíjí, co ve článku jest obsaženo;
2. učí žáky vypravovati krátké články v celku, delší po částech;

3. učí je vypravovati nejprve slovy čítanky, později volně.

Cvičení ve volném vypravování jsou na nižších stupních nesnadná; pročež musí se omeziti na reprodukci docela krátkých článků neb statí. Zde budiž hlavně dbáno toho, aby žáci odpovídali co nejvíce slovy čítanky, by si osvojili mluvnické tvary. Josef Sokol ve svém „Průvodci“ praví: „Nestůjme na tom, aby žáci vypravovali článek svými slovy. Celý článek jinak vypravovati, než je v čítance, jest znamenný pokrok ve slohu, dosažený dlouhým a mnohým cvičením.“ Avšak aby žáci stali se způsobilými k volnému reprodukování obsahu článku a obratnými v souvislém vypravování, jest pro vzdělání řeči veledůležitá a nesmí obměškáváno býti. Bez předběžných cviků přípravných nebudiž ovšem na žácích žádáno, aby, co slyšeli neb četli, volně reprodukovali. Když se jim však dostalo náležitých příprav, nebude jim zajisté na vyšších stupních věcí nepřekonatelnou vypravovati článek vlastními slovy.

Za takové přípravné cviky k volnému reprodukování článků čítankových doporučujeme:

1. vhodná místa, věty, statí, buďtež pozměňovány postránce grammatické tak, že na př. číslo jednotné ve množné, množné v jednotné se převádí; nebo co praveno o osobě první, převede se na osobu druhou, třetí a naopak; co uvedeno v čase minulém, říká se v přítomném čase; věty činné proměňují se v trpné a trpné v činné; také žádáme, aby místo náměstek dávala se podstatná jména;

2. dotazujeme se po určení času, místa, způsobu, příčiny, účelu, původu;

3. věty vypravovací vyjadřujeme způsobem tázacím, žádacím, rozkazovacím neb naopak;

4. dávejme pozměňovati pořádek slov;

5. řeč přímou převádějme v nepřímou nebo nepřímou v přímou;

6. místo pouhého slova žádejme opis;

7. zaměňujme slova výrazy souznačnými;

8. dávejme vyhledávati různý význam týchž slov;

9. tropy a figury vyjadřují se přirozenou řečí;

10. články řeči vázanou psané do prosy převádíme;

11. co napsáno formou vypravovací, ve formě dopisů se podává;

12. rčením, která obsahem i formou k tomu se hodí, učí se žáci doslovně nazpamět;

13. věty stažené nebo složené rozkládají se v jednoduché a p. v.

Po takových cvicích předpravných nebude tuším za těžko, aby žák o čteném co do obsahu i co do formy všestranně se vyjadřoval, aby obsah článku neb hlavní jeho myšlenky nejprv na otázky učitelovy, později samostatně vypravoval slovy vlastními, aby vypravoval plyně a souvisle.

V. *Cvik řeči memorováním a deklamací.*

Aby se žáci od prvopočátku učili pěkným rčením, libým průpovídkám, říkankám, básním i prosaickým článkům nazpamět, jest netoliko pro silení paměti, nýbrž i pro vzdělání řeči i ducha jejich veledůležitó, neboť

1. učíce se slovo od slova tomu kterému útvaru slovesnému nazpamět, obohacují mluvu svou pěknými výrazy a výrazů těch vztahy;

2. nuceni jsou každé jednotlivé slovo zřetelně a jasně vypovídati, zvykají dobré výřečnosti i výslovnosti;

3. učíce se plyně a souvisle pronášeti nejen jednotlivé věty, anobrž i slovesné celky, učí se spojitosti a souvislosti myšlenek a cvičí se účinně ve výmluvnosti;

4. učením se nazpamět utvrzuje se vědění žákův, jelikož nuceni jsou s bedlivějším pozorem všimati si toho, čemu se učí, a s živějším vědomím do paměti vkládají stať uloženou vědouce, že ji musí dnes neb zítra, ba i po čase doslovně recitovati;

5. jasným a správným výkladem článku k učení z paměti vyvoleného navádíme žáky k hlubšímu vníkáni v obsah slovesných útvarů a k jasnějšímu vyrozumívání řeči jiných;

6. obohacující mluvu svou pěknými rčeními, líbeznými slovy a lahodnou úpravou vět, zošklivují si sprosté výrazy a hrubý způsob vyjadřování se;

7. poznávající rozmanité plody ušlechtilějšího ducha lidského, zvláště plody básnické, nabývají lásky pro krásno vůbec a smyslu pro krásnou literaturu zvláště, čehož zejména za naší doby, oplzlými a krvavými romány zaplavené, domáhati se musíme.

Jako ve všem učení i tu dlužno rozeznávati tři stupně: Na dolním vštěpujeme v paměť dítek nejprv krátké průpovědi neb říkanky, později i krátké básničky. Na středním stupni vybíráme k tomu cíli z článků čítankových pěkná rčení, vhodné stati a přibíráme básně delší. Na horním stupni pak memorují žáci básně i články prosaické většího rozsahu.

Má-li žákům z memorování vyplynouti užitek náležitý, musíme cvik ten upravit po stránce didaktické i methodické. Hlavně pak dlužno při tom šetřiti následujících pravidel:

1. v prvých školních rocích memorují žáci toliko za pomoci učitelovy;

2. když pak dobrým návodem byli uschopněni nazpaměť se učiti samostatně, ukládáme jim v pozdějších letech tento cvik buď za úkol domácí nebo jako tiché zaměstnání;

3. čemukoli jest dítkám učiti se nazpaměť, budiž napřed důkladně vyloženo a rozebráno tak, aby to nejen v celku pochopily, ale i částem náležitě rozuměly;

4. vyložená látka přiměřeně se rozčlení a po větách — nikdy po slovech — v paměť dítek se vkládá tak, že učitel předříkává a žáci ve sboru říkají po něm; opakování toto děje se vždy od menších a menších skupin žákův, až i na jednotlivce dojde;

5. každá nově vštípená věta připojí se k předešlým a všecky pospolu se opakují tak dlouho, až žáci souvisle říkati je dovedou;

6. naučené části neb celek recitovati dáváme nejprve žákům čipernějším a sestupujeme až k nejslabším;

7. toto nazpaměť se učení nechť u začátečníků trvá čtvrt, u pokročilejších nejdéle půl hodiny;

8. dávejme žákům jen tomu nazpaměť se učiti, co má pro ně trvalou platnost;

9. čemu se na dolním stupni z paměti naučili, na to nebudiž na vyšších zapomináno, nýbrž vhodně využitkováno buď

pro cvičbu v deklamaci, nebo pro slohový cvik písemný (napisování z paměti, napodobení a p.);

10. ve škole budiž deklamováno buď v hodinách čtení neb slohu věnovaných, nebo před vyučováním a kdykoli se k tomu vhodná příležitost naskytne; avšak navádějme ditky také k tomu, aby doma rodičům, dědovi a babičce, strýcovi neb tetě a j. deklamovaly.

Monotonním však a bezduchým recitováním naučených článků nenabyli by žáci valného prospěchu. Škole obecné jest učiti žactvo pěkně přednášeti, čili jak říkáme deklamovati.

Deklamace jako umění jest způsobilost slovesné výtvary přednášeti tak, aby posluchač nejen smyslu slov úplně porozuměl, nýbrž i to tak myslil a cítil, co a jak při skládání myslil a cítil spisovatel. Že škole obecné neběží o theatrální deklamaci, anobrž že veškeré gestikulaci zabraňovati musí, toho netřeba zvlášť připomínati. Ale na tom státi musíme, aby žáci recitující článek nějaký, šetřili náležitého přízvuku a pěkné modulace. Učíce je vnikati v obsah článku, učme je také recitovati ho tak, aby na jevo dávali, že ho náležitě pochopili. Necht dle obsahu článku upravují svůj hlas i tempo přednesu. Jinak vypravujeme, jinak se tážeme; jinak a jinak pronášíme žádost, přání, prosbu, rozkaz; jiným hlasem vyslovujeme soustrast, zármutek, radost a p. Tolikéž buďte i ditky naváděny k tomu, by přednes svůj upravovaly dle obsahu i dle formy článku naučeného tak, aby v posluchači vzbudily tytéž myšlenky, city neb žádosti, které vzbuditi chtěl ve čtenáři spisovatel. Takovým pak návodem naučí se ovládati nejen mluvu svou, ale i samy sebe. Na učiteli jest, aby předem sám se naučil článek vyvolený tak deklamovati, jak toho obsah i forma článku vyhledávají. Bez důkladné přípravy na takový cvik nesvedeme ničeho.

Část druhá.

O písemné cvičbě slohové.

I. Obecné zásady a pravidla vyučování písemností.

1. Slohovými cviky má se žák uschopniti, aby dovedl myšlenky z oboru vědění, jež mu škola podává, neb z vlastní zkušenosti nabyté, zřetelně, správně a lahodně řeči i písmem pronášeti.

2. Ve škole obecné neběží o sloh vědecký neb tvořivý, v němž se jeví opravdová samostatnost člověka, než toliko o praktickou potřebu, aby totiž dovedli žáci to, co myslí, cítí, co vědí, prostě sic, ale souvisle, srozumitelně a plynně nejenom ústně, ale též písemně vyjadřovati tak, jak toho v občanském životě budou potřebovati.

3. Slohová cvičba nesmí se zvrhnouti v mechanismus slov a frasi, nýbrž tak založiti, aby byla gymnastikou myslí, čili, aby se jí nejen řeč žáků vzdělávala, ale i rozum jejich ostřil, myšlenky objasňovaly, vědění utvrzovalo, paměť silila a pěstovala mysl pro praktický život.

4. Sloh nebudiž zvláštním vyučovacím předmětem, nýbrž extrátem veškerého vyučování. Proto nesmějí býti slohová cvičení od ostatních předmětů vyučovacích osamocována, nýbrž musí se přiměřeným způsobem k všemu ostatnímu vyučování připínati. Těch několik hodin, které se ve vyšších třídách slohu zvlášt věnují, není k tomu, aby se žákům myšlenky teprv vštěpovaly, anobř sloužiti mají k praktické cvičbě v písemném vyjadřování toho, co bylo před tím připraveno. Tu se myšlenky o daném tematě pouze sbírají. Jediným materiálem, který k písemnému cviku slohovému ukládáme, býti má, anobř i musí, toliko písemné

opakování učiva jinde žákům podaného, buď ve formě výpravné, popisné neb jiné, jak toho totiž postup v slohových cvicích vyhledává.

5. Máme-li ve slohu dodělati se zdárných úspěchů, nesmí se mu nedostávati potřebného cvičení. Řídké cviky nemohou vésti k cíli. „Při každé věci časté cvičení býti musí; nebo jedním neb dvojím děláním zručnosti nenabudeš.“ (Kom. didak. anal.) — „Zručnost v práci jinak nežli častým cvičením nemůžeš zachovati.“ (Tamtéž.) — „Poněvadž vlastní práci rychle a najisto pokroků docházeti velikou má do sebe sílu tajemnou, neb jenom cvik mistrem činí, ku vši pilnosti klíčem bude: žákovi (příklady a pravidly připravenému) vlastního cvičení ve všem nejen dopouštěti, než i cvičení takové mu ukládati.“ — (Tamtéž.) — Nic není vhodnějším prostředkem pro osvojení si zručnosti v písemném vyjadřování myšlenek než mnohé cvičení. „Denně jedinou stránku napsati prospívá více než přečísti celou knihu,“ dí Jean Paul. — Neopokytuje-li se co den dítětu příležitosti, by písemně se vyjadřovalo o tom neb onom předmětu z názoru svého, nedbá-li učitel každého dne toho, by písemnosti ty pracovaly se dobře, není věci možnou, by v písemném vyjadřování myšlenek dosaženo bylo rádných prospěchů. Pročež dávejme začasť žákům napsati to, čemu se naučili neb co konali, zvláště když jsme k tomu účelu ono učivo ještě více projednali a žáky k tomu přivedli, aby je napřed ústně v daném pořádku a postupu myšlenek reprodukovali. Dáme-li na př. napsati žákům buď jako opakování neb jako tiché zaměstnání a p. postup myšlenek, jak při řešení početního úkolu vyvíjen a vštípen byl, prospějeme jim nejen po stránce početní, ale i slohové.

6. Na každý písemný cvik žáky náležitě připrav! Příprava ta záleží v ústním projednání themata, o němž jest jim psáti. Tato příprava ústní musí tak dlouho trvati, až i slabší dovedou pověděti, co vypracovati mají písemně. I dospělý, chce-li psáti, nejprv thema promyslí, myšlenky urovná a pak šeptmo sám sobě do péra napovídá. Pročež navádějme žáky, 1. by před každou písemnou prací ducha svého náležitě sebrali, soustředili a vážně přemýšleli o tom, co psáti chtějí; 2. aby

po zralém uvážení předmětu a sebrání vhodné látky uvažovali o tom, jak tuto látku nejučelněji sporádati.

7. Nedávejme o ničem psátí, co by předem žákům známo nebylo. City a myšlenky, jichž někdo nemá neb jimž nerozuměl, nemůže nikdo vyjádřiti. Pročež: Dříve, než žáci něco píší, přesvědčme se, zdali o tom myšlenky mají a zdali rozumějí tomu, co jsme jim vysvětlili. Stojí-li věc, o které psátí mají, jasně a zřetelně před duševním zrakem jejich, nebude je státi příliš námahy, aby myšlenky své o ní v náležitě souvislosti a správném pořádku zřetelně a pochopitelně vyjádřili. „Tak tedy všeliké učení budiž rozloženo, aby nebylo nic k děláni podáváno, což dělati ještě na čas by nebylo, a mysl před sebou to vidouc, chutě sama do toho se nepustila.“ (Kom.)

8. Veškero vyučování buď prostředkem ke slohovým pracem. Při slohových cvicích jde napřed o to, by dítky myšlenky měly, a po té, by myšlenky, které mají, logicky a způsobem mluvnicky správným nejdříve ústně, pak písemně vyjadřovaly. Veškero vyučování školní má býti tak založeno, aby se jim v dětech myšlenky vzbuzovaly a dítky neustále nuceny byly, tyto myšlenky řečí vyjadřovati. Na konci hodiny sdělati jest stručný sic, ale jasný přehled probraného učiva, kterýž tak dlouho se ústně opakuje, až jej i slabší žáci pověděti dovedou. Písemnou pak reprodukci nové toto učení se utvrzuje. Čas a příležitost k takovýmto reprodukcím jest učiteli velmi pilně vyšetřovati, aby nebyli žáci odkázáni pouze na tu jednu neb dvě hodiny, jež se výhradně slohu ve vyšších třídách věnují. Látku k písemnostem tedy čerpáti dlužno ze všech učebných předmětů. Ve škole obecné nesmí nic pracováno býti, co jest mimo obor vědění a zkušeností žákův. O dobré a pěkné úkoly k písemnostem nebude nouze, jestliže učitel za všeho vyučování řídit se bude zásadou: „Uč a nauč tak, aby dovedli jiným pověděti!“ Nejsou-li slohová themata, byť i sebe lépe vyšperkována, čerpána z myšlenkového oboru žákův, jsou jim i učiteli torturou.

9. Jen to, co jest ohledem na sloh obecné škole skutečně potřebno, nevyhnutelno a dosažitelno, má býti vždy za nejbližší cíl držáno a ničeho jiného se domáháno.“ (Krček, Praxe ve škole obec.) Ne-

ukládejme si tedy sami, co jest nedostižitelné a těžké a co by bylo břemenem nám i žákům. Nepřekročujme meze možnosti a nevycházejme z kruhu praktické potřeby. Obmezíme-li se na to, co osnovy předpisují a co jest v mezích učiva jimi předepsáno, spíše dojdeme cíle, než budeme-li zabíhati do neznámého dětem světa myšlenkového. Pamatujme si, že úkoly nejsnadnější jsou nejlepší.

10. Jednotlivé druhy písemností se názorným způsobem na konkrétních vzorech vyloží, vštípí, a potom se v nich žáci častým napodobováním cvičí. Cvičení lpětež tak dlouho na vzoru, dokud by na vlas nebyl napodoben. „Vyučuj všemu příklady, pravidly a užíváním, čili napodobováním; kde k napodobení žádného navedení, tam není napodobení ani snadné, ani jisté. Příklad vždycky předcházej, pravidlo (navedení) vždy následuj, napodobení nikdy se neopomíjej.“ (Kom.)

Vzor jest representantem žákům dosud neznámého druhu písemností. Důkladným pak rozбором a napodobením stane se jim věcí známou, od které teprv postupuje se k neznámé, k samostatnějšímu totiž provádění prací slohových. Umějí-li vzor napodobiti, majíce jej před očima, snáze dovedou samostatněji pracovati, až jej odstraníme. Vzor slohové práce budiž vybraný, rozbor jeho důkladný tak, aby si jej žáci jasně vštípili. Po rozboru následuj nejprv opis, potom teprv napodobení. Napodobení dobrých vzorů přináší větší užitek než nucená práce produktivní. Jsou-li dítky ve přesném napodobování dobrých vzorů pilně procvičeny, jest pro vyučování písemnostem na horním stupni získán dobrý základ.

11. „Co děláno býti má, děláním nejlépe se ukazuje“ (Kom). Důkladné navedení k práci slohové nezáleží jedině na vzoru a rozboru jeho, ale také na tom, aby učitel ob čas před očima žáků sám písemnost skládal a tak dětem vzorem ukázal, kterak se písemnost vzdělává. Skloní-li se přitom na stanovisko žákův, a žáky povýší na své rádce a učitele, nabude tento cvik velké zajímavosti a stane se tak účinným, že žáci příští příklad sami snadno provedou.

12. Těžště činnosti učitelovy dlužno hledati spíše v tom, co práci písemnou předchází, než v tom, co ji následuje. Na nižších stupních budiž nejprv vše ústně nacvičeno, co má žák

psátí. Na vyšších stupních musí žáci důkladným pojednáním ústním uvedení býti v možnost, by s důvěrou práci konali, a to samostatně. Jsou-li důkladně předchozí rozmluvou na úkol připraveni, nebudou se lekati těžkostí předem vidouce, že práce jim uložená jest překonatelná.

13. „Aby učeň jinak pokračoval, nežli posloupně, sotva možná.“ — „Methoda pravá tak pořádkem před se jíti vždy káže, aby vše předcházející následujícímu udělalo stupeň, vše pak následující aby předcházejícímu dodalo síly.“ (Kom.)

Učba slohová vymáhá od učitele velkého rozhledu a obezřelosti. Má-li se jí dodělati slušných výsledků, nutno především, aby si pořídil podrobnou osnovu všeho vyučování, stále maje na zřeteli, že veškerým vyučováním jest mu směřovati k tomu, by žáci dovedli vše, co jim vštípil, čím ducha jejich obohatil, vyjadřovati ústně i písemně.

14. Každý, kdo písemnost hotoví, přeje si především, aby se mu rozumělo. K tomu třeba vedle čitelného písma aby své myšlenky co do řeči správně, co do výrazu zřetelně, určitě a stručně vyjadřoval

Abychom žactvo školy obecné po stránce slohové vhodně pro život připravili, zaučujeme je stále a vytrvale tomu,

a) aby dovedli své myšlenky málo slovy správně a dobře vyjadřovati, varujíce se hromadění nepotřebných slov, zbytečných vysvětlivek a poznámek, jakož i opakování téhož slova neb téže myšlenky;

b) aby myšlenky své v náležité souvislosti a přirozeném pořádku vyjadřovali;

c) aby vyjadřovali se určitě a jasně, tak totiž, aby řeči svou v posluchači neb čtenáři vzbuzovali tytéž myšlenky, kteréž sami měli, vyhýbajíce se výrazům nejasným, dvojsmyslným, nepřipadným.

II. O přípravě k písemnostem na dolním stupni.

1. Učebné osnovy pro školy obecné ukládají učbě jazykové cvičiti žáky nejen v ústním, ale i v písemném vyjadřování se. Ačkoliv dovednosti a obratnosti v ústní řeči před-

nost náleží, přec jest každému prospěšno, druhdy i potřebno, aby dovedl myšlenky své také písemně vyjadřovati.

V písemné cvičbě slohové dlužno rozeznávati stupňů třech :

a) přípravná cvičení, jež se konají v prvých třech školních rocích;

b) tvorbu písemností s pomocí učitelovou, čili za ustavičného spolupůsobení jeho ve 4. a 5. třídě;

c) přechod k samostatné tvorbě písemností, konané po náležitém návodu buď za dozoru učitelova nebo bez něho, až k jistému usamostatnění žákův.

2. Způsob, kterým myšlenky své souvisle vyjadřujeme, nazýváme slohem v širším slova smyslu. V užším toho slova smyslu míníme obyčejně slohem způsob písemného vyjadřování myšlenek. Písemné poznačení řady myšlenek obsahem i formou souvislých slove písemnost.

Písemnosti mohou žáci vzdělávati teprv tehda, když byli vyučováním školním v mluvě a myšlení poněkud vycvičeni, vědomostmi obohaceni, a když překonali hlavní technické nesnáze vzhledem k písmu a pravopisu, neboť pokud jest žáků zápasiti s věcmi dotčenými, není způsobilým, aby se písemně vyjadřoval. Proto kladou učebné osnovy počátek vlastní cvičby slohové až do 4. školního roku. Vše, co se před tím v této příčině koná, jest toliko nezbytnou přípravou k písemnostem.

Dobré přípravy nesmí se nedostávat, neboť na způsobu a zdaru této přípravy závislým jest také pokrok v další cvičbě slohové. „Výsledky učby písemnému vyjadřování myšlenek,“ dí Kellner, „byly by zajisté lepší a zdařilejší, kdyby ve školách obecných věnována byla větší pozornost a valnější péče a více času potřebným cvičením předpravným.“

Na dolním stupni přispíváme k řešení úkolu slohového ve školách obecných měrou nemalou tím, že tu žactvo v nekolikém směru na sloh připravujeme, a to

a) rozšiřujícíe myšlenkový obor žákův novými představami, cvičíme je v myšlení a mluvě;

b) učíme je psaní;

c) klademe prvé základy pravopisu;

d) navykáme je písemnému zaměstnání;

e) učíme je mluvu písmem vyjadřovati.

3. Přísloví praví: „Kde nic není, ani smrt nebere,“ pročez, kde není myšlenek, nemůže být ani myšlenek vyjadřování. Jest tudíž cvik v myšlení prvou přípravou na sloh a děje se již v 1. třídě za všeho učení vůbec, zvláště však tak zvaným názorným učením věcným, k němuž řadíme i výklad článků čítankových.

Myšlení a řeč, jakož již výše připomenuto bylo, spolu se vyvíjejí, z čehož plyne, že ve škole obecné cvičení v myšlení tak upraveno býti musí, aby bylo zároveň cvičením mluvním. Oba druhy těchto cviků nelze ve škole obecné vůbec, tím méně však na dolním stupni od sebe odlučovati. Cvik v ústním vyjadřování se jest tudíž druhým podkladem cvičby slohové. Kde není povčivenosti v ústní mluvě, tam bychom se bezvysledně namáhali s písemnou cvičbou slohovou; kde ve školách nehledí se neodstupně k tomu, aby žáci vše, co se jim na vědomí přivádí, dovedli ústně vyjadřovati, tam nekladou se pevné základy vědění, kteréž jen tehda se užřejmňuje a trvalým stává, když vedeme dítky k tomu, aby často, rozmanitě a souvisle o tom se vyjadřovaly, co poznaly, čemu se naučily. Nebudiž tedy v učení dále pokračováno, pokud jsme jistoty nenabyli, že si je žáci na jisto osvojili. Toho pak nejinak než rozmlouvou se žáky zapředenou se dovíme, rozmlouvou, za které více žáci než učitel hovoří.

Kterak žactvo v ústním vyjadřování se cvičíme, ukázáno bylo v části předchozí, přikročím tudíž k pojednání o písemné přípravě na sloh.

4. K písemnému vytváření myšlenek jest především třeba znalosti písma a pravopisu. Aby se žáci škol obecných také psátí učili, počalo se obecně za prospěšné uznávati teprv od polovice předešlého století. Avšak za nynějších poměrů občan-ského života uznáno psaní za nevyhnutelný předmět vyučovací ve školách obecných, kterážto nevyhnutelnost vplynula především z praktické potřeby znalosti písma pro všechny stavy, neboť bývá nyní často i nejnepatrnější člen národa nucen psátí.

Ačkoliv dlužno pojímati psaní po přednosti s praktického hlediska, přec nedá se upřítí, že dává také jistý podnět k intelektuelnímu vzdělání žákův. Učice se psátí navykají dítky čistotnosti a přesnosti, cvičí se v pojímání, srovnávání a roz-

lišování, v pořádání a spojování rozmanitých tvarů, cvičí ruku a oko. Herder praví: „Třeba ve psaní se cvičiti, neboť pérem ostří se rozum, tříbí se řeč, budí se myšlenky a pobádá se duše podivuhodně k činnosti. Jen ti národové, kteří píší a čtou, jsou národy kulturními.“

Dovednost psaní přispívá k nabytí jasného vědomí mluvnického a jest účinným prostředkem ku vzdělání ducha, neboť kdo chce myšlenky své poznačiti písemně, musí nejen jasněji mysliti, přesněji vnímati a bystřeji souditi než ten, kdo vyjadřuje se pouze ústně, ale i pronášeti se slovy vybranějšími, vazbou slov i vět správnější, než se to činívá za obecné rozmluvy ústní. Napisováním myšlenek a častým cvikem v něm učí se žáci vždy lépe rozuměti tomu, co jiní mluví a píší, proto jest písemná cvičba slohová také výborným prostředkem k tomu, aby dítky hlouběji vnikaly do jednotlivých předmětů vyučovacích.

Účel psaní ve škole obecné bude dosažen, když si žáci osvojí zřetelné, výrazné, pravidelné a úhledné písmo a jsou s to, aby zběžně jím psali. Aby se z nich stali krasopisci, není úkolem školy obecné, pročež teprv na druhém místě budeme státi také po dosažení krásného písma, a to jen u žáků, kteří k tomu jeví zvláštní vlohy a náklonnost, ovšem jen potud, pokud to není na újmu celku a hlavnímu cíli.

Abychom se dodělali naznačeného účelu krasopisu, zvolme tvary písma jednoduché, bez těžkých záhybů, bez zbytečných přívěsků a dosti tučné, a držíme se až do úplného výcviku žáků písma jednotného. K častým proměnám tvarů písma nám věru po celých 8 let povinnosti školní času nezbude, ač choeme-li žáky ve psaní tak vycvičiti, jak toho budou v praktickém životě potřebovati.

5. Pravopis jest první a nejjednodušší požadavek správnosti řeči písemné. S počátku jest pravopis věci návyku. Učíte se psáti a čísti, učí se dítky zároveň pravopisu. Při rozkladu slov učí se sluchem pojímati každou jednotlivou hlásku a řádně ji vyslovovati. Náзором zrakovým pak při čtení a psaní vnímají obrazy slov, jež jim čísti a psáti dáváme.

Hned od počátku musí učitel důsledně k tomu působiti, aby si zjednali žáci správné obrazy slov, čehož tím docílí,

jestliže jim každé slovo, jež psáti mají, dává nejprv bedlivě zrakem nazíratí, potom v písmena rozkládáti, řádně přečísti a konečně správně opsati. Žák na dolním stupni musí vše, co píše, právě tak správně psáti, jako žák na stupni horním. Není tento požadavek přemrštěným, jelikož mu předně nic psáti nedáme, s čeho by nebyl, a co nebylo předem náležitě probráno, a za druhé jest mu co činiti pouze s určitým množstvím mluvních tvarů, jež si dříve osvojil názorem sluchovým při rozboru slov a názorem zrakovým za čtení. Při správném způsobu vyučování čtení psaním naučí se žáci všechna slova pravopisně psáti, zvláště řídíme-li se zásadou, aby s počátku vše, co se čtlo, bylo také psáno.

Byvše takto žáci na dolním stupni v správném psaní procvičeni, nabývají na středním stupni pravopisné zručnosti opisováním, psaním dle diktátu a zapisováním z paměti toho, čemu se náležitě nazpamět naučili. Pravopis spojí se tu s učením mluvnickým a opírá se o zákony jazykové. Čemu se prve návykem naučili, to se pravidly utvrzuje, čeho se jim dosud nedostává, to se jim nově vštěpuje. Pravopis pak vystupuje ze služeb přípravy slohové a běže se svou vlastní cestou. Vlastní cvičba slohová zaujme pak přední místo mezi cviky jazykovými.

III. O přípravné cvičbě slohové ve třetím školním roce.

Učebné osnovy vyměřují jazyku vyučovacím pro třetí školní rok 9 hodin v týdnu. Věnujeme-li z toho jednu hodinu písemné cvičbě slohové, činil by na školách, kde školní rok trvá 46 neděl, maximální počet hodin v roce slohu věnovaných 46 hodin. Že však sluší zřetí míti na prázdniny meziroční: vánoce, velikonoce, letnice, Nový rok, sv. Tří králů, prosební dni, Božího těla, svátky Mariánské, jmeniny JJ. VV., zpověď a přijímání, sv. Václava, sv. Jana Nepomuckého, Petra a Pavla a snad ještě na jiné okolnosti, možno za maximum počítati 36 a při nejnepříznivějších okolnostech za minimum 28 cviků slohových. Na školách s dvouměsíčními prázdninami jest v té příčině rozdíl nepatrný.

Úkol učby slohové jest osnovami pro 3. třídu takto vymezen: „Články z čítanky opisovati a také psáti z paměti ty, kterým se žáci naučili; krom toho podávati na otázky písemně obsah krátkých článků čtených a vyložených.“ Ač nečiní se tu zmiňky o psaní nápovědném, dlužno je sem zařaditi z ohledů methodických jako přechod k napísování z paměti článků naučených.

Dle toho rozpadá se učba slohová ve třetím školním roce ve čtvero přípravných cviků, a to

1. opisování krátkých článků z čítanky;
2. psaní článků čtených po nápovědi;
3. napísování článků z paměti;
4. psaní obsahu krátkých článků k otázkám.

Rozdělíme-li školní rok mezi jednotlivé tyto cviky vzhledem k jich důležitosti tak, že vyměříme

- a) opisování 3 měsíce,
- b) psaní dle diktátu 2 měs.,
- c) napísování z paměti 2 měs. a
- d) psaní obsahu článků 3—3½ měs., připadlo by při

minimálním počtu hodin asi

- 9 cviků opisování,
- 6 cviků psaní dle diktátu,
- 6 cviků napísování z paměti a
- 7 cviků psaní obsahu článků k otázkám.

Kromě toho cvičíme žáky v opisování za hodin mluvnici věnovaných, dávajíc jim ty které vzory buď s tabule opisovati neb z čítanky vypisovati. Také naše mluvnice podávají hojnost úkolů nejen k opisování, nýbrž i k napísování z paměti a ku psaní odpovědi k otázkám. Nápovědné psaní pěstujeme hojnou měrou též při cvičeních pravopisných.

A. Opisování.

Vedle mluvních cviků jest psaní druhou nezbytnou přípravou k písemnostem. Běžíť tu nejprve o technickou obratnost ve vytváření písma, potom o dovednost užívati písma k vytváření nejen jednotlivých slov, nýbrž i souvislých myšlenek. V prvém směru pěstujeme psaní jako umění, ve druhém pak jako prostředek k písemnému poznačování řeči.

Řeč písmem vyjadřovati jest těžší umění než ústně se pronášeti, proto přistupujeme ve školách obecných k písemné cvičbě slohové až po náležitém výcviku žáků v mluvě ústní a po vhodné přípravě písemné. Když dítky překoualy první technické potíže ve psaní, zaučují se poněmáhle uváděti písmo ve službu slohu tím, že učíme je hotovou řeč opisovati.

Komenský v „Idei školy národní“ napsal o opisování: „Ne bez příčiny poroučím, aby všickni žáci své tisknuté knihy opisovali, a to tak švárně, jak možno koli. Neboť 1. k tomu to slouží, aby paměti bylo vštipeno vše správněji, když mysl touže věcí déle se zabývá, při ní prodlévajíc. 2. Žáci denním takovým psacím cvičením získají velmi v umění psacím, ve hbitém psaní a pravopise, což jest pro následující studia a pro zaměstnání lidského života nemalá výhoda.“ — Rozumí se samo sebou, že nemíní Komenský, aby počínalo se s opisováním knih, nýbrž že i tu ne skokem, ale krokem před se jíti musíme, a že především dostati se musí dítkám náležitého návodu k opisování. Právě že konal se tento cvik po většině bez návodu, nepotkával se s oním užitkem, pro který do škol obecných zaveden jest.

Opisovati učí se žáci již v 1. třídě. Učice se čísti psaním poznávají postupně tvary písmen tak, že učitel napíše dotčené písmeno na tabuli, aby na ně dítky nazíraly a s podobou jeho se seznámily. Potom rozkládá je v jeho části a ukazuje, jak vzniká. Posléze učí se žáci písmeno to vytvářeti, opisujíce jeho vzor s tabule dle návodu učitelova. Po té následuje spojování nového písmene s písmeny předchozími ve dvou-písmenné slabiky a těchto ve vhodná slova. Jakou měrou postupuje cvik ve čtení, takovou též před se jde cvik v psaní a tudíž i v opisování. Tento první stupeň cviků v opisování koná se po přednosti pro lepší výcvik ve čtení a v psaní. Proto v prvních měsících vše, co se čtlo, také se opisuje. S počátku učí se dítky slova i věty čísti po slabikách, koná se tudíž i opisování po slabikách.

Avšak když překoualy dítky první potíže ve čtení a nabyly jisté technické zručnosti ve psaní, ihned přikročíme k opisování po slovech, kteréž v tom záleží, že žáci přečetše

slovo a povšimnuvše si ho bedlivě, zapisují je celé z paměti, aniž se při tom znovu a znovu dívají, kterými písmeny jest vyznačeno. Tímto způsobem opisování nutíme je k tomu, aby bedlivě všímali si u každého jednotlivého slova, a) ze kterých písmen se skládá, b) v jakém pořádku písmena za sebou jdou, a tak déle při něm s pozorem prodlévajíce, vstípili si správný obraz jeho. Opisováním se tyto obrazy slov ještě více uzřejmují a v mysli dětské upevňují. Jest tudíž opisování také účinným prostředkem, vedoucím žáky k pravopisné správnosti a jistotě. A po takové pravopisné správnosti musíme i u nejmenších žáků neodstupně státi a nedopouštěti, aby zvykali spovrchnosti a ledabylosti. Proto jim nedáváme nic psáti, nač dříve nenazírali, co nebylo náležitě projednáno, a co by překročovalo meze potřeby prvopočátečního čtení. V prvním školním roce opisují dítky toliko písmo psací. Není-li naše prvá čítanka dosud tak upravena, aby podávala dosti materiálu pro výcvik ve čtení psacího písma všeho (slabik troj- i vícepísmenných, písmen velkých atd.), nezbyvá učiteli nic jiného, než aby na tabuli zapisoval, co dítkám dá opisovati.

Učíce se žáci ve druhém školním roce znáti a čísti písmo tiskací, učí se opisováním převáděti je v písmo psací. Tento způsob opisování působí dítkám opět větší potíže než předešlý. Majíce tištěné slovo správně opsati, musí při něm déle prodletí, mají-li povšimnouti si netoliko pořádku liter, nýbrž i vybaviti si podobu písmen psacích, jimiž nazírané slovo vyjádřiti jest, čímž opět měrou vydatnou v pravopise se utvrzují. Jest samozřejmo, že na tomto stupni opisují dítky i věty po slovech, neboť nejsou ještě způsobilý, aby si celou větu po přečtení tak pamatovaly, aby slova, z nichž jest složena, v nezměněném pořádku a pravopisně správně napsaly.

Opisování po větách počínáme pěstovati teprv ve 3. školním roce, kdež nekoná se po přednosti pro pravopis, nýbrž kde vstupuje ve přímou službu slohu. Po větách dítky opisují, jestliže větu po přečtení bez opětného nahlížení do čítanky neb na tabuli z paměti zapisují. Opisováním celých vět a souvislých článku vzdělává se vedle pravopisné správnosti také sloh žáků měrou vydatnou, neboť žáci osvojují si

tu správné tvary mluvni, pěkná rčení a majice před sebou vzor souvislé mluvy, zaučují se souvislému vyjadřování myšlenek nejen ústnímu, nýbrž i písemnému.

Někteří učitelé nesoudí o opisování příznivě, což vysvětliti dá se jen tím, že dávají žákům opisovati bez všelikého návodu buď za tiché zaměstnání ve škole, nebo za úkol doma. Takové opisování nemůže dětem prospívati, jelikož jsouce samým sobě zůstaveny, opisují slova i věty po písmenech, nemyslíce při tom ani na význam jednotlivých slov, ani na obsah vět, jež opisují. Dává-li se jim kromě toho opisovati do úmoru po celou hodinu a bez náležité nálady a ponechává-li se pak práce jejich nepovšimnuta, nedivme se, že konají cvik ten bez chuti i bez pozoru, a že z něho ani po stránce pravopisné užítku nemají.

Aby však potkávalo se opisování s výsledkem dobrým, budiž dle následujících zásad upraveno:

1. Jen v 1. školním roce, pokud koná se opisování pro cvik ve čtení a psaní, dopouštím žákům opisovati po slabikách.

2. Jakmile nabyli jisté zručnosti ve psaní a zběhlosti ve čtení, ihned zaučujeme je opisovati po slovích.

3. V prvním školním roce opisují žáci toliko písmo psací; ve druhém učí se také opisovati písmo tiskací. Když se i v tom vycvičili, dáváme jim pro rozmanitost opisovati jednou písmo psané, podruhé tiskové.

4. Opisovati dávejme jen to, co bylo předem vyloženo a čteno.

5. Ve 3. školním roce budiž opisováno toliko po větách. Věta se nejprv přečte, ve slova rozčlení, a slovo po slově se po stránce pravopisné rozebere.

6. Slova známá se zběžně přejdou, u neznámých se déle pozdržíme. Tu buďtež žáci upozorněni zejména na neobvyklé skupiny souhláskové, na dlouhé a krátké samohlásky, na *y* neb *i*, na *ú* neb *ů*, na samohlásky jednotejně znějící na konci slov, jakož i na znaménka rozdělovací.

7. Když jsme se přesvědčili, že nabyli žáci o jednotlivých slovech správných obrazů, že spojují slova s příhodnými představami a že větu po přečtení dovedou z paměti reprodukovati, začneme opisovati.

8. Za opisování dohlíží učitel k žákům, konají-li práci dle návodu jim daného, zvláště opisují-li po větách a s bedlivým pozorem na pravopis.

9. Doba opisování závisla jest na věku a pokroku žákův. Má-li učitel ve škole obratné pisaře, dá jim o větu opsati více. Avšak nad 15—20 minut nebudiž tento cvik prodlužován, aby žáky neunavil, a práce všech mohla prohlédnuta býti. Prohlídka koná se za opisování a po dokonané práci. Nepostačuje-li tento čas, prohlíží učitel sešity jednotlivců také před školou nebo doma.

10. Když jsou žáci s opisem hotovi, srovnávají jej s originálem a opravují sami, co ještě postřehnou. Potom koná se hromadná oprava způsobem rozmanitým dle toho, jak učitel dle okolností panujících za vhodné uzná. Jsou-li žáci v psaní a pravopise ještě slábi, probíráme slovo po slově tak, že dáváme je jednotlivcům říkati po písmenech, kterými je napsali. U pokročilejších buď jen slova méně známá, nebo ona, v nichž žáci často chybují, způsobem tím probíráme. Později vyměňují si sousedé práce své, přehlížejí je a postřehnou-li chybu, označí ji znaménkem obvyklým. Za opisování při opravě nahlíží učitel neustále do sešitů žáků, zvláště méně dbalých. upozorňuje na chyby a hned opravití je dává. Aby pak nabyl o všech jistoty, jak dílo konají, prohlíží jejich sešity třeba po skupinách doma. Při tom koná si zápisky a poznámky, aby jich v hodině následující k obecnému poučení užil.

11. Opisování po větách budiž postupně spořádáno asi způsobem následujícím:

a) nejprv opisují se jednoduché věty o dvou, třech, čtyřech a více slovích, pokud je totiž dovedou žáci po přečtení reprodukovati;

b) budiž přihlíženo nejprv k větám bez předložek, potom s předložkami jednoslabičnými a dvojslabičnými, naposled k větám s předložkami jednopísmennými: *s, z, v, k, u o*;

c) po větách jednoduchých následujetž krátké věty stažené a jednoduchá souvětí; naposled věty složené delší, jež dají se snadno rozčleniti tak, aby je mohli žáci po částech opisovati.

12. Za přípravy zkoumejmež, dovedou-li žáci po přečtení větu celou neb po souvislých částech reprodukovati, a dle toho přesně vytkněme, po kterých součástech budou opisovati.

13. Články souvislé, k opisu zvolené, rozčleníme v takové součásti, jak toho logická souvislost jejich dopouští. Toto rozčlenění provedeme se žáky před opisem, aby přesně věděli, jak si za opisování vésti.

14. Netrpme, aby žáci opisující větu, do knihy se dívali, nýbrž dbejme důsledně toho, aby předem všeho bedlivě si všímali a teprv po dokonáném opise práci svou s originálem srovnávali.

Praktické ukázky.

Cvičení 1. Opište prvých 10 vět ze článku 5.!

Bylo léto. Jest podzim. Obilí je sklizeno. Strniska se zorávají. Prázdniny uplynuly. Škola se začíná. Dni bývaly dlouhé. Vzduch býval parný. Hřímalo. Teď se dnové krátí.

Opis tento vejde se v sešitech s plnou lineaturou na 7 až 8 řádků a trvá nejdéle 20 minut. Rozdělíme tudíž tuto hodinu slohovou na tři třetiny po 20 minutách: na přípravu, opis a opravu.

a) Příprava.

Vyndejte čítanky! — Najděte str. 5! — Vyhledejte článek 5. — Přečti, A., prvou větu! — B., druhou! atd.

U. Kdy bylo léto?

Ž. V červnu, v červenci a v srpnu bylo léto.

U. V kterých měsících jest podzim?

Ž. V září, říjnu a listopadu jest podzim.

U. Který měsíc jest nyní?

Ž. Nyní jest září.

U. Který roční čas jest v září?

Ž. V září jest podzim.

U. Kdy se sklízelo obilí?

Ž. Obilí se sklízelo v létě.

U. Co zbylo na polích po sklizeném obilí?

Ž. Po sklizeném obilí zbyla na polích strniska.

U. Co se děje se strnisky?

Ž. Strniska se zorávají.

U. Kdy byly prázdniny?

Ž. V červenci a srpnu byly prázdniny.

U. Prázdniny nejsou již, prázdniny uplynuly. Nastal nový školní rok. Žáci těší se, že škola opět se začíná. Kdy po prázdninách škola se začíná?

Ž. 1. září škola se začíná.

U. Kdy bývaly dni dlouhé?

Ž. V létě bývaly dni dlouhé.

U. Jaký býval v létě vzduch?

Ž. V létě býval vzduch parný.

U. Co se dalo někdy v létě?

Ž. V létě někdy hřímalo.

U. Nyní nejsou dni tak dlouhé, jako byly v létě, nyní jsou pořád kratší. Co pravíme teď o dnech?

Ž. Teď se dnové kráti.

U. Kolik vět jste přečtli? — Jakým písmenem se začíná každá věta? — Čím jsou věty zakončeny? — Jmenujte slova, v nichž jsou dlouhé samohlásky! — Jmenujte slova, v nichž jest *y* neb *ý*! Ve kterých slovích pozorujete *i*! — Kolik slov má prvá věta? — Jmenuj prvé, druhé slovo! — Řekni celou větu nazpaměť! — Atd. — Těch 10 vět nyní jednu po druhé opišete! — Jakým písmenem začnete každou větu? — Co uděláte na konci každé věty? — Žák větu nejprv přečte pošeptmo a všimne si všech písmen v každém slově. Potom celou větu opiše, do knihy se již nedívaje. Když byla prvá věta napsána, přečte druhou a opět si tak vede jako u předešlé.

b) Opis.

Vyndejte sešity a péra! — Čítanku položte na levo, sešit na pravo! Teď! — Připravte se ku psaní, teď! — (Za opisování chodí učitel od lavice k lavici a bedlivě pozoruje, jak žáci práci konají. Tu se mu naskýtá prvá příležitost k opravě.)

c) Oprava.

Když jsou žáci s opisem hotovi, srovnávají jej s čítankou a nalezené chyby sami opravují. Potom dává učitel přečítati věty jednu po druhé a po stránce pravopisné je se žáky rozbírá. Žáci při tom pozorně do sešitů se dívajíce sledují, zdali každé slovo napsali tak, jak je nyní při rozboru slyší. I za této hromadné opravy nahlíží učitel do sešitů žákův a bedlivě pochválí, nepozory k větší bedlivosti vybidne.

Cvičení 2. — Opište 3. až 6. řádek shora na straně 6.!

Bude zima. Noci budou dlouhé. Sníh bude padat. Voda bude mrznouti. Pomine zima. Nastane jaro. Sníh roztaje. Ledy rozpukají. Louky se zelenají. Stromy rozkvetou.

a) Příprava.

Vyndejte čítanky! — Najděte stranu 6. — Vyhleďte třetí řádek shora! — Ukažte také čtvrtý, pátý, šestý řádek! — Kolik řádků máte opsati? — Kolik je tam vět? — Přečti prvou větu! — Kolik má slov? — Řekni, B., z paměti, co přečetl A. — Kdy bude zima? — (Podobně pokračujeme dále.) Potom nastane

b) Opis.

Vyndejte sešity a péra! — Připravte se ku psaní! — Pište, teď! — Kterak dále si vésti, ukázáno bylo ve cvičení prvé.

Poznámka. K dalším cvikům podána jest toliko látka. Podrobné provedení budiž dle místních poměrů a okolností na základě zásad výše uvedených a po způsobu v prvých dvou cvicích naznačeném upraveno. Výklad obsahu konává se z pravidla za čtení. Před opisem budiž pouze připomenut krátkým hovorem, aby žáci píšice, psali s vědomím toho, co píší.

Cvičení 3. Opište prvých 7 vět ze článku 16!

Bůh práci miluje, zabálku nenávidí. Ku práci stvořil Bůh člověka a chce, aby pracoval. Pracovitého Bůh miluje, lenoch se mu protiví. —

Povolnost činí přátely. Uložil jsem vám, abyste si doma přečtli článek 24. — Který z obou bratranců byl povolný? — Kdo se zastyděl povolností staršího bratrance? — Kterak se omlouval mladší? — Že byl starší povolný, vyrovnali se po dobrém a zůstali dobrými přátely.

I bázlivý utíkajícího honí. Bázlivý obyčejně se všeho leká, i před stínem utíká. Jen tehdá odvalu má, když

mu žádné nebezpečnosti nehrozí. Kdo se všeho leká a bojí, kdo před každým šustem utíká, na toho se každý odváží. Zajíce i vrabec vyplaší. Buďme zmužilí a nečinme se směšnými neodůvodněnou bázni.

Účinek mistra chválí. Krejčí ušil otcí oděv; dobře mu padne, pěkně mu sluší. Matka chválí oděv ten a pravi krejčímu: „Dobře se vám povedl, pěkně jste jej ušil; jste dobrý mistr.“ Dle pěkuš provedeného oděvu pochválila matka mistra. Co mistr pěkušého učinil, způsobilo mu chválu. Žák napsal pěkný úkol Panu učiteli se líbí úkol jeho. Dobrý úkol žákův naň mile účinkuje, i pochválí žáka: „Dal jsi si záležeti, učinils mi radost.“ — Dobrý skutek zjednává nám chválu, za špatný nás lidé haní.

Štěstí noclehy mění. Jsi-li šťastným, nespolehej na štěstí své, ale pomni, že tě snadno opustiti může, že jinam se odstěhuje, jinde bude nocovati. Tím spíše tě opustí, čím více budeš naň spoléhati. Pročež važ si ho, pokud je máš, abys později nepykal, žes jím lehkomyšlně plýtvál. Boháč přichází o své jmění, neumí-li ho šetřiti. Dítka snadno připravuje se o zdraví, není-li dost opatrně. Žák pozbývá lásky svých učitelů, jestliže si ji neváží, na ni spoléhá a neplní stále svých povinností svědomitě.

Čas růže přináší. V zimě je vše pusto. Louky, zahrady i pole jsou prázdná. Nikde nevidět zeleného lupínku, pestrého kvítka. Ale nebude tak stále. Pomine zima, nastane jaro, roztaje sníh, rozpuknou se ledy a pole, luka i zahrady se zazelenají. Rozkvetou fialky a také růže se rozvíjí. I bolestná rána se nám zahojí, i zármutek pomine. Buďme jen trpěliví, čas přinese nám zdraví i radost, jako nám růže přinesl.

Smrt cestu najde. Smrti nikdo neujde, před ní se nikdo neskryje, každého časem svým najde. Chudý i bohatý, prostý i vznešený musí jednou umřítí.

Cvičení 4. Opište na straně 12. první tři řádky.

Zlata rez se nechytá. Zlato je drahý kov, ani v blátě nerezaví. Hodné dítka zlatu se podobá. Nezpůsobí a špatné mravy se ho nechytají. Zlého se vystříhá a vždy a všude pamětlivo jest dobrých rad a naučení svých rodičů.

Vlk zvonce nenosí. Kradmo blíží se stádu vlk. Potichu uchvacuje neopatrnou ovečku a pryč ji unáší, aby ji zardousil. Také zlý člověk, chce-li nám ublížiti, napřed se neohlašuje, nýbrž skrytě hledí nám uškoditi. Buďme opatrní a nedejme se oklamati zlými lidmi, ani když nám lichotí.

Život smrti se bojí. Každý smrti se léká, každý smrti se bojí. Mladý i starý nerad umírá. I ten brouček života svého hájí. Ošetřujme pilně svého zdraví, bychom lehkomyšlností nepřivolali smrt dříve, než nám souzena jest Pánem Bohem.

Chudoba cti netratí. — Ne, kdo bohat jest, zasluhuje cti a chvály, nýbrž hodný, byť i chudým byl, jest Bohu i lidem milý. Před Bohem všickni lidé jsou si rovni, chudí i bohatí, ale jenom hodní lásky Jeho požívají. Chudého Lazara vzal Bůh do nebe, nehodný boháč byl zavržen. Hodný žáček třeba chudě oděný požívá lásky učitelovy i všech dobrých lidí. Rozpustilý hoch ani v krásném oděvu milován nebývá.

Ctnost těžkostí se neleká. Hodné dítě i tehda poslechne, když je mu to za těžko. Pilný žák do úkolu se dává, i když se mu těžkým býti zdá. Nábožný do chrámu se ubírá v dešti i v blátě, ve sušhu i mrazu a nečeká, až bude pěkné počasí. Rád by si ještě pospal hodný žáček, když jej matička budí. Aby však školu nezameškal, rychle z postele vyskočí a čiperně na cestu se připravuje.

Tonoucí i stébla se chytá. Kdo se topí, všeho se chytá, jen aby se nad vodou udržel a neutonul. Jsme-li v neštěstí postaveni, i malá pomoc jest nám dobrou a může nás zachrániti. Z neštěstí hledí každý vyváznouti a ochotně chápe se ruky jemu ku pomoci podávané.

Cvičení 5. Opište na straně 12. ze třetí stati 7 vět!

Rychlá štědrota nejlepší. — Nuznému hned pomozme, pokud pomoci naší potřebuje. až hlady zhyne, nic mu pomoc naše neprospěje. Co platno žíznivému, jestliže mu slíbíme, že mu zítra pítí dáme, když dnes žízni prahne? Bosému neprospějeme, jestliže mu v zimě slíbíme, že jej v létě obujeme.

Plný soudek nezvučí, na prázdný-li zafukáme, hodně toho nahučí. Snadno poznáme, že v něm nic není. Moudrý mnoho řeči nenadělá, jenom hloupý ustavičně žvástá.

Prázdný pytel nestojí, ale na zem klesá, jakmile ho z ruky pustíme. Prázdným pytle mlynář stranou pohodí. Prázdná hlava také ve světě neobstojí, lidé ji pohrdají. Kdo však hlavu svou moudrým učením naplnil, státi bude pevně mezi svými spoluobčany.

Planá hruška také ovoce, ale trpké a kyselé. Plané žvástání, neúčinné povídání jest také řeč, ale odporná a nemilá. Ledabylou prací nesvedeme nic důležitého, aniž sobě neb jiným lahody připravíme.

Každý začátek je těžký, ale vytrvalostí překonáme všechny obtíže; potom nás tím více těší, čemu jsme se s namáháním naučili. Těžké vám byly počátky učení čtení a psaní, ani péra držeti jste neuměli, ani jednoho písmene jste neznali, a hle, dnes již celé věty psáti dovedete a pěkné knihy čísti umíte.

Pravda jest dítě Boží. Pravda pochází od Boha. Bůh chce, bychom pravdu mluvili. Lež se mu protiví, lháře nenávidí.

Zahálka matka hříchův. Lenochno snadno hříchů se dopouští, ale pilný a pracovitý člověk ani času nemá na zlé mysliti, zlé konati. Zahálčivý žák nejen že z učení užítku nemá, nýbrž i vyrušuje své spolužáky, zdržuje učitele a rmoutí své rodiče.

Cvičení 6. Opište 7 vět ze článku 8.!

Před nedávnem bylo léto. Teď jest podzim. Ženci obilí s pole sklídili. Oráči strniska pilně zorávají. Příjemné prázdniny žákům uplynuly. Školní rok se jim začíná. Pilní žáci po prázdninách již více netouží.

Poznámka. Obsah vět jest samozřejmý; byl vyložen v prvním cvičení, netřeba ho znovu objasňovati. Hovor zapřede otázkami po jednotlivých okolnostech. Věty tyto obsahují však více slov než předešlé, proto jich opisování dlužno pokládati za těžší cvik všech předešlých. Také se tu před-

ložka s poprvé vyskytuje; musíme na ni žáky zvlášť upozorniti, aby jí nepsali dohromady s podstatným jménem.

Cvičení 7. Opište 7 vět na straně 8. ze třetího statil.

V březnu nastane milé jaro. Sníh teplem roztaje. Tlusté ledy rozpukají se. Trávou se louky zazelenají. Ovocné stromy vydají květy. Příjemné jsou květy jarní. Lahodné jest nám ovoce podzimní.

Příprava.

aa) Čtení a rozbor obsahu: Kdy nastane milé jaro? — Co nastane v březnu? — Co teplem roztaje? — Čím roztaje sníh? — Kdy roztaje sníh? — Co se rozpuká? — Jaké ledy se rozpukají? — Co se zazelená? — Čím se louky zazelenají? — Co vydají ovocné stromy? — Kdy vydají stromy ovocné květy? — Jaké jsou nám květy jarní? — Co se z květů těch vyvine? — Kdy ovoce uzraje? — Jak nám bude zralé ovoce chutnati? — Na jaře jsou nám květy stromů příjemné, a na podzim jest nám jejich ovoce lahodné.

bb) Příprava k opisování. Těchto 7 vět budete opisovati. Ale napřed se přesvědčím, zdali si je po přečtení pamatujete. Přečti, A., prvou větu! — Kdo dovede z paměti větu tu opakovati? — Nuže, opakuj ji B., C., D. . . — Přečti, E., druhou větu! — Opakuj, F., co přečetl E.! — Atd. — Nyní budeme pozorovati, z kolika slov se každá věta skládá! (Při tom upozorni se žáci na předložku *v* a poučíme je, aby ji psali o sobě, ale nikoli dohromady s následujícím slovem.)

Cvičení 8. Opište 7 vět ze článku 11. na straně 9.!

Pokora všudy projde. Pokorný všude ob stojí. Pyšného lidé nenávidí a neradí jej mezi sebou trpí. Nad jiné se nevypínejme, o sobě mnoho nesmyšlejme, a lidé budou si nás tím více vážiti, rádi s námi obcovati. Hrdému a domyšlivému se vyhýbají.

Všude chléb o dvou kůrkách. V cizině jako doma, u příbuzných jako u rodičů má chléb dvě kůrky a chutná nám jednostejně. Věčně u rodičů svých býti nemůžeme, jednou máme od nich jinam odejiti buď za vzděláním nebo na

učení, nebo po práci. Nebojme se toho, jen se dobře chovejme a všude se nám dobře povede.

V březnu vítr z břízy fouká. Ačkoliv v březnu již břízy a jiné stromy pučí, jaro se probouzí, bývá přec občas dosti chladno; zvláště studený vítr foukává. I není tudíž radno, bychom již v březnu teplý oděv odkládali. Počkejme raději, až se jaro úplně rozvine a nastane trvalé počasí.

Neštěstí nikdy nezahálí, stále na někoho přichází, zvláště pak na ty, kteří se mu nevyhýbají myslíce, že se jim vše zdařiti musí, i kousky odvážné. Nevydávejme se bez potřeby v nebezpečnosti, ale buďme opatrní.

Ráno učí se sladko. Po nočním odpočinku, po libém spánku, naučíme se ráno snáze úkolu svému nazpamět než na večer, když jsme po celodenní práci unaveni. Zvykejme si časné vstávání a učme se, neboť ranní ptáče dál doskáče, nežli pozdní doletí, říkávají zkušené lidi.

Po účinku zlá rada. Napřed se ptejme, jak dílo konati máme, potom teprv pusťme se do práce. Špatně jedná žák, táže-li se, jak úkol pracovati, když ho již špatně napsal. Když pocestný zbloudil, těžko mu raditi, jak by v čas k cíli došel. Kdo požil hub jedovatých, pozdě se ptá byly-li jedlé. Kdo v hluboké řece utonul, těžko mu raditi, aby se nekoupal na nebezpečných místech.

Člověk časem se mění. Člověk nezůstává stále mladým, nýbrž stárne a šediví. Nyní jste ještě dětmi, za nedlouhý čas vyrostete a budou z vás lidé dospělí. Děti rády hopkují a čtveračí, starci chodí klidně s myslí vážnou.

Cvičení 9. Opište 6 říkadél ze článku 52.!

V díle snaha pramen blaha. Kdo práci nezanedbává, ale vynasnažuje se, by stále něco užitečného konal, ten nemine se s dobrým výsledkem. Jako z pramene prýští se čistá občerstvující voda, tak mu z dobré práce vyplyne užitek.

Pile klestí dráhu k štěstí, ale kde se lení, z daru není. Lenivý ničemu se nenaučí, k ničemu to nepřivede. Kdo chce spokojeně, šťastně živ býti, ten musí býti pilen. Když Ledajáček vystoupil ze školy, žil dále po svém zvyku bez pilnosti, bez snahy. A co se z něho stalo? — Mistr Ledaják, jemuž dařilo se ledaják. Pilnému se dobře daří, nouze

netrpí; lenivému pečená kuřata do úst nelétají. Práce tuží tělo, obveseluje mysl. Pracovitý člověk jest šťasten; lenoch bývá mrzut a nespokojen. Lenochovi nemůže se práce zdařiti.

Práce jaká, sklizeň taká. Jaká práce, takový plat. Za špatnou práci, špatný plat. Za málo práce, málo platu. Pracuje-li rolník na poli svém nedbale, málo bude v létě sklizeň, neboť na špatně vzdělaném poli obilí se nedaří, pročež říkává se: „Komu se nelení, tomu se zelení.“

Činnost matná, málo platná. Soused Nedbal počínal teprv orati, když druzí sousedé měli již zaseto, a sil, když se jiným osení již pěkně zelenalo. Housenky sbírával, když květ stromů ožraly. Všecko dělal zmateně. I byla mu práce jeho málo platná, neboť obilí mu nedozrálo, zahrada mu ovoce nepřinášela. Říkával potom, že nemá štěstí jako jeho sousedé, ač prý ustavičně pracuje. Ale pan farář jej poučil, řka: „Činnost matná, málo platná. Spořádejte práci svoji a konejte vše v čas a v pořádku, a dojistá se vám v hospodářství bude dařiti tak jako ostatním.“

V domě zmatek, pustý statek. U Zábranských chtěl malý synek, aby jej dovezl kočí do lesa, když měl jeti na pole. Na chůvě žádal, aby mu uvila věnec, když jí bylo opatrovati malé dítko. Také služkám v kuchyni poroučel jinou práci, než jim matka jeho poručila. Když pak si matce stěžoval, že ho nechce v domě nikdo poslouchati, poučila jej řkouc: „To by byl pěkný pořádek, aby tebe čeledí poslouchala. Služky dělají to, co já jim poručím, a já pak nekonám ničeho, co by se otcí nelíbilo. Kdyby dělal v domě každý, co sám chce, nastal by zmatek a statek náš by spustnul.“

Cvičení 10. Opište článek 4. „Bohatství.“

Poznámka. Příprava na opis tohoto prvního článku souvislého budiž zevrubná. Po stránce věcné vykoná se za hodiny čtení, po stránce slohové přímo před opisem. Na ukázkou podávám výklady oba.

Příprava.

aa) Věcný výklad.

Kdybychom šli od nás směrem jižním, došli bychom asi za 22 hodiny do města Písku. Písek jest větší město než N.,

kam hospodáři naši a hospodyně chodívají ve čtvrtek na trh, a kde i vy jste byli několikrát s rodiči svými. V Písku jest více domů, a bydlí tam více lidí než v N. I škol jest tam několik. Jsou tam nejen školy obecné pro dítky 6—14leté, ale i pro dospělejší mládež. Jedné říkají realka, druhé gymnasium. Páni učitelé na takových školách jmenují se professoři. Na realce učí v Písku také professor Adolf Heyduk, jenž umí velmi pěkné básně skládati. Proto mu říkáme básník. Složil již mnoho velmi pěkných básní pro lidi dospělé i pro mládež. V našich školních čítankách jest několik básní od něho. Také vy máte ve svých čítankách jednu báseň od Adolfa Heyduka. Jest nadepsána „Bohatství.“

Má-li některý člověk mnoho peněz nebo mnoho polí a jiných věcí, pravíme o něm, že jest bohatý, a ty věci, které jej bohatým činí, nazýváme jeho bohatstvím nebo jeho statky. Někdo je bohatý na peníze, někdo na domy, na pole a lesy; někteří lidé na rozličné věci jsou bohatí. Jsou to boháčů. Adolf Heyduk také sebe nazval boháčem, ač neměl polí, ani lesů, ani peněz, ani domů. A proč se nazýval boháčem? Povím vám hnedle. Dříve mi povězte:

O kom jsem vám vypravoval? — Čím jest Adolf Heyduk? — Proč jej také básníkem nazýváme? — Kde žije Adolf Heyduk? — Na kterou stranu jest od nás Písek? — Jak dlouho musili bychom od nás do Písku jíti? — Kterou báseň máte od Adolfa Heyduka ve svých čítankách? — O kom říkáme, že jest bohatý? — Nač jsou někteří lidé bohatí? — Jak říkáme věcem, na které jsou bohatí? — Jak se bohatým lidem také říká? — Kdo se také nazval boháčem, ač nebyl bohat ani na pole, ani na domy, ani na peníze, ani na lesy? —

Jako hodný syn miloval Adolf Heyduk velice rodiče své, pokud je měl. I když od nich vzdálen byl, často na ně vzpomínal a vždycky si jich velice vážil, ač nebyli bohatí a jen ve prosté chaloupce pod košatou lipou živi byli. Jednou o nich takto přemýšlel: „Jak jsem bohat, že mám rodiče; ba jsem velký boháč, neboť mám své stříbro i své zlato. Můj drahý tatíček se svou šedivou hlavou, to jest mé stříbro. A mým zlatem jest drahá má matička, která mne vždy tak vroucně milovala. Tam doma v tiché chaloupce pod košatou lipou, tam jsou skryty mé statky, tam jest mé bohatství, moji

drazí rodiče. Ale bojím se, abych o ně brzy nepřišel, aby mi je brzy smrt nevzala, neboť jsou již staří. Kéž by mi je Pán Bůh ještě dlouho zachoval.“ A co takto o svých rodičích přemýšlel, napsal v pěknou báseň, aby vás, milé děti, poučil, jak i vy si máte rodičů svých vážiti, jak je máte milovati. Poslyšte, jak to Adolf Heyduk napsal! — (Učitel vroucně přednese básničku, potom ji žáci čtou).

Kdo napsal básničku, kterou jste čtli? — Na koho myslíval často Adolf Heyduk? — Koho velice miloval? — Koho nazval svým stříbrem? — Koho nazval svým zlatem? — Proč se tedy nazýval boháčem? — Kde měl to své bohatství skryto? — Proč se o ně bál? — Co si přál? — Koho máte i vy milovati? — Jak si máte rodičů svých vážiti? — Abyste si tu pěknou básničku dobře zapamatovali, opišete ji.

bb) Příprava na opis.

Celou nazpaměť nedovedli byste ji opsati, proto ji budete opisovati po částech. Přečtu báseň tu a vy, dívajíc se do knihy, budete pozorovati, kde zvláště déle pomlčím. (Učitel čte básničku s delšími pomlčkami po oněch částech, po kterých opisovati budou žáci. Pomlky ony naznačují zde tečkami.)

Bohatství

Ba velký, velký boháč jsem, mám stříbro své i zlato; jen bojím se, by nebylo mně obé jednou vzato Pod lipou v tiché chaloupce jsou skryty moje statky; . . . stříbro — toť otce šediny, . . . a zlato — srdce matky.

Kdo si dobře zapamatoval, kde jsem zvláště pomlčel? — Těmi pomlčkami chtěl jsem vám naznačiti části, po kterých budete tu báseň opisovati. Čti, A., část prvou! — Ještě jednou B.! — Opakuj ji z paměti, C. — Která znaménka rozdělovací pozorujete v té první části? — Čti část druhou, D.! Které znaménko jest na konci té části? — Atd. — Jmenujte slova, v nichž jsou dlouhé samohlásky! — Ve kterých slovích jest *y*? — Ve kterých *ý*? — Kde jest *i*? — Kolik čárek rozdělovacích tam pozorujete? — Kolik středníků? — Kolik teček? — Ve kterých částech jsou pomlčky? — Po kterých slovích jsou pomlčky?

Vyndejte sešity a péra! — Připravte se ku psaní! — Přečtete všickni část, kterou nejdříve opišete! — Přečtete

druhou! — Dobře to dovedete. — Vezměte do ruky péra, teď! — Nadpis napište na první řádek do prostřed, teď! — Opisujte! — Já se budu dívat, zdali každý z vás vše tak správně píše, jak jest v knize naznačeno.

Cvičení 11. Opište článek 3. „Matičce!“

Příprava.

aa) Rozbor věcný.

O kterém básniku jsem vám předešle vypravoval? — Kde žije Adolf Heyduk? — Čím jest? — Kterou báseň máte od něho ve svých čítankách? — V Praze žil a teprv nedávno zemřel básník Jan Neruda, který pro vás také leckterou básničku uchystal. V čítance máte také jednu od něho. Je nadepsána „Matičce!“

Slyšíme-li na jaře po první skřivánka pěti a vidíme-li její radostně k nebi se vznášeti, zdá se nám, jako by nám chtěl pověděti, jak se raduje, že se opět šťastně k nám navrátil, co všecko v dalekých krajinách viděl a zkusil, jak za všecko Pánu Bohu děkuje. Jednou slyšel jsem tlouci slavíka v houští ukrytého, i zdálo se mi, že mi vypravuje, jak je šťastným a veselým a jak se mu u nás líbí. Jen jděte do lesa a poslouchejte tam ten libý hlahol lesních zpěváků a brzy se vám bude zdáti, tu že s vámi laškuje čiperný kos, tam že kukačka s vámi hráti chce na schovávanou, onde že se vám vysmívá chechtavá hrdlička; od jinud uslyšíte, že se s vámi hašteří žluva, a jiné a jiné hlasy byste uslyšeli. Jako tito ptáčekové zpěvem svým, tak promlouvají k nám básníci svými básněmi, brzy aby nás pobavili, tu zase aby nás poučili o tom, co viděli, slyšeli, zkusili. Adolf Heyduk poučil nás, kterak si nad zlato a stříbro vážit máme svých rodičů, a Jan Neruda zase nám podává vzor lásky a úcty k matce. Slyšte, co praví: (Učitel přednese básničku. Potom ji rozbírá asi takto:) Touto básničkou chtěl nám Neruda říci asi toto: „Moje matička jest mi proto tak drahá, že je chudičká a staříčká! Oblázek není vzácný kámen; zlata a stříbra zaň lidé nedávají. Ale moje matička, byť i byla chudší a sprostší než ten oblázek, já bych si ji přece více vážil než zlata a stříbra a milejší by mi byla

než mnohá vznešená paní. Její obrázek jest v srdci mém tak hluboko vyryt, že ho nikdo nesmaže. A kdyby moje matička byla tak nepatrnou, že by se svázati dala do uzlíčku, já bych ji přec miloval a nikdy se za ni nestyděl, byť bych i velkým pánem byl.“ — Hleďte, jaký to krásný příklad lásky synovské podává nám Neruda! A víte, proč ta básnička jeho jest ve vašich čítankách? — Abyste i vy čtouce ji, na to byli upamatováni, jak si máte matky své vážiti, jak ji máte milovati.

Nyní se přesvědčím, zdali jste dobře porozuměli tomu, co jsem vám vypravoval. Kdo napsal báseň „Matičce“? — Kde žil Jan Neruda? — Co se nám zdá, slyšíme-li skřivánka pěti? — Co nám chce slavík svým zpěvem pověděti? — Co vypravují nám básníci svými básněmi? — Básníci umějí nám svými básněmi tak libezně vypravovati, jako ptáčkové libezně pěti. Proto básníky přirovnáváme často ke zpěvavým ptáčkům, a říkáme jim také *pěvci*. Co nám chtěl Neruda svou básní zapěti? — K čemu nás chtěl povzbuditi? — Jaký kámen jest oblázek? — Co zaň lidé nedávají? — A kdyby matička jeho byla sprostší než oblázek, co by měl přec v srdci svém vyryto? — Co by činil, kdyby byla tak nepatrná, že by se dala svázati do uzlíčku? — Milujte i vy, milé dítky, matičku svou a važte si jí i tehdá, až vám sestárne. Jako ona nyní o vás pečuje a vás ošetřuje, tak i vy jednou v jejím stáří ji opatrujte. Byť i potom nic vám dáti nemohla, ctěte a milujte ji rovně tak jako nyní, když jí potřebujete. Tak to chce Pán Bůh. Tak to také činí všickni hodní lidé.

bb) Příprava na opis.

Vyndejte čítanky své! — Najděte článek 3. — Hleďte, ta básnička skládá se ze tří statí. — Přečtu sám stať prvou. — Přečti, L., druhou, M., třetí stať! — Kolik řádků má prvá stať? — Kolik druhá? — Kolik třetí? — Pamatujte si: „Každému řádku říkati budeme verš a každé staťi „sloha“. Přečti, P., prvou slohu! — Přečti, S., druhou slohu! — T., třetí slohu! — Kolik sloh má celá báseň? — Kolik veršů má každá sloha? — Budeme nyní čísti každý verš o sobě v prvé sloze, ve druhé, ve třetí sloze. Kolik veršů jest v celé básni? — Každý verš není celá věta. Dívejte se do knihy, já vám přečtu tu básničku po větách! Za každou větou déle pomlčím:

Proto mně drahá tak přemilá matička, . . . že je tak chudička, . . . že je tak staříčka . . . A kdyby byla snad chudší než oblázek, . . . přece má vyrytý v srdci mém obrázek . . . A kdyby byla snad svázána v uzlíčku, . . . přec bych ji miloval — drahou tu matičku.

Nyní budete vy čísti. Kdo bude zavolán, přečte jen jednu větu. (To se několikrát opakuje, až to žáci dovedou. Jest to zároveň předprava k memorování.)

Nyní se přesvědčím, kdo z vás dovede po přečtení každou jednotlivou větu opakovati. Přečti, N., prvou větu! — Kdo ji dovede nazpamět opakovati? (Dada několika žákům tuto větu opakovati, přistoupí k následující atd., až se celý článek vyčerpá. Potom následuje rozbor po stránce pravopisné. Konečně nastoupí opisování. Opis státi se může na dvakrát. Ve škole opiší se dvě slohy, doma třetí. Jenom za příznivých okolností opiší žáci celou báseň na jednou.)

Cvičení 12. Zbývá ještě podati ukázkou, jak navést žáky k opisu delšího článku prosaického. Zvolil jsem k tomu druhou stať ve článku 60.

a) Rozbor věcný.

Loni jsme si vypravovali, z čeho mnohé věci jsou. Povězte, z čeho je stůl, skříň, postel! — Z čeho jest sklenice? — Jmenujte některé věci, které jsou ze železa! — Přinesl jsem dva kusy železa: hranol a podlouhlou tyč. Tyč železnou jedním koncem strčím do plamene nad lihovým kahanem. Zatím pozorujme tento železný hranol. Ohmatávám-li železo, poznávám, že jest železo hmota tuhá. Mačkám-li je nebo tlačím-li na ně takto, poznávám, že je železo hmota tvrdá. Dle barvy je železo modrošedé. Pamatujte si: Železo jest hmota modrošedá, tuhá, tvrdá. Opakuj, co jsem pravil o železe! — Vizme nyní, co zatím se dělo se železem v ohni. — Hoří-li železo v ohni jako dřevo? — Jaké barvy nabylo v ohni? — Přiblížím-li se rukou k tomuto konci železa, pozoruji, že jest tak horké, že je do holé ruky vzítí nemohu. Tyč železná se v ohni rozpálila čili rozežhavila. Povězte, co se děje se železem v ohni?

Chce-li kovář vyrobiti ze železa hřebík, motyku nebo cokoli jiného, rozežhavi je nejprv v ohni a potom na ně buší

kladivem, neboť žhavé železo mnohem jest měkčí studeného, a proto může mu dáti kovář tvar jakýkoli, jak toho právě potřebuje. Žhavé železo jest tak měkké, že se může v plech vyvalovati aneb v tenký drát vytahovati. Proč žhaví kovář železo? — Jaký tvar může dáti železu za měkka? — Kdy se železo v plech vyvaluje? — Kdy se z něho táhne drát? —

b) Příprava na opis.

Co jsme si o železe pověděli, obsaženo je v čítance ve článku 60. — Vyndejte čítanky! — Najděte stranu 49. — V článku 60. přečteme stať druhou. — (Přečte se dvakrát neb třikrát.)

Kdo bude nyní volán, čísti bude jen k nejbližší tečce. — Každý četl jednu větu. Přečti, A., ještě jednou prvou větu. — Kdo ji dovede nazpaměť říci? — Čti, B., druhou větu! — Kdo ji dovede z paměti opakovati? — Hleďte, nyní to nejde tak snadno, protože je ta věta dlouhá. Rozčlením ji takto: „V ohni sice nehoří, . . . ale rozežhaví se do červena i do běla . . .“ Přečti, C., část prvou! — Opakuj ji, D.! — Přečti F., část druhou! — Opakuj ji, H.! — Teď jste to snadno dovedli. — Přečteme třetí větu. — Kdo ji dovede z paměti opakovati? — Čti, Ch., další větu! — To jest zase dlouhá věta. Té byste také nedovedli najednou opakovati. Proto ji zase rozčlením v části: „Buší-li se do žhavého železa těžkým kladivem, . . . tu možno mu dáti tvar všeliký, . . . jakž právě vidáme na rozličných nástrojích . . .“ Přečti, J., část prvou! — Opakuj ji, K.! — Přečti, L., část druhou! — Opakuj ji, M.! —

Poznámka. Podobným způsobem pokračujeme dále. Potom nastane rozbor pravopisný, jakž bylo v některých předchozích cvičeníh ukázáno. K opisu této stati jest zvlášť důkladné přípravy třeba. Avšak nelitujme práce té, neboť čím bude důkladnější, tím větší zisk budou míti žáci. Naučíme je takovým rozbohem hlouběji vnikati v obsah článků a nutíce je k ustavičnému hovoru, cvičíme je v ústním vyjadřování se. Dále učí se složené věty rozkládati v jejich součásti a tak jasněji vnikati v jejich složení. Tím pak dostává se žákům dobré předpravy k učení se nazpaměť.

Jakou měrou pak po stránce pravopisné se zdokonalují, o tom přesvědčí se každý učitel, který tomuto cviku věnuje dosti péle a obezřelosti. Jen si povšimněme takových opisovačů, byť i dospělých, jimž nedostalo se pečlivého návodu, hnedle se přesvědčíme, že nedovedou ani delší věty jednoduché opsati, aniž by se znovu a znovu do knihy nepodívali. Co tím času zmaří, jaké námahy je stojí opis takový! a přece ho neprovedou ani tak správně jako malí žáci, již byli v opisování vycvičeni. Kdo naveden nebyl při opisování k bedlivé všímavosti a k tomu, aby opisuje přemýšlel o tom, co píše, ten vždy opisovati bude mechanicky po slovích, ale nikoli po větách. Takového však opisování ve školách trpěti nesmíme, tím méně zaváděti. Jenom onen učitel, jenž tomuto cviku sám nerozumí, jej podceňuje a jen jako mechanické zaměstnání žákům ho ukládá.

Dodavek.

K opisům hodí se ve třetím školním roce také následující stati:

a)	ze článku	60.	stať o zlatě, o stříbře, o olovu, o mědi;
b)	ze	„	61. prvá stať o petroleji;
c)	ze	„	65. stať o hmatu, o čichu, o chuti;
d)	ze	„	64. stať prvá;
e)	ze	„	81. „ „ ;
f)	ze	„	121. poslední stať o lnu;
g)	ze	„	124. stať poslední;
h)	ze	„	128. „ prvá;
ch)	ze	„	131. „ „ a druhá;
i)	ze	„	133. „ prvá;
j)	ze	„	65. „ druhá;
k)	ze	„	107. „ prvá;
l)	ze	„	109. „ třetí;
m)	ze	„	134. „ prvá;
n)	ze	„	135. „ „ ;
o)	ze	„	136. „ „ ;
p)	ze	„	138. „ pátá.

B. O psaní náповědném čili diktátech.

Jako jeden z hlavních účelů opisování uvedl jsem vedle jiných také správnost pravopisnou, kteréž žáci nabývají za opisu pečlivým nazíráním na tvary mluvní a vnímáním správných obrazů slov. Jakého úspěchu v této příčině dodělal se učitel, toho dovídá se teprv tehdá, když žáci z paměti napíší to, co jim mnohonásobným nazíráním a opisováním bylo vštípeno.

Jelikož naprosté z paměti popisování vymáhá dvojnásobného napjetí žákův, a to, že jest jim jednak látku vybavovati, po druhé pro ni formu voliti, vkládáme mezi opisování a z paměti popisování jako přechodný cvik psaní náповědné. Při psaní náповědném jest žákům vybavovati toliko formu (obrazy slov) kterouž jest jim diktovanou větu písemně vyjádřiti. Pročež mohou této stránce bedlivější pozornost věnovati a s větší jistotou pravopisnou věty popisovati.

Ale i tento cvik jim s počátku ještě usnadňujeme tím, že dáváme čipernějšímu písaři diktát na tabuli psáti, aby měli ostatní žáci před sebou vzor, jak práci prováděti, a dle něhož by písmo své po dokonaném cviku opravovati mohli. Teprv po několikrátém cvičení upustíme od tohoto pomocného prostředku, načež všickni žáci napíší diktát pouze do sešitů.

Abyste měly dítky z cviku toho náležitý užitek, dlužno prováděti jej dle přesně vyměřených pravidel a za přísného pořádku. Zvláště pak šetřiti jest následujících pokynů:

1. Cvičivo k náповědnému psaní budiž napřed vyloženo a přečteno.

2. Volme nejprv za diktát články nebo stati článků, jež obsahují takové věty jednoduché, které žáci po náповědi učitelově snadno si zapamatují a snadno opakovati je dovedou. Dobře hodí se za prvé cvičivo k diktátům články, jež žáci opisovali, neb kterým se naučili nazpaměť

3. Nové články a takové stati, jejichž obsah příliš napíná pozornost žáků, za diktát se nehodí.

4. Diktujeme pouze úplné věty, kterými si mohou žáci něco mysliti. Nikdy nebudiž diktováno po slovích, nýbrž po větách. Je-li věta dlouhá, budiž napřed celá propověděna, potom teprv rozčleněna.

5. V hodině diktátů zaveden budiž nejprv ve třídě pořádek; potom vzbudíme v žácích náladu pro cvik a udržujeme je v ustavičném pozoru.

6. Nebudiž diktováno příliš dlouho ani příliš mnoho najednou; čtvrt, nejdéle půl hodiny úplně postačí.

7. Zachovávejme v napovídání přiměřeného tempa. Proto nebudiž diktováno ani příliš rychle, ani příliš zdlouhavě, neboť obé jest žákům škodlivé. Za rychlého napovídání jest žák nucen psát nepěkně, a nezbyvá mu času k přemýšlení, by psal s náležitou obezřelostí pravopisnou. Zdlouhavým diktováním svádíme žáky k nepozornosti a lenivosti.

8. Touž větu vysloví učitel pouze jednou, a to nahlas a srozumitelně. Potom se opakuje věta ve sboru a po jednotlivcích, načež ji žáci zapisují.

9. Za zapisování nebudiž už žákům nijak napomáháno napovídáním jednotlivých slov a p. Rovněž netrpme, aby se otazovali žáci jeden druhého, co bylo řečeno. Tím bychom je utvrzovali v roztržitosti. Neví-li žák toho kterého slova, necht vynechá pro ně prázdný prostor, do něhož je dodatečně za opravy napiše.

10. Budiž přední péčí učitelovou, aby tu zvykali žáci pozornému poslouchání a rychlému i správnému pojímání toho, co slyšeli.

11. Oprava koná se buď dle vzoru na tabuli, neb dle čítanky, nebo rozborem pravopisným. Když totiž bylo cvičivo dopsáno, srovnávají je žáci buď s tím, co je na tabuli napsáno, nebo s originálem v čítance. Po této opravě vyměňují si sešity a navzájem označují chyby, které byly přehlédnuty. Rozborem pravopisným konáme opravu tehdá, když jsme postřehli, že žáci učinili mnoho stejných chyb. Potom ovšem dáme jim zvláště ona slova v hlásky, v písmena, rozkládati, v nichž chybili. Že i tyto práce žákův svých prohlíží učitel buď ve škole nebo doma, netřeba zvláště připomínati.

Vedle článků, jež v předchozí kapitole navrženy byly za cvičivo k opisům, doporučím k psaní nápovědnému také následující, zvláště pro cviky těžší:

- a) prvou statí ze článku 79.;
- b) článek 69.;
- c) ze článku 34. první tři stati;
- d) poslední statí ze článku 70.;
- e) prvou statí ze článku 43.

C. O napsování článků z paměti.

Opisování, psaní dle diktátu a napsování článků z paměti jsou cviky tak úzce spolu souvisící, že žádný z nich nesmí jít svou vlastní cestou, nýbrž jeden o druhý se opírá a navzájem se doplňují.

Nejpřednějším úkolem těchto cviků jest uschopňování žáky, aby dovedli řeč písmem vyjadřovati. Potom hned na řadu přichází úkol druhý totiž, návykem, bez pravidel, zaučovati je správnému psaní pravopisnému. Této způsobilosti nabývají děti, když předně za všech vzminěných cviků k tomu je máme, aby na vzorech, jež jsme za cvičivo zvolili, pozorně nazíraly tvary mluvní a vnímaly správné obrazy slov, za druhé pak když neodstupně na tom trváme, by s potřebnou obezřelostí správné ony vzory písemně reprodukovaly a poklésky své, pokud možno, samy postřehovaly a opravovaly.

Napsováním z paměti teprv k platnosti přicházejí všechny dobré návyky, jež si žáci opisováním a psáním dle diktátu osvojili; tu teprv objevuje se, zdali vzminěnými cviky dodělali jsme se pravého účelu. Umí-li žák několik článků z paměti bez chyby napsovati, více pro pravopis a sloh získal, než kdyby se naučil odříkávati množství pravidel, jež proň v praktickém životě ceny nemají.

Napsování článků z paměti upraveno budiž dle následujících zásad:

1. Dávejme žákům jen takovým článkům neb statím článků nazpaměť se učiti, jež obsahem svým mají pro ně trvalou cenu, nebo které účinně působí na vzdělání jejich řeči, na zjemnění jejich citů, nebo na ušlechtnění mysli jejich.

2. Učme je z paměti říkati nejen básničky, nýbrž i články prosaické, a to zejména takové stati z realii, jež pro ně mají trvalou platnost.

3. K zapisování z paměti volme články krátké, aby je mohli v půlhodině napsati.

4. Výklad a memorování nebudtež konány v hodině slohové, nýbrž za čtení. Kratším statím nazpamět se učiti ukládáme žákům také za úkol domácí, nebo jako tiché zaměstnání ve škole.

5. Po výkladu budiž článek učitelem vzorně z paměti přednesen, potom dle vzoru toho žáky pečlivě několikrát přečten. Za čtení upozorňujeme žáky na přízvuk a na znamení rozdělovací.

6. Když se naučili žáci článek pěkně čísti, nastane memorování dle pravidel, jež byla výše ve zvláštní kapitole uvedena.

7. Umějí-li žáci článek slovo od slova nazpamět odříkávati, učí se ho potom deklamovati.

8. Za přípravy k slohovému cviku nechť povšimnou si v knize každého slova a všech znamének rozdělovacích. Potom ať slova z paměti hláskují a přijdouce k znamení rozdělovacímu, nechť je výslovně pojmenují. Po tomto pravopisném rozboru odloží čítanky a větu po větě nazpamět zapisují.

9. Při zapisování článků z paměti jeví se tudíž tento postup methodický:

- a) věcný výklad,
- b) čtení,
- c) memorování,
- d) deklamace,
- e) rozbor pravopisný,
- f) zapisování,
- g) oprava.

10. Opravu konají nejprv žáci sami, srovnávající práci svou s originálem v čítance, vedle toho opravuje učitel ve škole i doma.

11. Aby nebyli žáci za zapisování z paměti roztržiti, nýbrž aby psali jednoměrně, určíme jim k práci této přesnou lhůtu 20—30 minut.

12. Vrcholem zapisování z paměti jest volné psaní toho, čemu se děti doslovně z paměti nenaučily, nýbrž co jim po čtení neb výkladě učitelově v paměti zbylo. Již na středním stupni, zvláště pak v páté třídě, vystupuje tento cvik čím dále tím více v popředí, až mu doslovné zapisování článků zcela ustoupí.

Praktické ukázky.

Poznámka. Z předních zásad didaktických jest, aby učení školní tak bylo založeno, by se jedno z druhého vyvíjelo, jedno o druhé opíralo. Čemu se žáci na dolním stupni učí, budiž přípravou stupňům vyšším a ničemu nebudiž onde učeno, nač by tuto zase zapomináno býti mělo. Tou-li se zásadou učitel řídí na př. za zpěvu, jak bohatou bude sbírka písní národních i církevních, s kterou žáky do života vypraví! Avšak, bohužel, nebývá tomu tak. Přemnozí učitelé nevšímajíce si toho, čemu se žáci na předešlém stupni naučili, dopouštějí, že poněáhu zapominají tak mnohou věc, již si s dost velkými potížemi osvojili. Kolik času na př. promarní se s naukami mluvnickými proto, že jednotlivé poučky vykládají se na vyšších stupních tak, jako by dosud nebyli žáci praničeho o tom slyšeli. Sklonbě vzoru holub učivají se děti ve třetím, čtvrtém, pátém, šestém, ba i v sedmém školním roce vždy jednoduše. Kde potom nabrati času k praktickým cvikům na utvrzení správných tvarů toho vzoru?! Spláče mistr „Cvik“ našeho nesmrtelného A. Komenského nad výdělkem, ale spláče též pan učitel nad výsledkem svého několikaletého holubaření, až uslyší nebo uvidí, že hráli jeho hoši „na vojáci“, myslivci honili „zajáci“, hospodář prodal „dva voly“, že dřevaři nasekali mnoho „dřívího“ a starosta se „všema výborama“ že pečuje o pořádek v obci.

Nebudiž také toho zapomináno, čemu se naučili žáci na dolních stupních nazpamět. K opakování toho učiva naskytne se na vyšších stupních dosti příležitostí, vedle jiných na př. za učby slohové jako cvičivo k zapisování z paměti a j. V následujících cvicích podávám některé toho ukázky.

Cvičení 1. Napište z paměti článek 4. „Bohatství“!

Cvičení 2. Napište z paměti ze článku 60. stať o železe!

Cvičení 3. Napište z paměti článek 3. „Matičce“!

Poznámka. Věcný výklad a pravopisný rozbor vzmíněných článků provedeny byly jako příprava k opisům, nač tuto upozorňuji.

Cvičení 4. Napište z paměti článek 33. „Slavík a vrabec“!

Slavík a vrabec.

Řekl vrabec slavíku, který tiše seděl:
 „Zpíváš tuze kratinko.“ — Slavík odpověděl:
 „Úkol svého života vykonávám platně:
 Líp je miň a pořádně, nežli víc a špatně!“

Příprava.

a) Věcný rozbor a čtení.

Učitel vzorně přečte článek: potom jej rozbírá:

O čem jsem četl? — Co jsou slavík a vrabec? — Umějí-li ptáci mluvit? — Ovšem že ne, neboť ptáci jako jiná zvířata rozumu nemají a mluvití nedovedou. Avšak v tomto článku uvádějí se slavík a vrabec jako rozumné osoby, jež spolu hovoří. I v některých jiných článcích vypravuje se o zvířatech neb o věcech neživých, jako by spolu jako lidé rozmlouvaly. Již loni jste některá taková krátká vypravování četli. Kdo si je zapamatoval? — Jmenujte některá! — Co jste četli o lišce a kachně? — Jaké poučení jest v tom vypravování skryto? — V tomto vypravování jest obsaženo zase jiné naučení, totiž, že jest líp vykonati práce méně ale pořádně, nežli víc a špatně. Pamatujte si toto naučení a řiďte se jím za každé práce, kterou konáte! Líp se psátí naučí, kdo píše pozorně a bedlivě, než kdo pospíchá a nedbale píše. Více užítku má žáček, jenž bedlivě a pozorně přečetl článek jeden, než onen, jenž přečetl roztržitě celou knihu.

Krátkému vypravování, v němž uvádějí se zvířata nebo bytosti neživé jednající jako rozumné osoby, a v němž skryto jest nějaké naučení, říkáme *bajka*. Co jsem vám o slavíku a o vrabci přečetl, jest také bajka.

Co řekl vrabec slavíku? — Co mu odpověděl slavík? — Které naučení jest v té bajce obsaženo? — Nyní přečteme několikrát bajku tu. — Vyndejte čítanky! — Najděte stranu 27. Vyhledejte článek 33. — Přečti článek A., B., C. atd. Přečti, D., jenom, co řekl vrabec! — Čti, E., co mu odpověděl slavík.

b) Rozbor pravopisný a memorování.

Přečtu bajku tak, že u každého znaménka rozdělovacího se zastavím a pojmenuji je:

Řekl vrabec slavíku, (čárka)

který tiše seděl: (dvojtečka)

„Zpíváš tuze kratinko.“ — (tečka, pomlčka)

Slavík odpověděl: (dvojtečka)

„Úkol svého života vykonávám platně: (dvojtečka)

Líp je miň a pořádně, (čárka)

nežli víc a špatně!“ (rozkazník)

Kdo to dovede také tak čísti? — (Opakuje se.) Které věty označeny jsou úvodníky? — Které věty počínají se velkým začátečním písmenem? — Nyní přečteme pouze slova, v nichž jsou dlouhé samohlásky. — Ve kterých slovích jest *i*? — Ve kterých *y*? — Ve kterých *i*? — Ve kterých *y*? — Čtete slova s dlouhým *á*? — S krátkým *a*? — Vyhledejte slova s *ě*? — Kde jest *ú*?

Přečti ještě jednou, co jest v bajce pověděno o vrabci, H. — Kdo to dovede z paměti opakovati? — Ještě jednou, Ch., I., J. — Opakujte to všickni nazpamět! — Dobře jste to dovedli! — Přečti, K., co jest pověděno v bajce o slavíku! — Opakujte to všickni! — Říkejte to všickni z paměti! — Odložte čítanky! — Kdo dovede nazpamět říci, co jest v bajce úvodníky označeno? — Kdo dovede prvou část až k pomlčce říkati? — Říkej ještě jednou tu část, L., a pojmenuj každé rozdělovací znaménko! — Opakujte to všickni! — Pověz, M., část bajky za pomlčkou! — Opakuj, N., a jmenuj znaménka

rozdělovací! — Říkejte všickni bajku pološeptem a jen slova s dlouhou samohláskou vyslovte hlasitěji! — (Tak podobně dál, až se všechny momenty pravopisné řádně uzřejmí.)

c) Napisování z paměti.

Napište bajku tu z paměti a nezapomeňte na žádné znaménko!

Oprava.

Žáci nejprv srovnají svou práci s čítankou. Potom opravuje soused sousedu a je-li třeba, rozbírají se těžší slova po písmenech.

Cvičení 5. Napište z paměti článek 10. „Vosk a cihla!“

Vosk a cihla.

Vosk záviděl cihle, že je tak tvrdá.

„Kde a jak jsi nabyla takové tvrdosti?“ otázal se jí.

„V ohni!“ odpověděla cihla.

„Toho mohu také zkusiti,“ vece vosk. Skočí do plamene a — horkem se rozplyne.

Příprava.

a) Rozbor věcný a čtení.

Učitel přečte vzorně článek. Potom se táže: O čem jsem četl? — Jaké bytosti jsou vosk a cihla? — Vosk a cihla jsou věci rozdílné tvrdosti. — Jaký jest vosk? — Jaká jest cihla? — Jaké barvy jest cihla? — Jaké barvy jest vosk? — Co se dělá z vosku? — K čemu se užívá cihel? — Kdo vyrábí cihly? — Z čeho vyrábí cihlář cihly? — Jak povstává vosk? — Co se tázal vosk cihly? — Co mu odpověděla cihla? — Co pravil potom vosk? — Co učinil? — Co se stalo s voskem v ohni? — Čeho záviděl cihle? — Cihla horkem tvrdne, vosk horkem měkne. Cihle horko svědčí, prospívá jí. Vosku škodí. Tak jest i s mnohými jinými věcmi: někomu prospívají, čili jsou mu na prospěch, jinému škodí. — Jeníkova matka byla nemocna. Lékař jí předepsal lék. Po léku tom se matka uzdra-

vila. Léč jí prospěl. I pomyslí si Jeník, když kašlal: „Matce léč prospěl. V lahvičce ho trochu zbylo. Okusím ho a přestanu kašlati.“ Avšak léč neprospěl Jeníkovi, nýbrž uškodil mu. Byl silný, pro dospělou osobu připravený; nebyl to prostředek od kašle, nýbrž od jiné nemoci. Jeník okusiv léč, způsobil si veliké bolesti a rozstonal se. — Voda je zdravý nápoj. Má-li člověk žízeň, občerství se studenou vodou. Uhřátý Pavel (viz čítanku II.) také se napil studené vody, a co se mu přihodilo? Žízňivého občerstvuje, uhřátému studená voda škodí. —

Byl-li Jeník opatrný, že okusil léč, aniž se koho tázal? — Kterak byl potrestán Pavel, že neuposlechl rady otcovy? — Jednal-li vosk moudře, že chtěl toho okusiti, co prospělo cihle? — Které poučení jest v tom článku skryto? — Mohou-li vosk a cihla spolu hovořiti? — Koho tedy napodobují svou rozmluvou? — Čím nazvete článek „Vosk a cihla“? — Proč jej nazvete bajkou? — Které bajky již znáte? — Nyní si tuto novou bajku několikrát přečtete.

b) Rozbor pravopisný a memorování.

Čti, M., k první tečce! — N., k druhé tečce, atd.! — Čti jenom ony části, jež jsou úvodníky označeny, P.! — Za kterou větou jest otazník? — Ve které větě jest pomlčka? — Kolik čárek rozdělovacích ve článku tom pozorujete? — Čti, R., ještě jednou bajku a jmenuj znaménka rozdělovací! — Čtete tak všickni! — Žáci zde na pravo přečtou první větu, žáci na levo budou jí z paměti opakovati. Teď! — Nyní žáci na levo jí přečtou a na pravo budou nazpamět říkati. — Všickni říkejte z paměti! — Krajníci přečtou druhou větu, ostatní jí řeknou z paměti. — Krajníci opakují. — Říkejte nyní obě věty nazpamět! — Jenom žáci v předních lavicích. — V zadních lavicích! — R., sám! — Třetí větu přečtou první a druzí žáci v lavicích, třetí a čtvrtí budou jí z paměti opakovati. Říkejte druzí a třetí! — První a čtvrtí! — Všickni! — Kdo dovede všecky tři věty sám říkati?

Poznámka. Podobně dál. Když se naučili celé bajce nazpamět, upozorníme je na ostatní momenty pravopisné: krátké a dlouhé samohlásky, měkké a tvrdé *i, y* neb *í, ý* a *j*. Potom dáme bajku tak přednášeti, aby žáci při tom znamení rozdě-

lovací výslovně jmenovali. Konečně těžší slova nazpaměť přehláskují, načež nastoupí napsování z paměti.

Cvičení 6. Napište z paměti ze článku 60. stať o olovu!

Příprava.

a) Rozbor věcný.

Poznámka. Učitel přinese k výkladu kus železa a kus olova, oba pokud možno stejně velké. Kromě toho k tavení malý kousek olova bude mít po ruce. Dobře učiní, opatří-li si také některé věci z olova vyrobené. Kousek olova taví nad kahanem. Zatím zapřede se žáky hovor asi takto:

Mám tu dvě hmoty, kterou z nich znáte? O které jsme hovořili? — Jaká hmota dle barvy jest železo? — Co se děje se železem v ohni? — Jaké jest žhavé železo? — Čím buší kovář do žhavého železa? — Proč buší kovář do železa? — Kdy se vyvaluje železo v plech? — Kdy se táhne z něho drát? — Tato hmota jmenuje se olovo. — Rýpám-li nožem do železa, ani kousek nevyrýpnu, ale do olova udělám nožem dosti hlubokou rýhu. Olovo mohu tedy nožem rýpati, olovo není tak tvrdé jako železo, nýbrž jest značně měkčí. Protože jest olovo měkčí než železo, nelze z něho dělati ostrých nástrojů jako ze železa.

Hleďte, mám tu stejně veliký kus olova jako železa. Vezmu železo do ruky pravé, olovo do ruky levé. V levé ruce pocítuji větší tíži než v pravé. Olovo více váží než železo, olovo jest těžší než železo. Pozorujme, co se zatím stalo s olovem nad kahanem. Hle, není již tuhé, jest tekuté; roztavilo se za malou chvíli nad slabým plaménkem. Olovo dá se tedy snadno roztaviti. Z roztaveného olova slévají se rozličné věci: broky do pušek, knoflíky, prstýnky; zejména pak mnohé dětské hračky. Tuším, že mnohý z vás měl pluk vojska olověného, nebo nádobičko rozličné. Z olova se vyvalují také lístky jako papír tenké, do kterých zabaluje se tabák a jiné věci.

O čem jsem vám vypravoval? — Jaké barvy jest olovo? — Jaké jest co do tvrdosti? — Čeho nelze z něho dělati? — Co se děje s olovem v ohni? — Co se vyrábí z roztaveného olova? — Co se z něho vyvaluje?

b) Čtení a memorování.

Co jsem vám o olovu pověděl, přečteme nejprv v čítance, potom naučíte se to nazpamět vypravovati. (Po několikerém přečtení celku a částí odloží se čítanky.) Dejte pozor co propovím! — Olovo jest o něco světlejší a značně měkčí. — Opakujte všickni, co jsem propověděl! — Jenom pravá, levá strana! — Krajníci! — Prostřední! — V předních, v zadních lavicích! — A. sám! — Ostrých nástrojů z něho dělati nelze. — Opakujte všickni! — Druzi a třetí! — První a čtvrtí! — Kdo to dovede sám? — Opakujte obě věty! — Ještě jednou, B.! — Jest kujné i za studena. — Opakujte tu větu, žáci prostřední! — Kraji! — E, sám! — Říkejte všechny tři věty! — Pravá řada, levá řada! — Č., sám! — D., sám! — Dá se snadno roztaviti, a tu rozličné věci z něho se slévají. — Opakujte všickni! — Jenom krajuici! — Prostřední! — Druzi! — Přední! — Zadní! — F., sám! — Všecky věty všickni! — Prostřední, atd.! — Zejména mnohé laciné dětské hračky jsou olověné. — (Podobným způsobem jako předešle.) — Z olova se vyvalují tenké jako papír listky, do kterých zabaluje se tabák a jiné věci. — (Opět memoruje se věta sama o sobě, potom se k předešlým připojí. Konečně říká se celá stať souvisle nazpamět.)

c) Rozbor pravopisný.

Vyndejte čítanky! — V článku 60. vyhledejte stať o olovu! — Všimněte si, z kolika vět se skládá! — Čti prvou, druhou, třetí větu! — Čím jsou věty ty uzavřeny? — Kolik teček pozorujete v té stati? — Která jiná znaménka rozdělovací se tam objevují? — Přečti větu prvou, v níž jest čárka! — Ve které jiné větě jest čárka? — Čti celou stať a jmenuj při tom znamení rozdělovací! — Vyhledejte slova s dlouhými samohláskami! — S tvrdým *y* neb *ý*! — S měkkým *i* neb *í*! — S dlouhým *á*, *é*, *ú*, *ů*! — S *ě*! — Která slova mají velké začáteční písmeno? — Říkejte slovec jednopísmenná! — Zkusím, zdali jste si všecko náležitě zapamatovali. — Odložte čítanky! — Říkejte tu stať a jmenujte znamení rozdělovací! — Říkejte ještě jednou poloseptem; jenom slova s dlouhými samohláskami vyslovte nahlas! — Při

slovích s velkým začátečním písmenem potleskněte! — Pomlčte u tečky a povstaňte! — Říkejte tu stať po slovích, atd.!

Čemu jste se o olovu naučili, napište z paměti!

Cvičení 7. Napište z paměti bajku ze druhé čítanky „Liška a kachna“!

Příprava.

Loni jste četli a také z paměti říkali se naučili bajku „Liška a kachna“. Kdo ji dovede vypravovati? — (Několik žáků přednese ji s pomocí učitelovou z paměti.) — Která zvířata uvádějí se zde jako rozumné osoby? — Kde byla kachna? — Kde stála liška? — Jak oslovila liška kachnu? — Proč k ní byla úlisna? — Co jí odpověděla kachna? — Proč neuposlechla kachna hlasu liščina? — Které poučení plyne z této bajky? —

Bajku tu napíšete z paměti, ale dříve mi povězte, jak opsatí budete! Já to budu psátí na tabuli. Co mám nejprv napsati? — Diktuj mi, A., nadpis! — Opakuj, B., prvou část bajky! — Kdo takto promlouval? — Napíšeš tedy, že to liška byla, jež ke kachně mluvití počala. — Jaké znamení udělám za slovem liška? — Napověz mi prvou větu, B., ale jmenuj při tom znamení rozdělovací! — Za kterým slovem udělám čárku? — Kde udělám rozkazník? — Které znaménko přijde na konec věty? — Nuže, hleďte, zdali jsem vše správně napsal! — Napověz další větu, C.! — Napíšeš ji. — Hleďte, neudělal jsem znamének. Povězte, kam které udělati mám! — Napsal jsem, co promluvila liška. Zdali pak jsem označil, kterými větami uvádí se tu, co liška pravila? — Kterak to označím? — Kdo po tom promlouval? — Tedy napíšeš, že nyní kachna bude promlouvati. Které znaménko udělám za slovem kachna? — Napověz, Č., prvou větu! — Opakuj ji, D., a říkej zároveň znamení rozdělovací! — Pozorujte, zdali jsem to dobře napsal? — Řekni ostatek, E.! — Jmenuj znamení rozdělovací, F.! — Kde udělám úvodníky? — Všimněme si, jsou-li také všecka slova správně napsána.

Liška i kachna.

Liška: „Kmotříčko, kačíčko! proč tak daleko ploveš po rybníce? Mé oko tebe nevidí více; choť se na něco ptáti, ach sama musím u břehu státi.“

Kachna: „O paní liško! chytrá Vy jste, sama si pomoci vizte! Sama jste opatrná, má rada jest chatrná.“

Která slova počínají velkými písmeny? — Čtete slova s dlouhými samohláskami! — Ve kterých slovích jest *y*? Ve kterých *i*?

Poznámka. Když bylo po stránce pravopisné vše náležitě uváženo, zakryje se, co učitel napsal a žáci zapisují z paměti. Potom srovnávají práci svou s prací učitelovou.

Také tím způsobem konati se může pravopisná příprava, že učitel před vyučováním napíše bez všelikých znamének bajku vzminěnou a žáci s pomocí jeho opravují, až jest vše náležitě napsáno.

Cvičení 8. Napište z paměti modlitbu „Otče náš!“

Otče náš, jenž jsi na nebesích. Posvěť se jméno Tvé. Přijď království Tvé. Buď vůle Tvá jako v nebi tak i na zemi. Chléb náš vezdejší dejž nám dnes. A odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim vinníkům. A neuvoď nás v pokušení. Ale zbav nás od zlého. Amen.

Příprava.

Když jste byli malými dětátky a matka vaše nosila vás ještě na rukou, často takto prstem k nebi ukazujíc říkávala: „Pánbu! Panbiček!“ A co tím chtěla říci? — „Hleď, tam nahoře bydlí velký mocný Pán, tam bydlí milý Pán Bůh. Buď hodné, milé dítě, aby tě měl rád!“ Tak počala vás matička učiti Boha znáti. A když jste se mluvit naučili, již vás opět učila dělati křížek, ba i modlitbičku říkati. Kterou modlitbičku jsi se nejdřív naučil, H.? — Pověz nám ji! — Kdo umí jinou modlitbičku říkati? — Jednu umíte všickni, tu každodenně i zde ve škole se modlíte. Víte, kterou myslím? — Modlitbě té říkáme modlitba Páně, protože sám Ježíš

Kristus nám ji zůstavil. Pán Ježíš naučil modlitbě té apoštoly své a rozkázal jim, aby ostatní lid tak učili modliti se. Jest to velmi krásná modlitba, neboť jest v ní všecko obsaženo, zač se modliti máme. Ale někteří lidé nedovedou ji dobře říkati. Všelijak slova překrucují nebo i přehazují. Ba, slýchávám i některé žáčky modlitbu tu špatně odříkávati, na př. Oče náš, jenci na nebesích. Posvětce meno Tvé. Přid' kralovství Tvé atd. Jak jest to nehezké! — Kdo s některým pánem hovoří, všemožně se vynasnažuje, aby pěkně mluvil. A s nejvyšším Pánem svým měli bychom tak nepěkně rozmlouvati? Naučíme se tedy modlitbu tu co nejsprávněji odříkávati. Hleďte, napsal jsem ji tuto na tabuli. Přednesu ji tak, jak se říkati má, a vy při tom dívající se na tabuli pozorujte, jak jest vše napsáno. Kdo dovede také tak modlitbu tu přednésti? — Nyní říkejte všickni šeptmo, jen slova s dlouhými samohláskami na hlas vyslovujte! — Přehláskujte slova: posvět, přijď, odpust, neuvod', zbav! — Přehláskujte slova: jakož, našim, viny, vinníkům, kralovství, jenž, jsi! — Nyní ještě jednou přeříkejte pěkně modlitbu tu a všimněte si bedlivě každého slova! — Zastru tabuli. Napisujte modlitbu Páně z paměti, abych se přesvědčil, že dovedete každé slovo tak napsati, jak jsem vás naučil je říkati.

Poznámka. Jako cvičivo k zapisování z paměti dále se hodí ze třetí čítanky:

a) „Ječmen a pšenice“, článek 12.

b) „Slunečnice“, článek 13.

c) „Můra“, čl. 31.

d) „Straka lakomá“, čl. 34.

e) Ze čl. 60. kterákoli stať.

f) Ze čl. 61. stať prvá.

g) Ze čl. 124. stať prvá.

h) Ze čl. 125. stať prvá.

ch) Ze čl. 126. stať 7. „Co Libuše s otcova zlatého stolce mluvíti počala.“

i) Ze čl. 127. stať 5. „Kterak poslové Přemysla po zdravili.“

j) Ze čl. 128. „Věštba Libušina o velikosti a slávě Prahy.“

k) Ze čl. 131. stať 1. neb 2.

- l) Ze čl. 132. stať 1. neb 2.
- m) Ze čl. 133. stať 1., 2. neb 3.
- n) Ze čl. 137. stať 4. neb 13.
- o) Ze čl. 138. stať 1., 2. neb 5.

D. Písemně na otázky podávati obsah krátkých článků.

Vrcholem napsování z paměti jest volné psaní toho, čemu se děti nenaučily doslovně nazpaměť, nýbrž co jim po čtení nebo po výkladě učitelově v paměti zbylo.

Ale volné napsování z paměti jest pro začátečníky práce nesnadná, práce, která vymáhá jisté slohové obratnosti, jaké děti 3. a 4. školního roku ještě míti nemohou, pročez třeba jest přechodných cviků, jimiž poněnáhu uzpůsobujeme žactvo k samostatnému vytváření vět a k volnému jich písmem poznačování. Dosud psaly děti při opisech, diktátech a doslovných reprodukcích jen to, nač bezprostředně před písemným cvikem nazíraly. Při volném však napsování jest jim písmem poznačovati myšlenky, jež předem napsány neviděly, nýbrž které četbou neb výkladem učitelovým byly v nich vzbuzeny.

Opisy, diktáty a napsování z paměti jsou přípravné cviky slohové, jimiž po přednosti uschopňování byli žáci k tomu, aby dovedli řeč písmem poznačovati, a utvrzování v pravopise; dále pak aby častým nazíráním a všestranným rozbořením slohových celků a jich doslovnými reprodukcemi písemnými zaučovali se správné vazbě slov a vět a osvojovali si pěkná rčení a uhlazené výrazy. Teprv když byli žáci v těchto věcech poněkud pocvičeni, vedeme je poněnáhu k napsování myšlenek vlastních.

Přechodem od doslovného k volnému z paměti napsování jest cvik řízený otázkami přesně učitelem vytčenými, jimiž udán jest netoliko postup myšlenek, ale i rozsah úkolu.

Řídíce se zásadou: „Od snadného k méně snadnému“, formujeme otázky k prvním cvikům těmito tak, aby zahrnovaly v sobě zároveň žádanou odpověď, takže první tyto cviky jsou vlastně stížené opisy tím, že jest žá kům aspoň částečn

z otázek vytvářeti odpovědi vypouštěním slůvka tazacího a nahrazováním ho v otázce zamlčenými slovy. K dalším cvikům volíme takové otázky, jež v sobě odpovědi nezahrnují. Tu pak učí se žáci za pomoci naší ústně k daným otázkám tak určitě a jistě odpovídati, že se odpovědem těm doslovně naučí tak, že potom písemný cvik jest vlastně napísování z paměti tím stíženě, že žáci toho, co nyní píší, dříve zrakem nenazírali. Ve třetím školním roce mohou místo mít pouze tyto dva druhy cviků v podávání obsahu článků čtených a vyložených.

Teprv ve 4. školním roce pozvolna ubíráme této pomoci a zatěžujeme cviky řečené tím, že dožadujeme se po žácích jisté samostatnosti ve tvoření odpovědi a spojování jich v malý celek slohový.

Za učivo k tomuto druhu slohových úkolů hodí se články buď výpravného nebo popisného obsahu. K pozdějším cvikům (ve 4. šk. roce) volíme také probranou látku z kteréhokoli předmětu vyučovacího.

Jako příprava předcházej tuto písemnou cvičbu slohovou věcný rozbor a čtení článku jakož i ústní reprodukce obsahu jeho, otázkami řízená. Po té vybereme k písemnému cviku jen otázky nejdůležitější a tak je sestrojíme, aby byly podkladem slohovému celku přiměřeně dlouhému, ale nikoli řadě myšlenek nesouvislých.

S počátku i ke stránce pravopisné dlužno za přípravy slušné zření mít, zvláště vyskytují-li se ve článku buď naprosto nová nebo méně obvyklá slova.

Vybrané otázky napíše učitel za hodiny slohové na tabuli, odpovědi k nim znovu ústně se žáky prodělá a dle potřeby také pravopisně rozebere. Po takové důkladné přípravě napísují žáci úkol do sešitů. Napísování ať netrvá déle 30—35 minut, aby žáky neunavovalo a také času zbylo na opravu hromadnou.

Otázky opíše si žáci s tabule jen tehda, je-li jim cvik za úkol domácí provéstí.

Praktická ukázka.

Cvičení 1. Dle následujících otázek napište, čemu jste se ze článku 95. naučili o obci.

Příprava.

- a) Rozbor věcný konán v hodině zeměpisné.
- b) Článek čten v hodině čtení věnované.
- c) Příprava k písemnému cviku koná se za slohu asi následovně.

Četli jste článek 95. — Dověděli jste se tu leccos nového. Z toho, čemu jste se ze článku onoho naučili, napíšete něco do svých sešitů. Psátí budete jen to, nač se otáží. Otázky napíší na tabuli.

1. Kterak nazýváme místo, kde jsme se narodili, nebo kde jsme za mladosti přebývali a vychováni byli?

Opakujte otázku, žáci v řadě pravé, v levé! — Odpověz k otázce té, A.! — Odpovězte všickni! — Krajníci, atd.! — Napovídejte mi otázku po slovích, a já budu ji psátí na tabuli: B., dále C., Č. atd.! — Čím otázku uzavru? — Která jiná znamení rozdělovací jsem udělal ve větě té? — Po kterých slovích? — Přečtěte otázku, krajníci! — Odpovězte na ni, prostřední! — Všimněte si slov s dlouhou samohláskou! Čtete je! — Jmenujte pouze slova s *y*, *ý*, *i*, *í* atd.

2. Kde přebývá obyčejně pohromadě rodina?

Opakujte otázku, žáci na pravo! — Odpovězte na ni, žáci na levo! — Napovídejte mi otázku opět po slovích, ale tak, abych dobře rozeznával, kde napsati samohlásku dlouhou, kde krátkou, kde *y* neb *i*! — Přečti otázku, H.! — Odpověz na ni. Ch!

3. Jak se jmenují lidé, kteří mají vedle sebe nebo blízko sebe příbytky?

Odpovězte všickni! — Odpovídajíce pomlčte za každým slovem, až je napíší, přední! — Pokračujte, zadní! — Která znaménka rozdělovací mám udělati? — Kam? — Ve kterých slovích pozorujete *í*, ve kterých *y*? — Ve kterém slově jest *é*?

4. Jak říkáme místu, kde lidé příbytkem se osadí?

Odpovězte, krajníci! — Napovídejte mi otázku po slovích, prostřední! — Která znamení rozdělovací a kam jest napsati? Přečti slova s *í, é, y*!

5. Jak sluji obyvatelé osady, K.? — Odpovězte všickni! — Opakuj otázku po slovích tak, abych psáti postačil, L.! — Všimněte si, jak jsem napsal jednotlivá slova!

6. Jak jmenuje se osada i s osadníky jinak, M.? — Napovídej otázku po slovích, N., atd.! — Hleďte, úmyslně jsem vynechal všechna znaménka. Pojď je udělati, O.!

7. Kdo pečuje nad pořádkem v obci? — Odpověz, P.! — Napovídej mi otázku, R.! — Jdi napsati znaménka, která jsem vynechal, Ř.! — Krajníci budou nyní čísti otázky, prostřední na ně odpoví! — Říkejte všickni pouze odpovědi! — Nyni ty odpovědi napište do sešitů! — Cvičení nadpište takto:

Obec.

Místo, kde jsme se narodili, nebo kde jsme za mladosti přebývali a vychováni byli, nazýváme domovem. Rodina přebývá obyčejně pohromadě v příbytku. Kteří lidé mají vedle sebe nebo blízko sebe příbytky, jmenují se sousedé. Místu, kde lidé příbytkem se osadí, říkáme osada. Obyvatelé osady osadníci sluji. Osada i s osadníky jinak obec se jmenuje. Nad pořádkem v obci pečuje starosta.

Poznámka. Otázka první může se vypustiti, byl-li by cvik dlouhý.

Úkoly.

1. Napište dle daných otázek, co jste si zapamatovali ze čl. 96. „Pozemky“!

Co bývá kolem lidských osad rozloženo? — Kolikeré pozemky jste poznali? — Jak se říká zoranému poli? — Proč lidé luk neorají, nýbrž vodou je zavlažují? — Co jest zahrada? — Kolikeré zahrady rozeznáváme? — Co jest sad? — Které sady znáte?

Pozemky.

Kolem lidských osad rozloženy bývají všeliké pozemky. Poznali jsme pole, luka, zahrady a sady. Zoranému poli říká se role. Luk lidé neorají, nýbrž vodou je zavlažují, aby na nich hojně trávy rostlo. Zahrada jest pozemek ohrazený, jehož půda zrývá se rýčem. Rozeznáváme zelnice, květnice a vinnohrady. Sad je pozemek vysázený stromovím. Známe ovocné sady, libosady, lesy a háje.

2. Řídíce se danými otázkami napište, co jste si zapamatovali ze čl. 133. o Bořivojovi!

Kdo byl nástupcem Rostislavovým na Moravě? — Kdo té doby vládl v Čechách? — Kam se vydal Bořivoj s manželkou svojí Lidmilou? — Kdo je tam poučil o víře křesťanské? — Od koho byli potom pokřtěni? — Koho dal arcibiskup Bořivojovi, aby šířil v Čechách náboženství křesťanské jazykem slovanským?

Bořivoj.

Nástupcem Rostislavovým na Moravě byl synovec jeho Svatopluk. Té doby vládl v Čechách kníže Bořivoj s manželkou svojí Lidmilou. Bořivoj vydal se s manželkou svojí na Velehrad ke Svatoplukovi, aby s ním vešel v přátelství. Tam poučil českého knížete i jeho lid arcibiskup Methoděj o víře křesťanské. Potom byli Bořivoj a Lidmila od Methoděje pokřtěni. Arcibiskup dal Bořivojovi kníže Kaicha, aby v Čechách šířil náboženství křesťanské jazykem slovanským.

3. Na dané otázky povězte, co víte o petroleji!

Čím se za našich dob velmi zhusta svítívá v domácnosti? — Jaká tekutina jest petrolej? — Kde se nalézá? — Kterak se dobývá ze země? — S čím se nedá petrolej mísiti? — Proč splývá na vodě? — Kterak hoří?

Petrolej.

Za našich dob velmi zhusta svítívá se v domácnosti petrolejem. Petrolej jest tekutina nažloutlá, nahnědlá nebo i zcela bezbarevná. Nalézá se tu a tam v zemi. Na takových

místech vykopají se jámy nebo studně a petrolej čerpá se, pokud se prýští ze země. S vodou se petrolej nedá mísiti. Na vodě splývá, protože jest lehčí nežli voda. Hoří sice plamenem světlým, ale čadí.

4. Podle otázek ve čl. 105. obsažených napište, co víte o naší milé vlasti!

Ve které zemi jest můj domov? — Která země jest mou vlastí? — Kdo jsem podle vlasti? — Který jest můj mateřský jazyk? — Ku kterému národu náležím? — Který národ přebývá v Čechách a na Moravě vedle českého národu?

Naše vlast.

V Čechách jest můj domov. Země česká jest mou vlastí. — Podle své vlasti jsem Čechem. Český jazyk jest mým mateřským jazykem. Náležím k národu českému. V Čechách a na Moravě vedle českého národu německý národ přebývá.

5. Podle následujících otázek napište, co jste si zapamatovali ze čl. 19. „Řepa“!

Co vyrostlo v zahrádce chudému nádenníkovi? — Kdo se jí obdivoval? — Kam donesl nádenník tu řepu? — Zač jej hrabě pochválil? — Co mu daroval? — Co učinil jeden lakomý občan, když to uslyšel? — Co mu dal hrabě za veliké tele?

Řepa.

Chudému nádenníkovi vyrostla v zahrádce veliká řepa. Každý se jí obdivoval. Nádenník donesl řepu panu hraběti do zámku. Hrabě jej pochválil za pilnost a za dobrou vůli a daroval mu pět dukátů. Když to uslyšel jeden lakomý občan, dovedl panu hraběti veliké tele. Ale hrabě mu dal za ně onu velkou řepu.

6. Odpovězte k otázkám čl. 103. o stranách světových!

Pozornjte, která stěna školní světnice stojí ke straně východní, která ke straně západní, která k jihu a která k severu. — Na které straně jsou naše okna a dvěře? — Co od nás jest na východ, co na západ, co na sever, co na jih?

Strany světové.

(Naše 3. třída obecné školy na Smetance.)

Zadní stěna naší školní světnice stojí ke straně východní, přední stěna ke straně západní. Levá stěna jest na straně jižní, pravá na straně severní. Na jižní straně jsou naše okna, na severní jsou dvěře. Od nás na východ jest „Kanalka“ (libcsad), na západ leží nádraží státní dráhy císaře Františka Josefa. Na straně severní rozprostírají se pole, na jihu jest naše město Král. Vinohrady.

7. Dle daných otázek napište obsah bajky „Vosk a cihla“!

Čeho záviděl vosk cihle? — Nač se jí otázel? — Co mu odpověděla cihla? — Co učinil potom vosk? — Co se mu přihodilo v ohni? — Které naučení plyne z té bajky?

Vosk a cihla.

Vosk záviděl cihle její tvrdost. I otázel se jí, kde a jak takové tvrdosti nabyla. Cihla mu odpověděla, že v ohni. Potom skočil vosk do ohně a horkem se rozplynul. Z toho plyne naučení: „Co jednomu jest na prospěch, může jinému býti na škodu.“

8. Odpovídajíc k následujícím otázkám napište, co jste si zapamatovali ze čl. 142.?

Koho uzřel jednou císař Josef, procházejce se? — Kterak k ní promluvil? — Co mu dívka odpověděla? — Čeho se dalším dotazováním dověděl? — Co jí potom řekl? — Co učinila druhého dne dívka s matkou? — Jak se k nim císař zachoval? — Co pravil k dceři, když odcházely?

Práce nehanobí člověka.

Procházejce se uzřel jednou císař Josef dívku, ana ze studně vodu váží. I promluvil k ní: „Je-li ti voda těžká, milé dítě?“ — Dívka mu odpověděla: „Ó arci, zvláště když člověk břemen nositi neuvykl.“ Dalším dotazováním dověděl se císař, že dívka jest dcera po úředníku. Matka její má skrovnou

pensi a živiti musí pět sirotků. Potom řekl Josef, aby přišla zejtra s matkou k císaři. Druhého dne šla dcera s matkou k císaři. Matce povolil podporu. Dceři řekl, když odcházely: „Nepřestávej pilně pracovati. Ne práce, ale lenost a zahálka hanobí člověka.“

9. Dle bajky „Zachvácený osel“ odpovězte písemně k následujícím otázkám:

Komu sloužil osel se psem? — Jak se ti dva sluhové mezi sebou srovnávali? — Kudy jednou s pánem cestovali? — Co nesl osel? — Kam si ulehl pán, aby si po cestě odpočinul? — Co trápilo psa? — Oč žádal osla? — Jak jej odbyl osel? — Kdo brzy potom vyskočil z lesa? — Oč tu prosil osel psa? — Jak jej odbyl pes?

Zachvácený osel.

Osel se psem sloužili jednomu pánu. Ti dva sluhové často mezi sebou se hádali. — Jednou cestovali s pánem kolem lesa. Osel nesl potravu. Pán jejich ulehl si do chládku, aby si po cestě odpočinul. Psa trápil hlad. I žádal osla, aby mu dal vyměřenou část potravy. Ale osel odbyl jej řka: „Počkej, až pán vstane!“ — Brzy potom vyskočil z lesa vlk a pustil se do osla. Osel prosil psa, aby mu pomohl. Ale pes jej odbyl: „Počkej, až pán vstane!“

IV. O cvičbě slohové na středním stupni.

Čtvrtá třída.

1. Rozvrh cviků slohových.

Učebná osnova škol osmitřídních vyměřuje jazyku vyučovacímu ve 4. školním roce 9 hodin v týdnu, jež dlužno asi takto rozvrhnouti:

- 3 hodiny čtení,
- 3 „ mluvnice,
- 1 hodina pravopis,
- 2 hodiny sloh.

Aby na tomto stupni věnovaly se slohu, vrcholu učby jazykové, aspoň dvě hodiny v týdnu, mám za nejvyšší nutné z důvodů sic několikerých, ale hlavně proto, že tu nejen pokračovati jest postupně ve cvičích v předešlé třídě konaných, nýbrž i že nastává zde úkol nový, vlastní cvičba slohová, kterouž vésti jest žáky k jisté samostatnosti ve tvorbě písemnosti.

K přípravným cvikům slohovým přistupuje ve 4. třídě proměna a nápodoba článků, tak že záleží tu učba slohová v šesteru druhův cviků, jež jsou:

- a) opisy,
- b) diktáty,
- c) napísování z paměti,
- d) podávati obsah článků k otázkám,
- e) proměna článků,
- f) nápodoba článků.

Jako za všech předmětů vyučovacích dlužno také při slohu přihlížeti k času. Při dvou týdenních hodinách připadne ve školním roce o 46 nedělích po vypuštění svátků maximálně 82—85 hodin na sloh, kterýžto počet po bedlivém šetření obdržel jsem, vzav za základ několikerý případ rozvrhu hodin ve škol. roce 1893—94, počítaje od 1. září do 15. července, totiž

- a) sloh v pondělí a ve čtvrtek, 82 hod.,
- b) „ v úterý a v pátek, 82 „
- c) „ ve středu a v sobotu, 85 „

Odečteme-li pro zpověď, křížové dni a některé nahodilé okolnosti ještě 4—6 hodin, zbude přece jako minimum aspoň 78 hodin pro učbu slohovou. Ty pak rozvrhl jsem na jednotlivé cviky následovně:

- a) pro opisy 8 hod.,
- b) „ diktáty 4 hod.,
- c) „ zapisování z paměti 10 hod.,
- d) „ podávání obsahu článků k otázkám 24 hod.,
- e) „ proměnu článků 16 hod.,
- f) „ nápodobu článků 16 hod.

2. O úkolu cvičby slohové ve 4. škol. roce.

Předním úkolem učby jazykové na dolním stupni jest pěstovati mluvní cit žákův, aby takořka z pudu vycitovali správnost jazykovou a návykem naučili se správně mluvit. Na středním však stupni kromě toho nese se vyučování jazyku mateřskému dvěma novými směry, a to

a) pěstujeme učením grammatickým mluvní vědomí v žácích;

b) učbou slohovou vedeme je k praktickému užívání a k vyjadřování řeči písmem.

Ačkoliv již na dolním stupni, zvláště ale ve 3. školním roce, učili jsme žáky hojnými a rozmanitými cviky pravopisně psáti, nemohli přec nabyti dosud důkladné jistoty pravopisné, jelikož jejich zásoba představ a slov byla dosti skrovna a způsob vyjadřování se zcela jednoduchý, po většině jenom na základní tvary jazykové se omezující. Avšak čím výše postupují žáci, tím více rozšiřuje se obor jejich vědomostí, tím více roste jejich zásoba slov a řeč jejich obohacuje se novými tvary mluvními. Je tudíž třeba, aby se i tu utvrzovali ve psaní nově poznávaných slov a vazeb. Proto také ještě ve 4. škol. roce konají se ony průpravné cviky slohové, jež po přednosti k správnosti pravopisné se nesou: opisy, diktáty, zapisování z paměti.

Ale pouhým pěstováním pravopisné správnosti nenabyli by žáci dobrého slohu. K jasnému a srozumitelnému vyjadřování myšlenek třeba jest také výcviku v šetření grammatické

správnosti, aby totiž dovedli žáci vyjadřovati se slovy případnými a formou mluvnicky správnou. Obratnosti v tom nenabyli by však pouze doslovnou reprodukcí hotové řeči (opisováním a p.), k tomu musí býti vedeni cviky zvláštními, jimiž učí se nejen samostatně vytvářeti jednotlivé myšlenky, nýbrž i vzdělávati souvislé písemnosti.

Cviky slohové ve školách obecných jsou buď reproductivní nebo produktivní. Reprodukce záleží buď v doslovném nebo volném podávání toho, co žáci četli, nebo čemu se naučili, a jest tudíž buď doslovná nebo volná. Doslovná reprodukce o paměť se opírá a má za přední cíl pěstovati pravopisnou správnost, jakož i způsobilost vyjadřovati řeč písmem. Sem spadají opisy, diktáty a zapisování z paměti toho, co žáci memorovali. Že i jiné prospěchy z oněch cviků plynou, ukázali jsme na svém místě.

Důležitější pro cvičbu slohovou než všechny cviky čistě z pamětného reprodukování plynoucí jest reprodukce volná, více na rozumu než na paměti žákův založená. Volné podávání obsahu článků přečtených a vyložených od předešlého tím se liší, že neváže se úzkostlivě na slova čítanky, nýbrž ponechává volnost ve volbě výrazů i vazeb. Jen na tom věrně státi ukládá, aby novými těmi výrazy a novou vazbou vět nikterak porušen nebyl smysl obsahu.

Volná reprodukce obsahu článků nebo toho, čemu se žáci z ostatních předmětů naučili, jest velmi účinným cvikem slohovým, neboť učí žáky volně a rozmanitě pronášeti se o tom, čemu porozuměli a co jim na vědomí zůstalo. Doporučíme tudíž, aby co nejčastěji a nejpečlivěji byla pěstována.

Přechodným cvikem od reprodukce doslovné k reprodukci volné jest podávání obsahu článků nebo probraného učiva na otázky. K tomu pak připojí se ještě ve 4. třídě pozměna článků. Nápodobou článků pak počátek tu činíme s produktivní cvičbou slohovou.

O produkci v pravém toho slova smyslu nemůže ovšem ve škole obecné býti řeči, neboť na žácích 10—14letých nemožno žádati, aby po způsobu spisovatelském vzdělávali samostatné písemnosti. Tu běží jedině o výcvik v ústním a písemném podávání toho, co mají na vědomí, způsobem sic jedno-

duchým, ale srozumitelným a správným. Pro život jim úplně postačí, dovedou-li napsati jednoduchý dopis nebo takou jednacím písemnost, pro kterou není třeba právníka.

To, co při cvičbě slohové ve školách obecných produkcí nazýváme, jest vlastně reprodukci učiva nebo cvičiva s nimi probraného a ústně procvičeného, i slouiti může produktivní práci jenom potud, pokud jí žáci více méně samostatně provádějí.

Vlastní produktivní cviky slohové místo mají až na horním stupni. Co se v té příčině děje na stupni středním, jest pouhou k tomu přípravou.

A) Opisy.

O důležitosti cviků v opisování, jakož i o způsobu, kterým se konají, promluvili jsme na stupni předchozím. Zbývá pouze podotknouti, že ve 4. škol. roce konají se toutéž methodou jako ve 3. třídě, ovšem že postupně se stěžují tím, že volíme články méně snadné, že pomoci své poněmáhlu ubíráme, aby žáci přinuceni byli k napjatější pozornosti a k bedlivější všímavosti. Dále pak po přednosti zření máme k nově poznaným slovům a k tvarům mluvnickým, k nově poznaným vazbám vět a p.

Příprava na opis koná se dle toho, jak učitel za dobré uzná. Věcný výklad a čtení zvoleného cvičiva nesmí nikdy chyběti. Pravopisný rozbor řídí se pokrokem žákův v učení mluvnickém a pravopisném. Koná se buď podrobně neb méně podrobně. Po případě omezuje se jenom na těžká, neobvyklá slova a na to, v čem žáci nejčastěji chybují, nebo v čem nenabyli dosud úplné jistoty. Také věnujeme pozornost slovům jednorozměrně znějícím, jako býti a bití, výtí a vítí, kos a k o z a p. Prvé cviky provázeti musí ovšem dosti důkladná příprava, neboť přes prázdniny zapomněli žáci mnoho a částečně i odvykli oné bedlivosti, s kterou konati jest práci školní. Žádati od nich s počátku více než na stupni předchozím, moudré by nebylo.

Cvičení 1. Opište článek 9.!

Smělost bez opatrnosti neprospívá.

Jako veverka vysoukal se Děťrich na vysoký strom. Soudruhové jeho neuměli tak lézti. Neodvážili se za ním. Napomínali ho k opatrnosti. Děťrich se jim smál. Počal po větvích všelijak se proplítati. V tom jedna větev pod ním se zlomila. Děťrich spadl dolů a pádem poranil se nebezpečně.

Připomenutí. Tento článek zdál se nám býti nejvhodnějším za cvičivo pro prvý opis z toho důvodu, že složen jest až na větu poslední pouze z vět jednoduchých, a že po stránce pravopisné nepůsobí žactvu zvláštních potíží. Také obsahem svým jest lehce pochopitelný. Některé momenty pravopisné může učitel odůvodniti poučkami mluvnickými, jež žáci buď již ve 3. třídě poznali, nebo na počátku 4. šk. roku poznávají, na př.

soudruhové — tvar 1. pádu množ. čís. poznali při sklonbě vzoru „holub“;

vysoký znají z řady slov, v nichž se ve kmeni píše po *v* tvrdé *y* neb *ý*, atd.

Tak zaučujeme je vědomě psáti správně.

Příprava.

Četli jste článek 9. — Také jej opišete. Vyndejte čítanky a vyhledejte článek 9.1 — Přečti prvou větu A.1 — Druhou, B.1 — Třetí, čtvrtou, atd. — Z kolika vět se skládá článek ten? — Čím jsou věty uzavřeny? — Která jiná znamení rozdělovací se tam objevují? — Čti prvou větu po slovech tak, že za každým zvlášť pomlčíš! — Z kolika slov skládá se prvá věta? — Jmenujte nejprv slova jednoslabičná, potom dvojslabičná, naposled trojslabičná! — Z kolika slov skládá se věta druhá, třetí atd.? — Vyhledejte slovece pouze jednopísmenná! Dále dvojpísmenná! — Přečti slova s dlouhými samohláskami! — Proč ve slově soudruhové jest dlouhé *ú*? — Kterým slovem dá se tento prvý pád nahraditi? — Ve kterém jiném slově jest *ú*? — Jaké jest to slovo dle svého významu? — Jmenujte podobná slova s *ú*! (nésti, kvěsti atd.) — Ve kterých slovech jest *á*, *ú*? — Kolik slov jest ve článku s *ý*, *y*? — Proč

ve slově vysoukal píše se *y*? — Proč ve slově vysoký v slabice první? — Proč na konci slova toho jest *ý*? — Všimněte si slovesných tvarů: neuměli, neodvážili, napomínali! — Jak říkáme těm tvarům? — Proč ve příponě *li* jest *i*? — Říkej písmena, kterými napíšeš slovo lézti! — Proč píšeme v tom slově *z* a nikoli *s*? — Přečtete ještě jednu prvou větu, žáci na levo! — Opakujte ji z paměti, žáci na pravo! — Druhou větu přečtou žáci na pravo a z paměti ji opakovati budete, vy na levo! Teď! — Přední, přečtete větu třetí! Opakujte ji, zadní! — Krajní budou čísti a střední nazpamět říkati větu čtvrtou. (Podobně dál) Nyní budete článek opisovati. Opisovati budete po větách tak, jak jsme je četli a nazpamět říkali. Každý si větu nejprv přečte celou, potom ji zapisuje, do knihy se nedívaje.

Oprava.

Kterak se koná, viz výše. Bylo by zbytečno znovu o tom pojednávat.

Cvičení 2. Opište článek 10.!

Nejlepší lékařové.

Výtečný jeden lékař onemocněl. Blížil se již ku svému skonání. Přátelé jeho stáli kolem něho; nemohli se ubrániti slz. Umírající těšil je. Řekl: „Nemáte proč ztráty mé želeti. Tři převýborní lékařové zůstanou vždy mezi vámi: střídmost, práce, čistota.“

Připomenutí. V tomto článku pravopisné požadavky jen o málo se stupňují. Prvá, druhá a čtvrtá věta jsou jednoduché, tečkami uzavřené věty. Třetí věta jest souřadné souvětí. Upozorníme žáky, že jest to větný celek, jenž rozložiti se dá ve dvě jednotlivé věty středníkem oddělené. Závěrek obsahuje kratinkou větu uvozovací a přímou řeč, která se skládá ze dvou samostatných vět. Není-li tu ještě na čas mluvíti o přímé a nepřímé řeči, opisem upozorníme žáky na to, že poslední dvě věty obsahují slova, jak je lékař pronesl, jakož i na větu, která nás na řeč tu uvádí. Z interpunkce upozorníme zvláště na dvojtečky a uvozovky. Prvá dvojtečka odděluje větu uvozovací od řeči lékařovy. Druhá

jest před výčtem. Umírající lékař určitě vytknul, kteří lékařové mezi jeho přátely vždy zůstanou. Uvedeme několik podobných příkladů, bychom žákům vštípili, že před výčtem děláme také dvojtečku. (Kristus Pán ustanovil 7 sv. svátostí: křest atd. — Ve 13. století vládli v Čechách králové z rodu Přemyslova: Přemysl Otakar I., Václav I., Přemysl Otakar II. a Václav II. atd.) Jednotejné členy věty: střídmost, práce, čistota odděleny jsou čárkou. (Viz prvou mluvnici str. 5.) Uvozovkami označujeme něčí řeč tak uvedenou, jak ji pronesl. — Slova slz a ztráty rozloží se na písmena. Za čtení i za rozboru vyslovují žáci jednotlivá slova s náležitým přízvukem, zvlášť vyražejíce dlouhé samohlásky. Kde by pochybnost nastati mohla, dáme slova taková zvlášť jmenovati. Slova: výtečný, onemocněl, umírající, převýborní, zůstanou, střídmost, rozloží se ve slabiky.

Cvičení 3. Opište článek 7.

Mnoho a málo básně.

Chlapec, který plovati neuměl, pustil se do řeky, a jen jen že se neutopil. Vida to druh jeho na břehu stojící, pravil: „Nepůjdu do vody, pokud se plovati nenaučím.“

Příprava.

Přečti článek, P.! — Čti pouze k první tečce, O.! — Čti k druhé tečce, R.! — Z kolika vět skládá se článek tento? — Přečti ještě jednou prvou větu, Ř.! — Co Ř. přečetl, není věta jednoduchá, nýbrž jest to větný celek, jenž se rozložití dá ve tři věty jednoduché. Práví se tu o chlapci, že plovati neuměl, ale pustil se do řeky, a jen jen že se neutopil. Kolik myšlenek jest tu o chlapci proneseno? Proneseme je nyní tak, aby každá o sobě byla větou samostatnou: Chlapec pustil se do řeky. Chlapec plovati neuměl. Proto jen jen že se neutopil. Avšak v takové úpravě, jak jsme je nyní pronesli, nejsou ty věty ve článku podány, nýbrž tak spolu vázány, aby tvořily dohromady jeden větný celek. Kdo z vás dovede v jednotlivé části větný onen celek rozložití? — Ještě jednou pověz prvou

větu, A. ! Druhou, B. ! — Třetí, C. ! — Všecka slova první věty nestojí pohromadě, jest mezi ně vložena věta druhá. Abychom to za čtení snáze rozeznali, jest druhá věta napřed i vzadu čárkou oddělena od první. Čím jest třetí věta oddělena od obou předchozích ? — Čím jest větný celek uzavřen ? — Přečti ještě jednou větný celek a jmenuj znamení rozdělovací, D. ! — Přečti, E., jednotlivé věty, z nichž se skládá, a za každou počítej jedna, dvě ! — Čti a jmenuj znaménka rozdělovací, F. ! Opakujte všickni právě tak z paměti ! — Čti od první tečky ke druhé, G. ! To jest také větný celek, jenž rozložiti se dá v několik jednotlivých vět. Přečti nejprv, co propověděl druh hocha tonoucího ! Čím jsou slova jeho označena ? — Co propověděl, rozlož na jednotlivé věty ! Čím jsou odděleny ? Která věta uvozuje řeč hochovu ? Které znaménko odděluje tuto větu uvozovací od slov soudruhových ? — Dále jest tam řečeno, že druh na břehu stál a hocha tonouti viděl. Kterak jest to v čítance prosloveno ? Opakuj tu větu ! — V kolik jednotlivých vět dá se rozložiti druhý větný celek ? Přečti první, druhou, atd. ! — Čtete, přední, ještě jednou druhý větný celek a jmenujte znamení rozdělovací ! — Nyní si povšimněme slov s dlouhými samohláskami ! Čti je, K. ! — Čti pouze slova s *í*, L. ! — Ve kterých slovech jest *y*, kde *ý* ? Ve kterém slově jest *ů* ? Rozložte slovo druh na písmena ! Proč napíšete na konci slova toho *h* a nikoli *ch* ? — Nyní přečtu článek po částech, jak jednu po druhé opisovati budete. Za každou pomlčím, pokud vy nenapočtete dvě. Chlapec, — který plovati neuměl, — pustil se do řeky, — a jen jen že se neutopil. — Vida to druh jeho na břehu stojící, — pravil: — „Nepůjdu do vody, — pokud se plovati nenaučím.“ — Kdo to dovede opakovati ? — Opakujte všickni, teď ! — Opište článek !

Cvičení 4. Opište báseň „Světa Pán!“

Světa Pán.

Bůh je všeho světa Pánem,
dobrého nám uděluje,
a ty slabé naše kroky
na všech cestách opatruje.

Že jen On má všechny dary,
že jsme při všem v Jeho moci,
prosme Ho svou modlitbičkou,
by nás chránil ve dne, v noci.

Příprava.

Dříve než počnete článek tento opisovati, povšimneme si ho ještě jednou. Přečti článek, jak jsem vás tomu ondy naučil! Kdo napsal tuto báseň? — Kde žil František Doucha? — Čím byl? — Kdo z vás zná jinou báseň od Douchy? — Z kolika sloh se skládá tato báseň? — Čti, L., prvou slohu! — M., druhou slohu! — Žáci v první lavici přečtou prvou slohu tak, že každý z nich jenom jeden verš bude čísti. A. začne a druzí budou po něm řadou pokračovati. Nyni střídavě po verších čísti bude pravá, levá strana. Přečti druhou slohu. B. — Čtěte, žáci v druhé lavici, střídavě po verších! — Z kolika veršů skládá se každá sloha? — Kolik veršů obsahuje celá báseň? — Přečtu prvou slohu tak, že za každou větou déle pomlčím: Bůh je všeho světa Pánem, . . . dobrého nám uděluje, . . . a ty slabé naše kroky na všech cestách opatruje. — Kdo to dovede také tak čísti? — Kolik veršů zabírá věta první? — Kolik druhá, třetí? — Přední přečtou větu prvou, zadní druhou, krajní třetí! — Čím jest první věta od druhé oddělena? — Čím druhá od třetí? — První sloha tvoří větný celek. Z kolika jednoduchých vět jest složený? — Čtěte druhou slohu střídavě: přední, zadní, krajní, střední, vždy po jednom verši! — Opět já sám čísti budu po větách. Za každou pomlčím déle: Že jen On má všechny dary, . . . že jsme při všem v Jeho moci, . . . prosme Ho svou modlitbičkou, . . . by nás chránil ve dne, v noci. — Kolik vět jsem přečetl? Kolik veršů každá zabírá? — Všecky spolu tvoří větný celek. Čti druhou slohu po větách! — Čtěte střídavě, krajní a střední! — Kterým slovem počíná se první větný celek? — Kterým druhý? — Jaká jsou začáteční písmena těchto slov? — Která jiná slova mají také velké začáteční písmeno? — Slovy těmi mluvil básník Pána Boha, a z úcty k Němu napsal je velkým začátečním písmenem. — Přečti slova jednoslabičná! — Dvojslabičná, atd.! Rozlož první

verš na slabiky! — Druhý, třetí atd.! — Kolik slabik obsahuje každý verš? — Čtěte slova s dlouhými samohláskami! S *y, i, á, ů!* — Opište článek!

Cvičení 5. Opište článek 35.!

Mateří-douška.

Zemřela matka a do hrobu dána,
 sirotky po ní zůstaly;
 i přicházely každičkého rána
 a matičku svou hledaly.
 I zželelo se matce milých dítek,
 duše její se vrátila
 a vtělila se v drobnolistý kvítek,
 jímž mohyla svou pokryla.
 Poznaly dítky matičku po dechu,
 poznaly ji a plesaly;
 a prostý kvítek, v něm majíc útěchu,
 mateří-douškou nazvaly.

Karel Jar. Erben.

Připomenutí. Opis tento proveden byl ve 4. třídě své obecné školy dívčí u nás na Smetance. Trval půl hodiny a zabral 13 řádků řídkého písma v lineatuře čtvernásobné; u některých dívek méně. Článek byl v hodině čtení vyložen a za slohu po stránce pravopisné rozebrán.

Příprava.

Četli jsme článek 35. Povšimneme si ho ještě jednou, a potom jej opišete. Vyndejte čítanky a vyhledejte si článek 35.! Přečti, A. prvou slohu! B., druhou, C., třetí! Z kolika řádků skládá se každá sloha? Jak jsme říkali jednotlivým řádkům? Kolik veršů obsahuje celá báseň? — Rozložte verše na slabiky a povězte, kolik slabik má první, druhý, atd. verš! — Které verše mají rovný počet slabik? — Hleďte dále, každá sloha činí větný celek, jenž dá se rozložití v několik jednotlivých vět, které jsou buď čárkou nebo středníkem od sebe odděleny. Přečtu prvou slohu tak, že za každou jednotlivou

větou dělo pomlčím: Zemřela matka a do hrobu dána, sirotky po ní zůstaly; i přicházely každičkého rána a matičku svou hledaly. Z kolika jednotlivých vět se skládá prvá sloha? Přečti prvou, druhou, třetí větu! Kolik veršů zabírá prvá věta? Kolik druhá, třetí? Které znaménko jest za prvou, za druhou, třetí větou? — Čti prvou slohu a jmenuj znamení rozdělovací! Vstaňte, krajní! Střední budou čísti prvou slohu a vy jmenovati budete znamení rozdělovací. Sedněte! Vstaňte, střední! Čtete, krajní! Vy střední, jmenujte znamení rozdělovací. (Podobně s ostatními slohami.) Přečti slova s dlouhými samohláskami! Ve kterém slově jest *í* a kde *ú*? Přečti slova s *y*, *ý*, *í*! Vyhledejte slova s *á*! Ve kterých slovech objevuje se změkčovací znaménko? — Rozložte na písmena slova: zzelelo, mateří-douškou, atd.! — Opište článek!

Cvičení 6. Opište článek 13.!

Vlk a kamzík.

Kamzík stál na vysoké skále. Vlk jej viděl a chtěl jej sežrati; ale nemohl se k němu dostat. Proto volal naň přivětivě: „Sestup sem dolů na rovinu! Zde jest mnohem pěknější pastva než tam na hoře! Ale kamzík znamenal úmysl vlkův a pravil: „Mně je milejší život než pastvina sebe tučnější.“

Příprava.

Dnes opisovati budete článek 13. Vyhledejte si jej! Kterak jsme nazvali článek ten? Které bajky znáte? Kterou znáte od Vinařického? Kterou od Zahradníka? Všimněte si, co v té bajce pověděno jest o kamzíkovi! Co o vlku? Přečti, co se tam praví o kamzíkovi! Čti, co jest tam řečeno o vlku! Přečti, kterak promluvil vlk ke kamzíkovi! Čti, co na to odpověděl kamzík! Kterak označena jsou v článku slova vlkova, kterak kamzíkova? Která věta uvádí nás na řeč vlkova? Která na řeč kamzíkova? Čím jsou tyto věty od následujících odděleny? Z kolika jednotlivých vět se skládá řeč vlkova? Kolika větami jest prosloveno, co kamzík řekl? O kom se nejprve ve článku promlouvá? Přečti, co se tu o kamzíkovi praví! Co jsi přečetl, jest jednotlivá věta o sobě. Čím jest uzavřena? O kom se

dále ve článku mluví? Přečti, co se o něm nejprv praví. Co B. četl, není jednotlivá věta sama o sobě, nýbrž jest to větný celek, jenž se dá rozložití ve dvě jednotlivé věty, středníkem od sebe oddělené. Přečti větu prvou, druhou! — Čti článek a jmenuj znamení rozdělovací! Přečti slova s velkým začátečným písmenem! Přečti slova s dlouhými samohláskami! S *y, ý, í, í, á, ú, ů, é!* Rozložte ve slabiky slova: kamzík, sežrati sestup, pěknější, pastva, pastvina, tučnější! Článek opisovati budete po jednotlivých větách. Nyní střídavě budete čísti a z paměti říkati jednotlivé věty, jak je opisovati budete. Čtěte, krajní, prvou! Opakujte z paměti, střední! Čtěte dále, střední! Opakujte, krajní! Čtěte, přední; opakujte, zadní! Čtěte, žáci v pravé řadě; opakujte, žáci na levo! Pište!

Cvičení 7. Opíšte předposlední stať čl. 54. „Říše Rakousko-uherská!

Říše Rakousko-uherská obsahuje v sobě mnoho úrodných a dobře zdělaných krajín; obilí se zde rodí tolik, že se všecko v zemi ani nespotřebuje, ale může se i vyvážeti do ciziny. V horách je hojnost pastvin pro dobytek. Ze země dobývají se tu rudy všelikých kovův i jiné užitečné nerosty. Vody poskytují velikého množství ryb. Kdekoli příčinnivá ruka rozumně chápe se práce, dochází dostatečné odměny. Závodů továrnických nejvíce mají Dolní Rakousy, Čechy, Morava, Slezsko a Štýrsko.

Připomenutí. Stať tato obsahuje 6 vět. Jsou tu věty jednoduché, složené i stažené. V ty nejprve článek rozčleníme. Dosud pozorovali žáci složené věty jako větné celky, jež rozložití se dají v několik jednotlivých vět, a zkoumali, kolikeré spojení výroku s podmětem se tam vyskytuje. Když pak pokročili v učení mluvnickém, učí se rozeznávati větu jednoduchou od složené a stažené.

Za učby mluvnické střídá se tvarosloví s větoslovím. Z větosloví probírají někteří učitelé větu jednoduchou tak dlouho, až se o ni všecko učivo vyčerpá. Potom teprv přistupují k větě složené a v nepřetržitém chodu opět vykládají vše, co pro kterou třídu jest předepsáno. Takový postup však není správný, aniž odpovídá methodě encyklické, ve školách obecných dominující. Ve 4. třídě doporučuje se, aby

z větosloví zopakováno bylo nejprv učivo o větě jednoduché, jak je v předešlém roce žáci poznali, načež přistoupí se k rozeznávání věty jednoduché od složené a stažené. Když v tom utvrdili se, potom teprv prohlubujeme jejich vědomosti o jednotlivých druzích vět, na př. čím se pronášejí jednotlivé členy věty jednoduché, nebo jaké jsou věty dle způsobu výroku a p. Dále pak učí se rozeznávat ve větách složených věty samostatné od oněch, jimiž se některý člen jiné věty vyjadřuje, čili věty hlavní od vedlejších, a na konec teprv poznávají, co jest souvětí souřadné a podřadné. Nejprv učiti jest všemu zhruba, potom dopodrobna. Nemluvíť také děti až do jistého věku pouze ve větách jednoduchých, anobrž dosti záhy vyjadřují se větami složenými, nejsouce si toho ani vědomy. Avšak není příčiny, proč bychom je od vědomí toho dlouho zdržovali. Pro pravopis i pro sloh zajisté více získají, naučí-li se rozeznávat souvětí od věty jednoduché, než dovedou-li určit, čím jest podmět neb výrok vyjádřen a p. — Ostatně mohu na základě dlouholeté praxe potvrditi, že nauka o větě složené není tak těžkou jako některé poučky o větě jednoduché. Bude na tom, nedělá-li učitel věc těžší, než skutečně jest. Učením mluvnickým prospíváme učbě slohové a naopak za učby slohové utvrzujeme žáky v správnosti grammatické. Jedno učení druhým se podporuje, jedno o druhé se opírá. Kde není v jednotlivých cvicích školních této vzájemnosti, tam se vše rozbihá, tam umění ani vědění žákův nedochází ni nejjednoduššího zaokrouhlení. My majíce za učby slohové ustavičně na zřeteli veškeré probrané učivo, zvláště jazykové, osnujeme na něm přípravu na jednotlivé cviky a hledíme, aby žáci postupně nabývali vědomí o tom, proč se to neb ono tak a ne jinak píše. Na dolním stupni poznali, že jednotejné členy věty oddělujeme čárkou, jest na čase, aby uslyšeli, že čárkou odděluje se také věta od věty ve větě celku složené a p. Tím chtěli jsme objasnit, proč za přípravy na opis nevedeme žáky k tomu, aby jako dříve pouhým nazíráním správně opisovali na př. znamení rozdělovací, nýbrž opisující byli si vědomi toho, proč to neb ono tak psáti dlužno.

Příprava.

Čti prvou větu, A.! Jakou větu jsi četl? Z kolika jednotlivých vět se skládá? Přečti prvou, druhou, třetí! Čti ke druhé teče, E.! Jakou větu četl E.? Dále čisti bude F.! Co se dobývá ze země? Co ještě? Kolik podmětů má tato věta? Kolik výroků? Jak říkáme takovým větám? Pokračuj, G.! Jakou větu jsi četl? Pokračuj, H! Jakou větu přečetl H.? Z kolika vět se skládá? Rozčleň ji na jednotlivé věty tak, že za prvou déle pomlčíš! Zbývá ještě jedna věta. Přečti ji, Ch.! Co jest podmětem té věty? Kolik podmětů obsahuje? Který společný výrok mají? Čím jsou jednotlivé podměty od sebe odděleny? Přečtěme stať ještě jednou! Kdo bude čisti, jmenovati bude znamení rozdělovací. Povšimněte si slov, jež jsou psána velkým začátečním písmenem. Která z nich jsou vlastní jména? Kterými slovy počínají se jednotlivé větné celky? Přečti slova s dlouhými samohláskami! Rozložte ve slabiky slova: obsahuje, všecko, nespotřebuje, hojnost, pastvin, užitečné nerosty, poskytují, množství, příčinnivá, rozumně, dostatečné, odměny, továrnických, Slezsko, Štýrsko! Kterým písmenem začíná se slovo zdělaných. Rozložte na písmena slova: množství, Slezsko! Vyhledejte a jmenujte slovice jednopísmenná! Opisujte!

Cvičivo.

K opisům se hodí ze 4. čítanky kromě výše uvedených:

Článek 4. „Všeho s měrou.“

„ 5. „Dvě kamenů.“

„ 12. „Pes a kus masa.“

„ 23. „Zlomený roh.“ (Na dvakrát.)

„ 34. „Radost a žalost.“ (Na dvakrát.)

Ze článku 54. stať jedenáctá.

„ „ 57. „ 4., 3., 2.

„ „ 58. „ 1.

„ „ 59. „ 1.

„ „ 96. „ 1.

„ „ 89. „ 1.

„ „ 106. „ 1.

„ „ 135. „ 1. a 3.

„ „ 143. „ 1. a poslední.

B) Diktáty.

Jelikož cvičba pravopisná koná se na tomto stupni také ve zvláštních hodinách, a to po většině psaním náповědným, věnovali jsme tomuto cviku slohovému nejméně hodin.

Kdežto za cvičby pravopisné volíme k diktátům jednotlivé věty, pro výcvik ve psaní jistých slov nebo tvarů mluvnických upravené, běeme v hodinách slohových za cvičivo souvislé články pro utvrzování žákův ve psaní pravopisném vůbec a pro pojímání slohových celků a logické souvislosti i vazby vět. Článek k tomu zvolený budiž napřed vyložen a přečten. Rovněž i na zvláštní momenty pravopisné upozorníme žáky. Diktát konejš se pak po větách tempem přiměřeným. Učitel napoví větu jen jednou a dá ji žákům opakovati. Když žáci větu pojali, zapisuje se. Jen za mimořádných okolností opakují jednotliví žáci za zapisování slova, jak za sebou následují. Po vyčerpání látky budiž diktát nejprv celý několikrát přečten, potom teprv s originálem srovnáván. Konečně koná se hromadná oprava způsobem, jaký učitel za nejprospěšnější uzná. (Viz, co o tom praveno na stupni předchozím.)

Cvičivo.

Kromě článků, jež jsme za opisy doporučili, hodí se za diktáty také

6. stať článku 115. a

8. „ „ 57.,

kteréž tuto jako praktické ukázky provedeny podáváme.

Ukázka I.

Učili jste se o jelenu, daňku a srnci. Také jste četli o těch zvířatech v čítance. Povšimneme si ještě jednou šesté stati onoho článku. Zvolil jsem ji za cvičivo k dnešnímu psaní náповědnému. Vyndejte čítanky a vyhledejte článek 115. I. Šestou stať přečte K. I. Ještě jednou, L. I. O čem jedná ta o stať? Co dělá ve dne všecka parohatá zvíř? Co k večeru a. co za noci? Co požírá? Která zvíř jest nejvybíravější? Co.

olupuje zvěř dančí? Co se dále tvrdí o daňcích? Přečti prvou větu! Jaká jest to věta dle své členitosti? Rozložte ji ve věty jednotlivé! Čím jsou jednotlivé věty od sebe odděleny? Čti ještě jednou větný celek a jmenuj znamení rozdělovací! Přečti větu následující! Co jest podmětem, co výrokem věty té? Které jednostejné členy se tu objevují? Kolik doplňků obsahuje ta věta? Jaká jest to věta? Které doplňky jsou čárkou od sebe odděleny? Které jsou spojkou sloučeny? Třetí větu přečte M. Jakou větu četl M.? Čti ji po jednotlivých větách! Čím jsou odděleny? (Podobně dál.) Čím jsou větné celky uzavřeny? Čti celou stať, R.! Ostatní jmenujte znamení rozdělovací! Žáci na levo budou čísti, oni na pravo říkati znamení rozdělovací! Krajní, čtete; střední, jmenujte znamení rozdělovací atd. Přečti slova s dlouhými samohláskami! Pouze s *á*, *é*, *í*! Ve kterém slově objevuje se *ú*? Kde *ž*? Ve kterých slovech jest *y* neb *ý*? Odložte čítanky! Připravte sešity a péra! Přečtu ještě jednou článek po jednotlivých větách, jak vám je budu potom napovídati. Kdo bude volán, řekne z paměti, co jsem přečetl.

Ve dne všeka parohatá zvěř odpočívá ve svých úkrytech, . . . k večeru vychází na místa travnatá, . . . kdež se popásá po celou noc. . . . Mimo trávu požívá i zelené osení, lupeny stromů listnatých a pupence stromů jehličnatých, . . . Srnčí zvěř je nejvybíravější, . . . dančí nejvíce kůru olupuje. . . . Tvrdí se, . . . že daňkové žerou i houby; . . . ježto však jedovaté od neškodných nerozeznávají dobře, . . . nebývá to bez zlých následků. Nyní pište, co budu napovídati! (Nestačí-li čas, zkrátíme diktát o poslední větu. Lépe méně, ale dokonale, než ledabylo mnoho. Delší věty trhati se nedoporučuje. Dejme je raději žákům několikrát z paměti opakovati; po případě nechť za napísování čipernější po slovích diktují.)

Ukázka 2.

Dnes dle nápovědi psáti budete 8. stať článku 57.

Obyvatelstvo země České celkem velmi je pracovité; pilně se snaží k obživě své a k obecnému prospěchu užiti všeho, čeho mu půda poskytuje. Na vesnicích převládá sice rolnictví; ale v horách nuceno bývá vesnické obyvatelstvo i jiné

výzivy si hledati. Ve městech jsou řemesla druhu rozličného, ač ne všechna ve všech. Továren všelikých založeno jest hojně ve středních Čechách i po hranicích.

Dříve než psáti počnete, projdeme ještě jednou stať onu a povšimneme si všeho, nač za zapisování bude zvlášť pozor dáti. Nejprv přečteme stať celou, bychom zvěděli, o čem jedná. Čti, A., B., C. atd.! O čem jsme četli? Jaké jest obyvatelstvo země České? Oč se pilně snaží? Čím se zaměstnává na vesnicích? K čemu bývá nuceno obyvatelstvo v horách? Čím se zabývá ve městech? Kde jest hojně továren založeno? — Přečti pouze prvou větu! Jaká jest to věta? Z kolika jednotlivých vět se skládá? Přečti prvou, druhou, třetí! Čím jest prvá od druhé oddělena? Čím druhá od třetí? Čím uzavřen jest větný celek? (Podobně dál.) Která slova psáti budete s velkým začátečným písmenem? Čtete slova s dlouhými samohláskami! S *y, ý, á!* Vyhledejte slovec jednopísmenná! Napísovati budete po jednotlivých větách, jak jsme je za rozkladu větných celků vytkli. Krajiní střídavě přečtou ještě jednou ty jednotlivé věty. Vy střední, jmenujte znamení rozdělovací! Nyní budou střední čísti a krajiní po nich jednotlivé věty z paměti opakovati. Ještě jednou čtete, přední! Z paměti opakujte, zadní! Ostatní, jmenujte znamení rozdělovací! Připravte sešity a péra! Za napovídání mějte pozor na mou výslovnost!

C) Napisování z paměti.

V učebných osnovách zmínka se činí pouze o pamětném napisování článků čítankových. Avšak nám se zdá, že jest tu mezera, neboť zapomíná se na to, co žákům v pamět vštěpuje se, aniž obsaženo jest v čítance.

Jest zajisté za všeho vyučování školního nezbytnou zá sada, aby učitel na konci výkladu svého shrnul v krátký sic, ale souvislý celek to, čemu naučiti chtěl, a žákům celek ten v pamět vštípil. Co by na př. prospěl žactvu hovor přírodopisný, kdyby nedovedlo aspoň charakteristickými znaky popsatí jedince, o němž byla řeč? Jaký užitek měli by žáci z učení měřického, kdyby konečně neuměli souvisle pověděti,

co jest čtverec, co trojúhelník a p.? Že učení jasně a trvale v paměti žákův utkvělo, poznáme jen tehdá, když je dovedou třeba jen krátce, ale souvisle a plynně reprodukovati. A takovým ústním reprodukcím zaučujme je za všeho vyučování a mějme je pokud možno k tomu, aby ob čas napisovali, čemu se naučili.

K pamětnému zapisování volíme ovšem v první řadě články čítankové nebo jednotlivé jejich stati, jež si memorováním osvojili, ale nesmí zapomináno býti na poučky nabyté z ostatních předmětů.

Také ve 4. škol. roce na místě jsou pouze doslovné reprodukce, avšak k písemnému cviku ani tu ještě nepostačí, aby se naučili žáci pouze článek z paměti odříkávati, nýbrž musí i zde písemnou reprodukcí předcházeti rozbor pravopisný. Vždy jest hlavním úkolem těchto písemných cviků utvrzovati žáky v pravopise. Jsouť sice dítky na tomto stupni o rok starší a v zapisování zběhlejší než v roce předchozím, avšak žádati na nich pravopisné hotovosti a nechávati je zcela bez pomoci, bylo by požadavkem přemrštěným. Dostí bude, jestliže v této příčině stupňovati budeme požadavky své, dávajíce jim ty které pravopisné momenty odůvodňovati, nebo samostatně určovati, kterak správně psáti ony stati, jež jsme jim v paměť vštíplí, ale na něž předem v čítance nemohli nazírati, na př. krátké poučky z realii, tvaroznalství a j.

Za cvičivo volíme postupně

- a) čítankové články, jež letos četli, v čítance na ně nazírali a nazpaměť se jim naučili;
- b) články, které si zapamatovali z let minulých;
- c) některou píseň neb modlitbu, kterou častěji přednášejí;
- d) v paměť vštípený substrát toho kterého učiva.

Praktických ukázek v této stati neuvádíme, jelikož příprava na písemný cvik ten i tu koná se způsobem, jak ukázán byl výše.

Cvičivo.

- a) Ze IV. čítanky čerpané.

Napište z paměti:

1. Povídku „Uhlíř a běli č.“ (Čl. 6. ze IV. čít.)

2. Bajku „Falešný tolar a člověk.“ (Čl. 16. ze IV. čít.)
3. Báseň „Světa pán.“ (Čl. 1. ze IV. čít.)
4. Báseň „Udice.“ (Čl. 19. ze IV. čít.)
5. Povídku „Dvě kamenů.“ (Čl. 5. ze IV. čít.)
6. Bajku „Slunečné hodiny.“ (Čl. 14. ze IV. čít.)
7. Píseň „Příchod jara.“ (Čl. 32. ze IV. čít.)
8. Píseň při obžinkách. (Čl. 53. ze IV. čít.)
9. Prvou slohu písně „Kde můj je kraj?“ (Čl. 65 ze IV. čít.)
10. Prvou stať článku 89. „Sv. Vojtěch.“
11. Prvé dvě stati čl. 91. „Břetislav I.“
12. Prvou stať čl. 97. „Kněžny české původcové zeměpanských rodů.“
13. Prvou stať čl. 98. „Rudolf Habsburský.“
14. Třetí stať čl. 98.
15. Prvou stať čl. 100. „Založení Nového města Prahy.“
16. Prvou stať čl. 103. „Mikuláš Zrinský.“

b) Z předešlých čítanek vybrané.

P t á č e.

(Viz II. čít. osmidl. čl. 18.)

Po zabradě malé ptáče
sem a tam vesele skáče;
potěšení z toho mívá,
a k tomu si rádo zpívá.

Sotva bílé ráno svitá,
kolem hnízda ptáček litá:
brzo na větvičku sedá,
brzo dole broučky hledá.

Ale když volají staří,
ptáček chvílenky nezmaří,
jak je slyší, domů letí.
Tak poslušny buďte, děti!

Karel Vinařický.

Buď trpěliv.

(II. čít. osmidíl. čl. 50.)

Stojí jabloň v širém poli, Pán Bůh sám ji pěstuje; každému, kdo přijde koli, ovoce své daruje. Ale žádný, kdo požívá, co mu jabloň podává, žádný stromu nezalívá, žádný neokopává. Divý nezveda přichází, holí jabloň ztrzyžňuje, tvrdý kámen na ni hází: jabloň — plod mu daruje.

Tak i ty buď trpělivý, ku každému přívětivý, a to sobě pamatuj: I zlé dobrým odplacuj!

Boleslav Jablonský.

L o u k a.

(II. čít. osmidíl. čl. 55.)

Na zelené louce kvítí ve všech barvách vykvétá; a když slunce ráno svítí, roson louka posetá v lesku perlovém se třpytí. Bůh, jenž tolik živi brouků, ptactvo peřím odívá, květovaným tuto louku kobercem též přikrývá. Když tak sličně polní kvítí šatí Pán Bůh v jarní čas: jak by neměl přioditi, milé dítky, také vás! Jak by neměl náviděti vás ten Otec pečlivý! Však jste jeho drahé děti, a On o vás dobře ví. Nenaříkejte, vy ohudí! Bůh vám dobrodince vzbudí.

Karel Vinařický.

Jeníček a hnízdo.

(II. čít. osmidíl. čl. 61.)

Malý Jeníček, hodný hošíček, našel hnízdo loni na jabloni a v něm hezká ptačátka. Sotva jej spatřila mladátka, strachy se třásla a sípala, jako by o pomoc volala. — Staří přiletěli, obletovali, ach! tak žalostně pokřikovali: „Ó dobrý hošíčku, slituj se trošičku, neboť nám děťátek, ubohých holátek!“ — Jeníček ptáčkům rozuměl, s jabloně slezl a odešel; ptáčkové zazpívali, hošíkovi děkovali.

Karel Vinařický.

Skřivánek za jitra.

(II. čít. osmidíl. čl. 65.)

Co tě, skřivánku, ze sna budí? Co tě tak časně z lůžka pudí? Ještě slunéčko za horou dlí, ještě hoví si dobrý i zlý. Koho tak vroucně zpěvem slavíš? Kam se ubíráš?

Kde se stavíš? Ach, ty se tratíš mému zraku, již tebe vidím jen ve mraku. Ptáčku milý, jen vzhůru se nes nad pole, stráně, města i ves! Vyše a výše k obloze spěj a zpěvem Tvůrci pochvalu vzdej!

Ječmen a pšenice.

(III. čít. osmidíl. čl. 12.)

Přimlouval se ječmen ku pšenici: „Pojďme tam, kde zlato rodí se, však nám dobře k radosti hodí se.“ Pšenička pravila: „Tobě, ječmeni, dlouhé jsou vousy a krátký rozum. Nač mám medle za zlatem jíti? Nechmež, ať samo pro nás přijde.“

Frant. Lad. Čelakovský.

Slunečnice.

(III. čít. osmidíl. čl. 13.)

Kopřiva velice jasné slunečnice krásu sobě libovala: „I proč, květino ozdobná, jsi tak slunci podobná?“ plná podivu se ptala. „Divno-li, proč tak vyhlížím? Vždyť pak ve slunci se zhlížím.“

Jaroslav Langer.

M ů r a .

(III. čít. osmidíl. čl. 31.)

Můra u večer se vloudila do příbytku lidského a v tmavém se koutku ukryla. Aj, tu vidí cosi lesklého. „Co to?“ na myslí přemítá, snažně kolem toho lítá. „Jaká to krásota! Jaká to jasnota!“ Chvátá do lesku toho milého, požití chtějí jasna přelibého. V plamen vlitne — mrtvá slítne!

Vězte, že co krásné nám se zdá, často záhubu jen v sobě má.

Jaroslav Langer.

Straka lakomá.

(III. čít. osmidíl. čl. 34.)

Straka, kde co našla, sbírala; stříbro, zlaté prsteny, perly, drahé kameny na hromadu skládala.

Což když kohout uhlídal: „Proč to snášíš?“ povídal. „Nač je tobě toho třeba? Koupíš si snad za to chleba?“

Straka jemu pověděla: „Abych hodně mnoho měla.“

J. Chmela.

Přijde jaro.

(III. čít. osmidř. čl. 39.)

Přijde jaro, přijde, zase bude máj,
usmívá se slunce, usmívá se háj;
stříbrné své vlny hora vyleje,
rozkvete se růže, slavík zapěje.

Rozpuknou se ledy, volný bude proud,
po vlnách šumících lodi budou plout;
pole vydá klasy, bujný bude květ,
kosa bude řinčet, zpěv radostně znět.

A ta lípa naše bude zelená,
z větví mocných listí nám na věnce dá.
Ajta vlasti, plesej! usmívá se háj;
přijde jaro, přijde, budem miti máj!

Jos. Vlk.

c) Cvičivo čerpané z jiných předmětů vyučovacích.

Prosba k andělu strážci.

(Katechismus str. 141.)

Anděle Boží! strážce můj,
rač vždycky být ochránce můj;
mne vždycky řiď a napravuj,
ke všemu dobrému mne vzbuzuj,
ctností svatým mne vyučuj,
ať jsem tak živ, jak chce Bůh můj,
tělo, svět, ďábla přemáhám,
na tvá vnuknutí pozor dávám,
a v tom svatém obcování
ať setrvám do skonání;
po smrti pak v nebi věčně
chválím Boha ustavičně.

Pozdravení andělské.

(Katechismus str. 123.)

Zdravas Maria, milosti plná, Pán s tebou; požehnaná ty
mezi ženami a požehnaný plod života Tvého Ježíš. Svátá
Maria, matko Boží! pros za nás hříšné nyní i v hodinu smrti
naší. Amen.

Modlitba před školou.

(Katechismus str. 131.)

Přijď, sv. Duše! naplň srdce Svých věrných a zapal v nich oheň lásky Své. Jenž jsi národy rozličných jazyků v jednotu víry shromáždil.

Bože! který jsi srdce věřících ovícením Ducha svatého vyučil, dejž nám v témž Duchu pravé věci smýšleti a z jeho potěšování vždycky se radovati! Skrze Ježíše Krista, Pána našeho. Amen.

Modlitba po škole.

(Katechismus, str. 132.)

Díky Tobě, Hospodine, nebeský Otče, za to dobré, kterému se zde z milosti Tvé učíme. Prosíme Tě, aby nám, čemu jsme se naučili, prospívalo k časné i věčné blaženosti. Také Tě prosíme, abys ráčil požehnání své vyliti na našeho mocnáře, na naše rodiče, učitele a dobrodince; abys jim ráčil hojně odplatiti vše dobré, k němuž nám dopomáhají. Skrze Ježíše Krista, Pána našeho. Amen.

Kde domov můj?

(Píseň národní.)

Kde domov můj?

Voda hučí po lučinách,
bory šumí po skalínách,
v sadě stkví se jara květ,
zemský ráj to na pohled,
a to je ta krásná země,
země Česká, domov můj!

Kde domov můj?

V kraji znáš li bohumilém
duše útlé v těle čilém,
mysl jasnou, znik a zdar,
a tu sílu vzdoru zmar,
to je Čechů slavné plémě,
mezi Čechy domov můj!

Raci.

(Píseň národní.)

Jsou, jsou na potoce ráčata,
jsou, jsou na potoce raci;
půjdeme na ně,
vybereme je
při měsíčku v noci.
Ryby, ryby, ryby, rak, rak, rak,
ano, ano, ano, tak, tak, tak,
uděláme z lejka sáček,
chytí-li se do něj ráček.

Ze života jelenů.

(Viz čl. 115. ve IV. čít. osmidíl. stať 1., 2., 3., 6, 7. a 12.)

Jeleni žijí nejraději na svobodě. Milují lesy veliké a to více listnaté než jehličnaté, lesy s hojným podrostem, s temnými úkryty a travnatými pastvinami. Zvláště se jim líbí krajiny hornaté. Milo jest jim žití pospolité. Laně drží se pohromadě se šmolkami a kalouchy ve tlupách velikých, jež vodívá laň nejstarší. Dospělí jeleni oddělují se od ostatní společnosti, spojujíce se v houfce menší. Nejstarší jeleni jsou samotáři.

Ve dne všecka vysoká zvěř odpočívá ve svých úkrytech; k večeru vychází na místa travnatá, kdež se popásá po celou noc. Někdy také ráda z lesů vychází do poli, aby si pochutnala na zeleném osení.

Jeleni jsou velice plaší. I nepatrný šelest z klidu je vyruší. Při svých vycházkách mají vůdce ostrážité, jimž ani nepatrný šust neujde. Větří-li nebezpečí, dají znamení, na něž se rychle celá společnost rozuteče.

V útlém mládí dají se krotiti, ale v dospělém věku bývají trkaví a doráživí, čímž stávají se lidem nebezpečnými.

Popis těla jezevčího.

(Viz čl. 117. IV. čít., odstavec 1.—4.)

Tělo jezevcovo je zavalité, šest decimetrů zdělí, srst hrubá, skoro štětinatá, lesklá, na hřbetě bělošedá i černá, ve-

spod černohnědá, na hlavě bílá s dvěma tmavými pruhy, které jdou přes oči.

Hlava tvaru podlouhlého úží se ku předu v rypák; oči jsou malé, uši taktéž neveliké; trup ve hřbetě široký, jinak tučný; krk tlustý, ohon krátký, nohy silné, nevysoké.

Chodidla mají po pěti prstech se silnými drápy. Chodě nenašlapuje jezevec toliko na prsty, nýbrž na celou tlapu.

V tlani má jezevec v každé čelisti po šesti předních zubech; vedle těch s každé strany stojí jeden kel; za každým horním klem je pět, za každým dolním šest stoliček.

Z domácnosti jezevcovy.

(Viz čl. 117. IV. čít.)

a) Úprava brlohu. Jezevec jest veliký samotář. Obydlí své zakládá na místě vyvýšeném a výslunném, od lidských příbytků vzdáleném. V zemi vyhrabuje si prostranné doupě, jež pro větší pohodlí vycpává mechem. V příbytku svém zachovává jezevec vzornou čistotu.

Aby snáze uniknouti mohl nepříteli, udělá si do příbytku svého asi osm trubkovitých východů. Některé vycházejí kolmo, jiné šikmo. Je-li doma pronásledován, zahrabává se hlouběji do země.

Za dne obyčejně zdržuje se jezevec ve svém doupěti; je-li však slunečno a ticho, vyleze ven a vyhřívá se na výsluní. Teprv pozdě večer hledá svou výživu, ale jest i tu opatrný. Dále než as na půl hodiny cesty se od svého doupěte nevzdaluje.

b) Způsob výživy. Na zimu vystele si jezevec z listí teplé lůžko, nanosí něco potravy a pak jen ponejvíce doma se zdržuje. Nejprv tráví ze své zásoby. Když je hotov, pohodlně usne a ze sna jen ob čas se probouzí. Tu jest mu ovšem neveselo. Špižírnu má prázdnou, a venku také ničeho na zub nenalézá. Aby zahnal trampoty, usne poznovu a tyje ze svého tuku. Do jara zhubení tak, že je jako tříška.

Však se zase správi! Jen co jarní slunko vysvitne, bude po nouzi. Vždyť není vybíravý a stromových kořínkův, opadaných bukvic i žaludů najde i časně z jara dosti. A později bude hej. Hmyzů, žab, ještěrek, užovek i hadů jedova-

tých bude hojnost. I leckterá myška na stůl se mu dostane. Na podzim pak tím lépe chutnati mu budou po těchto masitých hodech jablka, hrušky a vinné hrozny.

Ač jídá střídme, ztloustne do zimy znamenitě, i bude míti opět v zimě z čeho trávit.

Kterak datel hnízdo staví.

(Viz čl. 121. IV. čít.)

a) Kde a kterak hnízdo staví. Jako veverka proháání se z jara. datel se svou družkou po stromech lesních, hledající příhodné místočko, kde by si připraviti mohli pohodlný příbyteček. Našli je, poskytl jim ho strom do jádra nahnilý. Kde uschlá větev u kmene trouchniví, tam vypátrali otevřenou jízvu ve stromě, tam snaží se vniknouti v jeho útroby. Vydobají nejprv hlubinku, co by ptáka pojala, a jeden datlík do ní vlez, aby v díle pokračoval. Avšak v těsném prostoru nemůže se otáčeti, ani krk napínati, takže při vši námaze jen málo udělá. Ale datel je vytrvalý. Ač jen poněmáhlu malými údlabky roste budoucí jeho obydlí, neustane v práci své. Je-li unaven, vyleze a druhému postoupí svého místa.

b) Jaký život při tom vede. Volného času užije k vycházce do okolí, aby se pobavil a po namáhavé práci opět se posilnil. Vždyť mu bude myslivec za to vděčným, že mu leckterý strom od záhuby zachránil, zbaviv jej škodlivého hmyzu pod korou ukrytého, ba i hluboko do dřeva zarytého.

Nasytív a povyrazil se, opět na druha vzpomíná a vrací se k němu, aby s ním se vystřídal v práci obtížné. A tak svorně o práci i vyrazení dělí se oba po 10 až 14 dní, až příbytek jejich jest dokonán.

Vystavěli si prostornou a teplou komůrku, 10 *cm* hlubokou a 20 *cm* v průměru. Podlaha v ní jest prohloubena a drtinami vystlána, stěny vyhlazeny. Takové důkladné obydlíčko vytrvá datlovi, co bude živ, aneb dokud stromu nepodetnou.

Jak mnohý člověk mohl by si z něho vzíti příklad a naučiti se od něho vytrvalosti v práci a svornosti a lásce v rodině.

Slavík.

(Viz čl. 123. IV. čítanky.)

a) Popis těla. Slavík náleží ke **drobným** ptáčkům, jest však přece o něco větší než červenka (vrabec, sýkora). Peří slavíkovo je svrchu rezavě hnědé, na temeně a na hřbetě nejtmařejší, vespod žlutošedé, na hrdle a na prsou nejsvětější. Zobák má tvar slabě zahnutého šídelka a je **rudohnědý**. Oko má slavík hnědé, poněkud zarudlé. Nohy jeho **jsou** podobně zbarveny jako zobák a opatřeny prsty, z nichž **tři** jsou obráceny v před, jeden v zad. Na prstech má slavík **jenom** slabé dráčky.

b) Způsob života. Slavík miluje háje a **lesy** listnaté, kde zvláště blízko potokův a nízko při zemi **hnízdečko** si upravuje. Slavíci pilně sbírají housenky a ponravy, ze kterých líhnou se brouci. Živých brouků mnoho **nepochytají**, nemajice k tomu náležitě hbitosti. Zvláště rádi vyhledávají rybiz, bobule bezové a jiné.

Slavík zpívá ze všech ptáků nejlíbezněji. Již koncem srpna opouštějí slavíci naše krajiny a vracejí se obyčejně koncem dubna. Táhnouce od nás, letí houfně; **zpáteční** cestu k nám však po různu konají.

Čím se vyživují Šumavané.

(Viz čl. 63. IV. čít. osmděl.)

a) Prameny výživy. Rolní půda jest v Šumavě málo úrodná; kde ji vzdělávati lze, tam sázejí **brambory** a sejí žito neb oves. Ale brambory kvetou teprv v **září**, a stává se, že úroda pro sních časně napadlý někdy ani **skliditi** se nemůže. Proto nuceni jsou obyvatelé zdejší mimo **rolnictví** i jiné obživy se chápati.

Hlavní výživy poskytují Šumavanům veliké **lesy**. Každého roku pokácí se zde značné množství stromův, **dříví** pak obrací se v užitek trojím způsobem: buď plaví se po **řekách** do míst, kde má větší cenu, nebo se pálí ve blízkých **skelných** a **železných** hutích, nebo posléze v továrnách se **zdeává** a **zušlechťuje**.

b) Práce dřevařská. Již kácením a **odvážením** dříví mnoho rukou se zaměstnává. Po všechem **čas** této práce

zdržují se dřevaři v lesích, kdež jim dřevěné chatrče útulku poskytují. K rodinám svým nepřicházejí leč v neděli a ve svátek. Poražené dříví osekávají buď jen na klády, nebo dělají z něho dříví polenové. Klády svalují se po úbočích na místa příhodná; polena vyrovnávají se do hranic a odvázejí se na saucích ku potokům. Za jarního tání hází se dříví prostě do vln, které je donášejí na určitá místa. Při tom zaměstnáno jest mnoho hlídačů, jednak aby dříví střežli, jednak plavbu jeho tyčkami usnadňovali.

c) Průmysl dřevařský. Zděláváním dříví na místě zabývá se mnoho řemeslníkův, umělcův a továrníkův. Tesaři z něho tesají trámy a žlaby, šindeláři robí z něho šindel a na pilách se z něho řeží prkna. Jsou též továrny, kde se dělají luby k řešetům, třísky obuvnické a dřívka pro sirkárny. Jinde zhotovují dřevěnou obuv, parketové desky, rámy obrazové, pažby puškové, domácí nářadí a tak zvané desky resonanční na hudební nástroje.

Avšak při vši namáhavé práci jsou Šumavané lid zdravého a silného těla, přímé a veselé mysli.

Panovnické strasti sv. Václava.

(Viz čl. 133. III. čít.)

a) Domáci nesnáze. Václavovo panování nebylo nikterak pokojné. Nejprv bylo mu zkrotiti vzpouru domácích. Povstal proti němu kníže Zlický jménem Radslav, který dosíci chtěl v Čechách vrchní moci. Avšak vida statečnost Václavovu, pokořil se mu.

Ještě větší nebezpečství hrozilo tehdáž zemi České se strany německého císaře Jindřicha Ptáčníka. Císař ten sebrav převelikou moc, strojil se do Čech, aby sv. Václava ssadil s trůnu a zemi Českou zbavil samostatnosti.

b) Vnější nepřátelé. Byla to pro Václava doba zlá. V zemi byli dosud vладыkové, kteří vrchní moc knížete Pražského neradi snášeli, a tolikéž mnoho lidí, kteří na rodinu knížecí se horšili pro šíření křesťanství. Nemohl tedy Václav sebrati tolik vojska, aby hned na hranicích zamezil cizincům přístup do Čech.

Aby vlast zbavil svízelných válečných, nabídl se Václav Jindřichovi, zůstává-li ho při vrchní moci nad celou zemí Českou, že mu bude odváděti každého roku poplatek. Tak moudrostí a statečností svou zachránil samostatnost naší vlasti.

Kterak Pražské biskupství povýšeno bylo na arcibiskupství.

(Viz článek 99. IV. čít.)

Až do Karla IV. podrobena byla země Česká ve věcech církevních arcibiskupu Mohučskému. Ačkoliv národ český i někteří jeho panovníci po několik století o to usilovali, aby povýšeno bylo Pražské biskupství na arcibiskupství a země Česká nabyta tudíž církevní samostatnosti, nedosáhli toho.

Teprve když podařilo se Karlu IV. přesvědčiti papeže Klimenta V. o tom,

1. že obojí biskupství. Pražské i Olomoucké, od arcibiskupa Mohučského příliš jest vzdálené,

2. že kněží čeští i moravští konají musejí do Mohuče obtížné a nebezpečné cesty cizími zeměmi,

3. že od založení obou biskupství arcibiskup Mohučský všeho všudy jen jednou kostely české a moravské prohlížel a

4. že by církvi i národu lépe prospělo, kdyby měli vlastního pastýře, který by domácím jazykem mluvil, v zemi stále bydlil a radou i pomocí všude přispíval, vydal papež l. 1344. slavnou bullu samostatnosti církve české.

Mikuláš Zrinský.

(Viz čl. 103. IV. čít.)

Také za císaře Maximiliana II. vedli Turci strašné války s křesťanskými národy našich zemí. V těchto válkách velel Mikuláš Zrinský, bán chorvatský, křesťanskému vojsku na pravém břehu dunajském. Poraziv Turky několikrát na hlavu, popudil na sebe sultána Solimana II. tak velice, že upustiv od tažení na sever, ohromnou silou vojska na Zrinského udeřil.

Zrinský byl tehdá asi s 2000 bojovníků uzavřen na hradě Sigetském. Turci s velikou zuřivostí vrhli se na hrad a počali

jej ztékati. Avšak marné bylo jejich úsilí. Statečně se bránili Sigetští. Ani lstí, ani sliby nedal se Zrinský mýlití, odhodlán jsa do posledního muže hájiti tvrze své. Teprv když podařilo se Turkům po celoměsíčním namáhání zapáliti hrad, vytrhl Zrinský s hrstkou svých bojovníků ze bran jeho, ale s mečem v ruce, a do posledního vzdechu bojoval s nepřítelem, až vypustil ducha svého.

Turci utrpěli v boji tom tak ohromných ztrát, že rádi i po dobytém vítězství s Maximilianem II. mír uzavřeli.

Čemu jsme se o čtverci naučili?

Čtverec jest rovina omezená čtyřmi přímkami rovnými, jež svírají pravé úhly. Na čtverci pozorujeme čtyři rovně dlouhé strany, čtyři pravé úhly a čtyři vrcholy.

Stranám, jež sbíhají se v jednom bodu, říkáme strany sousední, a které naproti sobě leží, říkáme strany protější. Sousední strany čtverce tvoří spolu pravý úhel, proto pravíme o nich, že stojí na sobě kolmo. Protější strany jsou všude rovně daleko od sebe, proto jsou rovnoběžné.

I některé úhly ve čtverci leží naproti sobě, proto jim říkáme úhly protější a jejich vrcholy nazýváme vrcholy protějšími. Přímka, jež spojuje vrcholy dvou protějších úhlů, sluje úhlopříčna. Ve čtverci nakreslití se mohou dvě úhlopříčny, jež se v jedné tečce protínají. Tato tečka jest ode všech stran a ode všech vrcholů čtverce rovně vzdálena, jest tedy právě uprostřed a naznačuje střed čtverce. Spojíme-li půlící body protějších stran přímkou, jde čára ona právě středem čtverce, proto se nazývá čarou střední.

D) Reprodukce řízená otázkami.

Jedním nebo dvěma pokusy ani dospělý člověk těžší práci se nenaučí; tím méně žádati můžeme po žácích, aby za jeden školní rok nabyli v tom kterém cviku takové hotovosti, jaká jest konečným cílem jeho a s jakou je vypraviti má škola do života. Proto ve školách obecných veškeré vědo-

mosti i dovednosti vštěpujeme žactvu methodou encyklickou, rozvinující, rozšiřující, tytýž i upevňující vždy na stupni následním to, čemu se naučili na stupni předchozím.

I učba slohová touže cestou se béře. Cviky, které konali žáci na stupni nižším, opakují se na stupni vyšším, aby se v nich utvrdili a tím spíše došli cíle, k němuž směřují. Čím pevnější jest základ, tím trvalejší a bezpečnější jest budova na něm založená. Tedy čím důkladněji prováděti budeme se žáky základní cviky slohové, tím snazší budou úkony, jež se o ně opírají. Odtud vysvětluje se, proč vyměřil jsem úhrnem průpravným cvikům ze třetí třídy sem přeneseným větší počet hodin, než oněm, jež tu nově nastupují, a s nimiž se žáci na vyšších stupních ještě setkají.

Reprodukce obsahu článkův nebo toho, čemu se žáci z ostatních předmětů naučili, jest z neúčinnějších cviků slohových, neboť poskytuje hojně příležitosti k samostatnému pronášení nabytých a v žácích utkvělých myšlenek formou vlastní, čímž cvičí se nejen ve tvorbě jednotlivých vět, nýbrž i ve vazbě jejich. Reprodukce otázkami řízená jest průpravou k reprodukci volné. Čím důkladnější bude ona, tím snáze dařiti se bude tato.

Jelikož veškerá cvičba slohová ve škole obecné zakládá se vlastně na reprodukci toho, co bylo žákům vštípeno, dlužno tomuto cviku nejvíce péle věnovati a jej tak upravit, aby žáci poněmáhlu k jisté samostatnosti dospívali. Proto s rostoucí obratností žákův zmenšujeme svou pomoc, až na konec postačí jim jenom několik stěžejních otázek, jimiž pouze naznačíme jednak postup myšlenek, jednak rozsah úkolu.

Učebné osnovy i při tomto cviku zmiňují se pouze o podávání obsahu článkův vyložených k otázkám, zapominajice na ostatní učivo. Abych tu mezeru vyplnil, přináším také ukázky, kterak k tomuto cvičení užiti jest i látky ze všech ostatních vyučovacích předmětů.

Cvičivo.

1. Odpovědi k porůzným otázkám.

Cvičení 1. Odpovídajice k daným tuto otázkám větami jednoduchými, udávejte druh každé věci a to takový, ku kterému nenáleží žádná jiná z věcí jmenovaných.

Co jest osel? orel? rosnice? roháč? bělásek ovocný? topol? šerík? pomněnka? metlice? oves? hřib? síra? zlato? (III. mluv. str. 106.)

Příprava.

Shrňme nejprv věci tuto uvedené v několik skupin, aby tvořily zvláštní druh. Pověz, co jsou: osel, orel, rosnice, roháč, bělásek ovocný! (Živočichové, zvířata.) Co jsou: topol, šerík, pomněnka, metlice, oves, hřib? (Rostliny.) Co jsou síra, zlato? (Nerosty.) Ku kterým zvířatům náleží osel? Zdali jiné z jmenovaných zvířat patří k ssavcům? Řekni dle toho, co jest osel? Pověděli jsme o oslu, co o žádné jiné z uvedených věcí říci nemůžeme. Jmenovali jsme takový druh věcí, k nimž z těchto zde jen osel náleží. Jak tedy bude zníti prvá věta v provedeném úkolu? Jak napíšete slovo ssavec? (Podobně dál.)

Provedení.

Osel jest ssavec. Orel jest pták. Rosnice jest obojživelník. Bělásek jest motýl. Roháč jest brouk. Topol jest strom. Šerík jest keř. Pomněnka jest květina. Metlice jest tráva. Oves jest obilí. Hřib jest houba. Síra jest hořlavina. Zlato jest kov.

Cvičení 2. Odpovídajíce k otázkám tuto položeným, udávejte druhy věcí, které jsou vždy dvěma pospolu jmenovaným věcem společné, ode všech ostatních pak rozdílné:

Co jest kůň a osel? — jelen a srnec? — zajíc a veverka? — krtek a rýsek? — lev a medvěd? — jestřáb a výr? — žluna a strakapoud? — drozd a kos? — labuť a kachna? — užovka a zmije? — ropucha a rosnice? — chroust a majka? — dub a lípa? — ječmen a pšenice? — hřib a ryzec? — safír a diamant? — (Viz str. 107. III. mluv.)

Provedení.

Kůň a osel jsou kopytníci. Jelen a srnec jsou pazoušníci. — Zajíc a veverka jsou hlodavci. Krtek a rýsek jsou hmyzožravci. Lev a medvěd jsou šelmy. Jestřáb a výr jsou dravci. Žluna a strakapoud jsou šplhavci. Drozd a kos jsou pěvci. Labuť a kachna jsou vodní ptáci. Užovka a zmije jsou

hadí. Ropucha a rosnice jsou obojživelníci. Chroust a majka jsou brouci. Dub a lípa jsou stromy. Ječmen a pšenice jsou obilí. Hřib a ryzec jsou houby. Safír a diamant jsou drahokamy.

Cvičení 3. Odpovězte ku každé následující otázce tak, aby v odpovědích udáno bylo, v čem věci, o nichž se tážeme, se shodují:

Co jest jelen, dub, křemen? — Co jest kůň, orel, ještěrka, štika? — Co jest vůl, krtek, pes? — Co jest orel, čáp, labuť? — Co jest jabloň, dub, borovice? — Co jest ledek, železo, vápenec? — Co jest dům, kabát, káď? — (Viz str. 107. III. mluv.)

Provedení.

Jelen, dub, křemen jsou věci přírodní. Kůň, orel, ještěrka, štika jsou živočichové. Vůl, krtek, pes jsou ssavci. Orel, čáp, labuť jsou ptáci. Jabloň, dub, borovice jsou stromy. Ledek, železo, vápenec jsou nerosty. Dům, kabát, káď jsou výrobky lidské práce.

Cvičení 4. Odpovězte k týmž otázkám tak, aby v odpovědích udán byl hlavní rozdíl věcí těch, o kterých se tážeme.

Provedení.

Jelen jest živočich, dub jest rostlina, křemen jest nerost. Kůň jest ssavec, orel jest pták, ještěrka jest plaz, štika jest ryba. Vůl jest kopytník, krtek jest hmyzožravec, pes jest šelma. Orel jest dravec, čáp jest pták brodivý, labuť jest pták plovací. Jabloň jest strom ovocný, dub jest strom listnatý, borovice jest strom jehličnatý. Ledek jest sůl, železo jest kov, vápenec jest kámen. Dům jest budova, kabát jest oděv, káď jest nádoba.

Cvičení 5. Z čeho se vyrábějí následující věci: kabáty, sochy, klobouky, nádoby, pečivo, svičky?

Provedení.

Kabáty šijí se ze sukna, z plátna i z látek bavlněných. Sochy tesají se z kamene, nebo se vyřezávají ze dřeva a z kostí; také z různých kovů se lijí. Klobouky hotoví se z plsti,

ze slámy a z hedvábí. Nádoby robí se z hlíny, ze dřeva, z kovů i ze skla. Pečivo připravuje se z mouky, másla, mléka a vajec. Svíčky robí se z vosku, z loje a z jiných tuků. (Z osnovy dívčí školy v Nuslích.)

Cvičení 6. Dle příkladu na tabuli provedeného napište, kdo co vyrábí a z čeho!

Provedení.

Bednář robí sudy ze dřeva dubového. Truhlář hotoví lavice ze dřeva tvrdého nebo měkkého. Nože dělá nožíř z ocele. Hrnce robí hrnčíř z hlíny. Rohliky peče pekař z mouky. Košíky dělá košíkář z proutí. Zámečník dělá klíče ze železa. Sochař tesá sochy z kamene. (Z osnovy dívčí školy v Nuslích.)

Cvičení 7. Které části pozorujeme na hodinách, stole, knize, stromě, těle chrousta, džbánu?

Provedení.

Hodiny mají ciferník, ručičky, závaží a kolečka. Stůl má desku, postranice, nohy, šuple. Kniha obsahuje listy, desky a hřbet. Strom má kořen, kmen, větve a listí. Tělo chrousta skládá se z hlavy, hrudi a zadku. Džbán má dutinu, hrdlo a ucho. (Z osnovy dívčí školy v Nuslích.)

Cvičení 8. Napište, kde co bývá ve světnici doma a ve škole!

Provedení.

Ve světnici bývá uprostřed stůl. Před ním, za ním i podle něho stávají židle. Při stěnách nacházejí se postele, skříně, pohovka. U kamen bývá truhlice na uhlí. Na stěnách visí obrazy, zrcadlo a hodiny. Ve škole jsou uprostřed lavice, před nimi jest stupínek, na něm stojí stolek a židle. Na přední stěně upevněna jest tabule; vedle té jest v pravo umyváček, v levo skříň. Na levé stěně visí kříž a obraz Jeho Veličenstva. Níže na stěnách v pravo, v levo i v zadu jsou věšáky. (Osnova dívčí školy v Nuslích.)

2. Podávati na otázky obsah článků čítankových neb některých statí jejich*).

Cvičení 1. Bajku „Červ a skopec“ napište dle následujících otázek:

Oč se založil červík se skopcem? Kterak přijal skopec podání červíkovo? Co měl za jisté? Kterak začal svou práci? Kterak naň působilo, že neprospíval? Co se mu stalo, když posléz s veškerou mocí do vrat trknul? Jak konal červík práci svou? Čím nahrazoval nepatrný prospěch? Jaký byl toho konec?

Provedení.

Červík založil se se skopcem, že spíše než on v dubových vratech díru udělá. Posměšně přijal skopec podání červíkovo a měl za jisté, že vrata hned protne. I rozbíhal se a vrážel úsilně ve tvrdá vrata. Nic neprospíváje, zlobil se velice. Když posléz veškerou mocí a silou do vrat trknul, přerazil si oba rohy. Ale červík v tichosti hryzl vrata, že to ani viděti nebylo. Nepatrný prospěch nahrazoval však vytrvalostí, až posléz do dubových vrat díрку udělal.

Cvičení 2. Odpovídajíce k následujícím otázkám, napište obsah článku 29.!

Našel jsem to: Pán Bůh na mne vzpomněl!

Co našel Jakub kráčeje cestou s Lukášem? Proč se zradoval? Co zvolal vesele? K čemu vyzýval přítele? Kterak posuzoval Lukáš jednání Jakubovo? Co mu řekl? Kterak zachoval se Jakub k slovům Lukášovým?

Provedení.

Kráčeje cestou s Lukášem, našel Jakub toboleku. I zradoval se velice, neboť v ní bylo mnoho peněz uloženo. Zvolal vesele: „Tot Pán Bůh na mně vzpomněl, že mi to dal najíti.

*) Kterak tyto cviky prováděti, zvláště jak předem žactvo na ně připraviti, ukázáno bylo na předešlém stupni, nač tuto upozorňujeme.

Pojď, příteli, uděláme si dobrý den!“ Lukáš však neschválil počínání Jakubovo a řekl: „Praviš, že Pán Bůh na tebe vzpomněl, dav ti nalézt tobolku. Ano, vzpomněl na tebe, ale aby tě zkoumal, jak budeš poctivý. Že jsi tobolku náhodou našel, není ještě tvá! Kdo ji ztratil, jest zajisté smuten. Pojď zeptej se, komu náleží, a navrať mu ji!“ Jakub vzal si k srdci slova Lukášova a tobolku vrátil.

Cvičení 3. Vypište k daným otázkám ze článku 118., co jest tam uvedeno ze života vlkova!

Ze života vlkova.

Jaké krajiny miluje vlk? Kde také často se uhostí? Čím se živí? Kterak si opatřuje svou potravu? Čím bere za vděk v nouzi? Jaký bývá na lovu v létě? Kdy nabývá smělosti a odvážlivosti? Kam se plíživá a co uchvacuje? Kdy se spojují vlci v tlupy? Koho též přepadají?

Provedení.

Vlk miluje krajiny osamělé, lesnaté, stepnaté, hornaté. Také často uhostí se blízko lidských osad. Živí se toliko masitou potravou. Přepadá ovce, srny, jeleny, husy, slepice i kachny. V nouzi bere za vděk myšmi, žabami i chrousty. V létě bývá na lovu velice opatrný. Ale v zimě, když jej trápí hlad, nabývá smělosti a odvážlivosti. Tu dotěrně plíživá se do vesnice a odvažuje se i do chlévů, aby nějaké dobytče uchvátil, ba neušetří ani dítěte, jež venku napadne. Na tyto loupežné výpravy spojují se vlci v tlupy a přepadají i lidi počestné.

Cvičení 4. Řídíce se následujícími otázkami, vypravujte ze článku 119. příběh o odvážlivosti orla, uvedený tam ve třetí stati!

Odvážlivost orla.

Kam vyšel jednou v zimě časně z rána Horšovský hajný? Co spatřil na blízku? Co učinil? Na koho udeřil orel? Kterak hajného napadl? — Jak se mu ubránil hajný? Kam donesl orla?

Provedení.

Horšovský hajný vyšel jednou v zimě časně z rána do lesa nasypat zvěři píce. I spatřil na blízku orla, kterak usiluje odnésti zajíce. Hajný nemeškal zvířátku přispěti ku pomoci. Ale orel upustiv od zajíce, vši silou udeřil na hlídače. Zafav mu drápy do prsou, jal se naň hákovitým zobákem dorážeti. Na štěstí nepronikly orlovy drápy skrze tlustý zimní oděv. Hajný nepozbyv přítomnosti ducha, chopil se orlovy hlavy a pevně ji drže, donesl dravce do myslivny, kdež lesníkovi jej odevzdal.

Cvičení 5. Dle článku 127. popište štika řídíce se danými otázkami!

Štika.

Jaké tělo má štika? Čím je pokryto? Jak dlouhá bývá štika? Jaká jest její hlava? Jaké jsou její čelisti? Jakou hubu má štika? Co má v hubě? Jaké barvy bývá hřbet? Jaké jest její břicho? Jaké skvrny a jaké paprsky mají ploutve? Kde jest umístěn druhý pár ploutví? Kde se nalézá hřbetní ploutev?

Provedení.

Štika má tělo skoro válcovité, na hřbetě poněkud smačknuté. Tělo její je pokryto malými šupinami. Štika bývá až i 12 decimetrů dlouhá. Hlava její jest široká a plochá. Dolní čelist jest delší než horní. Štika má hubu širokou. V hubě má množství zubů háčkovitě na zad obrácených. Hřbet bývá barvy olivově hnědé, žluté nebo červeně mramorované. Břicho její jest veliké, bílé, černě tečkované. Ploutve mají červené skvrny a paprsky měkké. Druhý pár ploutví umístěn jest na břiše. Hřbetní ploutev nalézá se přímo nad zadní.

Cvičení 6. Dle daných otázek napište, co obsaženo jest ve článku 140. o kamenném uhlí!

Uhlí kamenné.

Čím vytápěli naši předkové kamna i peci? Jakého uhlí užívali kováři a kovolitci? Čím se nyní skoro všude topí? Kolikere jest kamenné uhlí? Odkud ho dobývají? Které země mají hojnost kamenného uhlí? Které kamenné uhlí dává více tepla?

Provedení.

Naši předkové vytápěli kamna i peci měkkým nebo tvrdým dřívím. Kováři a kovolitci užívali uhlí dřevěného. Nyní skoro všude topí se kamenným uhlím. Kamenné uhlí jest černé nebo hnědé. Dobývají ho ze země, kde bývají velmi silné uhelné vrstvy. Čechy i Morava mají hojnost kamenného uhlí; i jiné země rakouské jsou uhlím bohaté. Kamenné uhlí černé dává tepla více nežli uhlí hnědé.

Cvičení 7. Ze článku 141. vypište dle následujících otázek, co se tam praví o výrobě železa.

Výroba železa.

Z čeho se dobývá železo? Jaké jsou železné rudy dle barvy? Kde se z rud dobývá železo? Kterak se z rud železo těží? Kolikero druhů železa rozeznáváme? Co se dělá z litiny? K čemu jest železo kujné? Z čeho se připravuje ocel? Co se dělá z ocele?

Provedení.

Železo dobývá se z rud. Železné rudy dle barvy jsou: černá, červená, hnědá a zelená. Z rud dobývá se železo ve vysokých pecích nebo železných hutích, v nichž se rudy s přísadami uhlím roztápějí. Dole v peci usazuje se železo, po něm splývá struska čili roztopené příměsky z rud spolu s přísadou. Rozeznáváme tři druhy železa: litinu, kujné železo a ocel. Z litiny lijí se hrnce, kamna, sloupy, mříže atd. Z kujného železa robí kováři a zámečníci rozličné přístroje domácí,

hospodářské a j. Ocel připravuje se z litiny nebo z kujného železa. Z ocele dělají se rozmanité věci, jako pilníky, ostré nože, břitvy, zbraně, kosa, péra a j.

Cvičení 8. Popište dle otázek na tabuli uvedených teploměr, přihlížejíce ku článku 142.!

Teploměr.

Čím měříme teplotu? Z kterých částí skládá se teploměr? Čím jest kulatá nádobka vyplněna? Kterak zařízena jest trubička? Co rozeznáváme na stupnici?

Provedení.

Teplotu měříme teploměrem. Teploměr se skládá z úzké skleněné trubičky, mající na spodním konci dutou kulatou nádobku. Podle trubičky umístěna jest stupnice. Kulatá nádobka vyplněna je rtutí, která vystupuje i do trubičky. Trubička má všude rovnou vnitřní šířku, je všude úplně zavřena a vzduch je z ní vypuzen. Na stupnici rozeznáváme bod mrazu a bod varu. Prostor mezi oběma body jest rozdělen na 80 rovných dílů, kterým stupně říkáme. Některé teploměry mají mezi bodem mrazu a bodem varu 100 rovných dílů.

Cvičení 9. Dle následujících otázek popište Hradčany! (Viz čl. 59. IV. čít.).

Na kterých výšinách rozkládají se Hradčany? Co jest jejich nejvýšejší částí? Kolik dvorů v sobě zavírá královský hrad? Co jest hlavním stavením královského hradu? Kolik dvorů a komnat má královský zámek? Které prostory ještě mimo to? Kde jest první dvůr? Čím jest ohrazen? Co se nalézá na druhém dvoře? Co se nalézá na třetím dvoře? Co se zdvihá mezi třetím a čtvrtým dvorem? Kolika kaplemi obestoupeno jest presbyterium toho chrámu? Která kaple jest nejvýznamnější? Co památného jest viděti uvnitř chrámu?

Hradčany.

Hradčany rozkládají se na výšině Zámeckého vrchu a Sionu. Nejvýšejší jejich částí jest královský hrad, jenž v sobě zavírá čtvero dvorů. Hlavním stavením královského

hradu jest královský zámek. Královský zámek má tři dvory a 440 komnat. Kromě toho jsou tam tři velké sály a dlouhé chodby. První dvůr jest mezi křídloma západního průčelí. Jest obrazen železnou mříží a kamennými sloupy. Na druhém dvoře nalézá se pěkná kašna s vodometem a zámecká kaple. Na třetím dvoře jest kašna s bronzovou sochou sv. Jiří. Mezi třetím a čtvrtým dvorem zdvihá se slavný chrám sv. Víta. Presbyterium obstoupeno jest 17 kaplemi. Nej památnější z nich jest kaple sv. Václava. Vnitř chrámu viděti jest stříbrný náhrobek sv. Jana Nepomuckého, hrobky českých králův a přemnohé umělecké památnosti.

Cvičení 10. Řídíce se následujícími otázkami, napište, co pověděno jest ve čl. 68. o průmyslu dřevařském na Šumavě.

Kdo se zabývá zděláváním dříví? Co z něho robí tesaři, co šindeláři? Co vyrábějí ze dříví v některých továrnách? Co jest tam zvláštním výrobkem? Čeho se tam také mnoho vyrábí? Jaké dříví hodí se na desky ku pianům a houslím?

Dřevařský průmysl v Šumavě.

Zděláváním dříví zabývá se v Šumavě mnoho řemeslníkův, umělcův a továrníkův. Tesaři z něho tesají trámy a žlaby, šindeláři robí z něho šindel. Na pilách řeží se z něho prkna. V některých továrnách dělají luby k řešetlům, třísky obuvnické a dřívka pro sirkárny. Zvláštním výrobkem jest tam dřevěná obuv. Také se v Šumavě vyrábí mnoho parketových desk, rámtův obrazových, pažeb puškových a náradí domácího. Nejčistější dříví přímých vláken a bez kazů hodí se na ozvučné desky k pianům a na housle.

Cvičení 11. Napište dle daných otázek, co víte o salaši v Krkonoších! (Čl. 60. IV. čít.)

Co se nalézá na temenech krkonošských? Co poskytují horalům místa travnatá? Kdy vyhánějí krávy a kozy na temeno hor? Co tam mají ku přebývání? Co je pokrývá? Jak těm chalupám jinak říkají? Co se nalézá uvnitř? Co dělají pastevcí v létě? Kdy se dolů stěhují?

Salaš v Krkonoších.

Na temenech krkonošských nalézají se místa travnatá, která poskytují horalům výborného sena a hojně pastvy pro jich dobytek. Když nastává léto, vyhánějí krávy a kozy z údolí na temeno hor. Ku přebývání mají tam pastevci osamělé chalupy čili salaše, jež vystavěny jsou ze dřeva na kamenné podezdívce. Šindelová střecha pokrývá chalupu netoliko vrchem, ale i po celé zadní straně a činí tak prostor, jehož užívá se za stáj i za noclehárnu. Chalupám oněm také boudy říkají. Uvnitř nalézá se světnice s velikými kamny. Mimo světnici jest tam komora, kuchyně a chlév pro dobytek. Dokud pastva trvá, dělají pastevci hojně másla i sýra pro domácí potřebu i na prodej. Na zimu stěhují se obyčejně dolů.

Cvičení 12. Odpovídajice k následujícím otázkám, napište krátký životopis sv. Vojtěcha. (Čl. 89. IV. čít.)

Kde se narodil sv. Vojtěch? Z jakého rodu pocházel? Kdo byli jeho rodiče? Kde nabyl prvního vychování? Kam byl poslán v mládeneckém věku? Kterak se tam vzdělával? Kým byl vysvěcen na kněžství? Kdy se stal biskupem Pražským? Co jej kormoutilo v úřadě biskupském? Proč odešel z Čech? Kdy a kterak zemřel? Kde byl pochován? Kdo převezl jeho ostatky do Prahy?

Sv. Vojtěch.

Sv. Vojtěch narodil se na hradě Libici. Pocházel z rodu knížecího. Otec jeho slul Slavník a matka Střezislava. V domě otcovském nabyl prvního vychování od ušlechtilé matky své a od nábožného pěstouna svého, Radly. V mládeneckém věku poslán byl na učení do Magdeburka. Tam oddal se s velikou pílí vědám i vzdělal ducha svého uměním a moudrostí velikou. Navrátiv se do Čech, byl od Dětmara posvěcen na kněžství. Po smrti Dětmarově stal se biskupem Pražským. Velice jej v úřadě biskupském kormoutilo, že nemohl docela vyhladiti v lidu obyčejů pohanských. Domnívaje se při své skromnosti, že nestačí pro tak těžký úkol, odešel po dvakrát z Čech. Po

prvé vstoupil do kláštera v Římě; po druhém odchodu pobyt nějaký čas na dvoře německého císaře Oty III. jako zpovědník, vydal se na sever hlásat víru křesťanskou pohanům. Za nedlouho byl však zabit od pohanských Prusů. Kniže polský Boleslav Chrabrý vykoupiv tělo jeho, pochoval je ve Hnězdně. Odtud přenesl ostatky jeho kníže český Břetislav I. do Prahy.

Cvičení 13. Podle daných otázek napište, které apoštolské cesty konal sv. Vojtěch. (Viz čl. 89. IV. čít.)

Kam konal Vojtěch cestu, byv zvolen nástupcem Dětmarovým? Kterak byl při svém návratu do vlasti uvítán? Kde potom putoval? Kam byl pozván, přišed do země slovenské? Koho tam pokřtil? Kam také přišel? Kdo si jej vyvolil za zpovědníka po jeho druhém odchodu z vlasti? Kam odtud putoval? Kdo jej na té cestě doprovázel? Kdo mu poskytl potřeby až k moři? Kterak tam skončil svou pozemskou pouť?

Apoštolské cesty sv. Vojtěcha.

Sv. Vojtěch zvolen byv po smrti Dětmarově jeho nástupcem, odebral se nejprv k císaři Otovi II., kdež jej arcibiskup Mohučský vysvětil na biskupa. Při svém návratu do Čech uvítán byl radostně a s velikou slávou. Jako biskup putoval potom po všech krajinách své diecése. Přišed do země slovenské, pozván byl od knížete uherského Gejzy ke dvoru jeho do Ostřihoma. Zde pokřtil sv. Vojtěch knížecího syna Štěpána a množství lidu veliké. Také do Krakova přišel a kázal tam lidu slovo Boží. Když po druhé z Čech odešel, zvolil si jej císař německý Ota III. za zpovědníka. Odtud vydal se na apoštolskou cestu na sever, aby tam pohanům hlásal víru křesťanskou. Na té cestě provázeli jej bratr jeho Radim a kněz jménem Benedikt. Kniže polský Boleslav Chrabrý dal mu všechny potřeby až k moři. Přišed mezi pohanské Prusy dokončil pozemskou pouť svou smrtí mučednickou.

Cvičení 14. Dle následujících otázek vypište ze čl. 89., kterými vlastnostmi sv. Vojtěch zvláště vynikal!

Čím se skvěl sv. Vojtěch v domě otcovském? Koho byl poslušen a komu byl oddán? Kam byl poslán, vyspěv v mládenečka mravného a krásného? Kterak se tu vzdělal? Jakým byl jako kněz? Kterými vlastnostmi vynikal jako biskup? Kde se šířila pověst ctností jeho? Čím jej hned za dnů života jeho nazývali?

Vynikající vlastnosti sv. Vojtěcha.

Již v domě otcovském skvěl se Vojtěch nejlepšími ctnostmi. Byv poslušen svých rodičů a oddán svému pěstounovi, prospíval tu na duchu i na těle. Vyspěv v mládenečka mravného a krásného, poslán byl na učení do Magdeburka v Němcích. Tam s velikou pílí oddal se vědám, i vzdělal ducha svého tou měrou, že se toho času málo mužů tak učených a moudrých nacházelo u všech křesťanských národů. Jako kněz oddán byl vroucně svému biskupu a rádcí Dětmarovi a svědomitě plnil povinnosti stavu svého. Jako biskup byl vzorným pastýřem svých oveček. Cestoval po všech krajích své diecése. Všude přinášel útěchu i pomoc. Žil skrovně, radostí světských nevyhledáváje. Málo jedl, pil, i málo spal. Za to však většinu svých důchodů biskupských užíval na zakládání kostelů, vychování kněží a na skutky milosrdné. Pověst ctností jeho šla po všech národech a svatým mužem hned za dnů života jej nazývali.

Cvičení 15. Dle článku 90. vypravujte, kterak založen byl klášter Sázavský!

Kde se zdržoval poustevník Prokop? Co mu tam bylo příbytkem? Čím se živil? Kterak tam trávil život? Co se stalo r. 1031? Co pronásledoval kníže? Kde se skryl pronásledovaný jelen? Co učinil Prokop, vida vzácného lovce? Co se zalíbilo knížeti? Co vyznal Prokopovi za důvěrného hovoru? O čem jej přesvědčil Prokop? Jaký slib učinil kníže? Kdy uskutečnil Oldřich svůj slib? Kdo se stal opatem kláštera toho?

Založení kláštera Sázavského.

Ve skalnatém pralesi na břehu řeky Sázavy zdržoval se poustevník Prokop. Živil se planými jablčky a jahodami. Život svůj trávil tam ve klopotné práci, o tuhých postech

a v pobožném rozjímání. I stalo se r. 1031., že kníže Oldřich zajel si na lov do lesů sázavských. Spatřiv krásného jelena, pronásledoval jej na bujném koni. Jelen skryl se za Prokopa, jenž tu právě dub osekával. Vída vzácného lovce, ustal Prokop od práce své a pozdravil ho přívětivě. Knížeti se zalíbila důstojná postava Prokopova a moudrost jeho. Za důvěrného hovoru vyznal mu všechny tajnosti duše své. Prokop přesvědčil jej slovy ohnivými, že třeba jest člověku, aby vedl život bohumilý. I učinil Oldřich slib, že na tom místě dá vystavěti klášter. Již roku následujícího svůj slib uskutečnil. Když byl klášter dostavěn, stal se Prokop jeho opatem.

Cvičení 16. Řídíce se danými otázkami napište, co jste si zapamatovali ze čl. 91. o Břetislavu I.!

Či synem byl Břetislav I.? Čím se proslavil? Kterak hleděl země své pojistiti proti nepřátelům? Jak sluli lidé na pomezí usazení? Jak se o ně Břetislav postaral? Kterak opevnil hrad Pražský? Kolik měl synů? Jaké opatření učinil, aby mezi syny jeho, nebo potomky jejich nevznikly sváry o stolec knížecí? Kterak se postaral o ostatní členy rodu knížecího?

Břetislav I.

Břetislav I. byl synem knížete Oldřicha. Proslavil se hrdinskými činy a snahou, aby pojistil země své proti vpádům nepřátelským. K tomu konci osadil pomezí lesy lidem svým poddaným, dobře jej ozbrojiv, aby hranic zemských bedlivě opatroval. Lidé oni sluli krajištníky. K výživě dal jim dílce z polí knížecích a osvobodiv je od jiných povinností, postavil nad nimi župany. Hradby hradu Pražského místem opravil, místem nové přistavěl. Aby po smrti jeho nevznikly sváry o trůn knížecí mezi syny jeho nebo jejich potomky, vydal zákon, aby za knížete zemského povolán byl pokaždé nejstarší člen z rodu Přemyslova. Ostatním členům knížecího rodu měly dány býti úděly na Moravě nebo v Čechách, nebo se jim mohly také uděliti přední duchovní nebo světské úřady.

Cvičení 17. Napište na dané otázky obsah čl. 98. „Rudolf Habsburský“!

Kde nalézá se rodný hrad Rudolfa Habsburského? Jak dávno tomu, co tam Rudolf přebýval? Jaký pořádek panoval tehdá v říši německé? Co učinili knížata němečtí, aby těmto zlořádům učinili konec? Jakým osvědčil se Rudolf? Co o něm píše souvěký letopisec?

Rudolf Habsburský.

Ve švýcarském kantonu Argauském nalézá se Habsburk, rodný hrad císaře Rudolfa. Jest tomu již 600 let, co tam Rudolf přebýval. Tehdá v říši německé panovaly veliké nepořádky; říše byla bez krále. Vrahové a loupežníci přepadali a olupovali na veřejných silnicích lidi pokojné, olupovali i vypalovali města i vesnice, a nebylo soudce, který by těm neřestem zabránil. Aby těmto zlořádům učinili konec, zvolili knížata Rudolfa Habsburského za krále. Rudolf pak skutečně stal se největším dobrodincem lidu svého. Souvěký letopisec píše o něm, že strach a hrůzu pouštěl na loupežné rytíře, ale mezi lid přiváděl radost. „Rolník chápe se opět pluhu svého, a kupec v největší bezpečnosti cestuje po celé zemi; loupežníci a zločinci skrývají se v pustinách.“

Cvičení 18. Napište obsah článku 107., řídíce se následujícími otázkami:

Jaký jest starodávný obyčej na Zelený čtvrtek? Co znamená toto umývání nohou? Kdo také vykonával tento nábožný obyčej? Kdo byl též mezi oněmi staženami? Proč nemohla se účastnití umývání? Co učinila císařovna? Kterak vděčnost svou projevovala staženka?

Úcta ke starému věku.

Starodávný jest obyčej, že náš císař pán na Zelený čtvrtek dvanácti starcům, císařovna pak dvanácti staženám nohy umývá. Toto umývání nohou znamená dle slov Spasitelových, že máme sobě vespolek v pokoře sloužití, necht jsme stavu vysokého neb nízkého. I císařovna Maria Tereziá vykonávala nábožný tento obyčej. Mezi staženami byla jednou babička 108letá. Pro velikou slabost nemohla se jednou účast-

nití umývání. Císařovna uslyševši to, navštívila stařenku v chatrči a obdarovala ji. Stařenka denně modlívávala se za dobrou císařovnu, aby ji Pán Bůh dlouho ještě na živu zachovati ráčil.

Cvičení 19. Napište na dané otázky obsah čl. 111.!

Jaká zima byla r. 1830.? Co nastalo náhle v únoru? V čem octlo se obyvatelstvo níže položených předměstí Vídeňských? Co tam nastalo? Kdo se odvážil do rozkacených vln? Co roznášel na všechny strany?

Dobročinnost.

Zima r. 1830. byla velmi tuhá a napadlo velmi mnoho sněhu. V únoru však nastala náhlá obleva. Sníh prudce roztáváje, rozvodnil potoky i řeky. Na mnoha místech vznikly povodně. Také níže položená předměstí Vídeňská byla úplně zatopena a obyvatelstvo tamější octlo se u velikém nebezpečí života. Pro veliké kry nemohla se dovážeti do zatopených domů ani potrava ani voda k pití a na vaření. Tím nastal veliký hlad. Do rozkacených vln odvážil se následník trůnu, arcikníže Ferdinand, a na všechny strany roznášel pomoc a podporu. Příkladem svým povzbuzoval i jiných, takže nelekajíce se vln, nešťastným ku pomoci spíchali.

3. Podávati na otázky obsah učiva neb cvičiva z porůznych předmětů vyučovacích.

Cvičení 1. Z učiva o zemi České napište po následujících otázkách, co jste si zapamatovali!

Jak veliké jsou Čechy? Kolik mají obyvatelů? Ku které národnosti náleží obyvatelé Čech? Kde bydlí Němci? Kterými horami jest země česká obstoupena? Které z nich jsou nejvyšší? Kde vytéká hlavní řeka Vltava? Kde Labe má své prameny? Kterými směry běře se Vltava? Kde se vlévá do Labe? Kterému moři Labe vody přináší?

Čechy.

Čechy samy o sobě mají 52 tisíce čtverečných kilometrů rozlohy a čítají $5\frac{1}{2}$ milionu obyvatelů. Obyvatelé Čech náležejí ku dvěma národnostem, české a německé. Němci bydlí v krajinách pohraničních, Čechové uprostřed země. Země Česká obstoupena jest kolkolem horami, z nichž nejvyšší jsou Krkonoše. Hlavní řeka Vltava vzniká ve slatinách, které jsou v lesích šumavských. Labe má své prameny v rozsáhlých močálech hor krkonošských. Vltava ubírá se nejprv rovnoběžně se západní hranicí Čech směrem jihovýchodním až do jižního cípu země, kde se náhle obrací k severu. Potom podržuje napořád tento směr, jen tu a tam nepatrně od něho se uchylujíc. U Mělníka vlévá se do Labe. Labe vody své donáší moři Severnímu.

Cvičení 2. Odpovězte k následujícím otázkám:

Kdo byl prvním křesťanským knížetem v Čechách? Kdy bylo založeno biskupství Pražské? Za kterého knížete se to stalo? Kdo byl prvním biskupem Pražským? Jaký titul měli první panovníci čeští z rodu Přemyslova? Kterí knížata čeští nabyli titule královského? Kdo se stal prvním dědičným králem českým? O kterých králech českých z rodu Přemyslova jste slyšeli? Kdo byl posledním králem z rodu toho?

Památné události z doby Přemyslovců.

Prvním křesťanským knížetem v Čechách byl Bořivoj. Ale biskupství Pražské založeno bylo za jeho pravnuka Boleslava II. Prvním biskupem Pražským byl Dětmar. První panovníci z rodu Přemyslova sluli knížata. Vratislav II. a Vladislav II. nabyli titule královského pro svou osobu. Teprv Přemysl Otakar I. stal se prvním dědičným králem českým. Slyšeli jsme vypravovati o pěti králech z rodu Přemyslova, a to o Přemyslu Otakarovi I., o Václavu I., Přemyslu Otakarovi II., Václavu II. a Václavu III., kterýž byl posledním králem českým z rodu toho.

Cvičení 3. Odpovězte k následujícím otázkám:

Co znamená násobiti dvěma? Jak říkáme číslu, které násobíme? Jak říkáme číslu, kterým násobíme? Jak se jmenují obě spolu? Kterak se zove číslo, jež násobením vyjde? V kterém pořádku psáváme činitele při písemném násobení? Kam psáváme součin?

O násobení.

Číslo 6 násobiti dvěma znamená číslo 6 vzíti dvakrát. Číslu, které násobíme, říkáme násobenec. Číslu, kterým násobíme, říkáme násobitel. Násobenec a násobitel spolu slují činitel. Číslo, které násobením vyjde, slove součin. Při násobení písemném psáváme násobence napřed, násobitele za ním. Mezi oběma děláme znamení násobení (\times). Součin psáváme pod čarou, kterou jsme podškrtnli oba činitele. Součin můžeme také psáti za rovnítko, v přímé čáře s oběma činiteli.

Cvičení 4. Napište dle daných otázek, čemu jste se naučili o čtyřúhelnících!

Jak nazývá se rovina čtyřmi stranami omezená? Proč říkáme rovině, čtyřmi stranami omezené, čtyřúhelník? Které čtyřúhelníky jste poznali? Co jest čtverec? Co jest obdélník? Co kosočtverec, co kosodélník? Co lichoběžník?

Čtyřúhelníky.

Rovina čtyřmi stranami omezená nazývá se čtyřúhelník. Říkáme jí proto čtyřúhelník, že obsahuje čtyři úhly. Poznali jsme tyto čtyřúhelníky: čtverec, obdélník, kosočtverec, kosodélník, lichoběžník a různoběžník. Čtverec jest rovina omezená čtyřmi rovnými přímkami, jež svírají pravé úhly. Obdélník jest rovina omezená čtyřmi přímkami, jež svírají pravé úhly, ale z nichž jen vždy dvě a dvě protější jsou sobě rovný. Kosočtverec má všechny čtyři strany rovné, ale svírají úhly kosé. Kosodélník jest rovina omezená čtyřmi přímkami, z nichž jen dvě a dvě protější jsou si rovný a které svírají kosé úhly. Lichoběžník jest čtyřúhelník omezený čtyřmi stranami, z nichž

jedny protější jsou rovnoběžny, druhé protější však různoběžny. Při různoběžníku jsou oboje protější strany různoběžny.

Cvičení 5. Dle následujících otázek napište, v čem se srovnávají a v čem se liší čtverec a obdélník!

Co jest čtverec i obdélník? Kolika stranami jsou omezeny? Kolik úhlů jest ve čtverci a kolik v obdélníku? Jaké jsou ty úhly? Jak na sobě stojí strany čtverce i obdélníka? Jaké jsou protější strany čtverce i obdélníka? Jaké jsou strany dle délky? Jaké jsou úhlopříčny?

V čem se srovnávají a v čem se liší čtverec a obdélník.

Čtverec i obdélník jsou roviny omezené čtyřmi přímkami, jež svírají pravé úhly. Každý obsahuje čtyři pravé úhly. Strany čtverce i obdélníka stojí na sobě kolmo. Protější strany ve čtverci i v obdélníku jsou rovnoběžny. Ale ve čtverci jsou všechny strany rovny, kdežto obdélník má vždy jen dvě protější strany sobě rovny. Úhlopříčny ve čtverci i v obdélníku se sobě rovnají a pělí se, avšak úhlopříčny čtverce stojí na sobě kolmo, kdežto v obdélníku na sobě kolmo nestojí. Úhlopříčny ve čtverci rozpolují úhly protější; úhlopříčny v obdélníku nepělí úhlů, jejichž vrcholy spojují.

Cvičení 6. Odpovídajice na následující otázky napište, čemu jste se naučili o trojúhelníku!

Co jest trojúhelník? Jak slují přímký, které trojúhelník omezují? Kolik úhlů svírají? Kolik vrcholů má trojúhelník? Co jest obvod trojúhelníka? Jaké mohou býti strany trojúhelníka? Kolikeré trojúhelníky rozeznáváme dle stran? Jaké úhly bývají v trojúhelnících? Jak se roztrřidují trojúhelníky dle úhlů?

Trojúhelník.

Trojúhelník jest rovina třemi přímkami omezená. Přímký tyto slují strany trojúhelníka. Strany trojúhelníka svírají tři úhly. Vrcholy úhlů v trojúhelníku slují vrcholy trojúhelníka; jsou tři. Součet všech tří stran jmenuje se obvod trojúhelníka. V některých trojúhelnících jsou všechny strany rovny, v jiných jen dvě strany rovny a ještě v jiných jsou všechny

strany nerovny. Proto rozeznáváme dle stran trojúhelníky rovnostranné, rovnoramenné a nerovnostranné. V některých trojúhelnících jsou všechny úhly ostré, v jiných pak jeden úhel pravý neb tupý a ostatní dva ostré. Dle toho rozřídíme trojúhelníky na ostroúhlé, tupoúhlé a pravouhlé.

E) Pozměna článků.

Pozměna článku nésti se může buď k formě nebo k obsahu jeho, a jest tudíž formálná nebo materiálná.

Formálná pozměna článků poskytuje žactvu hojnost rozmanitých cviků. Pozměňovati můžeme buď grammatickou nebo stilistickou formu daného vzoru. Dle toho rozeznáváme potom formálnou pozměnu

- a) grammatickou,
- b) stilistickou.

Změna grammatické formy článku záleží:

a) v záměně osoby pod mětú, na př. co se vypravuje v třetí osobě, převedeme na osobu druhou a p.;

b) v záměně rodu, na př. co se vypravuje o hochu, převedeme na dívku; je-li řeč o věci rodu mužského, vypravujeme totéž o podobné věci rodu ženského atd.;

c) v záměně čísla; co je pověděno o osobě jedné, vypravuje se o více osobách, atd.;

d) v záměně času děje; co se vypravuje v čase minulém, budiž do budoucího přeloženo a p.

Při volbě cvičiva zvláště k tomuto čtvrtému způsobu třeba velké obezřelosti, bychom nezvolili článek, jenž by takovou pozměnou byl zkomolen neb obsah jeho porušen.

Stilistická pozměna článku se nese ku změně dikce jeho, a to

- a) užitím slov a řeční souznačných;
- b) převedením řeči přímé v nepřímou, řeči vázané v prosu;
- c) proměnou rozmluvy ve vypravování a
- d) vypravování v rozmluvu.

Grammatické pozměny jsou lehčí stilistických a konají se výhradně na stupni středním; stilistické pak až na některé výjimky náležejí stupni hornímu.

Materiální pozměna záleží v tom, že obsah článku buď stahujeme nebo rozšiřujeme, o čemž pojednáme níže.

Pokud se methodické stránky týče, platí i tu zásady svrchu uvedené. Zvláště budiž ještě připomenuto, aby učitel cvičivo napřed opatrně vybral a pozměnu dotyčnou sám provedl a vyšetřil, nebude-li jí setřen se článku pel, jenž mu dodává vzletu, poutavosti a p. Co za cvičivo bylo zvoleno, budiž se žáky nejprv ústně projednáno a potom teprv od nich i písemně provedeno. Za přípravy upozornění buďtež žáci na vše, co má býti pozměněno.

Grammatickými i stilistickými pozměnami nabyti mají žáci obratnosti ve volném vyjadřování se. i jsou tudíž dobrou předpravou k volné reprodukci článků čtených neb slyšených, na něž dojde v pátém roce školním.

Praktické ukázky.

1. *Změny grammatické.*

a) Článek 4. pozměňte tak, jako by vozka vypravoval příběh tam uvedený sám o sobě!

Příprava.

Četli jste čl. 4. O kom jedná článek onen? Vozka jest tedy hlavní osobou celého vypravování. Avšak nemluví vozka sám o sobě, nýbrž spisovatel o něm příběh vypravuje. Jak nazýváme v mluvnici osobu, o které se mluví? Ve které osobě jest článek podán? Jak nazýváme osobu, která sama o sobě promlouvá? Článek 4. můžeme tak pozměnit, jako by vozka vypravoval příběh tam uvedený sám o sobě. I potom bude vozka hlavní osobou celého vypravování, ale ne osobou, o které se mluví, nýbrž která sama o sobě vypravuje. Přečteme si ještě jednou článek 4., jak jest v čítance podán. Jak by zněla věta prvá, kdyby vozka sám o sobě ji pronesl? Které slovo jsi vypustil? Které slovo jsi pozměnil? Přečti druhou větu! Pozměň ji opět tak, jako by vozka o sobě povídal! Co zde bylo třeba pozměnit? Třetí větu ponecháte nezměněnu. Ostatní pak pozměňte po způsobu předešlém. Jak bude potom zníti

věta čtvrtá? Jak pátá? Jak celý článek? V této pozměněné formě napište nyní článek 4.! Nejprv přečtěte větu, jak jest v čítance uvedena, potom uvažujte, jak jest ji pozměnit!

Provedení.

Po cestě neujeté a hrbolaté hnal jsem se se svým povozem. Potkav poutníka otázal jsem se ho: „Dorazím li ještě před večerem do města?“ — „Pojedeš-li volněji, ano,“ odpověděl pocestný. — „Divná to rada,“ pomyslíl jsem si a pobádal koně ku běhu ještě rychlejšímu. Ale za malou chvíli silným otřásáním zlomilo se u vozu kolo, a já jsem byl nucen přenocovati v širém poli.

b) Pozměňte článek 8. tak, aby obsahoval příhodu, jak ji čeledín doma večer osobě vypravoval.

Příprava.

Lidé rádi vypravují ve společnosti rozličné příběhy ze svého života. Staří zvláště rádi vzpomínají na některé události ze svého mládí a často srdečně zasmějí se mnohemu kousku, který z nerozumu, z bázně neb z nezkušenosti provedli. Mladí slyšíce vypravování takové, nejen se pobaví, ale i leckteré poučení nebo výstrahu pro svůj život z něho si vyberou.

Ve čl. 8. uvádí spisovatel příklad, kterak se lidé přílišnou bázní činí směšnými, ba druhdy i škoditi si mohou. Zajisté že kočí v pozdějších letech leckdy se zasmál své hlouposti. Aby dítek svých uvaroval od přílišné bázně, vypravoval jim příhodu svou.

Vyndejte čítanky! Vyhledejte čl. 8. Ve které osobě jest tam vypravování uvedeno? Ve které osobě vy je máte podati? Kdo má býti osobou vyprávějící? O kom jest čeledínu vypravovati? Vypravování budiž počato větou: „Byl jsem ve mlýně čeledínem.“ Jak zníti bude v pozměněném článku věta prvá, druhá, třetí atd.? Co bylo v každé větě pozměněno? Které slovo bylo vypuštěno? Přečti článek pozměněný! Napište jej!

Provedení.

Byl jsem ve mlýně čeledínem. Mlynář poslal mne do města. Měl jsem tam nakoupiti koňského náčiní. Domů jsem nespěchal. Chodil jsem od krámu ku krámu. Těšily mne věci za sklem vyložené. Teprv zapadající slunce upomenulo mne na návrat. S večerem přicházím k lesní pěšině. Tu z houštiny proti mně vystupuje kominík. Zmocní se mne bázeň velká. V hlouposti své mám kominíka za čerta. Odhodím věci. Dám se na útěk. Doma s hrůzou vypravuji o své příhodě. — Kominík byl muž poctivý. Sebral odhozené náčiní. Druhého dne donesl je do mlýna. Mně se dostalo za mou bázeň notného výsměchu.

c) Napište článek 9. tak, jak by zněl, kdyby Dětrich příhodu svou vypravoval tetě o prázdninách.

Příprava.

Když se Dětrich uzdravil, poslali jej rodiče jeho k tetě na zotavenou. Teta velice milovala Dětricha, pročež s radostí jej uvítala, vidouc jej opět zdravého. Když po cestě odpočinul, musil jí vypravovati příhodu, pro kterou tak mnoho trpěl. Teta napomínala jej k opatrnosti. Vám bude napsati čl. 9. tak, jak asi příběh v něm uvedený vypravoval Dětrich tetě své.

Přečti prvou větu! Která osoba jest tu podmětem? Pozměň ji tak, aby byla prvá osoba podmětem. Co jsi vypustil? Které slovo jsi pozměnil? Totéž učinite i s ostatními větami. Přečti celý článek ve formě pozměněné. Tak jej nyní napište všickni!

Provedení.

Jako veverka vysoukal jsem se na vysoký strom. Sou-druhové moji neuměli tak lézti. Neodvážili se za mnou. Napomínali mne k opatrnosti. Já jsem se jim smál. Počal jsem se po větvích všelijak propřítati. V tom jedna větev pode mnou se zlomila. Spadl jsem dolů a pádem poranil se nebezpečně.

d) Prvé tři odstavce čl. 28. pozměňte tak, jako by manželka Markova, dodávajíc muži svému útěchy, připomínala mu, jak svého času do bídý přišel, ale Bůh mu opět pomohl, proto že v Něho důvěřoval.

Příprava.

Poctivý Marek ani v bídě nezoufal, ale v Boha doufal, a Bůh mu pomohl. Když pak se mu dobře vedlo, vděčně vzpomínal na tuto pomoc Boží a vroucně za ni děkoval.

Jednou však stihla Marka nehoda, i stýskal sobě manželce a žaloval, že veliké ztráty utrpěl v obchodě. Žena však dodávajíc mu útěchy připomínala mu, jak svého času do bídý přišel, ale Pán Bůh mu pomohl, protože nepřestal v Něho důvěřovati. Pomůže zajisté i nyní, jestliže neztratí důvěry v Něho a s myslí statečnou hledět bude překonati nesnáze v obchodě vzniklé.

V prvních třech odstavcích čl. 28. četli jste, kterak Marek do bídý přišel. Tam spisovatel vypravuje o Markovi, tedy o osobě třetí. Kdo však vedle mého návođu má býti osobou vypravující? Ke komu má promlouvati? Jak nazýváme osobu, ku které se mluví? Ony tři stati bude vám podati ve které osobě? Přečti, jak v čítance jsou ony tři odstavce uvedeny! Kdo je dovede dle čítanky tak pověděti, jak by zněly, kdyby žena Markova promlouvala slovy těmi k muži svému?

Ve třetím odstavci v poslední větě vypusťte větu podřízenou a zakončete větou „a On ti pomohl.“

Provedení.

Živil jsi se ve svém otcovském městě dlouhý čas vetešnickým obchodem, při kterém míval jsi jen skrovný výdělek. Ale děkoval jsi Bohu, že ti aspoň toho poskytoval, a nereptal jsi nikdy ve své chudobě.

Tu ti najednou onemocněly dvě dítky po sobě, a za nedlouho stihla nemoc i mne. I byl jsi přinucen téměř všecko prodati a konečně i sám při mně službu konati. Tím zašel

i poslední tvůj výdělek. A tak se stávalo, že často na noc hladový jsi lehl i nevěděl, kde ráno na chléb a léky vzíti.

Uchýlil jsi se k svým přátelům a známým; ale málo kde dostalo se ti sebe skrovnější podpory. Nicméně skládal jsi i v této bídě důvěru svou v Boha, a On ti pomohl.

e) Vypravujte příběh ve čl. 5. uvedený o bohaté kupcové a o mlynářce!

Příprava.

Vyndejte čítanky. Vyhledejte čl. 5. Přečti článek, jak jest v čítance uveden! O kom jedná prvá věta? Komu se vychloubal bohatý kupec? Kterého rodu jsou jména kupec, mlynář? Kterými slovy máte je zaměnit? Kterého rodu jsou slova kupcová, mlynářka? Pověz prvou větu tak, aby jednala o těchto dvou osobách! Která slova jsi zaměnil? Které slovo jsi pozměnil? Jaké jest to slovo významem svým? Jaký tvar slovesný? Vychloubal jest přičestí kterého rodu? V pozměněné větě jest podmětem osoba rodu ženského. Kterého rodu musí býti i přičestí k němu se vztahující? — Přečti větu druhou! Pověz ji ve formě změněné! Atď. Přečti celý článek ve formě změněné, A.! Opakuj, B.! Co jste ústně provedli, vykonejte nyní písemně!

Cvičivo.

1. Prvé tři odstavce čl. 28. „Poctivost na věčnost“ pozměňte tak, jako by Marek vypravoval bohatému pánu, kterak do bída přišel.

2. Čl. 40. „Dobrá jabíka a zkažená“ pozměňte tak, jako by otec vypravoval panu faráři, jak synka svého vytrhl ze společnosti zlých dětí.*)

3. Čl. 31. „Šlechtnost“ tak napište, jak by zněl, kdyby zámožný onen pán po svém návratu doma vypravoval příběh tam uvedený.

*) Další články ústně pozměníme celě. K písemnému cviku uložíme pouze část, jak bylo v ukázce 4. provedeno.

4. Čl. 37. „Heřmánek-rozrazil“ pozměňte tak, jako by Heřmánek po letech vypravoval příhodu svou důvěrnému příteli!

5. Čl. 46. „Kutnohorští havíři“ pozměňte tak, jako by jeden ze zachráněných havířů psal potomkům do památníku příhodu tam líčenou!

6. Dle čl. 84. vypravujte, co Rybka psal rodičům!

7. Dle čl. 81. vypravujte, co Rybka psal svému bratrovi!

8. Čl. 31. „Šlechtnost“ tak pozměňte, aby příběh tam uvedený vypravován byl o bohaté paní!

9. Čl. 4. „Všeho s měrou“ napište o kramářce do města na trh jedoucí a o poutnici!

10. Čl. 12. pozměňte tak, aby to, co se tam o psu povídá, vypravovalo se o volavce létající nad rybníkem s uchvácenou rybou!

11. Co ve čl. 18. o vlku a kamzíku se povídá, napište o lišce a o slepici na vysokém bidle sedící!

12. Čl. 23. ze III. čítanky vypravujte o kozách na lávce!

13. Čl. 43. ze III. čítanky pozměňte tak, aby jednal o koze ve květnici!

14. Vypravujte článek 7. o dvou chlapcích a jejich družích!

15. Čl. 4. „Všeho s měrou“ napište ve množném čísle!

16. Odstavec 6. a 7. čl. 126. „Kapr a parma“ napište v jednotném čísle!

17. Stať 6. ze článku 122. „O čápovi“ napište v čísle množném!

18. Co se ve čl. 15. o včele a čmeli povídá, napište o včelách a čmelích!

19. Čl. 31. „Šlechtnost“ vypravujte o dvou bohatých bratřích!

20. Ze čl. 88. III. čít. vypište popis maliníku!

21. Dle čl. 87. III. čít. popište pouze bílou lilii!

22. Ze čl. 95. IV. čít. „Tataři na Moravě“ napište pátou stať v čase přítomném. Vypravování počněte větou: „Na východě počíná se jitro, atd.!”

23. Prvé dvě staťi čl. 28. napište tak, jako by Marek v čase přítomném vypravoval svému příteli, kterak se mu vede. Prvou větu odstavce druhého ponechte v čase minulém!

24. Ze čl. 103. „Mikuláš Zrinský“ napište stať předposlední v čase přítomném!

25. Celý čl. 8. „Přílišná bázeň škodí“ napište v čase minulém!

26. Čl. 15. „Včela a čmel“ napište v čase minulém!

27. Ze čl. 62. „Rybník Rožmberk“ uveďte stať 5. do času minulého!

28. Ze čl. 129. „Mravenci atd.“ třetí stať napište v minulém čase!

29. Ze čl. 143. „Roztok“ napište stať 1. a 2. v budoucím čase!

2. O stilistických proměnách ve 4. školním roce.

Jakož bylo již výše řečeno, náležejí stilistické pozměny článků z pravidla stupni hornímu. Na předchozích činíme počátek toliko tím, že učíme žáky reprodukovati obsah článků čtených a vyložených, cvičíme je pronášeti se po vlastním způsobu. Cvik tento jest velmi účinný, neboť čelí přímo k vrcholu učby slohové.

Pokud děti nemají potřebné zběhlosti v pronášení myšlenek četbou nebo jinak nabytých a v nich utkvělých, jest tento cvik pouze reprodukcí mluvy učitelovy, jenž s počátku sám musí žákům napovídati, jak by se ta která myšlenka jinými slovy vyjádřiti dala. Když pak návykem naučily se rozmanitě pronášeti se o témž předměť, ubíráme pomoci své, ponechávajice jim samým pokoušeti se o to, aby obsah věty jiným způsobem pronesly, než jaký v čítance nalézají, čili aby učily se samostatně zaměňovati slova a rčení výrazy souznačnými. A tak, aniž by si toho vědomy byly děti, nabývají obratnosti v rozmanitém ústním se vyjadřování a výborné průpravu k písemné cvičbě slohové.

Na středním stupni vedle ústních také některé písemné cviky možno provésti, byly-li předem se žáky dokonale ústně propracovány. Hodí se sem převod řeči přímé v nepřímou a snadných básniček výpravných v prosu. Také některé bajky cvičivo k tomu poskytují, pokud totiž takovou pozměnou netrpí na působivosti a kráse své.

Za příklad uvádíme zde bajku ze IV. čítanky „Vlk a kamzík“. V článku tom provede se jen malá pozměna, jež v tom bude záležití, že přímá řeč promění se v nepřímou.

Vlk a kamzík.

Kamzík stál na vysoké skále. Vlk jej viděl a chtěl jej sežrati; ale nemohl se k němu dostatí. Proto volal naň přívětivě, aby sestoupil dolů na rovinu, že jest zde mnohem pěknější pastva než tam nahore. Ale kamzík znamenal úmysl vlkův a pravil, že jest mu milejší život než pastva sebe tučnější.

Dále budiž tu také za příklad uveden převod rýmované vyprávěny v prosu.

Zlomený roh.

(Čl. 23. IV. čít.)

Pasáček hnal kozy domů. Jedna se náhodou opozdila. Hoch byv tím k zlosti popuzen, hodil po ní kamenem. Přerazil jí roh. Vida, co prechlivostí svou způsobil, počal se báti svého přísného hospodáře. V strachu svém odprošuje kozu, aby mu odpustila. Koza odvětila, ona že sic bude mlčeti, ale roh poví, co se přihodilo.

Za další cvičivo doporučíme ze IV. čítanky:

1. Čl. 22. „Řepa“ napsati prostomluvou.
2. Čl. 24. „Holubice a straka“ prostomluvou.
3. Čl. 25. „Vrabec a kůň“ prostomluvou.
4. Čl. 26. „Vlk a pes“ prostomluvou.
5. Čl. 29. „Našel jsem to: Pán Bůh na mne vzpomněl!“ prostomluvou.
6. Čl. 35. „Mateří-douška“ prostomluvou.
7. Čl. 36. „Čekanka“ prostomluvou.
8. Čl. 42. „Důvěra v lásku mateřskou“ napsati ve formě vypravování osoby třetí.
9. Bajku ze čl. 72. „Haná“ napsati jazykem spisovným.
10. Ze III. čít. bajku „Vosk a cihla“ vlastními slovy.
11. Rovněž bajku „Ječmen a pšenice“, „Slunečnice“ ze III. čít. převodem řeči přímé v nepřímou pozměnití.

12. Čl. 31. „Můra“ III. čít. prostomludou.
13. Čl. 32. „Zachvácený osel“ prostomludou.
14. Čl. 33. III. čít. „Straka lakomá“ prostomludou.
15. Čl. 36. III. čít. „Vrána a liška“ prostomludou.
16. Čl. 82. III. čít. „Mlsná moucha“ prostomludou.
17. Čl. 93. III. čít. „Nespokojený borový stroměček“ prostomludou.
18. Čl. 49. ze II. čít. „Kocourek“ prostomludou.
19. Čl. 53. ze II. čít. „Buď útrpný“ prostomludou.
20. Čl. 61. ze II. čít. „Jeníček a hnízdo“ prostomludou.
21. Čl. 70. ze II. čít. „Kocour a vrabec“ prostomludou.
22. Čl. 77. ze II. čít. „Kocourek a veverka“ prostomludou.
23. Čl. 86. ze II. čít. „Jehňátko a ptáček“ prostomludou.
24. Čl. 89. ze II. čít. „U potoka“ prostomludou.
25. Čl. 96. ze II. čít. „Nespokojená rybička“ prostomludou.

F) Nápodoba článků.

Vyučování školní na příkladech, pravidlech a nápodobách jest založeno. Co bylo žákům ukázáno a vyloženo, jest vzorem, dle něhož z dané látky napodobením vytvářejí věc novou, vzoru podobnou. Napodobením předpisu učí se žáci psátí dle návodu učitelem jim daného; učí se kreslití dle vysvětlené předlohy způsobem napřed vytknutým; dle vzorů učí se skloňovati; napodobením řeči učitelovy učí se správně mluvití. Tolikéž i napodobením daných vzorů učí se nové písemnosti skládati.

Nápodoba článků jest cvikem slohovým velice užitečným, jelikož poskytuje příležitost k tomu, aby žák učil se skládati, co složeno nebylo, aby danou látku dle vzoru pokud možno samostatně formoval a tak samočinně novou písemnost vytvářel.

Napodobení předpokládá věci třé:

- a) vzor, jenž má býti napodoben;

b) látku, kterou jest dle vzoru spracovati;

c) navedení, kterak si při tom vésti.

Vzorem jest článek, jenž podává formu (postup a uspořádání myšlenek). Látkou jest předmět učitelem zvolený, potřebnými vysvětlivkami a poznámkami provázený. Návodem pak jsou pokyny učitelovy, jak si při práci vésti jest žákům. Návod budiž tím podrobnější, čím slabší jsou žáci.

Na středním stupni volíme za cvičivo k napodobeninám předměty vzoru nejbližší, nejpříbuznější, aby produktivní činnost žákova nebyla rázem napjata, nýbrž ponenáhu se vyvíjela a sílila. Z toho jde, že cvičivo k napodobeninám jest učiteli přesně v methodický postup srovnati, aby žactvo jen ponenáhu k samostatnosti naváděl. Na středním stupni napodobujeme jednoduché povídky, bajky, popisy a listy. Čtvrtý školní rok omezuje se však pouze na nápodobu krátkých povídek a bajek.

Methodický postup jednotlivých cviků jest tento:

a) rozbor obsahu a formy daného vzoru;

b) projednání zvolené látky;

c) návod, kterak nově nabyté myšlenky po způsobu vzoru upravití.

Rozbor obsahu a formy daného vzoru koná se za hodiny čtení. Toliko kdyby tento čas nebo rozvrh čtiva nestačil, dlužno jej vykonati v hodině slohové. Jak se takový výklad koná, aby byl zároveň cvikem řeči, ukázali jsme na několika příkladech výše.

Projednání zvolené látky a návod, kterak ji po způsobu vzoru upravití, jsou přípravou na písemný cvik, která se výhradně koná v hodině slohu.

K prvním cvikům volíme předmět co nejpodobnější, na který bez velké proměny a záměny slov dá se převéstí děj vzoru i s jeho okolnostmi. Cvik jest pak ovšem více opisem s pozměnou než nápodobou, ale jest přec jen počátkem aneb aspoň přípravou k této. Potom postupujeme k těžším cvikům, v nichž pozvolna přibývá proměn i záměn slov, až dojde na volbu předmětů méně podobných s podobným neb méně podobným dějem za podobných okolností.

Týmž způsobem také stupňujeme samočinnost žáků. Nejprv udá učitel sám předmět a žáci přenášejí naň děj vzoru

slovy čítanky. Potom udá podobný předmět i podobný děj a žáci z této dané látky vytvářejí novou písemnost, užívajíce více méně slov čítanky. Konečně žáci sami vyhledávají buď podobný předmět, nebo podobný děj a dle vzoru formují z nalezené látky novou písemnost.

Postup cviků bylo by tedy asi takto upravit:

a) na podobný předmět přenášíme týž děj s týmiž okolnostmi;

b) o témž předměť vypravujeme týž děj s podobnými okolnostmi;

c) na týž předmět přenášíme podobný děj s týmiž okolnostmi;

d) o podobném předměť vyprávíme týž děj s podobnými okolnostmi;

e) napodobujeme předmět, děj i okolnosti.

Praktické ukázky.

1. Co se ve článku 4. (IV. čít. osmidílné) píše o vozkovi, napište o kramáři na trh jedoucím!

Příprava.

O kom jedná čl. 4.? Kam se hnul vozka? Kudy se hnul s povozem? Koho potkal? Co se ho otázal? Co mu odpověděl pocestný? Co si pomyslel vozka? Co učinil? Co se mu přihodilo?

Do města jezdívají také kramáři na trh výroční, vozíce tam všelike zboží na prodej. Lidé tito mívají svůj vlastní povoz, na němž v bednách uloženo mají zboží své a vedle toho i rozličné jiné věci ku své potřebě. Kramáři kočují od města k městu a hledí, aby žádného trhu nezameškali. Je-li město vzdálené a den trhu nedaleký, jezdívají i za noci, jen aby tam přišli v čas.

Kdysi kramář jeden uháněl cestou nejetou a hrbolatou se svým povozem k městu dosud mu neznámému, kamž dorazit chtěl ještě před večerem. Potkav poutníka, otázal se ho: „Dorazím-li ještě před večerem do města?“ — Pojedete-li volněji — ano,“ odpověděl pocestný. — „Divná to rada,“ po-

myslí si kramář a pobádal koně ku běhu ještě rychlejšímu. Ale za malou chvíli silným otřásáním zlomilo se kolo u vozu, a kramář byl nucen přenocovati v širém poli.

Kramáře, o němž jsem vám vypravoval, stihla tedy podobná nehoda jako kočího, o kterém jste četli ve čl. 4. Kam uháněl kramář? Kudy uháněl? Koho potkal? Co se ho otázal? Co mu odpověděl pocestný? Co si pomyslí kramář? Co učinil? Co se mu přihodilo? Příběh o kramáři právě tak jste vypravovali, jak podán jest v čítance o vozkovi. Které slovo jste zaměnili? Které jste pozměnili? Co jste konali ústně, provedete teď písemně! Jaký úkol jest vykonati? Jak jej budete prováděti? Které slovo zaměníte? Které pozměníte? Nuže, pište!

2. Dle čl. 4. (IV. čítanky Sdílné) napište povídku jinou o vozkovi, jenž těžký náklad vezl!

Příprava.

Podivnou zdála se býti vozkovi rada poutníkova, avšak pykal později, že jí neuposlechl. Pod širým nebem na samotě přenocovati není příjemno, a této nepříjemnosti mohl se vozka vyhnouti, kdyby byl poněkud uvažoval o tom, co mu zkušený poutník radil, a dle toho se byl zachoval. Podobně stává se i za jiných okolností lidem, kteří vždy jen vlastním rozumem se řídí, nedbajíce zkušeností jiných. Povím vám příběh o jiném vozkovi, jež pro jeho nerozvážnost stihla podobná nehoda.

Stavitel, u něhož sloužil, poslal jej s povozem pro vápno do vápenice několik hodin cesty vzdálené. Bylo to za parného letního dne. Vraceje se s těžkým nákladem, pozoroval vozka, kterak na obloze počínají vystupovati černá mračna, kterak prach se zvedá a bouře se blíží. Domů měl sice ještě daleko, ale hodlal před bouřkou doraziti do nejbližší vesnice, kde by se svým povozem se ukryl. Ačkoliv byli koně jeho již dosti utrmáceni, pobídl je k rychlejší jízdě. Potkav hospodáře jakéhos, otázal se ho, zdali dorazí ještě před bouřkou do nejbližší vesnice. Hospodář odvětil, že ano, pojedeli volněji. „Divná to rada,“ pomyslí si kočí a pobídl koně ke kroku ještě rychlejšímu. Ale za malou chvíli klesl únavou jeden

kůň jeho, nemoha dále jeti. Dříve než se zotavil, přihnala se bouře a vozka byl nucen pod širým nebem v dešti a blesku čekati, až si kůň odpočine.

O kom jsem vám vypravoval? Kudy jel vozka s těžkým nákladem? Co se blížilo? Koho potkal? Co se otázal? Co mu odpověděl hospodář? Co si pomyslnil vozka? Co učinil? Co se mu přihodilo?

Příběh tento podobá se onomu, jenž obsažen jest ve čl. 4., i dá se pověděti týmž způsobem, jak jest tam naznačen. Vyndejte čítanky! Najděte čl. 4.! Povšimněme si, která slova tohoto článku hodí se také pro naše vypravování a která musíme jinými nahraditi. — (Nyní probírá se věta za větou a upravuje se dle dané látky.) Bude tu

místo slov:

napsati:

prudce hnál se	= rychle jel;
se svým povozem	= s těžkým nákladem;
do města	= do nejbližší vesnice;
ku běhu	= ke kroku;
silným otřásáním	= únavou;
zlomilo se kolo	= klopýtl kůň jeden, a nemohl dále jeti.

Závěrek: Dříve než se zotavil, přihnala se bouře, a vozka byl nucen v dešti a blesku pod širým nebem čekati, až si kůň odpočine.

Když bylo vše projednáno, opakují žáci několikrát souvisle novou povídku, potom ji napíší.

Všeho s měrou.

Po cestě neujeté a hrbolaté rychle jel vozka s těžkým nákladem. Potkav hospodáře jakéhoš, otázal se ho: „Dorazím-li ještě před bouří do nejbližší vesnice?“ — „Pojedeš-li volně — ano,“ odpověděl hospodář. — „Divná to rada,“ pomyslnil si vozka, a pobádal koně ke kroku ještě rychlejšímu. Ale za malou chvíli klopýtnul únavou jeden kůň jeho a nemohl dále jeti. Dříve než se zotavil, přihnala se bouře a vozka byl nucen v dešti a blesku pod širým nebem čekati, až si kůň odpočine.

Cvičivo.

1. Dle povídky „Mnoho a málo bázně“ napište jinou o chlapci, jenž lézti neuměl a pustil se na vysoký strom! (Viz Methodická příloha Besedy učitelské, roč. XIII., str. 70.)

V nové povídce

místo slov:	napište:
plovati	= lézti;
řeka	= vysoký strom;
neutopil se	= nespádl;
na břehu	= pod stromem;
nepůjdu do vody	= nepolezu na strom.

Mnoho a málo bázně.

Chlapec, který lézti neuměl, pustil se na vysoký strom a jen jen že nespádl. Vida to druh jeho pod stromem stojící, pravil: „Nepolezu na strom, dokud se dobře lézti nenaučím.“

2. Napište dle povídky „Uhlíř a bělič“ bajku: „Ježek a krtek!“ V bajce té

místo slov:	napište:
bělič	= krtek;
kam by se zbožím svým se přestěhoval	= kam by přes zimu se schoval;
v uhlírně	= v díře:
uhlíř	= ježek;
ale co bych já vybilil, ty bys mi začernil	= ale kam bych se obrátil, ty bys mne ostny svými pobodal.

Ježek a krtek.

Krtek stěžoval si jednou, že neví, kam by se přes zimu schoval. „V díře mé měli bychom oba místa dosti,“ nabízel se ježek. „Věřím,“ odpověděl krtek, „ale kam bych se obrátil,

tam bys mne ostny svými popíchal.“ (Příloha Besedy učitel-
ské, roč. XIII., str. 70.)

3. Napište dle povídky „*Všeho s měrou*“ jinou po-
vídku o *poslu a kmetovi!* (Methodická příloha Besedy učí-
telské, roč. XV.)

Místo slov:	napiše se:
neujeté a hrbolaté	= hrbolaté a kluzké;
prudce hnal se vozka	= rychle kráčel posel;
se svým povozem	= se svou taškou;
poutníka	= kmeta;
pojedeš li	= půjdeš-li;
pobádal koně k běhu ještě rychlejšímu	= kráčel ještě rychleji;
silným otřásáním zlomilo se kolo	= rychlým během se unavil velice a klopýtnuv, poranil si pádem nohu;
nucen byl pod širým nebem přenocovati	= nucen byl v blízké myslivně pomocí hledati a tam pře- nocovati.

Všeho s měrou.

Po cestě hrbolaté a kluzké rychle kráčel posel se svou taškou. Potkav kmeta, otázal se ho: „Dorazím-li ještě před večerem do města?“ — „Půjdeš-li volněji — ano,“ odpověděl kmet. — „Divná to rada,“ pomyslíl si posel a kráčel ještě rychleji. Ale za malou chvíli unaven klopýtnuv, pádem si poranil nohu tak, že musil v blízké myslivně pomoci hledati a tam přenocovati.

4. Změňte bajku „*Vlk a kozlátko*“ tak, aby jednala o *medvědu a jehňátku!* (Methodická příloha Besedy učitel-
ské, roč. XIII.)

Medvěd a jehňátko.

Ovce umínivši sobě, že na pastvu vyjde ven, napomínala jehňátko, aby žádnému neotvíralo, ani k sobě koho pouštělo, neb mnoho svobodné zvěři chodí a okolo zvěřincův obcházi,

aby co sobě mohla uloviti. A učinivši to napomenutí, šla na pastvu, kde by se poživiti mohla, a nechala jehňátko ve chlévě zavřeně. Potom hned jak odešla, přišel medvěd. Ten stojí před dveřmi přetvářel se a hlas svůj přeměňoval, jako by ovce bečela, a žádal jehňátko, aby mu dvěře otevřelo. Ale jehňátko hledíc skulinou porozumělo tomu, že by máť jeho nebyla, a řeklo: „Já dobře slyším hlas matky své, ale ty jsi nepřítel můj a hledáš mne podvésti a oklamati, a pod tím vymyšleným hlasem mateře mé žádáš krve mé; protož klusej, neboť tebe sem nepustím.“ Takť kdo poslouchá rodičů svých, nemůž než sebou bezpečěn býti.

5. Napište dle povídky „*Nejlepší lékařové*“ povídku jinou nadepsanou: „*Nejlepší učitelé*“! V povídce té

místo slov:	napište:
lékař	= učitel;
přátelé	= vděční žáci;
tři velcí lékařové	= tři velcí učitelé;
mirnost, práce, čistota	= pilnost, poslušnost, pobožnost.

(Methodická příloha Besedy učitelské, roč. XIII.)

Nejlepší učitelé.

Výtečný jeden učitel onemocněl. Bližil se již ke svému skonání. Vděční jeho žáci stáli kolem něho. Nemohli se slz ubrániti. Umírající těšil je. Řekl: „Nemáte proč ztráty mé želeť. Tři velcí učitelé zůstanou vždy mezi vámi: Pilnost, poslušnost, pobožnost.“

6. Dle povídky „*Šlechtnost*“ napište jinou vlozice tam jiné okolnosti!

Místo slov:	napiše se:
celá byla, vyhořela	= byla povodní stížena;
přebývali pod širým nebem, nemajíce ani potřebné potraviny	= přišli o všechn svůj majetek. Voda jim pobořila příbytky, odplavila neb zničila nábytek, zkazila zásoby, tak že

neměli ani potřebné potrav, ani příbytku;
 = jenž povodni.
 jenž ohněm

Šlechtnost.

Jistý zámožný pán chtěl jednou do hlavního města, aby tam užil zábavy. I vydal se na cestu. Tu přijede do malé vesnice, která nedávno byla povodní stížena. Nešťastní vesničané přišli téměř o všechn svůj majetek. Voda jim pobořila příbytky, odplavila neb zničila nábytek, zkazila zásoby, tak že neměli ani potřebné potrav, ani příbytku.

Vida bídu takovou a nouzi, bohatý onen muž změnil ihned svůj úmysl. Nemyslil již na radovánky, nýbrž rozdělil všecky peníze, kteréž na zábavy a vyrazení v hlavním městě byl ustanovil, mezi nešťastné vesničany, jenž povodní o všecko jmění byli přišli.

7. Napište dle bajky „Včela a čmel“ jinou bajku o mravenci a cvrčkovi! V bajce té bude

slova:	následujícími zaměnití:
včelka	= mravenec;
čmel	= cvrček;
z oule vylétáš	= z mraveniště vylézáš;
pro sestry	= pro bratry;
proto jest mezi vámi tolik zlodějů a loupežníků	= proto máte velikou nouzi o potravu.

(Methodická příloha Besedy učitelské, roč. XIII.)

Mravenec a cvrček.

Mravenci řekl cvrček: „Ty hned z rána z mraveniště vylézáš a shromažďuješ mnoho, velmi mnoho. Co tě tak činí snažným a bedlivým?“ — „Neshromažďuji jenom pro sebe,“ odpověděl mravenec, „ale i pro bratry své, a bratři moji také pro mne potravu snášejí.“ — „U vás tedy,“ vece cvrček, „jeden se stará o druhého, a čeho každý zvláště dobývá, obecným jest jméním. Já toho obyčeje vašeho nechválím. My

cvrčkové jsme mnohem moudřejší. U nás žádný nehledí na druhého; každý pečuje sám o sebe.“

„Nenazývej moudrostí,“ dí mu mravenec, „co jest pramenem psoty a bídy vaší. Nemáte obecného skladu a zásobení, proto máte velikou nouzi o potravu; na podzim máte nedostatek, a málo který z vás vytrvá přes zimu.“

8. Dle bajky „*Vosk a cihla*“ (III. čít. Sdílné) napište jinou o ptáku a rybě!

Místo slov:	napište:
vosk	= ryba;
cihle	= ptáku;
že je tak tvrdá	= že umí létat;
nabyla	= naučil se;
v ohni	= ve vzduchu;
skočí do plamene	= vymrští se na břeh;
horkem se rozplyne	= lekne.

(Methodická příloha Besedy učitelské, roč. XXI.)

Ryba a pták.

Ryba záviděla ptáku, že umí létat.

„Kde a jak naučil jsi se létat?“ otázala se ho. — „Ve vzduchu!“ odpověděl pták.

„Toho mohu také zkusit,“ vece ryba. Vymrštila se na břeh a tu lekla.

Co jednomu jest na prospěch, může jinému býti na škodu.

9. Dle bajky „*Osel ve květnici*“ (III. čít. Sdílná) napište jinou o oslu a hudbě! V bajce té

místo slov:	napište:
květnice	= hudba;
našel dvéře otevřené	= uslyšel hudbu hráti;
vkročil tam a všechno kvítí okousal	= pokročil bliž a pozorně naslouchal;
vyšel pak ven	= když odcházel;
jiný osel	= kůň;
bratře	= druhu;

všeho kvítí jsem okusil	= mnoho kousků jsem vyslechl;
bodlák, bratře, bodlák	= tvůj řehtot a moje hýkání;
chutnější	= líbeznější.

(Methodická příloha Besedy učitelské, roč. XXI.)

Osel a hudba.

Osel nejednou slýchával, že hudba ku podivu jest krásná. I chtěl přesvědčiti se, zda-li tomu tak jest. Náhodou uslyšel hudbu hráti; pokročiv bližše, naslouchal pozorně. Když pak odcházel, potkal ho kůň a otázal se řka: „V skutku-li, druhu, hudba tak krásnou jest?“

„Ba není,“ odpověděl osel. „Divím se, že lidé hudbu tak velebí. Mnoho kousků jsem vyslechl, ale ani jeden se mi nelíbil. Tvůj řehtot, druhu, a moje hýkání mnohem jest líbeznější!“

Ušlechtilých radostí tupý člověk ani nechápe.

10. Podle bajky „*Vlk a kozlátka*“ napište jinou o kolčavě a myši polní! V bajce té

místo slov:	napište:
koza	= myš polní;
kozlátka	= mladou myš;
neotvíralo	= z doupěte nevycházela;
ovčincův	= doupat;
chlévě	= díře;
vlk	= kolčava;
koza mečela	= myš pištěla.

Kolčava a myš polní.

Myš polní umínivši sobě, že na pastvu vyjde ven, napomínala mladou myšku, aby nikoho k sobě nepouštěla, ani ven nevycházela, neb mnoho dravé zvěři chodí a okolo doupat obchází, aby co sobě mohla uloviti. A učinivši to napomenutí, šla na pastvu, kde by se poživiti mohla, a nechala myšku v doupěti. Potom hned jak odešla, přišla kolčava. Ta stojíc

před otvorem, přetvářela se a hlas svůj přeměňovala, jako by myš pištěla, a žádala mládě, aby ven vylezlo. Ale mladá myška hledíc otvorem, porozuměla tomu, že by máteř její nebyla, a řekla: „Já dobře slyším hlas matky své, ale ty jsi nepřítel můj a hledíš mne podvésti a oklamati, a pod tím vymyšleným hlasem mateře mé žádáš krve mé: protož klusej, neboť já ven nepolezu!“

11. Dle bajky „*Falešný tolar a člověk*“ napište jinou o vlku a ovčáku! V bajce té

místo slova:

napiše se:

falešný tolar	= vlk;
člověk	= ovčák;
děliti se	= lišiti se;
tolar dobrý	= ovčácký pes;
bílý	= chytrý;
okrouhlý	= opatrný;
takovým rázem znamenáný	= takovou postavou vyznačený;
pohrdati	= zaháněti;
podstata	= oddaná povaha.

(III. mluvnice.)

Vlk a ovčák.

Vlk řekl k ovčákovi: „Neliším se nikterak od ovčáckého psa; nebo tak jsem chytrý, tak opatrný, takovou postavou vyznačený jako on. Proč tedy mne zaháníš?“ — „Máš do sebe všecko, co má ovčácký pes,“ odvece ovčák; „jenom se ti nedostává jeho oddané povahy.“

12. Proveďte napodobení bajky „*Vlk a kamzík*“ tím způsobem, že

místo slov:

napišete:

kamzík	= kachna;
státi na skále	= plouti po rybníce;
vlk	= liška;

vyléztí na horu	= dostati se na rybník;
sestoupiti na rovinu	= připlouti na břeh;
milejší pastvina	= pohodlné místo k odpočinutí.

Liška a kachna.

Kachna plula po rybníce. Liška ji viděla a chtěla ji sežrati, ale nemohla se na rybník dostati. Proto volala na ni přívětivě: „Připluj na břeh! Zde jest mnohem pohodlnější místo k odpočinutí než tam na rybníce.“ Ale kachna znamenala úmysl liščin a pravila: „Mně jest milejší život než místo k odpočinutí sebe pohodlnější.“

13. Proměňte bajku „*Falešný tolar a člověk*“ tak, že

místo slov:	napišete:
falešný tolar	= pochlebník;
člověk	= mudřec;
dělití se	= rozeznávati se;
tolar dobrý	= věrný přítel;
bílý	= přívětivý;
okrouhlý	= laskavý;
takovým rázem znamenáný	= na pohled upřímný;
pohrdati	= zapuzovati;
podstata	= nezištná upřímnost.

Pochlebník a mudřec.

Pochlebník řekl k mudrci: „Nerozeznávám se nikterak od věrného přítele; nebo tak jsem přívětivý, tak laskavý, tak na pohled upřímný jako on. Proč tedy mne zapuzuješ?“ — „Máš do sebe všechno, co má věrný přítel,“ odvece mudřec, „jenom se ti nedostává jeho nezištné upřímnosti.“

14. Dle bajky „*Slunečné hodiny*“ napište jinou o *houslích*! V bajce té učiňte následující změny:

místo slov:	napiše se:
slunečné hodiny	= housle;
honositi se	= nadýmati se;

vznešená hodnost	= divotvorná schopnost;
spravovati se královnou oblohy	= naplněnu býti uměleckým duchem;
lidé spravují se stínem hodin	= lidé tančí dle zvuků houslí;
slunce vstoupí za mraky	= hudebník odloží nástroj;
posmívati se hodinám	= nedbati o housle;
zbavenu býti slunce i stínu	= zbavenu býti zvuku i vlády.

Housle.

Housle nadýmaly se divotvornou schopností svou, řkouce : „My jsme naplněny uměleckým duchem; vy lidé tančíte dle zvuku našeho.“ V tom hudebník odložil nástroj a nikdo nedbal o housle zvuku i vlády zbavené.

15. Proměňte bajku „*Vlk a kamzík*“ v jinou s nadpisem „*Kočka a myš*“! V bajce té

místo slov:

napište:

kamzík	= myš;
státi na skále	= skrývati se v díře;
vlk	= kočka;
vyléztí na horu	= vléztí do doupěte;
sestoupiti na rovinu	= vyjítí ven;
milejší pastvina	= světlo k veselému poskoku.

Kočka a myš.

Myš skrývala se v díře. Kočka ji viděla a chtěla ji sežrati; ale nemohla vléztí do doupěte. Proto volala na ni přívětivě: „Vyjdi ven!“ Zde jest mnohem více světla k veselému poskoku než tam v díře. Ale myš znamenala úmysl kočky a pravila: „Mně je milejší život než světlo sebe větší.“

16. Dle povídky „*Dvě kamená*“ napište jinou s nadpisem „*Dvě knih*“! V povídce té

místo slov:

napište:

bohatý kupec	= hoch bohatého kupce;
mlynářovi	= synku mlynářovu;

překrásným diamantem	= skvostně vázanou knihou;
pro své potěšení	= za ozdobu svého stolku;
kámen	= knihu;
mnoho mi vynáší	= čerpám z ní mnoho poučení z dějin své vlasti.

Dvě knih.

Hoch bohatého kupce vychloubal se synku mlynářovu skvostně vázanou knihou. Chlapci se kniha líbila, i otázal se, jaký užitek spolužák z ní má. „Žádný“ — zněla odpověď, „knihu tu draze koupil jsem za ozdobu svého stolku.“ Na to řekl chlapec mlynářův: „Já jsem si opatřil knihu mnohem lacinější, a ta mne nejen těší, ale i prospívá, neboť mnoho poučení z dějin naší vlasti z ní čerpám.“

17. Napište dle bajky „*Pes a kus masa*“ jinou s názvem „*Kočka a myš*“! V bajce té

místo slova:

napište:

pes	= kočka;
kus masa	= myš;
tekutou vodou	= okolo zrcadla;
voda kus ten zanesla	= myš zalezla do díry.

(Metodická příloha Besedy učitelské, roč. XIII.)

Kočka a myš.

Kočka chytla ve světnici myš a běžela s ní okolo zrcadla. I zdálo se jí, že v zrcadle ještě jinou myš vidí, a chtěla jí také snísti. A tak otevřevši hubu pustila myš, kterou měla. Myš ihned zalezla do díry, a tak kočka jistou myš za nejistou ztratila.

18. Podle bajky „*Červ a škopec*“ napište bajku „*Hlemýžď a zajíc*!“ V bajce té rozveďte myšlenky: Hlemýžď založil se se zajícem, že dřív než on na blízký břeh se dostane. Hlemýžď neodkladně cestu nastoupil a vytrvale k cíli se blížil. Zajíc spoléhaje na své rychlé nohy, zatím po tučné pastvě

se ohlížel, až na sázku zapomněl. Nic mu neprospěly rychlé nohy, když na ni vzpomenu, neboť v jetelišti se zamotal a pozdě k cíli došel. Hlemýžď se mu vysmál.

Hlemýžď a zajíc.

Hlemýžď založil se s rychlonohým zajícem, že spíše než on k blízkému břehu se dostane.

Usmívaje se, přijal zajíc podání hlemýžďovo, i neměl za jiné, než že on dříve cíle dojde. Vida, jak málo hlemýžďi cesty ubývá, pomyslně si, že dříve po tučné pastvě se poohlédne a pak ještě dosti času mítí bude, aby hlemýžďě předešel. I zšel k bujnému jetelíčku a pochutnáváje si na něm, zapomněl na svou sázku.

Hlemýžď zatím pomalu sic, ale vytrvale k cíli se ubíral. Když pak již jen na krok od břehu vzdálen byl, tu teprv vzpomněl zajíc na závod a rychle do útěku se dal přímo přes jetel. Ale v hustém jeteli tak se zamotal, že jen po velké námaze z něho ven se dostal. Hlemýžď zatím na břeh se doplížil a opozděnému zajíci se vysmál.

19. Dle článku 103. (II. čít. Sdílné) napište povídku *o vděčné vnučce!* V povídce té rozvedte myšlenky: Ludmila Bartošová velmi pilně se učila. Zvláště v ženských ručních pracích vynikala. Dostala od slečny učitelky pěkný vzorek k háčkování. Vzpomněla si, že se blíží den jmenin babiččiných. Chtěla se jí zavděčiti. Uháčkovala dle onoho vzorku pěknou pokrývku na stůl. (Methodická příloha Besedy učitelské, roč. XIX.)

Vděčná vnučka.

Ludmila Bartošová ve škole velmi pilně se učila. Zvláště v ženských ručních pracích nad spolužačky vynikala. Pan učitel i slečna učitelka měli Ludmilu velmi rádi. Jednou dostala Ludmila od slečny učitelky pěkný vzorek k háčkování. Měla z něho velkou radost. I vzpomněla si, že se blíží den jmenin babiččiných, a pravila sama k sobě: „Moje drahá babička vroucně mě miluje; často pěkné pohádky mi povídává

a nejedním milým dárkem velikou radost mnohdy mi způsobila. Kéž bych se jí mohla také něčím zavděčiti! Snad jí učiním radost, uháčkuju-li jí k svátku pěknou přikrývku na stůl.“ Uháčkovala tedy pěknou přikrývku dle vzorku, jež od slečny dostala. Babičce byla přikrývka vděk a těšila se z toho, že vnučka její na ni pamatovala.

20. Dle čl. 28. II. čít. Sdílné utvořte novou povídku, v níž

za slovo:

napište:

Marie	= Karel;
v zahradě	= v pokoji;
pěkné brušky na stromku	= nové knihy na stolku;
lahodně chutnají	= jest v nich pěkné čtení a snad i obrázky;
stromem zatřásti	= knihu otevřít;
hrušek neklátiti a netrhati	= knih nebrati a neotvírati.

Přemáhej žádost zlou.

Karel byl sám doma v pokoji. Na stolku otcově leželo několik nových knih. Karlovi se velice líbily; pomyslně si, že zajisté jest v nich také pěkné čtení a snad i pěkné obrázky, a pravil sám k sobě: „Rád bych aspoň do jedné nahlédl, abych se přesvědčil, jaké jest v ní čtení, a jsou-li v ní také obrázky.“ To byla žádost. Karel žádal si knihy, a žádost jako by táhla, pudila, nutila ruku jeho, aby knihu otevřel. Ale v tom si Karel vzpomněl: „Otec pravil, aby mu nikdo knih těch nebral a neotvíral, že si je dříve prohlídne sám. Je to jeho vůle. Proti vůli otcově neučiním ničeho a žádosti své nepovolím.“ Odstoupil od stolku a cítil velikou radost, že žádost zlou přemohl.

21. Dle čl. 111. čít. II. Sdílné utvořte povídku o *poslušné Vlastě!* V povídce té rozveďte myšlenky: Matka poslala Vlastu do lékárny pro lék těžce nemocnému bratříčkovi. Na náměstí spatřila Vlasta slavnostní bránu a mnoho lidí, očekávajících příjezd pani hraběnky. Chtěla se také toho dočkat, ale vzpomněla na rozkaz matčin a odkvapila pro lék. Doma ji lékař toužebně očekával, neboť nebezpečí bylo veliké.

Poslušná Vlasta.

Matka zavolala Vlastu a dávajíc jí lístek, na němž lékař lék přede-psal, řekla: „Dojdi s tímto listkem do lékárny pro lék nemocnému bratříčkovi, ale pospěš, abys se brzo navrátila; nemoc bratříčkova jest povážlivá.“ — Vlasta vzala lístek a pospíchala do lékárny. Na náměstí spatřila slavnostní bránu a mnoho lidí. I ptala se: „Co se tu děje?“ -- „Paní hraběnka tudy pojede,“ byla odpověď. — „Paní hraběnka? Té jsem ještě nikdy neviděla,“ pravila Vlasta. A již se vmísila mezi lid, aby čekala, až hraběnka přijede. Tu si však vzpomněla, že by se mohla s lékem opozditi; rychle se otočila a pospíchala k lékárně. Když se vracela, byla již paní hraběnka odjela. Rmoutilo to sice Vlastu, že jí neviděla, ale brzo se vzpamatovala a pomyslíla si: „Lépe jest, že jsem příkaz matčin vyplnila, než abych byla viděla paní hraběnku.“

Pátá třída.

Učebné osnovy vyměřují páté třídě slohový úkol takto:

- a) proměňovati a napodobovati vhodné k tomu články z čítanky;
- b) písemně podávati slyšená vypravování;
- c) zdělávati snadné popisy;
- d) napodobovati a skládati listy; při těch hleděti také obvyklé úpravy.

Jest tudíž učiti žáky 5. třídy vypravovati, popisovati a dopisovati.

Z dosavadních cviků činí se v osnovách výslovná zmínka pouze o pozměně a nápodobě článků. Avšak dle obvyklého způsobu vyučování nemá na nic zapomináno býti, čemu se dívky dříve učily neb v čem byly cvičeny. Pročež dlužno také v 5. třídě pamatovati na opisy, diktáty, doslovné reprodukce a odpovědi k otázkám. Tyto známé cviky buďtež můstkem, po kterém žáci od počátku školního roku ponenáhlu přecházejí k novému učivu. Na školách ménětřídních pak hodí se začasť za tiché zaměstnání.

Aby dívky také v době prázna na školu aspoň částečně pamatovaly, aby vždy více samočinnosti navykaly, dáváme jim jasný a určitý návod k tomu, kterak by se měly neb mohly doma užitečně zaměstnávat. A k takovému domácímu zaměstnání ukládejme jim ob čas také něco ze slohu, co samostatně dovedou a při bedlivém pozoru dosti správně provedou. Na prvním místě buďtež to cviky, ve kterých již jisté po-cvičenosti nabyly.

K opisům a k diktátům naskýtá se kromě toho také vhodná příležitost za písemných cviků mluvnických a pravopisných. Odpovědi k otázkám jsou vlastně průpravou ku všem cvikům, ale zvláště důležitým úvodem k volné reprodukci obsahu článků neb slyšených vypravování a k opisům.

Důležitost slohu toho vyhledává, bychom též v 5. třídě věnovali této cvičbě dvě hodiny v týdnu. Jinak nebylo by ani možná dostátí úkolu, jenž jest tomuto předmětu osnovami předepsán. Dle toho pak jako ve třídě předchozí počítati můžeme ve školním roce aspoň na 72—78 hodin slohových, kteréž takto rozvrhujeme:

1. na cviky opakovací 8 hodin;
2. na cviky ve vypravování a to
 - a) reprodukci článků otázkami řízenou 5 hod.;
 - b) pozměnu článků 7 hod.;
 - c) nápodobu článků 8 hod.;
 - d) volnou reprodukci obsahu článků neb slyšeného vypravování 20 hodin;
3. na popisy 15 hod.;
4. na listy 15 hodin.

I. Cviky opakovací.

Opakovacími cviky slohovými míníme ona cvičení, která jsou žákům známa z předešlých tříd, a jež na počátku školního roku činíme východištěm slohové učby. Jest s velikou chybou, že se nyní ve školách obecných spěchá od předmětu ku předmětu, od stati ke stati, aniž se to, co bylo rozučeno, doučuje náležitě. Příčina ovšem v prvé řadě spočívá v osnovách normálních, protože učivo přesně nevymezují, ale větší část viny nese učitelstvo samo, anof do svých podrobných osnov brává více látky, než vlastně normální osnovy předpisují, probírajíc zhusta podrobně, co jen v hlavních rysech má býti žákům vštípeno. Potom ovšem nezbyvá času na opakování a utvrzování probraného učiva, a žactvo na př. přes všecku spoustu nauk mluvnických nebývá na konci osmileté návštěvy školní s to jen několik souvislých vět správně napsati.

Přílišný ten chvat u vyučování zaviňuje neméně špatné porozumění zásadě: „Známemu neuč!“ Zásada tato vykládává se tak, jako by v každé hodině vyučovací podávati se mělo žactvu vždy něco z brusu nového. Odtud pak odvozuje se pravidlo: „Čtvrt hodiny opakovati předešlé, půl hodiny vy-

kládati nové a čtvrt hodiny zase toto nové opakovati.“ Výborné to zajisté rozčlenění učebné hodiny a druhdy i velmi prospěšné, ale ne vždy a za všeho vyučování. Jsouť jisté věci, jež musí býti často opakovány a cvičeny, než si je žactvo náležitě osvojí. A v tom právě spočívá didaktická obratnost učitelův, dovedou-li touž věc žákům několikrát tak předvésti, aby vždy jako novou se jim býti zdála, podobně asi jako obratný kuchař, jenž z téhož vařiva nepatrnou sic, ale vhodnou a přiměřenou přísadou dovede upravití pokrm, který znovu nám výborně chutná, aniž se nám přejí.

„Známým“ zajisté mínil náš nesmrtelný Amos to, co již v mysli dětské leží, ale novými představami bylo zatemněno. Pročež chyby se dopouští, kdo jako novému učí, co může pouze obratným dotazováním se dětem na vědomí přivésti, rovně jako onen, jenž probrané učivo nechává bez povšimnutí k novému dále se ubíraje a jako samostatný celek v duši dětskou je vkládaje. Na všech stupních a za všech předmětů má býti v učivu úzká souvislost, aby vše jako z jednoho kořene vyrůstalo a vše spolu ladný celek tvořilo. Chtěje učiti novému, opakuj předešlé a nové k němu připoj, ale nikdy dále nepokračuj, pokud jsi jistoty nenabyl, že dosavadní bylo pevně utvrzeno. Opakováním předešlého upravuj půdu novému, a ditky vidouce, že prve ničemu neučily se, nač by potom mělo býti zapomináno, pustí se s tím větší chutí do nového.

Za slohu pak zvlášť potřebí jest, aby ditky na počátku školního roku po několikanedělní přestávce obnovily opět svou obratnost písařskou a znovu prozkoumaly svou dovednost pravopisnou. Z té příčiny doporučujeme, aby počala se učba slohová na všech stupních cvičivem z předešlých let, a odtud aby ponenáhlu postupovalo se ke cvikům novým, jež jsou úkolem toho kterého školního roku.

A) Opisy a diktáty.

Doporučuje se, aby aspoň jeden opis proveden byl za školního vyučování pod dozorem učitelovým, ostatní pak konati se mohou doma nebo jako tiché zaměstnání ve škole. Rovněž bude žákům na prospěch, když na počátku školního

roku za hodiny slohové provedeme s nimi aspoň jeden diktát souvislého článku. Ale ani v 5. školním roce nemá se bez náležité přípravy ukládati žákům něco opisovati nebo dle nápovědi napisosati. Za cvičivo buďtež brány jenom články neb stati článků, jež byly dříve vyloženy a čteny, a ty před opisem po stránce pravopisné rozeberme. Rozbor onen řídí se pokrokem žákův, i bude tudíž tím důkladnější, čím méně jistoty pravopisné pozoruje u žákův učitel a čím těžším po této stránce jest článek. O čem víme, že žáci s jistotou správně piší, u toho se nezdržujeme, bychom časem neplýtvajíce mohli více pozoru věnovati věcem méně známým, málo obvyklým.

Na tomto stupni můžeme vybrati za cvičivo k opisům a diktátům látku z kteréhokoli článku přečteného, nicméně nebude na škodu, když i tu pokračovati budeme od snazšího k méně snadnému, tedy od článků složených z vět jednoduchých nebo z krátkých větných celků, jež se snadno rozčleniti dají, k článkům s větami mnohonásobně složenými. Při rozvrhu četby budiž tedy hleděno nejen k čtyřem ročním časům, ale i k postupu u vyučování vůbec, zvláště ale slohu. Že pak i místních poměrů jest tu dbáti a že různé školy různě upraveny mají podrobné osnovy, není možno ve všeobecném pojednání stanoviti postup cviků tak přesně, aby všem školám a poměrům vyhovoval. Z té příčiny řídili jsme se u výběru cvičiva pouze obecnou zásadou: „Od snazšího k méně snadnému.“ Praktických ukázek bylo výše uvedeno dosti, proto nových nepřipojujeme. Za cvičivo doporučujeme:

1. prvou stať článku 118. „Umění knihtiskařské kolem r. 1450“;
2. prvou stať čl. 91. „Den a noc na povrchu zemském“;
3. poslední stať čl. 127. „Medvěd hnědý“;
4. šest vět z první stati čl. 149. „Švestka“;
5. článek 11. „Mluvíti stříbro, mlčeti zlato“;
6. čl. 22. „Nejlepší statky“;
7. poslední stať čl. 98. „Hunové“;
8. prvou stať čl. 134. „O zlém škůdci naší štěpnice“;
9. prvou stať čl. 137. „Vodní královna“;
10. čl. 36. „Krupěj vody“;

11. čl. 5. „Kámen broušený a nebroušený“;
12. prvou stať čl. 70. „Karlštejn“;
13. druhou stať téhož článku;
14. prvou stať čl. 97. „Před dvěma tisíci lety“.

B) Napisování z paměti.

Jsou-li opisy a diktáty také žákům 5. třídy s užitkem, tím více prospěje jim napisování z paměti toho, co memorovali, neboť cvičení ta vymáhají bedlivějšího pozorování a větší měrou navádějí je k samostatnosti. Nenazíraje za napisování do čítanky, nuceni jsou pečlivě vybavovati obrazy slov, jichž za přípravy nabyli, a připomínati si poučky pravopisné, kdykoli vybaví obraz slova jen mlhavý. Konečně srovnávajíc práci svou s originálem, nabývají jistoty pravopisné.

Za cvičivo hodí se z V. čítanky:

Čl. 7. „Tělocvičná“.

Čl. 17. „Večerní píseň“.

Čl. 19. „Pravda vítězí“.

Čl. 18. „Hradba a dělo“ bez úvodu.

Čl. 22. „Nejlepší statky“.

Čl. 35. „Oběť za vlast“.

Čl. 44. „Vůz sena“.

Čl. 61. „Páv“.

Třetí stať čl. 93. „Rozměry na zemské kouli“.

Druhá nebo třetí stať čl. 94. „Pátero pásem zemských“.

Prvá stať čl. 100. „O prvotních dědinách a hradech v Čechách a na Moravě“.

Prvá stať čl. 103. „Radla“.

Prvá stať čl. 167. „Válka proti Milánu“.

Prvá stať čl. 115. „Král Jan — koruna rytířstva“.

Prvá stať čl. 122. „Po bitvě u Moháče“.

II. Vypravování.

Vypravování jest souvislé písemné neb ústní vyjádření řady příběhů buď skutečných anebo za skutečné pokládaných (Blažek „Stilistika“).

Uměti dobře vypravovati jest z několika příčin velmi důležitó. Učitel, kněz, lékař, spisovatel, soudce a j. mají již z povolání uměti dobře vypravovati. Avšak i obchodníku a řemeslníku jest toto umění užitečno, jelikož jest dobrým prostředkem k jednání s jich zákazníky a tudíž i na prospěch jejich živnosti. Ostatně každý člověk, i ten nejprostší, jako člen společnosti lidské za časté cítí toho potřebu, aby uměl dobře vypravovati. Dobrý vyprávěč bývá rád vidán nejen ve společnosti a při zábavě, nýbrž nalézá i v mnoha jiných okolnostech života přednost před lidmi zamklými neb v řeči neobratnými. Člověk jest tvor společenský, a všechn jeho život záleží v obcování s jinými. Prostředkovatelem pak tohoto obcování jest řeč. Čím lépe jí dovede vládnouti, tím snazším a výhodnějším bude jeho styk s ostatními lidmi.

Dobře vypravovati však snadno se nenaučíme. Proto jest nutně potřebno, aby byly dítky záhy cvičeny ve vypravování toho, co viděly, slyšely neb zkusily. Počátek měl by se konati již v rodném domě, dříve než nastane dětem povinnost choditi do školy. Příležitosti k tomu našlo by se v domácnosti dosti, ale nedostává se v nejmnožších případech rodičům potřebné způsobilosti, aby dovedli učiti dítky své vypravovati. Za takových okolností pak ovšem spadá celý tento úkol na školu. Tu musí žactvo se vši pílí a vytrvalostí býti cvičeno v ústním i písemném vypravování a cvik ten konati se přirozeným postupem.

Za nynějšího způsobu vyučování učíme dítě vypravovati od prvního vstupu jeho do školy. Jest to sice předním, nikoli však výhradním úkolem jazyka vyučovacího, neboť jak již bylo výše několikrát ukázáno, anobř i dokázáno, má učitel za všech předmětů vyučovacích toho dbáti, aby pěstoval řeč dítek a učil je vyjadřovati se o tom, co v duši jejich vstípil. Jak se koná cvik ten za různých předmětů ústně, pověděli jsme v části první, zde zbývá nám ještě pojednati o cviku

v písemném vypravování, jemuž ovšem ústní vždy předcházeti musí.

Jako zvláštní průprava ústní k písemnému vypravování doporučuje se:

a) rozeznávati a vyhledávati slova souznačná, jakož i různý význam slov;

b) vyjadřovati touž myšlenku jinými slovy;

c) podávati obsah krátkých článků vlastními slovy.

Když žáci dílem za čtení, dílem za slohu nabyli v těchto věcech jisté zručnosti, přikročíme k cvikům písemným, jež jsou:

a) vypravování obsahu článků dle daných otázek;

b) pozměny článků grammatické a snazší stilistické;

c) nápodoba článků;

d) volně podávati slyšená vypravování;

e) podávati stručný obsah delších článků;

f) rozšiřování článků.

Nejlehčími cviky ve vypravování písemném jsou:

a) vypravovati článek dle daných otázek;

b) vypravovati článek s pozměnami grammatickými;

c) snadné nápodobeniny článků, jelikož dává se tu žákům látka i forma a vyžaduje se od nich pouze, aby byli pozornými a pamatovali si pokyny učitelovy.

Poněkud těžšími jsou úlohy, kde podává se dítkám jen látka a postup její, ale ponechává se jim způsob proslovení, jako na př. při převodu řeči přímé v nepřímou, řeči vázané v prostomluvu.

Nejtěžšími jsou cviky, které vymáhají, aby žáci danou látku nejen provedli, ale i uspořádali, jakož se jeví při stahování a rozšiřování článků.

V páté třídě probíráme pouze reprodukci článků dle daných otázek, pozměnu a nápodobu článků a volnou reprodukci obsahu článků neb slyšených vypravování.

A) Podávati obsah čtených článků na otázky.

Na otázky podávati obsah čtených a vyložených článků předpisují osnovy výslovně třetí a čtvrté třídě. Že však tento cvik vhodnou jest přípravou na volnou reprodukci článků neb

slyšených vypravování, nebude se škodou, jestliže také v 5. tř. několik takových úkolů se žáky proděláme. Rozumí se samo sebou, že cvik ten poněkud těžším učiníme, dadouce odpovědati na otázky, jež neobsahují všech slov odpovědi, ač určitosti a jasnosti postrádati nesmějí. Tak dáme žákům příležitost k samostatnějšímu vyjadřování se.

Jako ukázkou podáváme zde patero cviků z podrobné osnovy okresu Vinohradského, jež provedl p. Jan Neubauer, řídící učitel v Nuslích.

1. Napište na dané otázky obsah čl. 56.!

Jak jmenuje se jižní výběžek Afriky a komu z veliké části náleží? — Kam vyšel velitel jedné tamní vojenské posádky? — Kde se usadil a proč? — Co ucítil, opřev se rukou o zemi? — Co činil had, aby se dostal z ruky jej svírající? — Jak si pomohl důstojník z toho nebezpečí?

Přítomnost ducha.

Jižní výběžek Afriky jmenuje se Kapsko a náleží z většího dílu Angličanům. Velitel jedné tamní posádky vyšel na lov. Usadil se na pahorek, aby tam posnídal. Když pak, chtěje vstáti, rukou o zemi se opřel, ucítil, že ruka spočívá na krku velikého hada. Had otočil se okolo ramene důstojníkovy a všeelijak se kroutil, aby jej uštkl. Důstojník vši silou stiskl hada, druhou rukou vyndal z kapsy nůž, zuby jej otevřel a uřízl jím hadovi hlavu.

2. Podejte na následující otázky obsah čl. 70.!

Nad kterou řekou strmí hrad Karlštejn a jak daleko jest od Prahy? — Kde se vypíná? — Co stojí kolem té skály? — Kdo dal hrad Karlštejn vystavěti? — Kdy dlíval na hradě tom? — K čemu sloužil ještě hrad Karlštejn?

Karlštejn.

Hrad Karlštejn strmí nad řekou Berouňkou, od Prahy jsa vzdálen 22 *km*. Vypíná se na příkré holé skále. Kolem té skály stojí pět kuželovitých vrchů zeleným lesem porostlých. Hrad Karlštejn dal vystavěti Karel IV. Na hradě tom dlíval,

když hledal ticho a samotu. Hrad ten sloužil též za pevnou schránku koruny a jiných klenotů říšských i nejdůležitějších listin státních.

3. Napište, co jste si pamatovali ze čl. 157. o muchomůrce, řídíce se následujícími otázkami:

Jaká houba na pohled jest muchomůrka? Které barvy jest její hloubek, a jaký klobouček stkví se na něm? Ve které době roční vyskytuje se muchomůrka a kde? Jaký následek má požití muchomůrky? Proč se houbě té říká muchomůrka?

Muchomůrka.

Muchomůrka jest houba na pohled krásná. Hloubek její jest bílý, a na něm stkví se červený klobouček s bílými bradavičkami. Muchomůrka vyskytuje se od srpna do října v řídkých listnatých i jehličnatých lesích, na travnatých pahorcích a lesních lukách. Požití muchomůrky způsobí otrávení, ba i smrt může míti za následek. Houbě té říkáme muchomůrka, protože venkované odvarem jejím otravují či moří monchy.

4. Na dané otázky napište obsah článku 12.1

S kým pustil se lakomý boháč do hádky a oč? Jak ve zlosti dělníkovi ublížil? — Jak se chtěl chudšas v okamžení tom k boháči zachovati? — Co ho však zdrželo? — Co učinil s kamenem? — Zůstal-li lakomec stále bohatým? — Kudy se též jednou ubíral? — Co chtěl učiniti dělník spatřiv schudlého? — Vykonal-li pomstu? — Co pravil, zaraziv se? — Čím dokázal, že vyhladovělému nešťastníkovi odpouští?

Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem.

Lakomý boháč pustil se do hádky s chudým dělníkem o zadrženu mzdu. Ve zlosti udeřil jej kamenem. Chudšas měl v okamžení tom sto chutí ránu oplatiti. Zdrželo jej však pomyslení, že by to v té době radno nebylo. Zdvihl kámen a donesl jej domů. Lakomec nepoctivým jednáním svým přišel o všecko jmění a chodil posléze žebrotou. Jednou ubíral se též vedle chaloupky, ve které bydlil onen dělník. Dělník

spatřiv schudlého, chtěl jej týmž kamenem uhoditi. Ale pomsty nevykonal. „Mstítí se na ubohém,“ pravil, „bylo by ukrutné.“ Zahodil kámen a podal vyhladovělému nešťastníkovi kus chleba.

5. Odpovídajíce k následujícím otázkám vypravujte, co jste si zapamatovali ze čl. 140.!

Jaké jest tělo škeble rybníčné na povrchu a jaké vnitř? V čem jest zavřeno? Jaké podoby jsou lastury a kterou mají délku? Jaké jsou vně a jaké vnitř? Které jsou části měkkého těla škeble? Kde žijí škeble a čím se rozmnožují? Čím se živí? Komu slouží za pokrm?

Škeble rybníčná.

Tělo škeble rybníčné jest na povrchu sliznaté, vnitř měkké. Zavřeno jest ve dvou miskách či lasturách. Lastury jsou podoby vejčité a mají 15 *cm* délky. Vně jsou hnědozelené, vnitř namodralé a lesklé. Části měkkého těla škeble jsou: noha, laločky, lupeny žaberní a plášť. Škeble žijí v rybnících a jiných stojatých vodách; rozmnožují se vajíčky. Živí se ústrojnými látkami, které jim voda přináší. Samy slouží za pokrm hadům, rybám i některým ptákům; kachny a vepř po nich velmi ztuční.

B) Pozměna článků.

Pozměna článků nepůsobí žákům tohoto školního roku zvláštních obtíží, jsou-li dobře připraveni z předešlého stupně. Budiž ovšem i tu konána na člancích, jež jsme dříve v jasné porozumění žákův přivedli. Nejprv provedeme několik pozměn formy grammatické, potom přistoupíme k změnám stilistickým, k nimž zde počítáme převod přímé řeči v nepřímou, řeči vázané v prosu a podávati obsah článků nebo statí článků ve formě dopisů.

Báseň prosou podati znamená obsah její v jiné, všední roucho obléci, z čehož plyne, že jenom takové básně k těmto cvikům voliti dlužno, v nichž příběhy se ličí, a jež jsou více

rýmovanými vyprávěnkami než básněmi, ale nikdy neberme k tomu poeticky umělecká díla, z nichž by se takovou změnou staly karikatury. Dále vybírejme k tomu básně, ve kterých naskytuje se jen málo obrazných slov a rčení, a to snadno pochopitelných a srozumitelných.

Pátá čítanka jen po skrovnu obsahuje takové básně, jež by se k těmto cvikům hodily za podklad, pročez omeziti se musíme pouze na několik příkladů. Ostatně konáme tyto úkoly jen pro rozmanitost cviků ve vypravování; postačí tudíž, omezíme-li je na míru nejmenší. Také bajky k těmto cvikům se hodí.

Methodický postup budiž takto upraven :

a) nejprv se článek celý po stránce věcné vyloží a přečte;
b) potom reprodukuji žáci obsah článku slovy čítanky, jak si jej z hruba zapamatovali;

c) po té, aby hlouběji vnikli ve smysl básně, probíráme postupně jednotlivé věty a souvětí, vysvětlující čeho třeba a zaměřující obrazné výrazy vlastními, neb je opisující;

d) konečně se čítanky odloží a žáci z paměti reprodukuji volně obsah básně;

e) naučíte se plyně obsah ten vypravovati. napíší jej písemně.

Obsah článků podávati ve formě dopisů mohou žáci až tehdá, když v napodobování a skládání dopisů byli poněkud povičeni. Budiž jim dán vhodný úvod a závěrek takového dopisu; kontextem jest pak článek sám. K tomu cviku hodí se jen články kratiuké, nebo některé stati článků delších, jichž obsah snadno můžeme na sebe přenéstí nebo jako z vlastní zkušenosti vypravovati.

Cvičivo.

a) *(Pozměny grammatické.)*

1. Čl. 9. pozměňte tak, aby osoby v něm jednající byly rodu ženského. Co se tam povídá o otci, řekněte o matce, co o Vojtěchovi, povězte o Běle!

Připomenutí. Ústně prodělá se článek celý. Za písemnou práci uložíme pouze prvé 4 stati. Aby tvořil písemný úkol

poněkud zaokrouhlený celek, napíše se ve čtvrté stati místo poslední věty: „Při tom jsem zašla příliš daleko a zabloudila jsem.“ Úkol bude pak takto zníti:

Nepouštěj se bez vesla na moře.

„Jak to, holka, vypadáš; sotva že tě poznati mohu! Kde jsi se toulala? Co se ti stalo?“ Tak zvolala matka na svou dcerku, desítiletou dívku, jež samým večerem k domovu se loudala.

„Jenom se nehněvejte, zlatá matinko; budoucně budu se míti lépe na pozoru, aby se mi nic podobného nepříhodilo,“ plačtivě řekla dívka, matce ruku libajíc.

Matka: „Ale pro Bůh, holka, co jsi dělala? Vždyť máš šaty na mnoha místech potřhané, zánovní botky prodřené, ba všeckna jsi uplakána.“

Běla: „Ba arciže! Naplakala jsem se, až jsem si mohla oči vyplakati. Vždyť se mnou bylo na mále. — Když jsem si po jídle s Vaším dovolením hrála za zahradou, šla okolo naše sousedka, nesouc v košíku několik hřibů. I připadlo mi, že bych Vám radost způsobila, kdybych Vám jich k večeři trochu nasbírala. Bez dlouhého rozmýšlení namířila jsem si k lesu a dala se do hledání hub. Při tom jsem zašla příliš daleko a zabloudila jsem.“

2. Příběh ve čl. 12. uvedený o lakomém boháči a chudém dělníku vypravujte o lakomé selce a chudé dělnici!

Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem.

Lakomá selka pustila se do hádky s chudou dělnicí o zadrženu mzdou a udeřila ji ve zlosti kamenem. I měla chuďas sto chuti ránu tu jí na místě odplatiti, avšak zpamatovavši se, že by to v té době radno nebylo, zdvihla kámen a donesla jej domů, řkonce sama k sobě: „Však není ještě všem dnům konec!“

Zpupností, nepoctivostí a všelikými jinými neřestmi přišla selka o všecko jmění své a chodila posléze žebrotou. I bylo jí

těž jíti jednoho dne mimo chaloupku někdejší své dělnice. Tato spatřivši zchudlou nešťastnici, rychle sáhla po kameni, aby se pomstila za křivdu, na niž posud nezapomněla.

Avšak náhle zarazivši se, pravila: „Teď cítím, že se člověk nikdy nemá mstít. Dokud byla nepřítelkyně má bohatá a mocna, pokládala jsem pomstu za nemoudrou; na bídné se mstít, bylo by ukrutné.“

I zahodivši kámen, podala vyhladovělé kus chleba, a mstivost vícekrát se v ní neozvala.

3. Prvé dvě stati čl. 43. napište v čase minulém!

Jak v jiných zemích ku ptactvu se měli.

V severních krajích království Švédského již od starodávna vesničané zachovávali obyčej, že mlátíce ukládali několik snopů neomláčených všeho obilí k vánocům. O těchto svátcích každý hospodář nabodal schované snopy na tyče a kolem chalupy své je rozestavěl. I nebylo žádného, aby opomenul tak učiniti.

Ptáci toho času nesnadno potravu nalézali a tudy velkým hladem trpěli; protož ihned přilétajíce sbírali zrní se snopů a tak se vyžívali. Ptal-li se kdo obyvatelův oněch krajin, proč tak celé snopy obilí dávají ku požívání ptactvu, odpovídali: „Vše se raduje v době, v níž slaví se památka narození Spasitelova; záhodno tedy, aby také na obveselení ubohých ptáčků bylo pamatováno.“

4. Napište první dvě stati článku 126. v čase minulém tak, jako byste vypravovali, co jste pozorovali v zahradě za večera májového!

Večer májový v zahradě.

Slunce již za hory se chýlilo, a na věži zvonilo se na klekání. Procházel jsem se po zahradě. Ptáčkové hledali svoje hnízda a včelky do oulu pospíchaly. I lidé ubírali se z práce domů. Vše tichlo a chystalo se na odpočinek. Natávala noc.

To právě bylo vhod některým motýlům, kteří za dne ve stínu spali. Den jim byl nocí a noc byla pro ně dnem. Zalletěli v sadě mezi větve, kde nedávno rozvil se květ. Měli hlad a žízeň, a proto spěchali na květy, aby se nasýtili a napojili. Bylo ve květech medu hojně, a motýlové jako mlsné děti rádi med jedí. — Již zahnali medem žízeň a hlad; potom jeden usedl na kmen, jiný na listí, třetí na květ a tam snesli vajíčka. I pomyslím sobě: „Z vajíček povstanou housenky, a ty se pásti budou na živém stromě. Divná to odplata: strom dal motýlům sladký med, oni mu za to dávají housenky. Tak svět odplácí!“

5. Prvé 4 stati čl. 127. pozměňte tak, jako by Mojmir vypravoval Blahošovi o medvědu, jejíž v městě viděl!

Medvěd hnědý.

Byl jsem s otcem ve městě. Navštívili jsme zvěřinec. Spatřil jsem tam mnoho zvířat, kterých jsem dosud neviděl. Zvláště povšiml jsem si medvěda hnědého, o němž ti budu vypravovati.

Veliké a svalovité tělo medvědí mělo 2 m zdělí, 1 m zšíří, bylo porostlé srstí huňatou, t. j. dlouhou a hustou, barvy hnědé.

Na podlouhlé hlavě znamenati bylo temeno zploštělé, čelo vyklenuté, oči malé, uši okrouhlé, tlamu krátkou, ku předu se zoužující.

Thustý, krátký krk spojoval hlavu s trupem tučným, kterýž ocasem velmi krátkým se konče, na čtyřech thustých, pětiprstých, silnými drápy opatřených nohách spočíval. Tyto na celé tlapky našlapovaly.

Zubů předních měl medvěd v každé čelisti šest; po obou stranách za předními byl kel silný, kuželovitý; dále znamenati bylo stoličky, které však nejsou tak strašné jako u šelem jiných.

6. Poslední stat čl. 131. napište v čísle množném!

Slon.

Slon ochočený pokládá se vedle psa a koně vůbec za nejnadanějšího tvora mezi zvířaty. Kdosi o něm vypravuje: „Jednoho dne jeli jsme v Indii na koních lesem. Najednou zarazili se naši koně nechtějice ku předu. Brzy zaslechli jsme z lesa vycházející temné stenání, jež znělo jako: urmí, urmí. Hnedle na to objevil se krotký slon, jenž samojediný nesl z lesa velikou kládu, na příč přes kly položenou. Poněvadž kláda byla dlouhá a cesta úzká, nemohl slon jinak ku předu, leč že klonil hlavu brzy na tu brzy na onu stranu, vyhýbaje se stromům v cestě stojícím. Namáhání toto bylo příčinou zmíněného stenání. Když chytré zvíře nás na koních spatřilo, zdvihlo hlavu, zastavilo se, po krátkém rozmýšlení hodilo břemenem na zem, ustupujíc s cesty, abychom mohli projeti. Koním našim leknutím se ohvějícím nechtělo se však ku předu, což když zpozoroval slon, ustoupil ještě hloub do lesa. Konečně hnuli se koně dále. Jakmile přešli místo, kde se slon skrýval, vystoupil tento okamžitě z lesa, naložil si opět své břemeno na zuby a vlekl je obtížnou cestou dále.“

7. Pozměňte čl. 132. „Výr“ tak, jako by příběh onen vypravoval Bozděch sám osobě, a prvou stať pozměněnou opište!

Provedení.

Roku 1847. umínil jsem si, že se podívám do Turnova. Přivstal jsem si. Měsíc svítil jako rybí oko, ani lísteček se nehýbal. Nevěděl jsem, kolik je hodin. Teprve když došel jsem na kraj lesa, slyšel jsem vytrubovati jednu hodinu s půlnoci. Zastavil jsem se a mlčky přemýšlím: Co teď? Po některém rozvážení umínil jsem si, že půjdu dále. Kráčel jsem tedy odhodlaně do tmavého lesa, a brzy jsem byl mezi skaliniami, které vysoko k nebi se vypínajíce, hustým stromovím jehličnatým byly porostlé; mezi nimi vinula se pískem pokrytá cestička. Světlo měsíčku místem ani nepronikalo na cestu, tak že mi tu bylo jíti čirou tmou. Kráčel jsem tiše, že ani kroků mých nebylo slyšeti, jelikož nohy pískem dosti vysoko naneseným se brodily.

8. Pozměňte čl. 132. „Výr“ tak, aby příběh v něm uvedený vypravován byl o Bozděchovi a o jeho spolužáku; prvou stať pozměněnou napište!

Provedení.

Bozděch kráčel se svým spolužákem lesem za noci k Turnovu. Pojednou ozve se pod nimi v roští bolestné nařikání, jako by člověk skonával: áhy, áhy, áhy! Mráz obošel je po celém těle; zarazili se oba, stanouce nepohnutí jako sochy. Poznovu se ozvalo žalostné nařikání. — I přistoupil Bozděch k třesoucímu se spolužáku a šeptal mu do ucha, že by měli dolů slézt nebo křiknouti, snad že někdo do rokle spadl, jemuž by mohli pomoci. Spolužák šeptal zase Bozděchovi, že tam mohou býti lupičové, kteří by je rádi dostali do propasti, aby je tam oloupili a třebaš i zavraždili. — Kromě rákosky neměli k obraně ani perořízku. Sehnul se tedy Bozděch mlčky k zemi, do jedné ruky nabral písku, do druhé vzal veliký kámen, jakých zde kolem leželo dosti. Na jeho pokynutí učinil jeho přítel totéž. Tak ozbrojeni šli tiše dál. Kdyby nepřítel se byl ukázal, chtěli mu nejdříve do očí hoditi písku a pak se brániti kamenem. Později se přesvědčili, že to byl veliký výr.

9. Čl. 16. upravte tak, jako by příběh v něm uvedený hlídač sám vypravoval!

Hrdina svého povolání.

Železnice z Kamenného Mostu k Římským Lázním ve Štýrsku vedena jest údolím mezi vysokými skalami. V lednu r. 1877. sřítla se jedna a zasypala kus trati. Za několik dní po té příhodě, když balvany byly odklizeny a dráha pro další jízdu opět spravena, stál jsem nedaleko místa nehodou stíženého u svého domku na stráži, čekaje na vlak, který dobou tou z Kamenného Mostu měl vyjeti. Byla deštivá noc. Náhle rozlehl se strašný rachot pustou noční temnotou. I tužil jsem okamžitě, že na blízku opět kus skály se utrhł, a jako blesk projela mi hlavou myšlenka, nehrozí-li vlaku nebezpečení.

Na to, že bych sám mohl býti skalou zdrcen, v té chvíli jsem ani nepomyslíl.

Dělníci, v místech těch při dráze zaměstnaní a rachotem vyplašení, prchali tudy volajíce na mne, abych neprodleně útekem hleděl se zachovati; již několik krokův opodál hrnuly se balvany na trať. Ale já jsem se nedal zastrašiti. Odhodlaně chopiv se červené výstražné svítilny, chvatem hnál jsem se po dráze ku Kamennému Mostu, abych dal vlaku výstrahu.

Byl svrchovaný čas, když jsem tam dorazil. Vlak vyjížděl právě ze stanice; avšak vůdce vida výstražné znamení, zastavil vlak a zdržel jej v nádraží.

Tak zachoval jsem odvahou svou netoliko veliký náklad, ale i mnoho životů lidských od jisté záhuby.

b) *Pozměny stilistické.*

Poznámka. Jak již připomenuto bylo, záleží v 5. školním roce stilistická proměna článků ve změně dikce užitím slov a řeči souznačných a v převodu řeči přímé v nepřímou nebo řeči vázané v prosu. K proměně takové volíme buď bajky, nebo básně výpravné, jež tím neutrpí ani na smyslu, ani na kráse. Předpravou k těmto písemným úkolům jsou cviky ústní, jež konáme dílem za čtení, dílem v hodině slohové, vedouce žáky k hlubšímu vniknutí ve smysl článků a k reprodukci obsahu jejich.

Cvičivo.

1. Vynechajíce úvod a poslední souvětí, pozměňte čl. 18. užitím slov souznačných! V úkole

místo slov:

napište:

pust mne

= nech mne projíti;

rozbiti

= zbořiti;

volalo

= křičelo;

míti vůli

= chtíti;

míti síly

= moci;

odvětila

= odpověděla;

ztupiti

= zhaněti;

povinnosti býti nevěrným	= zpronevěřiti se, nedbati jí;
bouravá (práce)	= ničivá;
sesouvala se	= v ssutiny se rozpadala;
obnovilo	= opakovalo;
výzev	= vyzvání;
ani tu	= ani tenkrát;
nepoddala se	= nepodrobila se;
ale	= avšak — nýbrž;
pravila	= řekla;
docela	= úplně — zúplna;
vybořiti	= prolomiti;
násilím	= přemoci;
ke zradě svěsti	= zrádcem učiniti.

Hradba a dělo.

„Nech mne projíti branou do města, sice tě zbořím,“ křičelo nepřátelské dělo na hradbu pevnostní. „Chceš-li a můžeš-li, zboř mne,“ odpověděla hradba. „Což bys samo mě nezhanělo, kdybych povinnosti své se zpronevěřila a nepříteli vydala, čeho mám býti obhájcem?“

Tu dělo jalo se konati ničivé dilo, a když hradba leckde jsouc poškozena, v ssutiny se rozpadala, opakovalo své vyzvání. Hradba ani tenkrát se nepodrobila, nýbrž řekla: „Úplně prolomiti mě můžeš přemoci, avšak zrádce ze mne neučiníš!“

Z „Osnovy“ vinohradské.

2. Ve článku 25. zaměňte

slova a rčení:	následujícími:
pohliti	= polknouti — pozřítí;
měl muku	= cítil bolest;
velikou	= hroznou;
chřtán	= krk — hrdlo;
na přič vězela	= zpříčila se;
zakazoval se	= zařikal se;
vysoce se zakazoval	= velmi se zařikal;
zaplatí a odmění se	= dá plat a odměnu;
od toho zlého pomoci	= té muky zbaviti;

povolán jest k tomu	= zjednán jest k tomu;
jeřáb s dlouhým krkem	= dlouhokrký jeřáb;
aby učinil pomoc	= aby pomohl;
strčil	= ponořil;
vytáhl	= vyndal;
zdravého učiniti	= uzdraviti;
připověděný	= slíbený;
mzda	= plat;
dáti mzdu	= vyplatiti;
odpověděl	= odvětil;
o té nevděčnosti!	= jak nevděčný je!
hluboko v krku	= daleko;
žádá odplaty	= chce odplatu;
něco lepšího udělati za pro- kázanou službu	= více se odměniti;
při životě zachovati	= ušetřiti života;
je mi to k veliké potupě	= je to pro mne velikou hanou;
je mi to k lehkosti	= uvádí mne v nevážnost.

Vlk a jeřáb.

Vlk polknuv kost, cítil velikou bolest, neboť se mu v krku zpříčila. Velmi se zařikal, že plat a odměnu dá tomu, kdo by jej této muky zbavil. I zjednán jest k tomu dlouhokrký jeřáb, aby mu pomohl. Ponořiv krk svůj do vlkova hrdla, vyndal kost a uzdravil jej; a již zachráněného vlka, aby mu slíbenou odměnu vyplatil, vyzýval. Ale vlk toto odvětil: „Jak nevděčný jest ten jeřáb! Tak daleko vězel v krku mém jako ta kost a ještě chce ode mne platu? Mohl-liž jsem se mu více odměniti, než že jsem jeho života ušetřil, ač jest to pro mne velikou hanou a v nevážnost mě to uvádí.“

Jan Neubauer.

3. Pozměňte čl. 10. užitím slov souznačných!

Místo slov:	napište:
král	= vladař, vládce, panovník, mocnář;
válka	= boj, bitva, válečná výprava;

vraceti se z války	= býti na zpátečném tažení, pochodu, táhnouti zpět;
válku vítězně skončil	= ve válce dobyl vítězství;
sídelní město krále	= královské sídlo;
maje vjížděti do města, kázal	= poblíž města velel, poručil, nařídil, přikázal, dal rozkaz;
vítězoslavný vůz	= v němž se jede u vítězoslávě;
táhli vůz	= zapřaženi byli do vozu;
ohlédal se	= obracel se, otáčel se, pohlí- žel zpět;
odpověděl	= odvětil, dal za odpověď;
činí	= dělá, koná;
kolo se otáčí	= kolo se pohybuje;
část	= díl;
přichází do spodu	= dostává se dolů, octne se dole;
horní	= svrchní;
dolní	= spodní;
vynáseti se na vrch	= vystupovati, přicházeti na horu;
mění se	= jest změnám podrobena, střídá se;
šťěstí lidské	= šťastí člověka;
je v moci	= má moc, jest pánem;
je v slávě	= požívá slávy;
býti v ponižení	= býti pokořen
pozarazil se	= zalekl se;
slova	= řeč;
královští zajatci	= zajatí králové;
ihned	= okamžitě, bez meškání;
sprostiti	= zbaviti, osvoboditi.

Kolo do kola se točí.

Egyptský panovník Sesostris jsa na zpátečním tažení z boje, kde dobyl slavného vítězství, měl v průvodu svém mnoho otrokův ano i čtvero králů, které zajal. Blíže královského sídla velel, aby oni čtyři mocnářové byli zapřaženi do jeho vítězoslavného vozu. Jeden z nich při tom zpět pohlížel

na kola. K otázce, proč tak činí, odvětil: „Pohybuje-li se kolo, dostává se vrchní jeho díl dolů, co za tím spodní na horu vystupuje. A tak střídá se i štěstí člověka. Kdo jest dnes pá-nem a požívá slávy, zítra může býti pokořen.“ Sesostris za-leknuv se té řeči, nařídil, aby zajatí králové otrockého poni-žení okamžitě byli zbaveni.

4. Záměnou slov a rčení vypravujte obsah první stati čl. 32.! Jako závěrek vypravování položte první větu stati druhé!

Místo slov:	užiti možno:
pásl	= hlídal,
utekl	= odběhl, vzdálil se;
utekl z bravu	= od ostatních ovec;
pospíchal	= chvátal;
čerstvěji	= rychleji;
utíkal	= běžel;
dohonil	= dostihl;
zastavil se	= stanul;
pramen	= potůček;
uhasiti žízeň	= napít se;
nevinný, útlý	= něžný, slabý;
stvoření	= tvor;
pravil	= řekl, zvolal;
vidím, proč utíkáš	= poznávám příčinu útěku;
vím	= jest mi známo;
donesl ho zpátkem	= vrátil se s ním (nesa ho).

Mojžíš a beránek.

Když Mojžíš hlídal stáda Jetrova na poušti, vzdálil se beránek od ovcí ostatních. Mojžíš chvátal za ním, ale beránek běžel rychleji, i dostihl jej teprve, když beránek u potůčku stanul, aby se napil. „Něžný, slabý tvore!“ zvolal Mojžíš. „Teď poznávám příčinu tvého útěku. Kdyby mi to bylo dříve známo, sám bych tě byl k vodě donesl. Ale pospěš si již, nevinňátko, na lokty mé!“ A takto vrátil se s ovečkou ke stádu.

5. Pozměňte čl. 36. užitím slov a rčení souznačných!

Zaměnití možno slova:	následujícími:
krůpěj	= kapka;
krůpěj vody s oblaku spadlá	= dešťová kapka;
veliký	= ohromný;
nepočetné, nepřehledné	= nesmírná, širá spousta;
množství vody	= vod;
„Ó,“ zvolala	= „Ach,“ vzdychla si;
„co jsem v tom množství?“	= „jak nepatrná jsem v tom množství“;
ještě méně	= ani tolik;
hlemýžď mořský	= perlorodka;
blížil se, protože to zaslechl	= řečí tou byl přiváben;
otevřela se	= rozevřela lastury;
mirnou, tichou	= pokojnou, skromnou, pokornou;
změnití se v perlu	= státí se perlou;
perla ceny nesmírné	= perla velmi drahocenná;
stkví se mnohem pěkněji	= mnohem více;
všecko drahé kamení	= veškeré drahokamy.

Krůpěj vody.

Dešťová kapka octla se v ohromném moři. „Ach,“ vzdychla si, „jak nepatrná jsem v té nesmírné, širé spoustě vod. Nic, ba ani ne tolik.“ Řečí tou přilákaná perlorodka rozevřela lastury a pokornou a skromnou kapku v sebe pojala. Tu stala se z ní perla velmi drahocenná, která teď leskne se v koruně panovníka perského více než veškeré jeho drahokamy.

6. Obsah básně „Vůz sena“ (čl. 44.) vypravujte prosou!

Vůz sena.

Jednou vezli koně vůz sena, a že bylo těžké, pravili sobě: „Převrhněme vůz do vody, tak nejlépe zbavíme se toho břemene.“ I učinili tak. Ale nepomohli si, neboť dělníci vy-

táhli seno zase z vody a mokré je opět naložili. Líní koně měli potom těžší náklad než dříve. Kromě toho nedostalo se jim píce tak dlouho, dokud seno nevyschlo.

7. Páv.

(Čl. 61. V. čít.)

Páv procházej se po trávníku, pyšnil se krásným chvostem svým. Drůbež divila se mu a chválila jeho krásu. Uslyšev to, přál si páv, aby byl ještě více chválen. I vystoupil na pařez, pozdvihl ocas, roztáhl jej a na vše strany ukazoval. Ale drůbež spatřivši nyní jeho ohyzdné nohy, vysmála se mu.

8. Muchomůrka.

(Čl. 157. V. čít.)

„Půjdem dnes do panského lesa hledat hub,“ pravila chudá vdova ke své dcerušce. „Mluvila jsem s lesníkem, a on nám to dovolil.“ Děvčátko nebylo dosud nikdy v lese, proto velice se zaradovalo slyšíc slova matčina. V lese ukazovala jemu matka houby rozmanitých barev a jmen. Pojednou našlo děvčátko muchomůrku a radostně zvolalo: „Pohleď, matko, jak krásnou, kropenatou houbu jsem našla!“ Matka však pravila nezkušenému děvčátku: „Na pohled jest to houba krásná, ale jest jedovatá.“

9. Lepší varuj se, nežli neboj se.

(Čl. 14. V. čít.)

Stará vrabčice chtěla na chvíli mláďata svá opustiti, napomínala je, aby nelítala na blízkou třešni, na níž se klátil vích, neboť by je potkati mohla nehoda. Ačkoliv se jim třešni zachtělo, poslouchali s počátku vrabčici napomenutí matky své. Lapali mušky a broučky, neb sbírali zrnka žitná. Ale třešně rděly se tak krásně, že vrabčici znovu na ně chuf dostali. I počali je obletovat, avšak ze strachu neodvážili se na ně. To když zpozoroval starý jeden vrabec, počal se jim vysmívati, že jsou příliš bázlivi. Vích onen že tam dali

skoupí lidé, aby je zastrašili, třešni jim nepřejíce. Chtěje dokázat, že slaměného víchu není se báti, zalétl na třešni: Vrabčici následující jeho příkladu, také do třešni se dali. Však běda! — když nejlépe na nich si pochutnávali, padla rána — a neposlušná mláďata mrtva spadla se stromu.

C) Nápodoba článků.

Nápodoba článků koná se v 5. třídě týmž způsobem jako na stupni předchozím. Když nabyli žáci v cvicích těch jisté zručnosti, stupňujeme požadavky své do nich tak, že zvolíme k napodobení předmět méně příbuzný předmětu v příkladě. Také dáváme jim samostatně vyhledávati podobný předmět, podobný děj neb okolnosti podobné, jež hodí se k napodobení daného vzoru, nebo vypravují opak dané povídky.

V páté čítance jest jen po skrovnu takových článků, jež lze na tomto stupni napodobiti. Z té příčiny doporučuje se, aby volil učitel za vzor některé články z předešlých čítanek, aneb aby před vyučováním napsal na tabuli krátký článkuček, jež za hodiny slohové rozebere a žákům dá napodobiti. Několik takových článků níže na ukázkou podáváme.

Cvičivo.

1. Proměňte bajku „*Kámen broušený a nebroušený*“, aby místo granátu broušeného jmenována byla pěkná socha, která se honosí lepostí a souměrností svých údů a posmívá se balvanu vydobytému z lomu. V bajce té

místo slov:

napište:

broušený granát	= pěkná socha;
honosil se	= vychloubala se;
krásným leskem svým	= lepostí a souměrností svých údů;
oblázků	= balvanu;
u Jizery byl nalezen	= který právě z lomu byl vydobyť;

brusířovy	= sochařovy;
donesen	= dopraven;
nebyl-lis jednou právě tak sprostý na pohled jako já teď	= nebyla-lis jednou právě tak neúhledným kamenem, jako jsem já?
sám jsi se vybrousil a vyle- štil	= sama domohla jsi se té krásné podoby;
poddám	= podrobím;
drahocenným	= lepotvárnou;
obratného	= dovedného.

(III. mluvnice.)

Socha a balvan.

Pěkná socha vychloubala se lepostí a souměrností svých údů a posmívala se neúhlednému balvanu, který právě byl z lomu vydobyt a do dílny sochařovy dopraven. Ale potu- pený kámen odpověděl: „Nebyla-lis jednou právě tak neúhled- ným kamenem jako já teď? A zda-li sama domohla jsi se té krásné podoby? Nebyla-li to spíše pilná ruka dovedného so- chaře, která tě učinila lepotvárnou? Ruce té podrobím se i já a doufám, že se ti brzo vyrovnám.“

2. Dle téže bajky napište novou o *plané a štěpné jabloni!*

Místo slov:	napište:
broušený granát	= štěpná jabloň;
krásným leskem	= krásnými plody;
neúhlednému oblázku	= plané jabloni;
který právě u Jizery byl na- lezen	= v sousední zahradě;
do dílny brusířovy přinesen	= že má malé a trpké ovoce;
nebyl-lis sprostý	= nebyla-lis plánětem;
zda-li sám jsi se vybrousil a vyleštil	= je tvou zásluhou, že nyní neseš pěkné ovoce;
brusíře	= sadaře;
učinila tě drahocenným	= roubem tebe ušlechtila;
že se ti brzo vyrovnám	= že rovněž krásné ovoce po- nesu. .

Planá a štěpná jabloň.

Jabloň ve štěpnici honosila se krásnými plody a posmívala se plané jabloni v sousední zahradě, že nese malé a trpké ovoce. Ale potupená jabloň odpověděla: „Nebyla-lis jednou též plánětem jako já teď? Zda-li je tvou vlastní zásluhou, že pěkné nyní neseš ovoce? Zda-li to nebyla pilná ruka obratného sadaře, která roubem tebe ušlechtila? Ruce té poddám se i já a jsem té naděje, že rovněž krásné ovoce ponesu.“
(Meth. př. B. U. roč. XV.)

3. Dle téhož vzoru napište bajku o knize vázané a nevázané!

Zaměňte slova:

následujícími:

broušený granát	= stkvostně vázaná kniha;
krásným leskem	= krásnými deskami;
neúhlednému oblázků	= nevázané knize;
u Jizery byl nalezen	= z tiskárny teprv byla vzata;
brusířovy	= knihařovy;
sprostý	= neúhledná;
vybrousil a vyleštil	= svázala a vyzdobila;
drahocenným	= úhlednou.

Kniha vázaná a nevázaná.

Stkvostně vázaná kniha honosila se krásnými deskami svými a posmívala se knize nevázané, která právě z tiskárny byla vzata a do dílny knihařovy přinesena. Ale potupená kniha odpověděla: „Nebyla-lis jednou právě tak neúhledná na pohled jako já teď? A zda-li sama jsi se svázala a vyzdobila? Nebyla-li to spíše pilná ruka obratného knihaře, která tě učinila úhlednou? Ruce té poddám se i já a jsem té naděje, že se ti brzo vyrovnám.“

(Method. př. B. U. roč. XV.)

4. Dle čl. 27. „Závistivý soused“ napište povídku o závistivém spolužáku! V nové povídce

místo slov :	napište :
Kuneš	= žák Čipera;
pilně zdělával roli svou	= velmi pilně se učil;
v čas žní	= na konci čtvrtletí;
hospodář	= žák;
v celé dědině	= ve třídě;
takovým užitekem	= takovým vysvědčením;
soused	= spolužák;
Matěj	= Louda;
obilí	= vysvědčení;
pozemky	= úspěchy;
ač hospodářství pranic ne- rozumí	= ač málo umí;
přece se mu hojně všeho na poli urodilo	= přece ze všech předmětů má pěkné známky;
starosta obecní	= pan učitel;
úrody	= vysvědčení;
abys i ty většího užitku z poli svých dosáhl.	= abys i ty více prospíval.

Závistivý spolužák.

Žák Čipera velmi pilně se učil; proto byla na konci čtvrtletí pilnost jeho odměněna. Žádný jiný žák ve třídě nemohl se vykázati takovým vysvědčením jako Čipera. — Z toho velice se rmoutil Čiperův spolužák, Louda. S netajenou trpkostí hleděl na Čiperovo pěkné vysvědčení. Loudovy úspěchy nemohly se ani z polovice Čiperovým rovnati, neboť Louda byl pohodlný, váhavý, nepořádný a nedbalý. Že by však tyto chyby do sebe měl, toho neuznával, ale zapomněl se tak, že řekl: „Čipera má štěstí; ač málo umí, přece má ze všech předmětů pěkné známky. Nezasluhuje věru takového vysvědčení!“

Zaslechnuv slova ta pan učitel, pravil Loudovi: „Z tebe jen závist mluví. A domníváš-li se, že ti co prospěje? Činíš se jen směšným a sám se soužíš. Přej Čiperovi vysvědčení, jakého pro pilnost svou zasluhuje, a přičiň se, abys i ty více prospíval.“

Z „Osnovy“ vinohradské.

5. Dle téhož vzoru napište povídku o *závistivé žačce!*

Zaměňte slova:

slovy:

Kuneš	= Libuše;
zdělával roli svou	= chodila do školy;
v čas žni	= na konci školního roku;
hospodář	= spolužačka;
v celé dědině	= v celé třídě;
užitkem	= vysvědčením;
pozemky	= známkami;
soused	= spolužačka;
Matěj	= Věra;
trpkostí	= závistí;
pěkné obilí	= pěkné známky;
nerozumí	= neumí;
hojně všeho na poli se mu urodilo	= nejlepšího vysvědčení se jí dostane;
úrody	= odměny;
starosta obecní	= slečna učitelka;
užitku	= prospěchu.

Závistivá žačka.

Libuše chodila velmi pilně do školy; proto byla pilnost její na konci školního roku odměněna. Žádná spolužačka v celé třídě nemohla se vykáhati takovým vysvědčením jako Libuše.

Z toho velice rmoutila se Libušina spolužačka Věra. Se závistivým okem hleděla na Libušino vysvědčení. Věřiny známky ovšem ani z polovice Libušiným vyrovnati se nemohly, neboť Věra byla pohodlná, váhavá, nepozorná a nedbalá. Že by pak tyto chyby do sebe měla, toho neuznávala a jednou se tak zapomněla, že řekla: „Libuše má štěstí, ač pranic neumí, přece se jí dostane vždy nejlepšího vysvědčení!“

Zaslechnuvši slova ta slečna učitelka, pravila ku Věře: „Z tebe jen závist mluví. Domníváš-li se, že ti co prospěje? Tím jen sebe trápíš! Přej Libuši pěkného vysvědčení, jak toho pro pilnost svou zaslouhuje, a přičiň se, abys i ty většího prospěchu dosáhla.“

(Meth. př. B. U. roč. XVI.)

6. Dle článku 12. napište povídku novou o Závíšovi a Míroslavovi! V nové povídce

místo slov:	napište:
lakomý boháč	= Závíš, synek bohatých rodičů;
s chudým dělníkem	= s hochem chudého nádeníka, Míroslavem;
o zadrženu mzdu	= protože odpočíval pod stromem rodičů Závíšových;
kamenem	= prutem;
měl sto chutí	= chtěl;
zdvihl kámen	= vytrhl mu prut;
není ještě všem dnům konec	= naskytne se mi jinde příležitost k odplatě;
boháč přišel o všecko jmění své a chodil posléze žebrotou	= Závíš hrál s několika hochy a zpupností popudil je na sebe tak, že se do něho pustili;
za křivdu	= za urputnost;
nepřítel byl bohatý a mocný	= Závíš byl na blízku domu otcovského;
na bídném se mstítí	= když jest beze vší pomoci;
podal kus chleba	= uchlácholil odpůrce Závíšovy.

Zlým zlého neodplácej.

Závíš, synek bohatých rodičů, pustil se do hádky s hochem chudého nádeníka, Míroslavem, protože odpočíval pod stromem rodičů jeho. Ve zlosti své udeřil jej Závíš prutem. Chtěje mu ránu tu na místě odplatiti, vytrhl mu Míroslav prut, ale zpamatovav se záhy, že by to na blízku domova Závíšova radno nebylo, řekl sám k sobě: „Však se mi jinde příležitost k odplatě naskytne.“

Stalo se kdysi, že Závíš pohrával s několika hochy ne-daleko domku otce Míroslavova a zpupností svou popudil je na sebe tak, že se do něho pustili. Spatřiv to Míroslav, rychle ohlédl se po prutě, aby se pomstil Závíšovi za urputnost, na niž posud nezapomněl.

Avšak náhle zaraziv se, pravil: „Teď cítím, že se člověk nikdy nemá mstít. Dokud byl Závíš na blízku svého domova, pokládal jsem pomstu za nemoudrou: nyní se na něm mstít, když jest beze vší pomoci, bylo by ukrutné.“

I zahodiv prut, pospíšil, aby odpůrce uchlácholil, a mstivost vícekrát se v něm neozvala.

7. Změňte bajku „*Vlk a jeřáb*“, čl. 25. tak, aby jednala o *lišce a čápu*!

Místo slov:

napište:

vlk	= liška;
kost	= ryba;
muku	= bolest;
vysoce se zakazoval	= slibovala;
od zlého	= od trápení;
jeřáb	= čáp;
ale vlk takto pověděl	= ale liška odbyla čápa řkouc;
ó té nevděčnosti	= ó ty nevděčníku;
hluboko	= daleko;
byl	= byla hlava tvá.

Liška a čáp.

Liška pohltivši rybu, měla bolest velikou, neb jí ve chřtánu na přič vězela. I slibovala čápuvi, že mu zaplatí a se odmění, jestliže jí od toho trápení pomůže. Čáp strčiv krk svůj lišce do chřtánu, vytáhl jí rybu ven a zdravou ji učinil; a již od zdravé lišky, aby mu slíbenou mzdu dala, žádal. Ale liška odbyla jej řkouc: „Ó ty nevděčníku! Nemáš-li dosti odměny na tom, že jsi z mého krku vytáhl hlavu svou neporušenou! Tak daleko v mém chřtánu jako ta ryba byla hlava tvá a ještě žádáš ode mne odměny! Což jsem ti mohla lepšího udělati, než že jsem tě při životě zachovala, ježto mně to ku veliké potupě a hanbě jest.“

(Meth. př. B. U. roč. XIII.)

8. Dle povídky „*Všeho s měrou*“ — IV. čít. — napište povídku podobnou o *dvou mladících na loďce plujících!*

Místo slov:	napište:
po cestě neujeté a hrbolaté	= po řece bystře tekoucí;
hnal se	= ujížděli;
vozka	= dva mladíci, jinoši;
se svým povozem	= se svou lodičkou;
poutníka	= rybáře;
dorazím-li	= doplavíme-li se;
pojedeš-li	= povesužete-li;
pobádal koně ku běhu ještě	= pracovali ještě rychleji svými
rychlejšímu	vesly;
otřásáním	= nárazem;
zlomilo se kolo u vozu	= převrhla se lodice;
byl nucen přenocovati v širém poli	= padli do vody a jen s velikým namáháním na břeh se dostali a od další plavby upustiti musili.

Zvolna-li pluješ, dále dopluješ.

Po řece bystře tekoucí ujížděli dva jinoši se svou lodičkou. Potkavše rybáře, otázali se ho: „Doplavíme-li se ještě před večerem do města?“ — „Poveslužete-li volněji, ano,“ odpověděl tázaný. — Divná to rada, pomyslili si jinoši a počali ještě hbitěji svými vesly pracovati. Ale za malou chvíli silným nárazem převrhla se lodice, a mladíci padli do vody, odkud jen s velikým namáháním na břeh se dostali. Od další plavby musili pak upustiti.

(Meth. př. B. U., roč. XV.)

9. Dle čl. 9. IV. čítanky napište podobnou povídku o *odvážlivém Bozděchovi!*

Odvážlivý Bozděch.

Bozděch vyběhl na tenký led. Soudruhové jeho neodvážili se za ním. Radili mu k opatrnosti. Ale Bozděch se jim vysmál. Počal na ledě se klouzati a všelijak poskakovati. V tom však se led prolomil a Bozděch spadl do rybníka, odkud jen s velikým namáháním od sběhnuvších se sousedů byl vytažen. Při tom nastudil se tak, že nebezpečně onemocněl.

(Meth. př. B. U., roč. XI.)

10. Želva a orel.

Želva snažně prosila orla, aby ji naučil lítati. Ale orel pravil: „Žádáš věci, které přirození tvému na odpor jsou. Jak můžeš lítati, nemajíc křídel?“ Avšak želva neustala prositi, aby ji v ptáka proměnil. Orel ji tedy vzal do svých pazourů, vyletěl s ní vzhůru a pustil ji v povětří, aby litala. Želva padla na skálu a roztránila se.

Napište dle této bajky jinou, nadepsanou „Slepice a husa“! V nové bajce

místo slov:

napište:

želva	= slepice;
orel	= husa;
lítati	= plovati;
křídla	= blána plovací;
v ptáka proměnit	= umění tomu naučiti;
do svých pazourů	= na záda;
vyletěl vzhůru	= veplula na rybník;
pustil želvu	= slepice spadla do vody;
roztránila se	= utopila se.

Slepice a husa.

Slepice snažně prosila husu, aby ji naučila plovati. Ale husa pravila: „Žádáš věci, které přirození tvému na odpor jsou. Jak můžeš plovati, nemajíc plovací blány?“ Ale slepice neustala prositi, aby ji umění tomu naučila. Husa tedy vzala ji na záda a veplula na rybník. Slepice spadla do vody a utopila se.

V. J. Gabriel.

11. Liška a past.

Mladá liška záhy byla poučena o všech nebezpečnostech, která rodu tomu hrozí. K večeru plížila se v houštině lesní okolo pastí, v níž kuřátko bylo nalíčeno. — „Pasti se nedotknou,“ pravila, „ale ke kuřeti si přece přičuchnu.“ Aby při-

jemné vůně se nabažila, postavila se předníma nohama do pasti. Past sklápala a mlsná liška uvázla v ní.

Napište dle této bajky bajku podobnou o rybě a o udici.

Místo slov:	napište:
mladá liška	= starý kapr;
záhy	= hned z mládí;
poučena	= upozorněn;
rodu tomu	= rybám;
k večeru plížila se v hou-	= jednou v řece sem tam
štině lesní	ploval;
okolo pasti	= spatřil udici;
kuřátko	= tlustý červ;
postavila se předníma no-	= připloval k němu a dotkl se
hama do pasti	ho hubou;
past sklápala	= byl háčkem zachycen;
uvázla v ní	= byl z vody vytažen.

Ryba a udice.

Starý kapr byl hned z mládí upozorněn na všechna nebezpečnosti, která rybám hrozivají. Když jednou v řece sem tam ploval, zpozoroval na udici tlustého červa. „Ani se ho nedotknu,“ pravil, „ale přivoněti si k němu bez úrazu přece mohu.“ Připloval k němu, dotkl se ho hubou, ale byl háčkem zachycen a z vody vytažen.

V. J. Gabriel.

12. Svatojanská muška.

Za teplého letního večera litala svatojanská muška mezi křovím. Hřda na svoji krásu rozesílala záři vůkol sebe a pravila: „Jak krásná jsem! Lesk těla mého zápolí se světlem měsíce a hvězd! Já jsem nejkrásnější tvor na zemi!“ Mezi tím, kdy zaslepený brouček tak mudroval, přilítl netopýr, chytil a spolkl jej.

Napište dle této bajky jinou, nadepsanou: „Pěnice“.

Místo slov:

napište:

za letního večera	= za jarního jitra;
litala	= zpívala;
svatojanská muška	= pěnice;
mezi křovím	= v hustém křoví;
hrda	= pyšna;
na svoji krásu	= na svůj zpěv;
rozesílala záři vůkol sebe	= posadila se na vyčnívající větvičku;
jak krásná jsem	= jak líbezný hlas mám;
lesk těla mého zápolí se svě- tlem měsíce a hvězd	= svým zpěvem překonám i samého slavíka;
jsem nejkrásnější tvor na zemi	= mohu proto vším právem královnou pěvců slouti;
zaslepený brouček	= domýšlivá pěnice;
mudroval	= vychloubala se;
netopýr	= jestřáb;
chytil	= uchopil;
spolkl	= pochutnal si.

Pěnice.

Za jarního jitra prozpěvovala pěnice v hustém křoví. Pyšna na svůj zpěv posadila se na vyčnívající větvičku a pravitela sama k sobě: „Jak líbezný hlas mám! Svým zpěvem překonám i samého slavíka, a mohu proto vším právem královnou pěvců slouti.“ Co se domýšlivá pěnice takto vychloubala, přiletěl jestřáb, uchopil ji a pochutnal si na ní.

V. J. Gabriel.

13. Vypravovati opak dané povídky.

a) Tak se chovej!

(Výťah ze čl. 78. II. čítanky.)

Marie do školy vycházela z domova v pravý čas a přinesla s sebou všecko, čeho právě bylo k učení potřebí.

Toho se vystříhej!

Dluhoš do školy vycházel z domova někdy příliš záhy, jindy pozdě, často pak zapomněl doma něco z toho, čeho k učení potřeboval.

Po cestě nepovykovala, ve škole nikdy nekřičela, ba ani zbytečně nepromluvila.

Seděla, stála a chodila tak, jako bývá způsob lidí vzdělaných.

S nikým se nehádala ani nehašteřila.

Rodiče, učitele a známé převětivě pozdravovala.

Že takto Marie se zachovala, říkávali o ní lidé, že má dobré mravy.

Po cestě povykoval, ve škole křičival a za vyučování šeptal a jiné vyrušoval.

Sedával, stával a chodil tak, jak to nečinívají lidé vzdělání.

Se spolužáky se hádával a hašteřil.

Rodičů, učitelů a známých buď ani nepozdravil, aneb to činil ledabyle.

Že takto se Dluhoš choval, říkávali o něm lidé, že nemá dobrých mravů.

b) Kámen broušený a nebroušený.

Broušený granát honosil se krásným leskem svým a posmíval se neúhlednému oblázku, který právě u Jizery byl nalezen a do dílny brusířovy donesen.

Ale potupený kámen odpověděl: „Nebyl-li jednou právě tak sprostý na pohled jako já teď? A zda-li sám jsi se vybrousil a vyleštil? Nebyla-li to spíše pilná ruka obratného brusíře, která tě učinila drahocenným?“

Ruce té poddám se i já a jsem té naděje, že se ti brzo vyrovnám.“

Oblázek, který právě u Jizery byl nalezen a do dílny brusířovy donesen, hanbil se za svou neúhlednost a velice se divil krásnému lesku broušeného granátu.

Ale obdivovaný kámen těšil jej říka: „Také já jsem byl jednou právě tak sprostý na pohled jako ty, aniž sám jsem se vybrousil a vyleštil: ale byla to pilná ruka obratného brusíře, která mne učinila drahocenným.“

Ruce té poddej se i ty, a buď ujištěn, že se mi brzo vyrovnáš.“

D) Volná reprodukce obsahu článků čtených neb slyšeného vypravování.

Ústně reprodukovati to, co četli, učí se žáci od té chvíle, kdy navedeni byli k souvislému čtení slov a vět. S počátku ovšem reprodukuji obsah čteného slovy čítanky. Avšak čím více obratnosti nabývají ve vyjadřování se, tím větší volnosti u výboru slov a rčení jim ponecháváme, hledíce jen, aby od smyslu čteného neodbočovali. Po přečtení článku seberme, co si jednotlivci zapamatovali, nedbajíce přísně toho, zachovávají-li týž postup myšlenek, jak jej článek podává. Po tomto tak říkajíc klasobraní řídí se reprodukce otázkami, aby vypravování žákův nabylo souvislosti a tvořilo zaokrouhlený celek. Ten pak dá se tak dlouho opakovati, až i slabší žáci to dovedou.

Ve třetím a čtvrtém školním roce přistupuje k ústní také písemná reprodukce obsahu článků, ovšem otázkami řízená. Jest tudíž zcela přirozeno, aby po té nastoupila v 5. třídě jako písemný cvik volná reprodukce obsahu krátkých čtených a vyložených článků čítankových a potom teprv reprodukce slyšeného vypravování. Pokud běží o písemnou reprodukci článků čítankových, koná se k ní ústní příprava za hodiny čtení. V hodině pak slohové nejprv zopakuje se, co bylo ústně nacvičeno za čtení, potom to žáci zapisují.

Postupujíce od bližšího k vzdálenějšímu, volme k těmto cvikům za podklad nejprv články z čítanky 5., jelikož obsah jejich nejživěji dětem v paměti tkví. Potom čerpejme cvičivo z čítanek předešlých a naposled sáhněme k některým snadným bajkám a povídkám čerpaným buď ze vzorných spisů pro mládež nebo z příručných methodických knih knihovny učitelské a ze spisů domácích spisovatelův.

Povídka neb bajka, kterou jest žákům reprodukovati, budiž napřed vzorně přednesena — vypravování sluší přednost dáti před čtením — co nejasného jest, budiž objasněno tak, aby žáci celek správně pojali. Po přednesu a výkladu dejme ihned některým schopnějším žákům obsah opakovati ústně, při čemž je co nejméně podporujme, nepředřikávajíce a nenapovídajíce. Kde třeba, spíše otázkami napomáhejme. Potom se povídka

rozčlenění a žáci se vybídnou, aby jednotlivé stati tak upravili a spořádali, jak ve vzoru byly uvedeny. Aby se zvyšovala obratnost žákův ve výmluvnosti, nechť některé věty a souvětí několikerým způsobem proslovují. Také se doporučuje, by nalézali rozličné způsoby, kterak povídku začítí. Příslovce a spojky nejnázne dítky zapomínají, pročež neopomeňme bedlivě je vytknouti. Ale nebudiž nikterak trpěno, aby žáci za vypravování našeho nebo za opakování něco poznamenávali, jelikož se tím rozptyluje jejich pozornost a pamět stává se nespolehlivou. Uznáváme-li za potřebné, aby se některá nesebná jména neb letopočet a p. zvlášť poznamenaly, učíme to sami na tabuli.

Po důkladné přípravě ústní přistoupí se k písemnému provedení. Hotovou práci pak jednotlivci předčítají a slohové vady a nedostatky hromadně se opravují. Oprava pravopisná koná se buď společně tak, že slova a rčení, jež u všech žákův se vyskytují, hromadně se proberou, neb učitel prohlíží jednotlivcům práci buď před školou neb doma.

Cvičivo.

A) Volná reprodukce obsahu článků.

K písemné reprodukci obsahu článků hodí se:

a) Z V. čítanky osmidílné:

Čl. 3. Žadatel. — Čl. 4. Lampa. — Čl. 5. Kámen broušený a nebroušený. — Čl. 10. Kolo do kola se točí. — Čl. 11. Mluvití stříbro, mlčeti zlato. — Čl. 12. Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem. — Čl. 13. Stokrát nic umořilo osla. — Čl. 16. Hrdina svého povolání. — Čl. 22. Nejlepší statky. — Čl. 25. Vlk a jeřáb. — Čl. 27. Závistivý soused. — Čl. 36. Krápěj vody. — Čl. 56. Přítomnost ducha.

b) Ze IV. čítanky osmidílné:

Čl. 4. Všeho s měrou. — Čl. 5. Dvě kamenů. — Čl. 8. Přílišná bázeň škodí. — Čl. 9. Smělost bez opatrnosti neprospívá. — Čl. 12. Pes a kus masa. — Čl. 13. Vlk a kozlátko. — Čl. 17. Červ a skopec. —

Čl. 18. Vlk a kamzík. — Čl. 21. Tíže. — Čl. 31. Šlechtnost.

c) Ze III. čítanky osmidílné:

Čl. 10. Vosk a cihla. — Čl. 14. Vlk a veverka. — Čl. 19. Řepa. — Čl. 25. Medvěd polapil zloděje. — Čl. 48. Slunce a vítr. — Čl. 37. Lupení kapustové. — Čl. 142. Práce nehanobí člověka. — Čl. 143. Nezištnost. — Čl. 144. Vojín na stráži. — Čl. 145. Slavný pohřeb chudého člověka.

d) Ze II. čítanky osmidílné:

Čl. 28. Přemáhej žádost zlou. — Čl. 29. Pevná vůle. — Čl. 34. Pořádek v rodině. — Čl. 36. Tatínek to nevidí. — Čl. 37. Od dvou sirotcích. — Čl. 42. Nikdo bez práce nejídá koláče. — Čl. 43. Stará chůva. — Čl. 44. Čistota. — Čl. 45. Pán Bůh všecko vidí. — Čl. 47. Kterak pes pánu svému zachránil život. — Čl. 48. Psík neposlucha. — Čl. 75. Dobré dívky. — Čl. 102. Dráteník. — Čl. 103. Vděčná dcera. — Čl. 105. Vzácný bochníček chleba. — Čl. 111. Poslušný Jaroslav. — Čl. 117. Císařovna a chudá stařenka. — Čl. 118. Dobromyslnost.

B) Reprodukce slyšeného vypravování.

K reprodukci slyšeného vypravování vybrali jsme několik povídek a bajek z methodických spisů od Jos. Růžičky, Jana Vítka, Vác. Gabriele, Lad. Kovářička, Fil. Hyšmana a Ant. Mojžíše, Taubeneka a Duchacké a j.

1. Libušin soud.

Toho času, když v Čechách panovala kněžna Libuše, stala se rozepře mezi dvěma bratry. Zemřel jim otec a zanechal po sobě rozsáhlé statky. Starší, Chrudoš, chtěl vše podržeti pro sebe, pravě, že tak zvykem jest u Němcův. Mladší, Štáhlav jménem, nechtěl se však tím spokojiti. Šli tedy ku kněžně, aby je rozsoudila. Kněžna rozhodla, že mají oba bratři společně jménem otcovským vládnouti. Chrudošovi nelíbil se ten rozsudek a ve hněvu potupil Libuši. Tedy Libuše nechtěla déle sama vládnouti.

2. Zrádný Durink.

Žatecký kníže Vlastislav nechtěl poslušen býti pražského knížete Neklana. Tedy poslal Neklan Čestmíra s vojskem proti Vlastislavovi. V bitvě u Turska padl Vlastislav, a Čestmír vrátil se jako vítěz do Prahy. Přivedl s sebou synáčka Vlastislavova. Neklan nechtěl chlapečkovi ublížiti, nýbrž chtěl ho dát řádně vychovati. I odevzdal ho jakémus Němci ze země durinské. Ten však myslil, že se Neklanovi zalíbí, když chlapečka zabije. Proto učinil tak. Ale Neklan velice se rozhněval a poručil, aby Durink buď sám si život vzal, nebo že bude odpraven. I oběsil se Durink na olši.

3. Moravané na Hostýně zachráněni.

Když Tataři r. 1241. pustošili Moravu, uchýlil se malý zástup ozbrojených Moravanů na vrch Hostýn. Zde se ohradili zásekami a příkopem. Za nedlouho nepřehledný dav Tatarů přivalil se sem. Moravané statečně se jim bránili. Ale bylo veliké parno, a pro žízeň nesnesitelnou nebylo jim možno bojovati. Tu udatný Vratislav vedl je ke kapli Panny Marie, a zde všickni vroucně modlili se za déšť. A v skutku po malé chvíli vyvstaly na obloze mraky, a z nich se spustil vydatný déšť. Moravané uhasivše žízeň, pustili se s novou silou do boje. Bůh žehnal jejich zbraním a za nedlouho rozprášen byl nepřítel.

4. Vinice.

Staričkový otec jeden krátce před svou smrtí pravil k oběma synům svým: „Milé děti, jiného vám po sobě nezůstavím, leč tuto chaloupku a vinici; avšak na vinici naleznete poklad vzácný.“ Při těch slovích skončil. Sotva pochovali otce, jali se synové ihned hledati poklad. Překopali všecku vinici, ale nikde ničeho nenalezli. Že však vinice dávno již tak pilně zkopána nebyla, urodilo se v ní toho roku vína u veliké hojnosti. Nyní teprv poznali synové, jaký to poklad otec minil, a od těch dob pilně hleděli si práce.

5. Odměněná útrpnost.

Marie šla jednou okolo rybníka. Zde stálo několik nezvedených hochův, a ti chystali se právě utopiti malého psíka. Marii pojala útrpnost nad ubohým zvířátkem. Vyndala z kapsy několik krejcarův a koupila od chlapců psíčka, chtějíc jej tak zachrániti. Matka ji doma za to pochválila. Od té doby byl psík věrným strážcem v domě. Jednou na noc psík velice štěkati počal, když matka s ním do ložnice vešla. Pátrala, proč by tak činil, a tu našla pod postelí ukrytého zloděje. Ten by byl zajisté provedl zlý úmysl svůj, kdyby psa nebylo.

6. Věrný kuchtík.

Byl jednou pevný hrad, jenž byl trojnásobným náspem a příkopem obklíčen. Při hradě rozlévalo se jezero. Ve hradě bydlel bohatý hrabě.

Když jednou nepřátelé hrad oblehli a déle brániti jej nemožno bylo, utekl hrabě tajně, by život svůj zachránil. Přeplavav jezero, opustil své lidi i svého jediného syna.

Mužstvo vyjednávalo s nepřítelem a vydavši hrad se vším, co v něm bylo, smělo volně odtáhnouti, ale nesmělo ničeho odnésti. Jenom mladistvému kuchtíkovi bylo na jeho snažnou žádost dovoleno, aby tolik, co unese, si směl odnésti. I šel věrný jinoch do skryše, pro syna pána svého. Oba bývali dobrými druhy a přátely. Kuchtík vzav svého přítele na ramena, vynesl jej ze hradu a zachránil ho tímto způsobem.

7. Výborná koření.

Pán si vyšel do okolí. Počalo silně pršet. Pán, aby nezmokl, ukryl se v blízké chalupě.

Děti seděly právě za stolem, a před nimi stála mísa krupkové kaše. Všem chutnalo výborně, a byly červeney jako růže.

„Ale jak jest to možno,“ tázal se pán matky. „že děti hrubý pokrm s takovou chutí jedí a při tom tak dobře vypadají?“

Matka odpověděla: „Toho příčinou jest troje koření, kteréž do jídla dávám. Předně musejí si práci jídla zasloužiti. Pak nedám jim jísti kromě času ničeho, aby hladovy jsouce ke stolu přišly. Za třetí navádím je zvykati skrovnosti, neseznamujíc jich se žádnými dráždidly a pamlsky.“

Pamatujte si: „Nejlepší koření jest práce, hlad a skrovnost.“

8. Růžový keř.

Malá Amalie si zasadila ve pěkný květináč malý růžový keřík, který již na počátku jara byl pln usměvavých poupát. Kdykoli pak zasvitlo zlaté slunéčko, postavila jej na okno a večer opět pečlivě do světnice uklidila.

Jednoho večera myslila si však: „Není třeba, bych růži uklízela, neboť vzduch jest mírný a teplý.“ Ale následujícího jitra byl růžový keřík všecek mrazem spálen.

Amalie zpozorovavši to plakala a pravila: „Jediná neopatrnost zničila ovoce všech mých starostí.“

„Tato malá nehoda, která tě tak rmoutí,“ pravila matka, „může ti býti zdrojem štěstí! Nauč se z toho, že jest nerozvážnost nevinnosti tím, čím jest mráz útlému keři růžovému. Chce-li kdo zachovati srdce čisté, třeba jest mu neustálé péče a opatrnosti.“

9. Hodný syn.

Jistý obchodník pozbyl všelikým neštěstím svého jmění. Nouze a bída dostavily se tam, kde bylo dříve štěstí a bohatství. Všickni věřitelé útrpností jati jsouce odpustili jemu dluhy, jen jediný, jemuž více byl dlužen, zůstal zatvrzelým a požadoval svých peněz. Nic nedbal nářku nešťastné rodiny, nic nedbal proseb kupcových, ale kázal jej do žaláře vsaditi, dokud by nezaplatil dluhu svého.

Toho dovědév se sedmnáctiletý syn jeho, jenž v cizině dlel, přijel do rodiště svého a poklekna věřiteli k nohám, rukama sepjatýma prosil za propuštění svého otce. Všickni přítomní slzei nad dobrým synem, jen kupec sám zůstal zatvrzelým.

„Když tedy proseb mých vyslyšeti nechcete,“ pravil plačící mladík, „učiňte mi alespoň milost tu, bych za otce v žaláři trpěl. Rád budu snášeti hlad a žízeň, rád budu beze společnosti lidské, jen když uzřím milovaného otce svého svobodného!“

Tento důkaz synovské lásky obměkčil zatvrzelé srdce věřitelovo. I propustil jej konečně na svobodu, odpustil mu dluh a zapůjčil mu ještě peněz na nové zařízení obchodu.

Hle, co zmůže opravdová láska synovská!

10. Krakonoš.

Krakonoš, báječný duch horský, prováděl v Krkonoších rozmanité kousky, někdy dobře čině, někdy škodě obyvatelům krkonošským.

Jednou šla tam do lesů žena na houby. Když houby v houštině hledala, spatřila šedivého mužíčka, jenž k ní přistoupiv řekl: „Houby, které máš, vysyp, naber do koše listí tuto ležícího, zanes domů a budeš šťastna.“

Žena uposlechla. Nabrala listí plný koš a šla domů.

Jdouc domů zpozorovala, že koš těžkne a těžkne. Konečně tak ztěžknul, že jej ani nemohla unésti. Žena si myslila: „K čemu bych se táhla s košem, v němž jest ničemné stelivo! Vyhodím je tady!“ Řekla a učinila.

Ale se zlou se potázala.

Přišedši domů, otevřela koš, ale běda! několik listů, které na koši uvázly, bylo zlatem.

Žena se zarazila. Vzpamatovavši se a schovavši zlato, běžela na místo, kde listí vysypala. Přišedši tam, nenalezla ani zlata ani listí.

Poznala, že mužíčkem, jenž jí to radil, byl Krakonoš, a že neposlušností štěstí své zničila.

11. Vrána a džbán.

Velice žiznivá vrána nalezla náhodou džbán, v němž ještě trochu vody bylo. Ale protože byl hluboký, nemohla se k vodě dostat. S počátku namáhala se, aby džbán zobákem

rozrazila; ale když se jí nedařilo, připadlo jí, že do něho malých kamínek nahází. Tímto prostředkem vystoupila voda znenáhla až po kraj, a vrána mohla potom žízeň svou uhasiti.

12. Vyzrazený úkryt.

Když rakouské vojsko po bitvě u Wagramu ustoupilo na Moravu, ukryl výběřci v moravském městě peníze před nepřítelem. Zakopal je v zahrádce.

Francouzi přitáhli do města a přenocovali v něm. Služka mýtného prozradila jednomu z nich místo, kam pána svého viděla peníze zakopávati.

Druhého dne žádal voják ten od mýtného peněz. Mýtný říkal, že peněz nemá. Francouz zavedl jej tedy do zahrady, ukázal na místo, kde peníze byly uschovány, a kázal mýtnému, aby kopal.

Když mýtný peníze vykopal, pravil voják: „Nechci jich; ale služka vaše není spolehlivá, ukryjte je jinde, aby o tom nevěděla a podruhé jich vyzraditi nemohla.“

13. Chudý huslař.

V Královské oboře bylo živo. U cesty hudl starý huslař. Mnoho lidí šlo kolem něho, ale nikdo mu dárku neposkytl. Byl již večer. Smutně seděl hudec pod stinnou lipou. I přistoupil k němu cizí pán a žádal ho, by mu housle zapůjčil. Pán housle naladil a počal hráti. Dojemně zaznívaly struny v ruce neznámého mistra. Lidé se zastavovali. Starý huslař držel klobouk. Každý mu dal nějaký peníz, a za chvíli byl klobouk plný. Pán odevzdal mu housle a zmizel v davu. Chudý huslař nemohl mu ani říci: Zaplať Pán Bůh! Šťasten navracel se toho večera domů.

14. Pověst o Růžovém paloučku.

Růžový palouček rozkládá se u Morašic, blíž města Litomyšle. Tam rostou růže jako líce hořem zarudlé. Chtěli je vykořeniti, ale všechny pokusy byly marné. Uprostřed paloučku

stojí kříž a zve poutníka, aby modlitbou odlehčil srdci stisněnému. Vypravuje se o těch různých následující pověst:

Po bitvě bělohorské nastalo veliké pronásledování protestantův a Bratří českých. Bratřím českým bylo uloženo, aby se buď víry odřekli, nebo do ciziny se odebrali. Bratři čeští nechtěli se víry odřici; raději volili vyhnanství, myslíce, že nastane doba, kdy se budou moci do vlasti navrátiti. Před odchodem sešli se na paloučku, kdež se velmi hořce loučili se svou vlastí. Po odchodu jejich vyrostly na paloučku všude, kam krvavé slzy ubohých vystěhovalců zapadly, červené růže. Také se vypravuje, až celý palouček růžemi zaroste, že sejdou se tam všickni mocnářové, aby smluvili věčný mír.

15. Jáchymovské doly.

Prokop Basler byl bohatým měšťanem v Jáchymově. Nešťastným dolováním pozbyl všeho jmění. Aby ještě jednou štěstí zkusil, prodal závoj manželky své, koupil světlo a lůž a sjel zase dolů. Tam položil lůž vedle sebe na kámen a chtěl se dát do práce. Tu vyběhla myška a vzala mu kousek loje, jedinou to jeho naději. Rozhněván běžel za ní, a když do skalni rozsedliny vběhla, udeřil po ní kladivem. A hle! ryzí stříbro třpytilo se před ním. Doly vydávaly zase veliký užitek a Basler stal se opět bohatcem.

16. Pět perel.

O vzácné jedné paní vyprávělo se, že má pět neobyčejně krásných perel ve zlatém pouzdře uschovaných. Jednou k ní přišla přítelkyně její se svou dceruškou na návštěvu. Za řeči pravila přítelkyně, že by ráda spatřila ony perly, o kterých tak mnoho slyšela.

„Nikdy se jimi nechlubím,“ pravila paní, „ale vašemu výslovnému přání nehodlám odporovati.“ I šla a vyložila onen překrásný stkvost před užaslýma očima přítelkyně své i mladé dívčiny.

„Kéž bych také takový stkvost měla!“ vzdychla si dívka.
„Jak bych si ho vážila!“

„Znám mnohem dražší a krásnější stkvost, který bys mohl snadno míti!“ usmívajíc se pravila paní.

„Není možná; kdež bych ho dostala?“ pochybovala dívka. Ale vážná a moudrá paní pravila: „Mnohem krásněji než těchto pět perel ve zlatém pouzdře stkví se patero krásných ctností v čistém srdci hodného dítěte, a tyto ctnosti jsou: po slušnost, pilnost, pobožnost, pokora, poctivost.“

17. Polepšený lakomec.

Ve Francouzsku sbíral jistý nábožný biskup almužny pro chudé. Jednou přišel také k lakomému boháči, který mu ničeho dáti nechtěl. Biskup neustal prositi. Tím rozhněval se lakomec tak, že mu dal políček. „Dobře.“ pravil lidumil, „to jsi dal mně a co dáš mým milým chudým?“ Tou vlídností biskupovou byl lakomec tak dojat, že jej na kolenu za odpuštění prosil, a mnoho peněz pro chudé mu daroval.

18. Žitný klas.

Rolník šel jednou se svým synem na pole, aby se podíval, zda-liž obilí již dozrálo. Když byli u pole, na němž žito zaseto bylo, pravil syn: „Popatíte, otče, tam na ty klasy, které se nad jiné vypínají! Ty zajisté jsou mnohem lepší oněch, které se před nimi sklánějí“ — Otec utrl rovně stojící klas, pak jiný ohnutý, a pravil: „Viz, pošetilý chlapče, klas, který se vysoko vypíná! Není-liž prázdný? A jaký jest ten, který se hluboko skláněl? Není-liž pln bohatého zrna?“

19. Kapesní hodinky.

Jistý pruský granátník nosil v kapse u vesty na řetízku místo hodinek kulku z ručnice. O tom dověděl se i císař německý. Když jednou vojsko přehlížel, zastavil se u vojína a ptal se ho, kolik jest hodin. Vojín se s počátku zdráhal kulku vytáhnouti a císaři ji ukázati. Na doléhání císařovo ji přece z kapsy vytáhl a okázal. „Proč nosíš tuto kulku v kapse,“ tázal se mocnář. Vojín odpověděl: „Tato kulka má mi neustále připomínati, že mám býti vždy hotov za Vaše Veličen-

stvo smrt podstoupiti.“ Odpovědi vojínovou byl císař velmi potěšen, sáhl do kapsy a daroval mu své zlaté hodinky na památku.

20. Dva přátelé.

Dva přátelé cestovali pospolu. Cestou potkal je medvěd. Jeden z nich rychle vylezl na strom, nestaraje se zcela nic o bezpečí druhého. Avšak druhý, opuštěn byv od přítele, přece nepozbyl myslí. Věda, že medvědi mrtvol si nevšímají, lehl si na zem, zatajil dech a dělal se mrtvým. Medvěd přišel k němu očuchává jej, a necitě dechu, odtáhne pryč. Když druhý se stromu slezl, tázal se s úsměvem prvního, co že mu ten medvěd do ucha pošeptal. Ale on odpověděl: „Dal mi velice moudré naučení, abych totiž nepokládal dotud nikoho za přítele, o jehož věrnosti i v nebezpečí jsem se nepřesvědčil.“

21. Liška a hrozny.

Liška šla kdysi mimo vinný keř, na němž mnoho sladkých hroznů viselo. Mlsotou puzena počala keř obcházeti, přemýšlejíc a zkoušejíc, jak by hroznů dosáhla. Ale nadarmo! Byly příliš vysoko. Aby se jí ptáci, kteří s blízkého stromu na ni se dívali, nevysmáli, odvrátila se opovržlivě od vinného keře a pravila: „Hroznů těch nechci, jsou kyselé!“

Mnohý člověk nemoha dosíci, čeho si přeje, tak se staví, jako by toho nechtěl.

22. Jelen a réva.

Mladý paroháč, utikaje před myslivci, ukryl se pod košatou révou. Když přešli a jelen všeho nebezpečí prost býti mínil, počal listí révy hltavě hryzati. Šelestěním listů upozornění obrátili se myslivci, a tušíce, že pod révou zvěř se nalézá, namířili. Rána padla, padlo ran více a bujný jelen těžce postřelen ležel v krvi své. Umíraje pravil sám k sobě: „Co mne potkalo, stalo se jedině mou nevděčností; proč jsem hryzl keř, který mi ochrany poskytl.“

23. Slunce a vítr.

Slunce a vítr hádaly se, kdo by mocnější byl. Náhodou spatřivše pocestného usnesly se na tom, že ten silnějším jmín býti má, kdo učiní, aby pocestný pláště poodložil. Vzchopiv se vítr nadýmal se a s hroznou prudkostí vál do pocestného. Tento schoužil se jen ještě více do pláště, neboť mu byla zima a v uvolněném obleku se to hůře šlo. Když vítr nějaký čas dul a viděl své namáhání marným býti, unaven přestal vanouti. — Potom vystoupilo slunce a počalo příjemně svítiti a hřátí tak, že pocestný rozradostněn pohodou dne plášť rozhrnoval, a když teploty přibývalo, sňal jej se sebe a svinul přes rameno. Takto zjevilo se slunce býti mocnějším.

24. Eliška Přemyslovna.

Eliška Přemyslovna trávila mládí své u starší sestry Anny při dvůře královském. Pro ušlechtilou mysl měli ji Češi velmi rádi, a opat zbraslavský Konrád vypravuje o ní mnoho pěkného. Ale čím více lid si jí vážil, tím více pronásledovala ji vlastní její sestra Anna s manželem svým. Nejen že nepřívětivě chovala se k ní, ale i lživé pověsti o ní vypravovala a posléze prý i jedu ji dala, který však ji neuškodil. Vše to učinila Anna proto, že obávala se, by mladší sestra nezbavila ji vlády. Konečně musila se Eliška před ní utéci do Nymburka, kdež měšťané ji chránili a o ni svědomitě pečovali. Královská ta dcera za živobytí svého vůbec nebyla šťastna; neboť i manžel její Jan málo si jí všimal, všeliké příkory jí čině. Zemřela opuštěná na Vyšehradě, a Češi pochovali ji v klášteře zbraslavském. Jí vymřel rod Přemyslovců po přeslici.

25. ~~Otcovská péče císaře Františka Josefa I.~~

V dobách válečných r. 1866. navštěvoval náš císař ~~pán~~ častěji vojenské nemocnice, v nichž ~~ranění~~ vojínové byli ošetřováni a léčeni. Jedny ~~zde~~ chválil pro jejich chrabrost a udatenství, druhé potěšoval brzkým uzdravením, a jiné zase pobádal k trpělivosti a oddanosti do vůle Boží. — Když

opět jednoho dne blížil se k oddělení nemocnice, kdež byli vojíni cholerou nemocni, prosil ho starý věrný sluha, aby se vzdálil od nebezpečného místa toho. Císař pán se zastavil a dojat odvětil: „Děkuji ti za tvou lásku, ale řekni Mi, navštívil-li bys tato místa, kdyby tam ležel syn tvůj?“ — „Ovšem,“ dí stařec; „tu bych se nerozpakoval ani okamžik, protože bych to pokládal za svou svatou povinnost.“ — „Tedy věz,“ praví vážně mocnář, „zde leží mnoho milých synů Mých, jež nyní navštívím; ty pak, starče, zůstaň zde venku.“ Po těch slovech vešel vznešený panovník do nemocnice.

26. Na Martinské Stěně.

Císař Maximilian I. vydal se jednou blíže Innsbruku na honbu kamzíků. Nejsa dosti opatrný vzdálil se od lovecké společnosti až na strmou Martinskou Stěnu. — Pojednou sřítíl se s ním kus skalní stěny, než nestalo se mu ničeho. Na těle byl sice zachován, ale k hrůze své pozoroval větší ještě neštěstí. Stál na strmém výstupku skalním, avšak cesty dolů ani nahoru tu nebylo. Dole sbíhal se nařikající lid, ale nikdo nemohl císaři pomoci. Dva dny již uplynuly; než pomoc ještě se nenaskytla. Císař děsil se již hrozně smrti hladem; nicméně však důvěra v Boha ho neopustila. Zdál se býti již úplně opuštěn; avšak pojednou vyskytl se u něho mladík v selském oděvu. Císař divil se sice příchodu jeho, ale bez odkladu následoval ochránce svého. Dole obklopili všickni s jástotem císaře; jen na selského mladíka nikdo nevzpomněl. Později dal jej císař všude hledati, avšak po mladíku nebylo nikde ani stopy.

27. Kolumbovo vejce.

U přítomnosti Kolumba vrátivšího se z Ameriky rozumovalo několik lidiček, že bylo věci prasnadnou objeviti cestu do nového světa. Každý pronesl své mínění. Kolumbus mlčel. Když domluvili, podal jim vejce, aby je postavili. Hmoždili se nadarmo. Kolumbus vzal vejce a lehce jím udeřiv postavil je. Všickni křičí, že toho také dovedou. „Ano,“ dí Kolumbus, „když jsem vám to dříve ukázal.“ Tak jest to i s objevením Ameriky.

28. Paleček.

Paleček, dvorský blázen neb šašek českého krále Jiřího, byl s pánem svým jednou na hodech. Na jeho stůl byly postaveny samé drobné rybičky, ale ostatním hostům kapři a štiky. Nad tím zamrzel se Paleček: i bral ty malé rybičky a dával je k uchu, jako by od nich něco vyzvídal.

Když to král viděl, ptal se šaška: „Palečku, ty snad s rybami mluviš?“ On odpověděl: „Můj otec byl rybářem a v řece se utopil. Já tedy bych rád od těch rybiček se dověděl, zdali co o něm vědí; ale ony praví, že jim o tom nic známo není, protože jsou ještě tuze mladé. Ale mám se ptáti těch starých ryb na oněch velikých mísách, ty že mně něco o něm pověděti mohou.“

Hosté porozuměli, co Paleček tím chtěl říci, a předložili mu pak též některé z oněch velikých ryb, kterých on ne více k uchu, ale do úst strkal.

29. Událost ze života Josefa Resslera.

Josef Ressler, vynálezce první lodi šroubové, narodil se v Chrudimi ku konci minulého století. Po odbytých studiích stal se ve 24. roce věku svého lesníkem v Platerjachu v Kraňsku. Jednoho večera vyjel si do lesů, kde byl nenadále od tří loupežníků přepaden a o peníze a hodinky oloupen. Když mu i koně vzítí chtěli, varoval jich říka: „Necíňte toho, můj kůň jest daleko v okolí znám. Vedli byste s sebou vlastního zatykače.“ Lupiči se zarazili a koně Resslerovi nechali. Za několik dní po té události klepáno v noci na obydlí Resslerovo. Tíz lupiči, kteří Resslera oloupili, dověděli se o něm, že jest v celém okolí oblíbeným lesníkem; proto přišli a volali na něho, aby si pro své věci ven vyšel. A hle, sotva překročil Ressler práh domu svého, sřítíl se strop jeho světnice, a on ušel tak jistě záhubě.

30. Znak Chodů.

Český kníže Vladislav pomáhal r. 1158. německému císaři Fridrichu Barbarossovi proti odbojným Miláňanům. Jeden Chod, který stál na stráži, spatřil psa sem tam běhajícího.

Pozoroval ho bedlivě a shledal, že za nějakou chvíli vrátí se do města děrou ve hradbách městských. Tím byla nalezena cesta do nedobytného města. Chod vplížil se v noci s několika rodáky tou děrou do města a otevřel s nimi bránu. Tak bylo usnadněno vítězství císařovo. Na památku té události mívali prý Chodové od té doby ve znaku na svém praporeku psí hlavu.

31. Knížecí kámen.

Na temeni Řípu vyčnívá veliký čtyřhranný kámen, o němž se vypravuje tato pověst: Kníže Soběslav I. táhl r. 1125. do boje proti Němcům, jež vedl král Lothar do Čech. Na vrchu Řípu se prý zastavil, aby byl přítomen službám Božím. Po vykonaných obřadech vystoupil kníže na jmenovaný kámen a pobádal shromážděný lid k statečné obraně vlasti proti nepřátelům. A Čechové slavně zvítězili. Porážka Němců byla velekrutá. Na památku toho vítězství dal kníže Soběslav vystavěti na Řípu kapli sv. Jiří. A lid zove po dnes kámen, s kterého kníže tehdy mluvil, „knížecím kamenem“.

32. Propast Macocha.

Propast Macocha na Moravě jest ohromná kotlina, mající 142 *m* zhloubí, svrchu více než 50 *m* zšíří a 100 *m* zdělí. Jindy nebylo lze dohlédnouti jejího dna jinak než leže; ale nyní vystavěna jest tam pevná pavlač, odkud bezpečně hleděti lze do hlubiny. Kámen odtud hozený doletí dolů teprv za pět vteřin. Kdo po prvé do propasti se dívá, stěží ubrání se pocitu hrůzy; neboť strmé vápencové stěny zvýší obrovských věží trčí kolkolem ní. Proto nelze dolů jinak sestoupiti než jedině po laněch, a potřebí k tomu zajisté odvahy nemalé; ale i tato nebezpečná cesta byla již často vykonána.

33. Daniel Adam z Veveslavína.

V 16. století žil ve Veveslavíně, vesnici u Prahy, Štěpán Adam, rozšafný mlynář. Měl syna Daniela, pilného a velmi nadaného jinocha. Ten pro svou učenost povolán byl později

na vysoké školy pražské místo Prokopa Lupáče, učitele historie. Za manželku pojal Annu, nejstarší dceru slavného knihtiskaře Jiřího Melantricha z Aventina. Po jeho smrti převzal knihtiskárnu, jedinou tehdy v Praze. Byloť tenkrát knihtiskařství, nyní umění tak rozšířené, teprve v počátcích. Danielem Adamem z Veleslavína, mužem moudrým a učeným, bylo umění to v Čechách zdokonaleno. Příčiněním jeho přihlíženo pak bylo i k češtině, milé naší řeči mateřské. Za doby té, zlaté to doby literatury naší, mnoho dobrého se psalo. I Daniel Adam z Veleslavína byl sám tak výtečným spisovatelem, že se podnes spisy jeho za vzor řeči a slohu pokládají.

III. Popisy.

Popisem zoveme slovné vyobrazení některého předmětu. Popisující tu kterou věc, vypisujeme její znaky v určitém pořádku způsobem případným tak, abychom o ni v někom vzbudili jasnou představu.

Kdo chce nějaký předmět kresbou neb malbou zobraziti, musí jej netoliko důkladně znáti, anobř i způsobilost míti k provedení práce té. Tolikéž i žák maje něco popisovati, musí o tom míti předně jasnou představu a za druhé býti způsobilým věc onu dle jejích podstatných i nahodilých znaků slovně vyličiti. Mnoho lidí zná na př. koně, ale vyobraziti jej dovede jen onen, kdo v kresbě neb v malbě a p. byl vycvičen. Taktéž i popsati koně dovede jen, kdo předměty popisovati se učil. Dejme na př. někomu v tom nevyvíčenému popsati věc, již každodenně v rukou mívá a bezpočtůkráte ji pozoroval, zajisté se přesvědčíme, že nedovede ji tak vypořobiti, abychom si mohli o ni jasnou představu učiniti. Tim méně žádati smíme na dítkách školních, aby bez všelikého návodu popisovaly věci byt i sebe známější.

Při řádném způsobu vyučování dostává se dítkám návodu k ústnímu popisování již na dolním stupni, kde za věcného učení vedeni jsou, aby náležitě na věci nazíraly, bedlivě je pozorovaly, v celku i po částech je pojímaly, znaky jejich vyhledávaly, podstatné od nahodilých rozeznávaly, také se učí vše, co takto jim na vědomí přivedeno bylo, případnými slovy

ústně pronášeti. Nejprv ovšem vyjadřují se toliko jednoduchými větami k našim otázkám, později však shrnují jednotlivé odpovědi v krátký souvislý celek a učí se ho reprodukovati bez otázek.

Jako při ústním zachovejme týž pořádek i při písemném návodu k popisům. Předně nechť učí se žáci k daným otázkám vytýkati jednotlivé znaky předmětů, potom at je popisují dle daných otázek souvisle. Vedle toho učí se napodobovati vzorné popisy, konečně popisují pouze dle dané osnovy.

Dobrou polovinu naší mluvy zabírá popisování, pročež neopomíejme věnovati tomuto způsobu vyjadřování se tolik bedlivé pozornosti, kolik pro svou důležitost zaslouhuje. Zákazník objednává si výrobek, popisuje jej, jak si ho má míti přeje. Řemeslník neb obchodník nabízejí zboží své ku prodeji, popisuje je. Mistr ukládá je tovaryši, hospodář dělníku práci nějakou, popisuje ji, jak provedenu ji má míti chce. Nabídky a zakázky kteréhokoli druhu bývají více méně rázu popisného. Tolikéž i přemnohé zprávy v dopisech, různá návěští a p. vymáhají od nás jisté dovednosti v popisování.

A pro tuto důležitost předpisují osnovy učebné tento druh písemnosti od 5. až do 8. školního roku jako část cvičby slohové. Dostane-li se žákům 5. třídy náležitá příprava k popisům způsobem níže naznačeným, bude se jim tím lépe dařiti práce ta na stupni horním, kde budou popisovati pouze dle dané osnovy.

A) Příprava k popisům.

Cvičení 1. Aleš přišel do školy, plačky oznamoval panu učiteli, že na cestě ztratil pouzdro. Když se ho otázal pan učitel, jaké bylo pouzdro jeho, pravil: „Mé pouzdro jest dřevěné, hranaté, červeně natřené. Má rýhované víko s mosaznou zámyčkou. Otvírá se a zavírá jako pouzdro na šperky. Uvnitř je příčkou rozděleno na dvě přihrádky. V jedné jsem měl žlutou násadku s pérem, ve druhé tužku čerstvě ořezanou a krejcar na housku.“ Potom doložil ještě: „Tatínek mi je koupil ku jmeninám v městě.“ — Po chvíli vešel do školy Beneš a s veselou tváří přistoupiv k panu učiteli, pravil:

„Prosím, pane učiteli, našel jsem toto pouzdro.“ Pan učitel prohlédnuv je, ihned poznal, že jest to pouzdro Alešovo. Kterak to poznal? Shledal na něm vše, jak byl Aleš udal.

Ondy vykládal osmiletý Vít otci svému, že se naučil ve škole, čemu se říká věc přírodní a čemu výrobek lidské práce. Na to povídá mu otec: „U našeho pole na „Vršíkách“ jsou dvě velké věci přírodní. Jedna roste ze země; má kořeny. Nad zemí ční vysoký peň a ten se nahoře rozvětňuje. Právě teď má zelené listí. Co je to? — „Strom je to,“ pravil Vít. Otec dále pokračoval: „Druhá, když jsem byl malým hochem jako ty, utrhla se od skály na blízkém kopečku, dolů se svalila a do naší meze se zaryla. Tam dosud trčí. Je tvrdá, neroste, nekvete, nehýbe se a . . .“ Otec ještě nedomluvil, ale Vít již zvolal: „Vím, tatínku, vím, co to jest. Velký kámen jest to!“ Neviděl Vít věci těch a přece poznal, které otec mínil. Po čem poznal strom? Po čem kámen? Po čem věci poznáváme, nazýváme *znaky* jejich.

Které znaky svého pouzdra jmenoval Aleš panu učiteli? Po kterých znacích poznal Vít strom? Po kterých znacích poznáváte obydlí lidské, stodolu, chrám? Jmenujte některé znaky školní tabule, židle, stolu! Po kterých znacích poznáváte husu, koně, slona, rybu? Vyjmenujte znaky jisté věci, již tuto v ruce skrytu držím: Nástroj. Má čepel a rukověť. Čepel jest z oceli. Je dlouhá, má špičku, hřbet a ostří. Rukověť má střenky kostěné. Nožič tu vše zhotovil. Co jest to?

Připadá mi na mysl jiná věc: „Dutý válec skleněný. Kuchyňská nádoba. Má tlusté dno ve spod, okrouhlý otvor na hoře. Po straně skleněné ouško. Otvor je kryt víkem cinem lemovaným. Piváme z ní vodu neb pivo.

Suďte dále, co jest to: Podlouhlý váleček. Uvnitř tuhová tyčinka, vně dřevěný obal. Na jednom konci zašpičatělý. Kreslíváme neb psáváme jím. — Po kterých znacích poznali jste sklenici? Po kterých tužku?

Jmenujice znaky jisté věci v určitém pořádku, popisujeme ji. Hotovou práci pak nazýváme popisem. Aleš popsal panu učiteli pouzdro své, a on je potom ihned poznal.

Otec popisoval Vítovi dvě věci přírodní a hoch snadno pochopil, které otec mínil. Já jsem popisoval věc v ruce ukrytou, a vy nevidouce ji, poznali jste, že to byl nůž. Také sklenici a tužku dle vyjmenovaných znaků jste poznali. Avšak pan učitel byl by poznal pouzdro Alešovo i bez znaků: „Otec mi je koupil ve městě kujmeninám.“ I vy byste byli poznali, že oním válcem dutým míním sklenici, aniž bych byl udal: skleněné ouško a víčko s cínovým lemem. Jmenujte znaky, bez nichž by byl pan učitel nepoznal pouzdro Alešovo! Jmenujte znaky, bez nichž vy byste byli nevěděli, co v ruce držím! Znaky, podle kterých věc určitě poznáváme, slovou znaky podstatné, ony pak, které k rozoznání věci nutny nejsou, nazývati budeme znaky vedlejšími nebo nahodilými. Jmenujte podstatné znaky nože, stromu, sklenice, tužky, koně, ryby, slona, čápa! Jmenujte některé nahodilé znaky jejich!

Cvičení 2. Popisující věc nějakou, vytýkáme znaky její v určitém pořádku. Na jednotlivé znaky tázati se můžeme jistými otázkami. Na tabuli napsal jsem popis nože. Přečti prvou větu, A! Otaž se, B., co se tou větou o noži propovídá! K otázce, co jest nůž, vytkli jsme prvý znak nože. Napiši otázku tu před prvou větou. Přečti druhou větu, C! Otaž se, D., co se tou větou o noži propovídá! Větou má čepel a rukověť pronesli jsme o noži, které části má neb z čeho se skládá. Tuto otázku napiši před druhou větou. Atd. Přečti otázky, kterými jsme se ptali na jednotlivé znaky nože! Poznáte ještě jiné otázky, ku kterým v popisech znaky věci uvádíme.

Nyní napište o každé z následujících věcí, co jest, aby znakovým tím od ostatních se lišila: kůň, kráva, slon, zajíc, krtek, lev, orel, žluna, pěnkava, čáp, kachna, uzovka, chroust, dub, šípek, fialka, okurka, hřib, sůl, železo-

Provedení.

Kůň jest jednokopytník. Kráva jest přeživavec. Slon jest mnohopaznehtník. Zajíc jest hlodavec. Krtek jest hmyzožravec. Lev jest šelma. Orel jest dravec. Žluna jest šplhavec. Pěnkava

jest pták zpěvavý. Čáp jest pták brodivý. Kachna jest pták plovací. Užovka jest had. Chroust jest brouk. Dub jest strom. Šípek jest keř. Fialka jest květina. Okurka jest zelina. Hřib jest houba. Sůl jest nerost. Železo jest kov.

Cvičení 3. Připomínajíc si obsah některých článků čítankových, napište, co jest osada, domov, pole, louka, zahrada, les, hora, údolí, lom, řečiště, obzor, okolí, krajina, země, říše, mapa.

Provedení.

a) Místu, kde lidé příbytky svými se usadí, říkáme osada.

Domovem nazýváme místo, kde jsme se narodili, nebo kde jsme od mladosti dlouhý čas přebývali a vychováni byli.

Pole či role je pozemek, jenž se pluhem kypří, aby obilí v něm dobře vzházelo.

Louka jest pozemek, jehož lidé neorávají, nýbrž jen vodou zavlažují, aby na něm hojně trávy rostlo.

Zahrada je pole plotem nebo zdí ohrazené.

Les je sad, kde hlavně stromy na stavivo a palivo potřebné se pěstují.

Jednotlivá vyvýšenina zemská, kterou hodně z daleka viděti jest, jmenuje se hora.

Dlouhá a úzká sníženina jmenuje se údolí

b) Lom je místo ve skále, kde se vylamuje kámen na rozmanité potřeby lidské.

Dno řeky mezi oběma břehy po celé její délce zove se řečiště.

Ten kus země, ježž můžeme přehlédnouti kolem sebe na vše strany zírající, slove obzor.

Malý kus země okolo jistého místa nazývá se jeho okolím, většímu říkají krajina.

Slovem země rozumíme část povrchu zemského i s obyvatelstvem, které společnou nejvyšší vládu má nebo mělo.

Země, které spojeny jsou u větší celek, slovou ve-spolek říše.

Výkres, kterým naznačujeme polohu a rozměr nějaké krajiny, země nebo říše, jmenuje se mapa.

Cvičení 4. Jmenujte věci v zahradě a napište, co jsou!

Provedení.

Hrušeň jest strom. Rybíz je keř. Tulipán jest květina. Petržel je zelina. Metlice jest tráva. Stromy, keře, květiny, zeliny a traviny jsou rostliny. Rýč jest nástroj. Konev jest nádoba. Trakař jest náčiní. Sklenník jest budova. Zahrada jest pozemek. Cesty a záhony jsou části zahrady.

Cvičení 5. Jmenujte spisovatele některých článků čítankových, o nichž víte, čím jsou neb byli!

Provedení.

Jan Šťastný jest ředitelem realních škol v Praze. Josef Sokol jest učitelem na vzorné škole v Praze. Professor Adolf Heyduk působí na realce v Písku. Jaroslav Zdeněk, Josef Šauer a Karel Vorovka jsou profesory ústavů učitelských v Praze. Karel Bulíř jest řídícím učitelem obecných škol a ředitelem pokračovacích škol pražských. Vladimír Šťastný jest katechetou na gymnasiu v Brně. Eliška Krásnohorská jest spisovatelkou v Praze. Antonín Kosina jest ředitelem měšťanské školy v Lomnici. Jan Neruda byl spisovatelem v Praze. Boleslav Jablonský byl proboštem kláštera zvěřineckého u Krakova. Karel Vinařický byl kanovníkem na Vyšehradě. Vincenc Zahradník byl farářem v Křešicích. František Palacký byl českým dějepiscem. Karel Jaromír Erben byl ředitelem archivu města Prahy.

Cvičení 6. Jmenujte některé osoby, o nichž jste v dějepise slyšeli, a napište o nich, čím byly!

Provedení.

Bořivoj byl prvním křesťanským knížetem v Čechách. Dětmar byl prvním biskupem českým. Sv. Vojtěch stal se nástupcem Dětmarovým na biskupském stolci pražském. Svatý Prokop stal se opatem kláštera Sázavského. Přemysl Otakar I.

stal se prvním dědičným králem českým. Václav III. byl posledním králem českým z rodu Přemyslova. Král Jan byl původcem panovnického rodu lucemburského v Čechách. Ferdinand I. byl zakladatelem mocnářství Rakouského. Amos Komenský byl biskupem Bratří českých. Krištof Kolumbus byl objevitelem Ameriky. Kosmas byl prvním dějepiscem českým.

Cvičení 7. Napište, které části má neb z čeho se skládá:

světnice, školní lavice, stůl, kniha, teploměr, džbán, kabát, nástěnné hodiny.

Provedení.

Školní světnice se skládá ze stěn, stropu, podlahy, oken a dveří.

Na školní lavici pozorujeme psací desku, přihrádky, sedadlo, lenoch, postranice, trnož a prahy či polštáře.

Stůl se skládá ze svrchní desky, postranic a noh. Některé stoly mají také truhlík čili šouple.

Knihy má desky, hřbet, rohy, ořízku, listy; listy mají strany, na stranách jsou řádky, řádky skládají se ze slov, slova ze slabik, slabiky z písmen.

Teploměr skládá se ze skleněné rourky, jež jest rtuť naplněna a kuličkou opatřena, z prkénka a stupnice.

Džbán má dno, dutinu, hrdlo; některý mívá také víko s kováním.

Na kabátě rozeznáváme tyto části: život, šosy, rukávy a límec, dírky a knoflíky.

Nástěnné hodiny mají ciferník, ručičky, závaží, šňůru, kyvadlo a kolečka.

Cvičení 8. Napište, které části má, neb z čeho se skládá dům, stodola, tělo lidské, ryba, tělo mouchy, štika, strom.

Provedení.

Na domě rozeznáváme tyto části: zdi, střechu, komín, okna, vrata, chodby, schody, světnice, komory, půdu, sklep; někde je také pavlač.

Stodola má zdi, střechu, dva vchody proti sobě, vraty uzamčené, mlat, perny čili přístodolky a patro. Ve zdech bývají podlouhlé lomené otvory, aby mohl jimi vzduch vnikati do vrstev složeného obilí.

Tělo lidské skládá se z hlavy, trupu a okončin.

Ryba má hlavu, trup bez krku, ocas, ploutve. Na hlavě vidíme oči a hubu, za hlavou skřele a pod těmi žábry. Ploutve jsou patery: dvě prsních, dvě břišních, jedna hřbetní, jedna ocasní a jedna podocasní. Tělo ryby kryto jest slizkými šupinami.

Tělo mouchy záleží z hlavy, hrudi a zadku. Na hlavě jsou dvě veliké oči, dvě krátká tykadla a sosák, na hrudi svrchu jsou dvě křídla, vespod tři páry noh; zadek pokryt jest chloupky.

Štika má hlavu plochou a hubu širokou. V čelistech, na patře i na jazyku jsou ostré zuby, na zad obrácené. Ploutev hřbetní jest krátká a na zad pošinutá.

Strom má kořen, peň a korunu. Peň záleží ze dřeva, kůry, dřeni, lýka a mízy. Koruna obsahuje větve, ratolesti, pupeny, listí, z jara květ, později ovoce.

Cvičení 9. Napište, z čeho se dělají, hotoví, vyrábí, připravují atd. následující věci: oděv, pokrmy, papír, inkoust, střelný prach, cukr, látky na oděv, kuchyňské nádobí.

Provedení.

Oděv hotoví se ze sukna, plátna a z rozličných látek vlněných, bavlněných neb hedvábných, z kůže a kožešin.

Pokrmy připravují se z mouky, masa, bramborů, zelin, krup, krupice, rýže, hrachu, čočky, kukuřice, jahel, vajec, cukru a škrobu.

Papír dělá se z hadrů lněných, bavlněných i konopných, ze dřeva a ze slámy.

Inkoust připravuje se z duběnek, ze skalice zelené a vody.

Střelný prach vyrábí se z ledku, ze síry a dřevěného uhlí.

Cukr vyrábí se z cukrovky.

Látky na oděv předou neb tkají se ze lnu, z vlny, bavlny a z hedvábí, neb se připravují z koží a kožešin.

Kuchyňské nádobí hotoví se z hlíny, z porcelánu, ze skla, ze železa, z plechu, cinu, mosazi, stříbra, mědi a ze dříví.

Cvičení 10. Napište, kdo hotoví, vyrábí, sdělová připravuje, staví, vydělová atd. následující věci: oděv, kovy, potraviny, stavivo, dům.

Provedení.

a) Kdo hotoví oděv? Tkadlec tká plátno, soukenník připravuje sukno, kožešník vydělová kožešiny, krejčí neb švadlena šijí oděv, kloboučník dělá klobouky.

b) Kteří řemeslníci sdělovají kovy? Kovář a zámečník ze železa vyrábí domácí a hospodářské nářadí neb náčiní. Klempíř z plechu robí rozličné nádoby, nálevky, roury, žlaby a j. Dráteník plete z drátu pasti na myši, klece na ptáky. Kotlář z mědi dělá kotly, mosazník z mosazi robí hmoždíře, zámyčky, spony, kliky a jiné věci. Čínař dělá z cinu konve, lžice, mísy a jiné kuchyňské nádobí. Stříbrník a zlatník ze stříbra a zlata vyrábí šperky, nádoby, svícny, sošky a pod.

c) Kdo zaopatřuje potraviny? Rolník seje obilí, sází brambory, zelí, cukrovku; pěstuje dobytek a drůbež. Zahradník pěstuje zeleninu; mlynář mele mouku; pekař peče housky a chléb. Řezník poráží dobytek a seká maso; uzenář připravuje uzeniny. Myslivec loví zvěř, zvěřinář obstarává zvěřinu.

d) Kdo staví dům? Cihlář dělá cihly, lamač láme kámen, vápeník páli vápno, kameník otesává kámen, drvoštěp kácí stromy, tesař otesává trámy, dělník připravuje maltu.

Zedníci z kamene a cihel staví zdi a komíny, zasazují schody, maltou omítají zdi a vápnem bílí stěny. Tesař dělá krov, zasazuje trámy stropní a pažby dveřní i okenní. Pokryvač pokrývá střechu taškami, břidlicí neb lepenkou. Truhlář klade podlahu, dělá dvěře a rámy do oken. Sklenář zasazuje skleněné tabule. Zámečník okovává dvěře a okna, natěrač je natírá. Malíř maluje stěny. Kamnář staví kamna.

Cvičení 11. Jmenujte, jaké jsou, bývají neb býti mohou následující osoby a věci: žák, služebník, voják, přítel, soused, jablko, pole, les, den, země, řeka, popis.

Provedení.

a) Některý žák jest pilný, pořádný, pozorný, poslušný, mravný, čistotný, vděčný, tichý, způsobný, zdvořilý; jiný bývá nedbalý, nepozorný, neposlušný, nepořádný, svéhlavý, urputný, nezpůsobný, nesnášlivý, škodolibý. Služebník může býti věrný, spolehlivý, oddaný, opatrný, vytrvalý, falešný, nespolehlivý, zahálčivý, nešetrný, nevlídný, nestálý. Někteří vojáci jsou stateční, udatní, chrabří; jiní jsou bázlivi, zbabělí, netrpěliví. Přítel může býti věrný neb nevěrný, upřímný, falešný, ziskuchtivý, účinný, vytrvalý, nestálý, spolehlivý, nespolehlivý.

b) Soused jest buď snášlivý neb hašteřivý, dobrý neb špatný, tichý neb nepokojný, ústupný neb zatvrzelý, závistivý, prchlivý neb mírný. Jablka bývají zralá neb nezralá, kyselá neb sladká, trpká neb hořká, červená, žlutá, letní, zimní. Pole jest buď úrodné neb neúrodné, vlhké neb suchoparné, močálovité, písčité, velké, malé. Les bývá hustý nebo řídký, listnatý neb jehličnatý. Dále rozeznáváme bory, doubravy, smrčiny, jedliny, habřiny, bučiny, březiny, vrbiny, olšiny. Den jest buď krátký nebo dlouhý, jasný, pochmurný, sváteční, všední, památný, osudný, šťastný, nešťastný. Země jsou lidnaté, úrodné, pusté, obydlené, neobydlené, hornaté, krabaté neb rovinaté. Popis může býti věrný, stručný, podrobný, nejasný, rozvláčený, zajímavý, poučný. Řeka bývá buď hluboká neb mělká, prudká neb klidná, dlouhá neb krátká, hlavní neb poboční.

Čtení 12. Jmenujte věci bílé, černé, červené, žluté, modré, sladké, kyselé, hranaté, oblé, průhledné.

Provedení.

Známe bílý květ, sníh; bílou růži, plev; bílé prádlo, víno, peří, mléko, vápno. Říkáváme: bílý den, Bílá sobota. — Černý bývá inkoust, vlas, kabát; černá tabule, srst; černé peří, sukno. Říkáváme: černá hodinka, černé mračno, černý strop, černý kouř. Červená jest krev, červená bývá obloha, červená růže, červená tvář. Modrá bývá chrpa, obloha, šmolka, fialka; modré oko, modré výložky, modré nebe. Sladký jest cukr, sladké

ovoce. Říkáme: sladká voda, sladká práce. Kyselý jest ocet, šťovík; kyselé zeli. Kostka jest hranatá, válec oblý, sklo průhledné.

Cvičení 13. Napište, jaká bývá srst koně, psa, vepře, kočky, pudla, chрта! Jaká bývají zvířata dle své zvláštní povahy? Jaké tony, jaké písne znáte?

Provedení.

Srst koně jest buď černá, hnědá, bílá nebo plavá a lesklá. Srst psa jest buď hladká nebo huňatá. Vepř má srst drsnou, kočka hladkou. Pudl má srst dlouhou, chrt krátkou.

Pes jest věrný, ostražitý; ovce jest trpělivá; kočka jest falešná, liška lstivá; kůň je rychlý, vůl zdlouhavý; páv jest pyšný; slon je chytrý, osel hloupý; zajíc jest bázlivý, křeček zlostný; tygr je ukrutný; kotě je hravé; husa jest štěbetavá, vrabec smělý, jelen plachý.

Ton může býti krátký nebo dlouhý, vysoký nebo hluboký, silný neb slabý, lahodný neb drsný. Známe písne kostelní, národní, nábožné, světské, veselé, truchlivé, líbezné, drsné, postní, jarní, večerní, ranní, školní.

Cvičení 14. Napište, kde bývá, žije, roste, daří se, sází se, pěstuje se, zdržuje se, bydlí, přebývá, skrývá se atd. hluchavka, mateřidouška, len, vinná réva, sůl, chmel, slon, jezevec, sob, obojživelníci, stříbro, včely, medvěd, křeček, výr, užovka, zmije!

Provedení.

Hluchavka roste u vysokých plotí. Mateřidouška daří se na suchopárech. Len seje se na polích. Vinná réva sází se na výslunných návrších. Sůl dobývá se ze země neb z vody se vypařuje. V Čechách daří se nejlepší chmel v okolí Žatce a Rakovníka. Slon žije v horkých krajinách asijských a afrických. Jezevec za dne nejradyji skrývá se v pohodlném svém brlohu, jež si na místech výslunných hluboko v zemi vyhrobává. Sob žije v studených krajinách severních. Obojživelníci

zdržují se dílem ve vodě, dílem na suché zemi. V Čechách těží se hojnost stříbra v dolech u Příbrami.

Včelám líbí se na místech výslunných, na blízku luk a lesů, na blízku polí osetých pohankou, řepkou a bílým jeztelem. O příbytek medvěd starati se počne, jakmile zima nastává. V tu dobu vyhledá neb vyhrabe si ve skalínách jeskyni neb skrýši ve tmavém houští, kterou větvemi a listím na způsob střechy přikryje. Křeček, když hledá obydlí, nezajde do lesů, k vodě neb k horám, ale právě uprostřed nejúrodnějších rolí v kypré suché půdě se usadí. Výr hnízdí u nás všude, kdež jsou hornaté lesiny a zvláště skály; také ve sbořeništích, starých hradech i v dutých stromech se ukrývá. Užovka ráda bývá na blízku vody; zmije se zdržuje na místech suchých v krajinách hornatých a lesnatých.

Cvičení 15. Napište, k čemu jest neb k čemu slouží, čím prospívá nebo jakou škodu působí: nůž, džbán, mák, teploměr, klobouk, lžice, jelen, vlk, slavík, kapr, chroust, pluh, dříví.

Provedení.

Nožem krájíme věci tuhé a řežeme věci tvrdé. Ve džbáně nosíme vodu, pivo, mléko a jiné tekutiny. Semena makového užívá se rozetřené do buchet a na koláče; roztlučeným posypává se pečivo nebo některé pokrmy. Požívání nezralých semen makových škodí zdraví. Teploměrem měří se teplota vzduchu a jiných hmot. Lžicí nabíráme tekuté pokrmy a do úst přivádíme. Pluhem zorávají se pole. Dříví slouží za palivo, stavivo, neb se z něho hotoví různý nábytek a nástroje. Jelen dává chutné maso k jídlu, kůže, která se vydělává, a parohy. Vlč žravostí svou nadělá velkých škod pastýřům a hospodářům; z hladu odvažuje se i na člověka. Slavík sbíráním housenek a ponrav člověku prospívá; líbezným zpěvem svým jej obveseluje. Kapr poskytuje chutné maso. Chroust ožírá listí a květ stromů a ničí a hubí je.

Cvičení 16. Napište, čím se živí kuň, vůl, kráva, drůbež, zvěř parohatá, vlk, kos, medvěd, křeček, užovka, včely.

Provedení.

Kůň se žíví nejraději píci suchou. Vůl a kráva žerou slámu, seno, trávu, řezanku, jetel, vojtěšku, ligrus. Drůbež domácí zobe zrní obilné, které si buď sama vyhledává, neb mu je hospodyně sype. Parohatá zvěř mimo trávu požírá i zelené osení, lupeny stromů listnatých a pupence stromů jehličnatých. Vlk žíví se masem ovčí, koz a jiných menších zvířat. Kos požírá hmyz a červy, avšak sladké bobule zvláštní jsou mu lahůdkou. V prvních letech věku svého medvědi se pasou na lesních lukách i na čerstvém osení; žerou také měkké kořínky, lodyhy, lupeny, ovoce; zvláště milují lesní bobule a med; v pozdějším věku lapají ovce, krávy, koně i všelikou zvěř lesní. Křeček z jara zelenou pastvou za vděk bere: tuto skrovnou potravu doplňuje si mladými ptáčky, ještěrkami, hady, polními myšmi; jakmile však obilí počne žloutnouti, krmí se zrním. Užovka lapá žáby, nejraději pak rosnice; v čas nouze dává se i do ještěrek ano i do ropuch; také malé rybičky ráda loví. Včely ssají sladkou šťávu z všelikých bylin.

B) Nápodoba popisu.

Napodobující popisy, vedeme si jako při nápodobě povídek a bajek. Jelikož naše čítanky neobsahují takových popisů, jež by mohli žáci snadno napodobiti, nezbyvá učitelé než zapisovati vhodné vzory popisů na tabuli. Tento daný vzor se žáky se rozebírá nejprv tak, aby všímali si, v jakém pořádku znaky popisovaného předmětu se tu uvádějí a která se na ně dotazujeme; potom zaměňují se ta která slova slovy souznačnými a po případě pozměňuje se i grammatická forma součástí některých vět. Konečně vyhledávají žáci příbuzné předměty a některý z nich dle daného vzoru popisují ústně, při čemž neváží se na slova vzoru, nýbrž pokud možno samostatně si vedou, zachovávajíce toliko týž postup myšlenek, jak jej vzor podává.

*Cvičení 1.***Džbán.**

Džbán jest nádoba. Má dno, dutinu, hrdlo a ucho. Džbány dělá hrnčič z hlíny. Ve džbáně nosíme vodu, pivo, mléko a jiné tekutiny. Mimo džbány hliněné jsou též džbány kamenné, porculánové, skleněné, cínové, plechové a j.

Učitel napsav tento vzor na tabuli, dává část po části přečítati a vyhledávati, co se jednotlivými větami o džbáně propovídá. Postup, ve kterém se jednotlivé znaky vypisují, poznamená otázkami: 1. Co jest, 2. které má části, 3. kdo jej dělá a z čeho, 4. k čemu slouží, 5. které druhy rozeznáváme. Otázky jest nejlépe napisovati před dočtené věty. Vyvozené otázky nechť žáci několikrát předčítají, aby důkladně poznali, jaký pořádek zachováváme při popisech výrobků lidské práce. Když byl tento rozbor vykonán, pozměňují žáci, co se pozměniti dá, aby tím smysl nebyl rušen, na př. větu, má dno, dutinu, hrdlo a ucho, lze také takto vyjádřiti: Části džbánu jsou, neb na džbáně rozeznáváme a p. Ve třetí větě místo džbány dělá může říci: džbány hotoví neb vyrábí, atd.

Potom žáci vzor napodobují, na př.: Popište dle daného vzoru kabát.

Provedení.

Kabát jest oděv. Má život, rukávy, šosy, límec, chlopně, podšívku, kapsy, knoflíky a dírky. Kabáty šije krejčí ze sukna i z jiných látek. Kabátem se odíváme i oblékáme jej na jiný šat. Mimo kabáty obyčejné známe kabáty vojenské, myslivecké úřednické, svrchníky, zimníky, čamary, fraky, kožichy.

Jan Neubauer

Připomenutí. Čím rozmanitěji byl vzor pozměňován, tím rozmanitějšími budou práce žákův, zvláště když před písemným cvikem od jednotlivců vyžadujeme, aby ústně pověděli, jak úkol provedou písemně.

Cvičení 2.

Na tabuli napiše se vzor:

Hrušeň.

Hrušeň jest ovocný strom. Má vysoký kmen a košatou korunu; listy jsou vejčité, zašpičatělé, slabě zubaté a mají dlouhé stopky; květy jsou bílé, plody u stopky protáhlé.

Hrušně sázejí se v zahradách, v sadech, ve stromořadích a milují půdu hlubokou. Dávají chutné ovoce, jež se jídá čerstvé i sušené; mimo to poskytují tvrdé červenavé dříví pro soustružníka a truhláře. Dle plodů svých mají hrušně různá jména jako: máslovky, čáslavky, cukrovky, václavky, muškatelky a j.

Rozbírající tento popis, upozorněme žáky nejprv na to, že se tu popisuje rostlina. Dále zkoumejme s nimi, které znaky a v jakém pořádku se tu vypisují. Pořádek ten naznačme na tabuli otázkami: 1. Co jest, 2. které a jaké má části, 3. kde roste, 4. jaký dává užitek neb jakou škodu působí, 5. které druhy rozeznáváme. — Po té nastane pozměňování vzoru, konečně pak nápodoba. Na př.

Švestka.

Švestka jest ovocný strom. Má kmen prostředně vysoký; listy jsou vejčité, pilovité, poněkud svraskalé, květy bělavé, plody vejčité s peckou uvnitř. — Švestky sázejí se v zahradách, v sadech, podle cest a milují hojnou vláhu. Dávají chutné ovoce, jež se jídá čerstvé i sušené; také se z něho dělá slivovice. Mimo to poskytuje švestka pěkné červenohnědé dříví pro soustružníky i pro truhláře. — Dle plodů rozeznáváme: švestku obecnou, dolanskou, kutnohorskou, císařskou a vlašskou.

Jan Neubauer.

Cvičení 3.

Na tabuli napiše se popis psa.

Pes.

Pes jest zvíře domácí a náleží k šelmám. Má hlavu podlouhlou, čelo vyvýšené, přední zuby sice malé ale špičáky

silné, jazyk hladký, nohy jsou opatřeny tupými drápy, srst jest rozličná. Pes má bystrý čich a jest zvíře učelivé, věrné a ostražité. Chová se v domácnosti a přivyká potravě, kterou požívají lidé. Pes hlídá dům, střeže stáda a s lovcem slídí po zvěři; silnější psy zapřahají také do vozíkův a saní. Psů jest mnoho plemen. Nejznámější jsou psi řezničtí, myslivečtí, ovčáčtí, chrti, pudlíci, jezevčíci, mopslíci, hafani. Vlk a liška podobají se psu podle těla i podle zubův, a slovou šelmy psovitě.

Rozborem tohoto vzoru poučí se žáci, že popisujice živočicha, zachováváme tento postup: 1. Co jest, 2. které a jaké části těla má, a jaké jsou jeho vlastnosti, 3. kde žije a čím se živí. 4. jaký užitek dává neb jakou škodu působí, 5. druhy, po případě i rody.

Kohout.

(Nápodooba předešlého vzoru.)

Kohout jest domácí pták a náleží ku ptákům kurovitým. Má tvrdý, tupý zobák, na temeně červený, masitý hřeben a na spodní čelisti laločky; na nohou jsou tři prsty ku předu a jeden v zad obráceny; nad tím jest ostruha. Peří po těle jest pestré a lesklé; v ocase jsou péra dlouhá, srpovitě zahnutá. Kohout vykračuje si pánovitě a jest velmi srdnatý. Chová se u nás na dvořích a živí se zrním, broučky a červíky. Prospívá masem, lesklých per užívá se za ozdabu kloboků. Hlavní užitek ale dává slepice vejci. Jest několikero plemen slepic. Nejznámější jsou: chocholaté, rousnaté, zakrslé a vysokonohé. Krocán, perlička, bažant, koroptev a křepelka podobají se kohoutu podle zobáku a nohou a slovou též ptáci kurovití.

Jan Neubauer.

C) Zdělávati snadné popisy dle otázek.

Předešlými dvěma druhy cviků naučili se žáci

- a) vypisovati znaky věci vhodným způsobem,
- b) vypisovati je v určitém pořádku.

Nyní postoupíme o krok dále, totiž ku zdělávání snadných popisů dle daných otázek. Pokrok jevíti se bude v tom,

že sebravše s dítkami vhodnou látku o předměť k popisu zvolenému, ponecháváme jim samostatně voliti způsob, jakým sebranou látku budou chtít vyjádřiti a v ladný celek upravit. Otázky, jimiž bude se jim řídit, napíšeme na tabuli.

1. Stodola.

Co jest stodola? Kolik vhodův obyčejně mívá? Jaké jsou ty vhody, a jak slují? Které části jsou vnitř stodoly? K čemu slouží ty věci? Kdy bývá ve stodole nejvíce živo? Které nástroje bývají ve stodole?

Stodola jest hospodářské stavení. Mívá obyčejně dva vhody proti sobě. Vhody ty jsou široké i vysoké, a slují vrata. Vnitř stodoly jest mlat, perny čili přístodolky a patro. Do peren a na patro skládá se obilí; na mlatě se mlátí. Nejvíce živo bývá ve stodole, když se tam obilí mlátí. Ve stodole bývají: cep, říčice, sito, opálka, mlýnek, koště, lopata, hrábě, pohrabovačky, roub, kosa, hrabice. *Jan Neudauer.*

2. Hodiny.

Co jsou hodiny? Které části mají? Kdo zhotovuje hodiny? K čemu slouží hodiny? Čím ohlašují mnohé hodiny též uplynulý čas? Co musíme činiti, aby hodiny šly? Které druhy hodin známe?

Hodiny jsou stroj. Mají ciferník se 12 číslicemi, dvě ručičky, kolečka, péro nebo závaží a kyvadlo. Hodiny zhotovuje hodinář. Na hodinách poznáváme, kolik hodin uplynulo od půlnoci neb od poledne. Mnohé hodiny ohlašují bitím uplynulý čas. Aby hodiny šly, musíme je natahovati. Známe hodiny visací, stojaté, kapesní, pověšné, sluneční. *Jan Neudauer.*

3. Čítanka.

Co jest čítanka? Které jsou části její a jaké jsou? Kdo hotoví čítanky? K čemu jsou? Které druhy čítanek znáte a kterých knih kromě toho užíváte?

Čítanka jest školní kniha. Má desky, hřbet a listy. Desky jsou z lepenky a bývají barevným papírem polepeny. Hřbet jest

z plátna. Každý list má dvě stránek, které jsou číslicemi označeny; na stránkách jsou slova článků v řádcích. Články čítankové spisovatelé sepsali, tiskaři v tiskárně na archy papíru vytiskli; složené archy knihař ve knihu svázal. V čítance cvičíme se ve čtení a z ní i mnohých jiných vědomostí a naučení nabýváme. Pro každou třídu jest čítanka zvláštní, a rozeznáváme tudíž: Čítanku prvou, druhou atd. Mimo čítanky máme ve škole zapotřebí ještě jiných knih, jako: katechismů, početnic, mluvnic.

Jan Neubauer.

4. Sud.

Co jest sud? Které části na něm rozeznáváme a jaké jsou? Kdo hotoví sudy a z čeho? K čemu jsou? Jaké sudy bývají?

Sud jest dřevěná nádoba. Dutina jeho uzavřena jest dvěma dny a dužinami, které uprostřed jsou poněkud širší; proto se sud ke dužím zúžuje. Dužiny staženy jsou na čtyřech místech obručemi. V jednom dně a uprostřed jedné dužiny vyvrtána jest díra; otvory ty zandávají se zátkami čili čepy. Na dno postaven stojí sud pevně, položený dá se váletí. Sudy dělá bednář ze dříví dubového. V sudech chová se pivo, víno lih, ocet, petrolej a jiné tekutiny. V pivovářích a ve sklepích vinných mívají často sudy ohromné velikosti.

Jan Neubauer.

5. Dům.

Co jest dům? Které má části? Kdo staví dům? K čemu jsou domy? Jaké bývají?

Dům jest budova. V zemi má zdi základní, na těch stojí hlavní zdi s okny a domovními dveřmi, svrchu jest střecha, ze které vyčouívá komin. Střecha záleží ze krovů, latí a krytu. Vnitř domu jsou slabší zdi se dveřmi čili příčky; těmi a stropy rozdělen jest dům v různé místnosti, jež jsou: chodby, světnice, kuchyně komory, předsíně. Po schodech sejde se dolů do sklepa; jiné schody vedou vzhůru na půdu. Půda jest prostor pod střechou. O stavbě domu pracuje mnoho řemeslníků: zedníci, tesaři, pokryvači, truhláři, zámečníci, sklenáři, natě-

rači, hrnčíři, malíři, kamenníci, klempíři. Domy slouží lidem za obydli. Jsou domy přízemní, jednopatrové, dvoupatrové i vyšší.

Jan Neubauer.

6. Tabule.

Co jest tabule? Ze kterých částí se skládá? Jaký tvar má tabule a jaký její části? Z čeho bývá zhotovena? Kdo dělá tabule? K čemu jest? Které druhy rozeznáváme?

Tabule jest školní nábytek. Skládá se z prostřední desky a ze dvou postranic, ale i bez postranic bývají tabule. Prostřední deska i postranice jsou hranaté. Zhotovena bývá od truhláře ze dřeva měkkého, někdy též z plátna leštěného, jež na rámci dřevěném jest napjato. Obyčejně bývá na černo. někdy také na bílo barvena. Připevněna jest buď na zvláštním podstavci nebo na zdi. Tabule jest ku psaní, počítání, kreslení. Dle toho rozeznáváme tabule psací, kreslicí a notové.

Jan Vitek.

7. Stůl.

Co jest stůl? Ze kterých částí se skládá? Jaký tvar mají jednotlivé části? Z čeho bývá zhotoven? Kdo dělá stoly? K čemu slouží? Které druhy rozeznáváme?

Stůl jest domácí nábytek. Skládá se ze svrchní desky, ze čtyř postranic, z truhlíku a ze čtyř noh. Svrchní deska bývá čtyřhranná, někdy též okrouhlá. Postranice a truhlík jsou čtyřhranné. Nohy jsou buď rovny nebo rozmanitě prohnuty. Některé stoly mají jen jednu rozvětvenou nohu a bývají často bez postranic a bez truhlíku. Stoly se hotoví ze dřeva tvrdého, měkkého i ze železa. Dřevěné stoly dělá truhlář, železné zámečnick. Měkký bývá obarven, tvrdý vyleštěn a železný natřen. U stolu se sedává, jídává, psává, kreslivá, stříhá, šije, neb se naň kladou rozličné věci. Dle toho jsou stoly: obyčejné domácí, psací, šicí, kuchyňské, ozdobné a j.

Jan Vitek.

8. Pluh.

Co jest pluh? Ze kterých částí se skládá? Jaké bývají části pluhu? Z čeho se zhotovuje? Kdo dělá pluchy? K čemu se ho užívá?

Provedení.

Pluh jest hospodářské nářadí. Má hřídel, radlici, krojidlo, rozhon a kleče. Hřídel jest pevný válec ku předu zúžený, na němž všechny ostatní části pluhu jsou připevněny. Krojidlo jest velký železný nůž. ostřím ku předu obrácený a svisle na hřídeli připevněný. Radlice podobá se velkému rýči, jdouc hned za krojidlem, odrývá to, co krojidlo nakrojilo. Rozhon jest deska dřevěná nebo železná, která odloupnutou prst na stranu odhrnuje. Kleč bývá jedna nebo dvě vedle sebe; jsou to dlouhé, poněkud ohnuté, dřevěné rukověti, jimiž řídí orač pluh. U předu spočívá pluh svým hřídlem na podstavci, jenž má dvě osy, na něž se navlékají kolečka. K podstavci zavěšují se váhy, k nimž buď voly neb koně zapřahají. Pluhem oráme a kypříme půdu. Zhotovuje se z tvrdého dřeva a ze železa. Dřevěné části robí kolář, železné kovář.

*Jan Vitek.***9. Židle.**

Co jest židle? Které má části? Jaký tvar mívá každá část? Z čeho se hotoví židle? K čemu jsou? Které druhy rozeznáváme?

Provedení.

Židle jest domácí nábytek. Skládá se ze sedadla, z lenošky, ze čtyř postranic a ze čtyř noh. Sedadlo bývá čtyřhranné neb okrouhlé, a takové bývají též postranice. Lenoška mívá podobu rozličnou, nejčastěji obdélníkovou; nohy jsou rovné nebo zahnuty. Zhotovována bývá od truhláře ze dřeva měkkého nebo tvrdého, neb od zámečníka ze železa. Sedadlo bývá často pleteno nebo i vycpáno. Židle se natírají neb leští. Jsou ku sedění. Rozeznáváme židle obyčejné, vycpané, pletené, zahradní, dětské a j.

*Jan Vitek.***10. Růže.**

Co jest růže? Jak ji nazývají pro krásu a pro líbeznou vůni? Na čem vyrůstá růže a kdy kvete? Jakou barvu mívají rozvité růže? Kde rostou keře růžové? Jaký užitek mají

někde z růží? Jakou zbraní opatřeny jsou stonky růžového keře? Kolikeré růže znáte? O kterém dítku říkáme, že kvete jako růže?

Provedení.

Růže jest květina. Pro krásu a pro líbeznou vůni nazývají ji královnou květin. Vyrůstá na keři a kvete v létě. Rozvité růže mívají barvu růžovou, červenou, bílou, žlutou i modrou. Růžové keře pěstují se v zahradách i za okny ve květináčích. Z růží připravují někde růžový olej. Stonky růžového keře opatřeny jsou trny. Jsou plané a štěpné růže. O zdravém dítku s červenými tvářemi říkáme, že kvete jako růže.

Jan Neubauer.

11. Žito.

Co jest? Které části má? Kde se pěstuje? Kdy se seje a kdy dozrává? Jaký užitek z něho máme? Které druhy žita znáte?

Provedení.

Žito jest obilí. Z kořene vyrůstá několik stebel asi 1 $\frac{1}{2}$ m vysokých; ta jsou dutá, mají kolénka a nemnoho úzkých dlouhých listů. Na konci stébla jest dlouhý, dolů nachýlený klas, ve kterém vyvinují se zrna. Žito pěstuje se na polích a spokojí se půdou i méně úrodnou. Seje se na podzim nebo z jara a dozrává v červenci. — Vymláčené a vyčištěné zrna smílá se na mouku, ze které se peče nejchutnější chléb; také se ze žitného zrna pálí lív. Slamou vycpávají se slamníky, dělají se z ní pokrývky ku přikrývání pařeníšť a povřísla; hlavně však podestýlá se dobytku nebo jako řezanka bývá mu píci. Mimo žito ozimní a jarní daří se u nás na polích ještě toto obilí: ječmen, oves, pšenice, tu a tam i proso.

Jan Neubauer.

12. Strom.

Co jsou stromy? Které části na stromě pozorujeme? Kde rostou a se pěstují? Čím prospívají? Které druhy stromů znáte?

Provedení.

Stromy jsou největší rostliny. Z kořene vyrůstá dřevnatý kmen, který se v jisté výši rozvětňuje. Z větví vyrůstají ratolesti; na těch jsou listy, v jistou dobu květy, jindy plody. Stromy rostou v lesích, pěstují se v zahradách a v sadech, sázejí se ve stromořadích. Stromy zahradní se štěpují a prospívají hlavně svým ovocem, proto slovou stromy ovocnými; stromy lesní či divoké dávají dříví na palivo, nářadí, na dřevěné nádobí a na stavivo.

Nejobyčejnější ovocné stromy jsou: jabloně, hrušně, švestky, třešně, višně, ořechy, broskve, meruňky. Divoké stromy jsou: dub, buk, lípa, bříza, habr, javor, olše, jeřáb, topol, vrba a j. s listy; smrk, borovice, jedle a modřín s jehličím.

Jan Neubauer.

13. Dub.

Co jest dub a jakou má podobu? Které části má a jaké jsou? Kde a jak roste? Kdy kvete a kdy dozrávají plody? Čím prospívá? Které druhy dubů rozeznáváme?

Provedení.

Dub jest lesní listnatý strom. Podobu má vznešenou, a jest nejmohutnějším stromem v našich krajích. Dorůstá 40 až 60 *m* výšky a k tomu přiměřené tloušťky. Dub dosahuje vysokého věku, může přečkati až tisíc let. Kořen jest jako u všech stromů silný a rozvětvený. Kmen bývá 2 až 3 *m* tlustý, koš homolovitý. větve jsou silny. Líst jest tuhý, střídatý, chobotnatě vykrajovaný. Květ jest jednodomý; prášnikový květ tvoří jehnědy a plodní vězí v obale. Plody jsou oříšky, známé žaludy. Roste všude v mírném pásmě, vyjímajíc vysoké hornatiny; na rovinách a nížinách tvoří krásné lesy, doubravinami zvané.

Kvete brzy z jara, plod však dozrává v pozdním podzimku. Rozmnožuje se semenem. Prospívá výborným svým dřevem, jež jsouc trvanlivo a pevně, hodí se ku stavbě lodí a k rozličným pracím truhlářským; pak korou, žaludy a du-

běnkami. Kůra dává dobré tříslo, žaludy krmí se vepří, duběnek se užívá k barvení na černo a ku přípravování inkoustu. Rozeznáváme dub letní, zimní a korkový.

Jan Vitek.

14. Smrk.

Co jest smrk? Jakou má podobu, výšku, tloušťku? Které části má a jaké jsou? Kde roste a jak se rozmnožuje? Jakého věku dochází? Čím prospívá?

Provedení.

Smrk jest jehličnatý lesní strom. Má špičatou, jehlanovou podobu. Dorůstá výšky až 40 m a k tomu přiměřené tloušťky. Kmen jest červenohnědou korou pokryt. Listí kolem větvíček postavené jest úzké, tuhé, jehlovité a slove spendličím čili jehličím. Neopadává každého podzimku, nýbrž po několik let na stromě zůstává a sluje proto stálým čili vytrvalým; stromy pak, jež jím pokryty jsou, slovou vždy zelenými. Květy prášниковé jsou malé jehnědy, obyčejně na dolejších větvích; plodní květy jsou asi dva cm dlouhé, skvěle červené jehnědy, obyčejně na hořejších větvích. Plod jest visutá šiška. Roste v mírném i studenějším pásmě, zvláště v horských lesích. Rozmnožuje se semenem. Věku dosahuje vysokého až i tři sta let. Prospívá dřevem a korou. Dříví poskytuje dobrého staviva a paliva, desek na hudební nástroje, výborného uhlí dřevěného, pryskyřice, terpentínu a smůly; kůra dává dobré tříslo k vydělávání kůže.

Jan Vitek.

15. Kukuřice.

Mezi které rostliny počítá se kukuřice a proč? Jaké má stéblo? Jaké jsou její květy? Čím jest užitečna?

Provedení.

Kukuřice počítá se mezi trávy, poněvadž má stéblo, totiž dutý stonek s kolínky, pak dlouhé úzké listky s pochvou u dolejšího konce. Stéblo její jest přes dva m vysoké, jeden

až čtyři *cm* tlusté, šfavnatou dřevinou vyplněné. Květy její jsou dvojí: jedny stojí v dlouhých klasech na konci stébla, a z těch se netvoří semeno; druhé, semenonosné, stojí po stranách stébla, a tvoří se z nich tlusté, palicovité klasy, jež jsou plny zrn. Zrna poskytují mouky na chléb i jiné pokrmy, též celých se na rozličný způsob používá; ze stebel se vyvaňuje cukr a páli lih. Mladá rostlina je výbornou pící hovězímu dobytku; pochvami se naplňují slamníky, i papír se z nich dělá.

Josef Růžička.

16. Bolehlav.

Co jest? Jakou má lodyhu? Jaké jsou lístky? Čemu jest podobno semeno, čemu kořen? Podle čeho ještě rozeznáváme jej od petržele a jiných podobných rostlin? Kde roste?

Provedení.

Bolehlav jest jedovatá rostlina. Lodyha dorůstá výšky jednoho až dvou *m*, jest dutá, nahoře ojíňená a krvavě tečkovaná. Lístky jsou lesklé, zpilované a na koncích zoubků bílé. Semeno jest podobno anýzu, kořen petrželi. Od petržele a jiných podobných rostlin rozeznáváme jej po zápachu, jež vydává za letního vedra nebo kdykoli jeho lístky mezi prsty třeme. Roste v zahradách, na runištích, v křoví, při plotech a při cestách.

Josef Růžička.

17. Javor mléčnatý.

Co jest javor? Které má části a jaké jsou? Kde roste? Jaký užitek dává?

Provedení.

Javor jest jeden z nejkrásnějších našich stromů. Kmen jeho jest oblý. Větve rozrůstají vždy po dvou proti sobě a tvoří pěknou, hustou korunu. Lísty jsou chobotnatě vykrajované a mají dlouhé, špičaté zuby. V řapíku a v žebrách listu jest bílá šťáva. Plod javoru má dlouhá křídélka a při každém jest pouzdro se semenem. Javor roste u cest, u kaplí, u studánek a potoků, jakož i v listnatých lesích. Javor poskytuje

zažloutlého dříví, jež kolářům, truhlářům a soustružníkům dobře se hodí. Kůry užívají koželuzi za tříslo. Někde z jara navrtávají kůru javoru, by nabyli cukernaté mízy; ztrátou mízy však javor trpí a slábne. *F. Hyšman a A. Mojžíš.*

18. Zmije.

Co jest zmije? Jak bývá dlouhá a jaké má barvy? Jakou má hlavu a jaké zuby? Kde žije zmije? Čím se živí? Co třeba činiti tomu, kdo byl zmiji kousnut? Kteří živočichové hubí zmije? Který had žije u nás mimo zmiji?

Provedení.

Zmije jest jedovatý had. Bývá 60 *cm* dlouhá, má barvu bělavou, šedě neb skořicově hnědou s klikatým tmavým pruhem na hřbetě. Hlavu má skoro trojhrannou, v horejší čelisti dva duté pohyblivé zuby, kterými při kousnutí do rány vypouští jed. Zmije žije v lesích na místech výslunných. Živí se hlavně myšmi. Kdo byl zmiji kousnut, ať ránu rozřízne nebo vypálí; vždy však potřebí poraditi se s lékařem. Zmije hubí ježek, krtek, někteří draví ptáci a čáp. Mimo zmiji žije u nás nejedovatá užovka. *Jan Neubauer.*

19. Pavouk domácí.

Ku kterým živočichům náleží pavouk domácí? Ze kterých částí skládá se jeho tělo a jaké jsou? Co jest na jednotlivých částech těla? Kde žije a čím se živí? Kteří jsou vedle pavouka domácího nejobyčejnější pavouci?

Provedení.

Pavouk náleží ke členovcům. Hlava a hrud' jsou v jedno srostlé a se zadkem tenkým článkem spojeny. Zadek jest vejčitý, veliký. Na hrudihlavě v předu jsou kusadla a makadla, na čele 8 oček, dole 8 noh drápkem zakončených. Na konci těla má bradavičky, z nichž zadními nožkami souká vlákna pavučinná. Žije v domech na místech temnějších a vyssává

mouchy a jiný hmyz v pavučině uvázlý. Mimo pavouka domácího jsou nejobyčejnější pavouci: křížový, baběleták a sekáč dlouhonohý.

Jan Neubauer.

20. Štika.

Co jest štika? Jaké má tělo? Které a jaké jsou části těla jejího? Kde žije a čím se živí? Jaký dává užitek?

Provedení.

Štika je dravá ryba. Má tělo táhlé, válcovité, barvy šedé, nazelenalé, vespod bělavé. Široká huba s čelistmi prodlouženými jest plochá a má četné zuby dlouhé, špičaté, k hrdlu zahnuté. Hřbetní ploutev jest krátká a stojí nad ploutví podocasní. Štika žije v sladkých vodách, a dosáhne tíže 10 až 15 *kg*. Živí se červy, vodním hmyzem, rybami a jich jikrami, žabami, vodními myšmi, často polapí i kachně neb house. Maso štik jest velmi chutné.

Jan Neubauer.

21. Chroust.

Co jest chroust? Z čeho se skládá jeho tělo? Jaké jsou části jeho těla? Kde žije? Jak se vyvíjí?

Provedení.

Chroust čili babka jest brouk $2\frac{1}{2}$ *cm* dlouhý. Tělo záleží z hlavy, hrudi a zadku. Na hlavě má oči a vějířovitá tykadla, v ústech kusadla. Na hrudi svrchu jest černý štít, za ním hnědé krovky a pod těmi křídla blanitá; dole na hrudi jsou tři páry noh. Kroužkovaný zadek jest černý s bílým krajem a končí se zahnutým ostnem. Chroust objevuje se v květnu v zahradách a v hájích a živí se listy stromovými. Mladé jeho slove ponrava; ta žije po 3 léta v zemi a ožírá rostlinám kořínky. Babce podobá se chroustek letní; jest menší, ale též škodlivý.

Jan Neubauer.

22. Kůň.

Co jest kůň? Z čeho se skládá tělo jeho? Jaké jsou části jeho těla? Jaké má vlastnosti? Čím se živí? Kde se zdržuje? Čím prospívá? Které druhy znáte?

Provedení.

Kůň jest ssavec. Má hlavu, trup, čtyři nohy a ohon. Jeho štíhlé tělo pokryto jest koží a ta porostlá jest srstí přiléhavou. Hlava jest podlouhlá, čelo vysoké a ploské, oči veliké a bystré, nši malé, pohyblivé. Krk jest dlouhý, hřívou ozdobený. Trup jest válcovitý se hřbetem mírně prohnutým. Nohy má kůň tenké, dlouhé, rohovitými kopyty opatřené, proto mu říkáme jednokopytník. Koňský ohon jest dlouhými žíněmi porostlý. Srst jest buď černá, huědá, rezavá, bílá neb míšená. Dle toho rozeznáváme vraníky, bělouše, huědky, siváky, rezky. Kůň jest zvíře silné, rychlé, vytrvalé a bystrých smyslů. Nejraději požívá oves a seno. Avšak krmívají ho také rezankou, jetelem, hrachovinou a čerstvou pící. Tu a tam vodívají koně na pastvu. Kůň jest velmi užitečné zvíře domácí. Lidé chovají ho ve zvláštním chlévě, kterému říkají konírna. Tahá vozy, pluhu, loďi a nosí jezdce. Z kůže dělají sedláři a řemenáři řemeny, sedla, chomouty a j. Žíněmi potahují se smyčce, nebo se jimi vycpávají pohovky a polštáře. Z kostí dělají se střenky k nožům a vidličkám. Maso koňské se jílá. Rozeznáváme mnoho odrůd koní, z nichž jest arabský nejkrásnější a nejrychlejší. Rychlosti také vyznamenávají se koně turečtí, angličtí a španělstí. Malý ale rychlý jest kůň uherský, polský a ruský. Největší kůň jest holandský. V Čechách chovají se nejpěknější koně na Chrudimsku.

23. Jelen.

Co jest jelen? Jaká jest podoba a velikost jeho těla? Čím jest tělo porostlé? Ze kterých částí skládá se jeho tělo, a jaké jsou? Kde žije a jak? Jakého věku se dozrije? Čím se živí? Čím se brání? Kterak a čím prospívá? Které druhy rozeznáváme?

Provedení.

Jelen jest divoký, dvoupaznehtní ssavec - přeživavec. Podobá se koui a dorůstá velikosti asi ročního hřiběte. Tělo jest porostlé krátkou, hrubou, šedohnědou srstí. Hubu má malou, lysou. Hlava jeho ozdobena jest pěknými větevnatými

parohy, jež vždy v únoru nebo v březnu odhazuje, a jichž rok po roce o větvičku přibývá. Šíjí nosí zpřímá a parohy vzhůru, jen když nebezpečí mu hrozí, na lžbet je klade, by ve běhu mu nepřekážely. Žije u nás v oborách, jinde ve velikých lesích ve společnostech. Věku dožije se značného, sta i více let. Živí se travou a listím stromovým; vychází obyčejně večer na lučiny a pole a pase se tam po celou noc; za jitra pak opět do lesa se vrací. Brání se parohy a jsa pronásledován, hledá spásu v útěku. Prospívá masem, lojem, parohy a koží. Maso jest velmi chutno a záživno; loje potřebují v lékárnách, z parohů dělají střenky a jiné věci, z kůže rukavice, pokrývky a oděv. Druhy jelenů jsou: daněk, srnec, los a sob.

Jan Vitek.

24. Kukačka.

Jaký pták jest kukačka? Jaké jest její peří, jaký má zobák, jaké nohy? Kde obývá a čím se živí? Kam snáší vajíčka? Čím prospívá?

Provedení.

Kukačka jest pták stěhovavý; veliká jest asi jako holub. Peří na křídlech a po stranách má hnědošedé, na bříše a na prsou bílé s hnědými pásky. Zobák její jest slabý, mírně zahnutý. Nohy má šplhavé, ale nešplhá. Kukačka miluje samotu: obývá nejraději v zeleném háji. Živí se hmyzem; zvláště požívá chlupaté housenky. Kukačka nestaví hnízd pro mláďata. Vajíčka snáší konipáskům, pěnicím a jiným ptáčkům do hnízda; ptáčkové tito vajíčka vysedí a starají se pečlivě o vyhlá mláďata. — Kukačka prospívá velice hubením housenek.

F. Hyšman a A. Mojžíš.

25. Jestřáb.

Co jest a proč? Jaký jest co do velikosti, jaký co do barev? Jaký má zobák? Jaké nohy? Kterak pronásleduje plen svůj?

Provedení.

Jestřáb jest dravý pták, neboť pronásleduje i hubí zejména slepice, holuby, koroptve a zajíce. Jestřáb jest veliký jako slepice; na zádech má peří popelavé, napřed bělavé s pěti černými pruhy. Zobák je krátký a silný; hořejší čelist jest ostrá a hákovitě zahnutá. Nohy má krátké a silné se třemi ku předu naměřenými prsty a s jedním prstem do zadu obráceným; drápy má ostré a srpovitě zahnuté.

Jestřáb pronásleduje plen svůj tak divoce a vášnivě, že se za ním jako slepý až do obydlí lidských přizene.

Josef Růžička.

IV. Dopisy.

Ze všech písemností nejčastěji objevuje se v obyčejném životě dopis. Dopis jest nejstarším, nejlevnějším, tolikéž i nejobecnějším prostředkem ku vzájemné výměně myšlenek, citů, žádostí a p. osob od sebe vzdálených. Pro tuto důležitost jest nejvš nutno, aby byly dítky dříve než ze školy vystoupí, pocvičeny ve skládání dopisů aspoň tou měrou, by dovedly v obvyklé formě způsobem sic jednoduchým, ale mluvnicky správným souvisle a zřetelně projevití dopisem to, co nepřítomné osobě říci chtějí. A k tomu je nejsnáze dovedeme, budeme-li za cvičivo vyhledávati případy ze života dětského, případy, do nichž se nejsnáze vmyslí a živě si je představití dovedou.

Zvláště při prvopočátečné cvičbě v dopisování dlužno vybíratí themata plynoucí výhradně z vespolného obcování dítek s dětmi, potom teprv s osobami jim nejbližšími. Za tohoto postupu nebude dítkám za těžko dopisem proslavití to, co by ústně bez velkých nesnází a všelikého shledávání slov a rčení druhé osobě pověděti dovedly. A nejpřirozeněji po našem soudu povede si v této cvičbě učitel, když některý konkrétní případ před dítkami tak provede, aby

1. poznaly okolnosti, za kterých dopis vznikl;
2. na hotový dopis nazíraly a z něho vyanalysovaly, ze kterých částí se skládá;
3. učily se různými pozměnami dopisy napodobovati.

Teprv když poznaly formu dopisu a naučily se dané vzory napodobovati, přistoupí se k volnému zdělávání snadných dopisů. A tu opět každý případ, který za thema pro dopis zvolíme, budiž dítkám konkrétně vyložen tak, aby jej jako před zrakoma svýma vyvíjeti se viděly a samy sebe za jednající osoby pokládati mohly.

A) Nápodoba dopisů.

Cvičení 1.

Kdysi navštívil jsem svého přítele pana Slavatu. Bavice se hovorem, pojednou vyrušení jsme byli příchodem muže, jenž vstoupiv do pokoje, tázal se po Boříkovi, jedenáctiletém synku pana Slavaty. „Čeho si přejete?“ otázal se přítel. Nesu vašemu synáčkovi psaní, odpověděl příchozí, a odevzdav je panu Slavatovi, odešel. Ten pak zavolav z vedlejšího pokoje synka postonávajícího, pravil: „He tu ti někdo dopis posílá!“ Bořík pohlédnuv naň, zvolal vesele: „Jest to od Mojmíra z myslivny. Co mi as píše?“ I rozřízl obálku a vyňav z ní list, četl:

Milý Boříku!

Dnes vysvětloval nám ve škole pan učitel, jak listy čili dopisy skládati se mají. Hned jak jsem přišel ze školy domů, chopil jsem se péra a papíru a pokusil jsem se tento první list svůj napsati. Tady ho máš!

Piš mně, je li dobře složen. Zůstávám

Tvůj upřímný

Mojmír.

V Hředlich dne 1. června 1880.

K. Bulíř

Potom podal otcí svému dopis ku prohlédnutí. Otec pochválil Mojmíra říka: „Dopis jest správně psán. Svědčí o tom, že byl Mojmír při učení pozoren. Dobré jest, když se žáci ve psaní dopisů takto cvičí. Večer tě poučím o tom, jak si asi Mojmír vedl.“

Upravil jsem vám právě takový dopis jako dostal Bořík - Zde vizte! (Učitel připravený dopis žákům ukáže a dá jim naň nazíratí, aby povšimli si adresy i vnitřní úpravy jeho - Potom pokračuje:)

Co tuto na obálce napsáno jest, tomu říkáme adresa - Zde na listě napsán jest dopis. Abyste si jej všickni přečísti mohli, napsal jsem jej tuto na tabuli. Přečti jej nahlas, A. ! Přečti pouze, co napsáno jest na prvním řádku, B. ! Tak oslovil Mojmír Boříka, proto se tomu říká oslovení. V každém dopise psáváme nejprv oslovení, a to do prostřed prvého řádku a zavíráme je rozkazníkem. Přečti prvou větu dopisu, C. ! Tak Mojmír dopis počal; to jest počátek čili úvod dopisu. Přečti následující dvě věty, Č. ! Zde oznamuje Mojmír Boříkovi, že činí prvý pokus ve psaní listu. To jest hlavní pohnutka, pro kterou Mojmír Boříkovi píše, čili tu jest obsaženo, co vlastně chtěl Mojmír psáti, jest to obsah dopisu. Přečti konec listu, D. ! Opakuj ještě jednou, kterak Mojmír dopis svůj zakončil. Zakončení dopisu říkati budeme závěrek. Všimněte si, jak jest závěrek upraven. Prvá věta jeho počíná se na zvláštním řádku dále od kraje, jako úvod. Poslední slovo závěrku napsáno jest na konci zvláštního řádku. Přečti je! To jest podpis Mojmirův. Tak to bývá ve všech dopisech, že na konec podpíše se ten, jenž dopis složil. Před podpisem na zvláštním řádku uprostřed napsána jsou slova „Tvůj přítel.“ Pamatujte si, vždy před podpisem na zvláštním řádku uprostřed psáváme jedno neb více slov závěrku, kterými naznačiti chceme poměr, v jakém stojíme k osobě, jíž píšeme. Přítel příteli psává: Tvůj přítel, Tvůj upřímný přítel, atd. Bratr bratrovi: Tvůj upřímný bratr, Tebe milující bratr a p. Dítě rodičům: Váš vděčný syn, Vám oddaný syn a p. Služebník pánovi: Váš věrný sluha atd.

Konečně na nejposlednějším řádku napsáno jest v levo, kde a kdy byl dopis psán. Tomu říkáme datum.

Jmenujte, ve které části jsme tento dopis rozložili! Přečti oslovení, úvod, obsah, závěrek, datum, N., B., P., F., Z. ! Kde psáváme oslovení? Kterak upravujeme závěrek? Co psáváme v dopise nejposléze? Kde se píše datum? Přečti ještě jednou dopis celý! Nyní si jej opište do sešitů a hleďte zachovati též pořádek, v jakém jest na tabuli napsán!

Cvičení 2.

Vyndejte sešity! Přečti dopis, jež jste si předešle s tabule opsali, H.! Přečti pouze oslovení, úvod, obsah, závěrek, datum, F., L., T., B., S.! Jmenuj části, ze kterých se dopis skládá, K.! Kdo psal tento dopis? Komu jej psal Mojmir? Co bylo Mojmirůvi pohnutkou, aby psal Boříkovi dopis? Kterak se proslovil otec Boříkův o dopise Mojmirově? Kterak proslovil se pan Slavata o tom, že Mojmir ve psaní dopisů se cvičil? — Poslyšte, co vám budu dále vypravovati!

Dobře povšiml si Bořík slov otcových i uminil si, že se dle nich zachová. Pomyslel si: „Prvý pokus ve psaní listů učiním, že odepišu Mojmirovi a vyzvu jej, abychom si často dopisovali. Naše služka chodívá do myslivny pro mléko neb pro máslo, a od níh přicházívá sem posel pro zboží. Nebude tedy za těžko, abychom si dopisy vyměňovali. Otec pochválil dopis Mojmirův; podle něho budu já svůj list skládati.“ I počal Bořík přemýšlet, jak by dopis složil. Žáci, přemýšlejme s ním! Nejprv povězta, co má býti obsahem Boříkova dopisu! Co jej přimělo, aby vyzval Mojmira k častému dopisování? Kterak působil naň list Mojmirův? Z myšlenek, které jste nyní proslovili (Mojmirův list potěšil Boříka. Otec pochválil list Mojmirův a pravil, že jest správně psán a o tom svědčí, že byl Mojmir při učení pozoren. Také připomenul pan Slavata: „Dobré jest, když se žáci ve psaní dopisů takto cvičí.“ Bořík činí návrh Mojmirovi, aby si nyní častěji dopisovali), můžeme dle předešlého vzoru složit dopis nový. Jako závěrek se napiše, že Bořík očekává v té příčině brzy list od Mojmira. Kdo dovede všechny tyto myšlenky opakovati? Jestě jednou, Ch.! Kterak bys v listě oslovil Mojmira, U.? Promyslete ještě jednou celý příběh a povězta, které myšlenky proslovíte v úvodě? Které v obsahu? Co uvedete v závěrku? Kterak proslovíš počátek dopisu? (N.: Tvůj list mne potěšil. — P.: Z Tvého dopisu měl jsem radost. — Z.: Způsobil's mi dopisem svým potěšení. — D.: Těšilo mne, že jsi mi psal, atd.) Co napišeš v úvodě dále? (B.: Otec pravil, že jest správně psán a o tom svědčí, že jsi byl při učení pozoren. — H.: Ukázal jsem jej otcu a on pravil, že jest správně psán a je viděti,

že jsi měl na učení pozor. — S.: Ukázal jsem jej otci a on pochváliv jej pravil, že svědčí o tom, že jsi si ve škole všeho dobře povšiml, atd.) Co připomenul otec Boříkův dále? Kterak to napíšeš? (V.: Dobré jest, když se žáci ve psaní listů takto cvičí. M.: Jest užitečné, když se žáci takovýmto způsobem učí dopisy skládati, atd.) Kterak prosloviš hlavní obsah dopisu? (O.: Ode dneška budeme si často dopisovati, abychom ve psaní listů cviku nabyli. T.: Abychom i my ve psaní listů se vycvičili, budeme si ode dneška často dopisovati atd.) Připojte k tomu ještě otázku: Snášíš se s tím návrhem? Nebo: Souhlasíš s mým návrhem? Přistoupíš na můj návrh atd. Co jest napsati v závěrku? Kterak upraviš závěrek? Co napíše se na konec?

Nyní pověz, jak bys celý dopis složil, Š., B., V., Z., T. ? Hleďte, já jej napsal na tabuli tak, jak jej Bořík složil:

Milý Mojmíre!

Tvůj list mne potěšil. Ukázal jsem jej otci a on pravil, že jest správně psán a o tom svědčí, žeš byl při učení pozoren. Jest prý dobré, když se žáci ve skládání listů takto cvičí. Píšme si tedy ode dneška častěji, abychom ve psaní listů cviku nabyli. Snášíš se s tím návrhem?

Očekává v té příčině brzy list od Tebe

Tvůj upřímný

Bořík.

V Rakovníku dne 3. června 1894.

Podle tohoto vzoru napíšete nový dopis, jako byste vy jej psali některému svému příteli. Myslenky tam obsažené hleďte jinými slovy vyjádřiti, jak jsme za ústního cvičení činili!

Cvičení 3.

Metuš brál si v neděli se svými spolužáky v zahradě otcově. Když v pondělí přišel opět k místu, kde včera se spolužáky si hrál, viděl v trávě něco se lesknouti. Přihlédl bliže a tu spatřil

leže ti pěkný nožik. Zvednuv jej vzpomněl si, že mu před časem takový nožik Vojtěch ukazoval. I připadlo mu, že snad jej Vojtěch včera zde ztratil. Umínil si, že se ho dopisem optá a po případě nožik mu navrátí. Zasedl a napsal dopis, jak jej tuto na tabuli vidíte:

Milý Vojtěchu!

Když jsem dnes ráno přišel v zahradě k místu, kde jsme si včera spolu a s ostatními druhy tak vesele hráli, spatřil jsem v trávě něco se lesknouti. Přihlédnu bližší, a hle, tu leží pěkný zánovní nožik. Zvednuv jej, vzpomněl jsem si, žeš mi před časem takový nožik ukazoval. Připadlo mi tedy, zda jsi jej tu neztratil. Oznam [mi neprodleně, je-li tomu tak či není, abych buď nožik Tobě zaslal anebo jinde po jeho vlastníku se poptal. Buď zdrav!

Tvůj přítel

Metuš.

V Krči dne 2. června 1894.

Jan Neubauer.

Přečti dopis ten! Kterak napsal Metuš oslovení? Co napsal v úvodě? Kterak oznámil nález nožiku? Kterak se otázal, zda-li náleží Vojtěchovi? Kterak dopis zakončil?

Dle toho vzoru složíte dopis jiný, v němž uvedete následující myšlenky: Vít a Prokop sedíce na vršíku nedaleko domova, prohlíželi novou knihu s obrázky, kterou Prokop ku jmeninám svým od rodičů dostal. Vraceje se druhého dne ze školy domů, zabočil Vít k onomu vršíčku a tu spatřil v trávě lesknouti se zlatý knoflíček s granátkou. Zvednuv jej vzpomněl si, že viděl takový knoflíček v neděli v náprsence Prokopově. Připadlo mu tudíž, že snad ho tam včera Prokop ztratil. I napsal dopis Prokopovi, v němž ho vybízí, aby mu oznámil, zda-li neztratil zlatý knoflíček s granátkou; on že takový nalezl na místě, kde včera spolu seděli. Jinak odevzdá jej na obecním úřadě.

Kde seděli Vít a Prokop? Co tam prohlíželi? Kam zabočil Vít vracaje se druhého dne ze školy domů? Co tam spatřil? Nač si vzpomněl? Co učinil? K čemu vybízí dopisem?

sem Prokopa? Co hodlá učiniti, náleží-li knoflíček Prokopovi? Co udělá, není-li knoflíček jeho?

Nuže, přemýšlejte, kterak vy byste onen dopis napsali! Kterou myšlenku prosloviš v úvodě? Kterak ji vyjádříš, A., B., C., D., E.? Co potom podotkneš? Kterak to propovíš? Čeho chtěl Vít dopisem docílit? Co jest tedy obsahem dopisu? Jak prosloviš obsah ten? Co napíšeš v závěrku? Jak upraviš závěrek? Kam napíšeš datum?

Nyní řídíce se daným vzorem, napište dopis, jak byl ústně projednán!

Provedení.

Milý Prokope!

Vraceje se dnes po škole k domovu, zabočil jsem k vršku, kde jsme včera s knihou seděli. Zde spatřil jsem v trávě něco se lesknouti. Přihlédnou blíže, a hle, tu leží zlatý knoflíček s granátky. Zvednuv jej, vzpomněl jsem si, žeš měl v neděli takový v náprsnice. Případlo mi tedy, zda-li jsi jej tu včera neztratil. Oznam mi neprodleně, je-li tomu tak či není, abych buď Tobě knoflíček zaslal aneb jej na obecním úřadě odevzдал. Buď zdrav!

Tvůj přítel

Vít.

Na Pankraci dne 2. června 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 4.

Vzor.

Drahá Boženko!

Dne 19. března bude mítí jmeniny má milá tetinka. Ráda bych nějakým dárkem se jí zavděčila. Nejvhodnějším byla by ruční práce mnou zhotovená. Viděla jsem u Tebe na stolku velmi

Napodobení.

Milý Jaroslave!

Dne 19. března bude mítí jmeniny mladší můj bratr, Josef. Rád bych mu nějakým dárkem radost způsobil. Nejvhodnějším zdá se mi kniha s vyobrazeními. Viděl jsem u Tebe pěknou

vkusnou pokrývku a mezi Tvými vzorky hvězdici i krajku, z nichž se skládá.

Prosím, půjč mi oba ty vzory na krátký čas, abych si je obdělala. Buď ujištěna, že Ti je čisté a v pořádku vrátím, neboť s cizími věcmi velmi opatrně zacházím.

Znajíc Tvou laskavost, doufám, že prosby mé neoslyšíš.

Zůstávám Tvá

upřímná přítelka

Milada.

Na Král. Vinohradech dne 6. března 1894.

knihu takovou; názvu však jsem si nepovšiml.

Prosím, půjč mi knihu tu na nějaký den; ukáži ji otcí, a schválí-li úmysl můj, koupím dle ní takovou pro bratra. Buď ubezpečen, že Ti knihu Tvou čistou a v pořádku vrátím, neboť s cizími věcmi velmi opatrně zacházím.

Znaje Tvou laskavost, doufám, že prosby mé neoslyšíš. Zůstávám Tvůj

upřímný přítel

Václav.

Na Král. Vinohradech dne 5. března 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 5.

Vzor.

Milena přítelko!

Předevčirem přijela k nám sestřenka má, Anežka, aby zde v Praze do školy chodila. Ačkoli všickni ji tu velmi rádi máme, jest stále smutna, neboť se jí stýská po domově. Bolí mne, když ji tak zarmoucenou vidím. Utíkám se proto k Tobě o pomoc. Umiš tolik pěkných povídek vypravovati a máš takové nápady, že každého rozveselíš.

Buď tak laskava a přijď k nám, možno-li, ještě dnes.

Napodobení.

Milena přítelko!

Naše Anežka předevčirem ochuravěla i nesmí po několik dní z domu vyjítí. Ačkoli necítí velkých bolestí, přece je stále smutna, neboť ji trápí dlouhá chvíle. Bolí mne, když ji tak zarmoucenou vidím. Obracím se proto k Tobě o pomoc. Umiš tolik pěkných povídek vypravovati a máš takové nápady, že každého rozveselíš.

Buď tak laskava a přijď k nám, možno-li, ještě dnes.

Za Tvé přítomnosti Anežka na svůj stesk pozapomene, a tak se jí ulehčí.

S toužebností očekává Tě
upřímná přítelka

Miluše.

V Praze dne 16. září 1894.

Za Tvé přítomnosti nemocnou dlouhá chvíle trápití nebude, a tak se jí ulehčí.

S toužebností očekává Tě
upřímná přítelka

Miluše.

V Praze dne 23. června 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 6.

Vzor.

Zlatý bratře!

Včerejší den byl pro mne dnem radosti. Bývám sice vždy o jmeninách štědře obdarován, ale včerejší jmeniny jiné předčí. A hlavně potěšil mne dar Tvůj. Ta krásná, velká kniha s tím počtem vyobrazených rostlin, toť dárek vzácný! Po celou noc jen o knize té jsem snil, a když časně z rána procitnu, hle, ona tu se stolku na mne hledí.

Díky, vřelé díky přijmi za dar ten! Buď ubezpečen, že knihy ušetřím a ku svému vzdělání užiji. Kéž mohu i já jednou způsobiti takovou radost Tobě, jakou Tys udělal Svému

upřímnému bratru

Cyrilovi.

V Kouřimi dne 6. července 1894

Napodobení.

Zlatá sestro!

Včerejší den byl pro mne dnem radosti. Bývám sice vždy o jmeninách štědře obdarována, ale včerejší svátek jiné předčí. A největší mám potěšení z daru Tvého. Ten krásný, žlutý ptáček v úhledné své kleci, toť dárek vzácný! Po celou noc jen o něm jsem snila, a když časně z rána se probudím, hle, on tu černým svým očkem na mne pohlíží.

Díky, vřelé díky přijmi za dar ten! Buď zabezpečena, že ptáček u mne dobře se miti bude. Kéž mohu i já jednou podobnou radost způsobiti Tobě, jakous Ty udělala Svě

upřímué sestře

Ivaně.

V Kouřimi dne 26. června 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 7.

Vzor.

Vážený Pane!

Slibil jste, že mi knihy, které jsem Vám odevzdal minulého měsíce, do nového roku svázané pošlete. Chýlí se však již leden ku konci a knih dosud jsem neobdržel.

Velmi mne mrzí, že jste danému slovu nedostál.

Doufám, že do příští soboty knihy hotové mi pošlete, jinak bych byl přinucen pro příště jiného kniháře sobě hledati.

Zůstávám

Váš ochotný

Bedřich Jára.

V Praze dne 26. ledna 1894.

Napodobení.

Ctěný Pane!

Slibil jste, že mi oděv, na něž jsem Vám látku ku konci minulého měsíce odevzdal, nejdéle do soboty před svátky ušitý přinesete. Však již druhý svátek k večeru se chýlí a nových šatů nemám dosud.

Velmi mne mrzí, že jste danému slovu nedostál.

Doufám, že alespoň do příští neděle šaty zhotovíte, jinak bych byl přinucen požádati rodičův, aby mi pro příště u jiného pana mistra šití dávali. Zůstávám

Váš ochotný

Břetislav Čech.

V Praze dne 7. dubna 1894.

Jan Neubauer.

B) Volně zdělávati snadné dopisy.

Ukládajícе žákům, aby bez vzoru list složili, uvedme nejprve konkrétní případ a napomáhejme rozbořem jeho k tomu, aby se žáci do něho tak jasně vmyslili, jako by oni byli v něm jednajícimi osobami. Potom se vedou hovorem (jak bylo při nápodobě listů ukázáno) ku spořádání myšlenek a k tomu, aby je rozmanitým způsobem proslovovali. Po předběžném tomto cviku ústním provedou list písemně. Podáváme níže několik dopisů ze života dětského, jež bude lze snadno do nějakého příběhu zaobaliti a za podklad ke cvičbě ve volném zdělávání dopisů upraviti. Na př.

Cvičení 1.

Drahá Eliško!

Vzpomínáš-li dosud, jak vesele nám loňské prázdniny plynuly? Ani dočkati se nemohu, kdy se opět spolu shledáme. Slibilas, že letošní prázdniny zase u nás strávíš. Slovu Tvému věřím. Ale můžeme se ještě dříve spatřiti. Hleď, za nedlouho dostaví se svátky velikonoční a tu máme prázdnou po šest dní. I prosila jsem svých rodičů, abych Tě směla na ty svátky k nám pozvati, a oni rádi přivolili. Toužíš-li Ty po mně, jako já po Tobě, budeš doma prositi, až i Tvoji rodiče svolení dají.

Těšíc se, že v brzku příznivou odpověď obdržím, zůstávám Tvá

upřímná sestřenice

Ludmila.

V Blahoticích dne 16. března 1894.

Jan Neubauer.

Ohtěje, aby takový neb podobný dopis žáci složili, vypravuje učitel příběh:

Eliška Tvrdková má sestřenicí Ludmilu. Otec Eliščin jest úředníkem v Praze. Pan Svatoš, otec Ludmilin, je statkářem v Blahoticích. Loni o prázdninách byla Eliška v Blahoticích u strýce a trávila tu s Ludmilou veselý život. Obě nemohou na ty loňské prázdniny zapomenouti a těší se na brzké shledání. Ale do prázdnin jest ještě daleko. Blíží se však velikonoce a Ludmila prosí svých rodičů za dovolení, aby si mohla na svátky Elišku pozvati. Rádi svolili rodiče Ludmilini, neboť i oni Elišku milují. Ludmila plna radosti chápe se péra a zve Elišku, aby k nim na svátky přijela. V dopise vzpomíná loňských prázdnin a připomíná Elišce slib, že i letošní u nich trávití bude. Ale do té doby jest ještě daleko, mohou se dříve setkati. Budou mít o velikonočních po šest dní prázdnou, proto prosila svých rodičů, aby směla Elišku na svátky pozvati. Rodiče její milerádi přivolili; jest tudíž na Elišce, aby i ona svých prosila za svo-

lení, jestliže touží po Ludmile tak jako Ludmila po ní. Na konec praví, že se těší na příznivou odpověď.

O kom jsem vypravoval? Čím jest otec Eliščin a čím Ludmilin? Kde trávila Eliška loňské prázdniny? Jak jim prázdniny plynuly? Co slíbila Eliška Ludmile? Čeho se nemůže Ludmila dočkat? Čeho si přeje? Kdy se mohou ještě dříve setkat? Zač tedy prosila rodičů svých? Zač má i Eliška prositi? Nač se těší?

Opakuj ještě jednou postup myšlenek, jak je Ludmila v dopise uváděla! Pověz, kterak bys počal dopis ten! Kterak jiným způsobem možno dopis začít? Jak bys pokračoval V., C., D.? — Atd.

Nyní se pokuste takový dopis napsati!

Cvičení 2.

Eliška byla nemálo dopisem i pozváním Ludmiliným potěšena. Ani ona nikdy nezapomene na blahý život o loňských prázdninách. Přečetši dopis, chvátala s ním k otci a matce a prosila jich, aby ji k Ludmile na svátky dovolili. Rodiče vyslovili potěšení své z toho, že se dívky spolu tak rády mají, a po krátkém zdráhání ku prosbě Ludmilině svolili. To vše Eliška Ludmile dopisem sděluje a v závěrku připomíná, že jí v příštím psaní den a hodinu svého příjezdu oznámí.

Po ústním cviku v tom, jak jednotlivé myšlenky v dopise vyjádřiti a ve kterém pořádku je tam uvéstí, zdělají dítky písemně as následující list:

Drahá Ludmilo!

Velice potěšilas mne svým dopisem a pozváním. Na blahý život o loňských prázdninách nikdy nezapomenu. S dopisem Tvým chvátala jsem k otci a matce a prosila jich, aby mne k Vám na svátky dovolili. Vyslovili své potěšení z toho, že se tak rády máme, a po krátkém zdráhání ku prosbě mé svolili.

Jakou radost mám, nelze vysloviti. Ve příštím dopise oznámím Ti den a hodinu svého příjezdu a těším se,

že již v nádraží s Tebou se shledám. Do té doby dobře se měj!

Tvá

upřímná sestřenice
Eliška.

V Praze dne 18. března 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 3.

Odpověď Eliščina s jiným obsahem.

Drahá Ludmilo!

Velice jsi mne potěšila svým dopisem a pozváním. Na blahý život, jaký jsme o loňských prázdninách vedly, nikdy nezapomenu. Rodiče moji vyslovili radost svou z toho, že se tak rády máme, i přejí, abychom se shledaly; avšak má se tak státi u nás. Přijed Ty na svátky sem do Prahy. Aby rodiče Tvoji k tomu svolili, za to požádá tatínek zvláštním dopisem. Spoléhám, že i Ty vynaložíš vše, abys dovolení obdržela. Tak to bude nejlépe: Ty u nás o svátcích, já o prázdninách u Vás.

Těšíc se na Tebe nevýslovně zůstávám

Tvá

věrná sestřenice
Eliška.

V Praze dne 18. března 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 4.

Milada prosí Bělu, aby ji darovala něco semen květinových a poradila jí, jak záhonek rozdělití a kam co umístiti.

Milená přítelko!

Milý otec daroval nám dětem po záhonku v zahrádce, na kterém smíme sázeti a sítí si po libosti.

Vaše zahrada honosí se vždy krásnými květinami, a Ty děle již je pěstuješ, máš tedy dojista zásobu květinových

vého semene. Obracím se proto k Tobě s prosbou, abys mi darovala něco semen takových květin, jež bych na záhonku svém mohla pěstovati. Kromě toho však ještě prosím, abys mi laskavě poradila, jak mám záhonek rozdělití a kam co umístiti.

Znajíc laskavost Tvou vím, že uděláš, zač žádám, i budu hleděti, abych se Ti při vhodné příležitosti odsloužila.

Tvá

oddaná přítelka
Milada.

V Libni dne 16. března 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 5.

Běla odpovídá Miladě posílajíc jí semena a výkres, jak by záhonek Miladin osázela.

Drahá Miladko!

Velmi mne těší, že Ti mohu něčím posloužit. Posílám semena fial, hvězdíc, zimní resedy, macešek a smolniček, marjanky a tymianu; později pošlu hlízu jirinky. Ze přiloženého výkresu poznáš, jak bych záhonek Tvůj osázela. Ovšem mohou tu býti návrhy různé, a nemyslím, že můj by byl nejlepší; proto dobře uděláš, ohlédneš-li se i jinde po radě.

Semena zasej do květníků nebo truhlíčků; než se budou moci na záhonek vysazovati, dojísta Tě navštívím a ukáži Ti, jak daleko které sazeničky od sebe se dávají.

Srdečně Tě pozdravuje Tvá

věrná přítelka
Běla.

V Karlíně dne 12. března 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 6.

Milada děkuje Běle za semena, jakož i za vyobrazení záhonku.

Drahá Bělínko!

Přijmi srdečný dík za různá semena, kteráž mi poslice řádně doručila. Nad zobrazením záhonku svého byla jsem radostí opojena. Ukázala jsem výkres ten otci, jenž velice důvtip Tvůj pochválil. Netřeba mi již nikde se raditi, vše dle návrhu Tvého uspořádám.

Semena jsem již zasila do truhlíčků a přenáším je s jedněch oken na druhá, aby byla co nejvíce na výsluní. Návštěvou Svou velmi mne potěšíš; přijď jen brzy!

Znovu ještě děkujíc zůstávám se srdečným pozdravem

Tvá

vděčná přítelka
Milada.

V Libni dne 14. března 1894.

Cvičení 7.

Jaroslav děkuje rodičům za nový oděv.

Milovaní rodiče!

Oděv, který jste mi ku jmeninám poslali, řádně jsem obdržel. Vše hezky mi sluší, látka jest vkusná i pěkná

Odplatiž Vám Pán Bůh za dar ten i za všecka ostatní dobrodiní a dej, abyste se dočekali dne, kdy skutkem budu moci vděčnost svou prokázati.

Zatím vedle vřelého díku mého přijměte slib, že oděvu toho všemožně budu šetřiti a že se přičiním, abych Vám jen radost působil a tak lásky Vaší vždy hoden byl.

Váš

vděčný syn
Jaroslav.

V Praze dne 28. dubna 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 8.

Ludmila píše blahopřání bratrovi ku jmeninám.

Vroucně milovaný bratře!

Tentokráte světiš Své jmeniny vzdálen od nás; proto způsobem tímto přání svá projevují. Zachovej Tě Pán ve stálém zdraví, odvrát každou nehodu a posiluj Tě, abys povinností Svých zastával s myslí utěšenou. Pobyť Tvůj v cizině nechť přinese Ti hojného užitku a tak učiní tím slastnějším opětne naše shledání. Aby přání má se naplnila, za to denně budu se modlití. Ty pak podrž stále v lásce Své

vřele Tě milující sestru

Ludmilu.

Na Král. Vinohradech dne 27. září 1894.

Jan Neubauer.

Cvičení 9.

Václav oznamuje svému druhu, Bohušovi, že dostal nové sáňky.

Můj milý Bohuši!

Konečně napadlo sněhu dosti! Vše se nyní venku bělá. Onehdy jsem prosil tatínka, aby mi dal udělati sáňky. Protože jest pan učitel se mnou zcela spokojen, překvapil mne tatínek dnes ráno pěknými sáňkami a dovolil mi asi hodinu v zahradě s bratrem se voziti. To Ti byla radost! Hodina nám uběhla jako voda, a my bychom si byli přáli ještě chvíli se voziti, ale tatínekův rozkaz jest nám vždy svatý.

Přijď brzy k nám, abys zkusil, jak dobře se jezdí na nových sáňkách

Tvého

Václava.

V Semilech dne 4. prosince 1894.

Karel Bulíř.

Cvičení 10.

Bohumil loučí se se spolužákem Vladislavem před svým odjezdem na Krkonoše.

Rozmilý Vladislave!

Právě jsem přišel od Tebe, aniž bych Tě byl doma zastihl. Otážeš se, co jsem u Vás chtěl? Tedy poslyš! Můj milý otec ustanovil, abych s ním podnikl několika-denní cestu na Krkonoše. Byl bych se rád s Tebou osobně rozloučil, ale odešels pryč s matkou před mým příchodem do města.

Poněvadž jsem rozličnými přípravami na cestu zaměstnán a již k Tobě před svým odjezdem přijíti nemohu, loučím se s Tebou tímto listem prose Tě, abys vzpomínal přátelsky na vzdáleného Svého

věrného přítele

Bohumila.

V Králové Hradci dne 1. srpna 1894.

Karel Bulíř.

Cvičení 11.

Žák činí svého spolužáka pozorným na dané slovo.

Dobrý Václave!

O vánocích jsi mně slíbil, že ke mně na jaře zavítáš. A hle, již se blíží květen, a Ty, jak se zdá, na slib svůj úplně jsi zapomněl. Musím Tě tedy na dané slovo upomenouti, podotýkaje, že Tě co nejdříve očekává

Tvůj

Karel.

V Kunraticích dne 29. dubna 1894.

Karel Bulíř.

Cvičení 12.

Hoch oznamuje svému spolužáku, že dostal ku jmeninám knihu.

Milý Jaroslave!

Včera daroval mi můj milý otec ku jmeninám krásnou knihu. Nemohu Ti vypsati, jak veliká radost mně tím darem způsobena byla. Prosim Tě, přijď v neděli ke mně, abych Ti ji ukázati mohl.

Těší se na Tebe velice

Tvůj

Jiřík.

V Strakonících dne 25. dubna 1894.

Karel Bulíř.

Cvičení 13.

Odpověď k předešlému listu.

Milý Jiříku!

Lístkem svým jsi mne velice potěšil. Mám radost, že na mne vždy pamatuješ. Neopominu příští neděli odpoledne Tebe dojista navštívit.

Buď zdrav! Jsem

Tvůj

Jaroslav.

V Katovicích dne 27. dubna 1894.

Karel Bulíř.

Cvičení 14.

Sestra napomíná svou mladší sestru, aby pečlivěji listy psala.

Rozmilá sestro!

S Tvými listy nejsem zcela spokojena. Soudím, že nešetříš dosti rady, která Ti v příčině psaní listů dána byla.

Napiš si nejprve své myšlenky na tabulku nebo na kousek papíru, pak zkoušej jejich smysl a souvislost, a teprve potom přikroč ku psaní na čisto. Po té nesmíš opominouti napsaný list jednou a dle potřeby i vícekrátě pozorně prohlédnouti a kde třeba opraviti. Jen tím způsobem můžeš v psaní listů zběhlosti a správnosti dosíci.

V příčině písma Ti připomínám, že úhledné písmo zdobí každou koli písemnou práci, zvláště je-li psáno rukou dívčinou.

Těším se, že Tobě i tetičce dobře se daří. Pozdrav ji ode mne a pomni často

Své upřímné sestry

Anny.

V Domažlicích dne 4. června 1894.

Karel Bulíř.

Cvičení 15.

Antonín oznamuje Janovi, že ho s bratrem svým, jeuz právě přijel domů na prázny, zítřa navštíví.

Milý Jene!

Dávám Ti zprávu, že můj bratr František včera přijel domů na prázny. Zítřa po polednách hodláme Tě navštíviti. Budeš-li míti kdy, očekávej nás.

Tvůj upřímný

Antonín.

V Chržíně dne 16. července 1894.

Josef Růžička.

Cvičení 16.

Odpověď k předešlému dopisu.

Milý Antoníne!

Zpráva Tvá mne mile překvapila. Očekávám Vás zítřa jistě a vyjdu Vám o jedné hodině vstříc. I moji rodiče těší se na Františka.

Tvůj přítel

Jan.

V Budohosticích dne 16. července 1894.

Josef Růžička.

Cvičení 17.

Anna obdržela od své učitelky pěkné vzorky k háčkování; sděluje to s Anežkou a chce jí je půjčiti.

Rozmilá Anežko!

Náš slečna učitelka, jež nás učí ženským pracím ručním, darovala mi tyto dny několik vzorků k háčkování. Ty jsou tak krásny, že jsem nad míru z nich potěšena. Přeješ-li si, půjčím Ti některý, abys se také se mnou radovala.

Tvoje upřímná

Anna.

Na Kr. Vinohradech dne 15. května 1894.

Josef Růžička.

Cvičení 18.

Bratr děkuje sestře za dar k novému roku.

Má rozmilá sestro!

Tvé upřímné přání k novému roku, jakož i rozmilý dar, který jsem s listem Tvým obdržel, mě velice potěšily. Pěkné tyto desky vyhoví potřebě mé ku vkládání dopisů. Jemné vyšívání na nich bude pravou ozdobou mému psacímu stolku a pohled na ně upamatuje mne vždy, jak jsi ke mně dobrotiva a laskava. Přijmi tudíž, drahá sestro, srdečné díky mé a s nimi také připojený obraz, kterýž Tobě navzájem a jakožto důkaz bratrské lásky odesílá

Tvůj upřímný

Jindřich.

V Praze dne 1. ledna 1894.

Vincenc Bibá.

O b s a h.

Předmluva.
Úvod.

O vyučovací jazyku vůbec.

	Strana
I. Že jazyk vyučovací jest nejpřednějším předmětem ve školách obecných	1
II. Že vyučovací jazykem býti má řeč mateřská	2
III. Že vyučovací jazykem má býti řeč spisovná	3
IV. Že východištěm učby jazykové nemá býti mluvnice, nýbrž řeč	5
V. Obecný úkol jazyka vyučovacího ve školách obecných	7
VI. Že vzdělání řeči mateřské není předmětem tolika jazyka vyučovacího, ale všeho ostatního učení	11

Část první.

O mluvních cvicích.

I. O významu a podstatě mluvních cviků vůbec	13
II. O mluvních cvicích založených na názorném učení věcném	18
III. O mluvních cvicích založených na realích	23
IV. O četbě jakožto podkladu mluvních cviků	26
V. Cvik řeči memorováním a deklamací	30

Část druhá.

O písemné cvičbě slohové.

I. Obecné zásady a pravidla vyučování písemností	33
II. O přípravě k písemnostem na dolním stupni	37
III. O průpravné cvičbě slohové ve třetím školním roce	41
A) Opisování	42
B) O psaní nápovědném čili diktátech	64
C) O napísování článků z paměti	66
D) Písemně na otázky podávají obsah krátkých článků	78
IV. O cvičbě slohové na středním stupni	86
<i>Čtvrtá třída</i>	86
A) Opisy	89
B) Diktáty	100
C) Napísování z paměti	102
D) Reprodukce řízená otázkami	115

	Strana
1. Odpovědi k porůzným otázkám	116
2. Podávati na otázky obsah článků čítankových neb některých statí jejich	120
3. Podávati na otázky obsah učiva neb cvičiva z porůzných před- mětů vyučovacích	131
E) Pozměna článků	135
1. Změny grammatické	136
2. O stilistických proměnách ve 4. školním roce	142
F) Nápodoba článků	144
<i>Pátá třída</i>	<i>162</i>
I. Cviky opakovací	163
A) Opisy a diktáty	164
B) Napisování z paměti	166
II. Vypravování	167
A) Podávati obsah čtených článků na otázky	168
B) Pozměna článků	171
a) Pozměny grammatické	172
b) Pozměny stilistické	178
C) Nápodoba článků	185
D) Volná reprodukce obsahu článků čtených nebo slyšeného vypra- vování	197
a) Volná reprodukce obsahu článků	198
b) Volná reprodukce slyšeného vypravování	199
III. Popisy	212
A) Příprava k popisům	213
B) Nápodoba popisů	224
C) Zdělávati snadné popisy dle otázek	227
IV. Dopisy	240
A) Nápodoba dopisů	241
B) Volné zdělávati snadné dopisy	249

Velectěným členům „Dědictví Komenského“ a příznivcům mládeže.

Letošní výroční valná hromada „Dědictví Komenského“ k mnohým přáním učitelstva a přátel mládeže, že není v písemnictví našem většího časopisu, který by v pravdě hověl požadavkům mladého čtenářstva, usnesla se vydávati veliký časopis, nazvaný

Květy mládeže,

kteréhož 1. číslo bylo v těchto dnech již rozesláno.

Časopis ten řízen jest zvláštním odborem redakčním, je-
muž uloženo, aby všemožně snažil se k tomu, by řečený list

1. byl řízen duchem *vlasteneckým*, duchem *českým*,
2. aby přinášel *původní* práce veršem, prosou i obrazem od *nejpřednějších našich spisovatelů, básníků a výtvarných umělců*,
3. aby ve všech statích svých hověl požadavkům *dobra, krásna i pravdy*,
4. aby mládež obeznamoval s lidem, vlastmi i řečmi *slavanských národů*,
5. aby vůbec přičiňoval ku *vzdělání srdce i rozumu* mládeže.

Redakčnímu odboru podařilo se získati za spolupracovníky *všecky naše přední spisovatele, spisovatelky i umělce.*

Kdo nahlédne do 1. čísla, přizná, že sdružení našemu podařilo se založit časopis, po jakém jsme již dávno toužili.

Jest nyní na českém učitelstvu, aby postaralo se o rozšíření „Květů mládeže“ a tím přičinilo k tomu, aby mohl býti časopis ten ještě více zveleben, zejména však, **aby mohla býti cena jednotlivých čísel na 5, ano i na 4 kr. snížena**, aby staly se „Květy mládeže“ i *nejchudším dětem přístupny*. Sdružení naše vykonalo, co mohlo, a jest nyní na učitelstvu, aby na cestě té bylo pokračováno. Jen od **hojného rozšíření** časopisu toho závisí nyní všecken další jeho zdar a rozkvět. Spoléháme na Vás, přátelé, že neodepřete nám pomocné ruky ve příčině té, spoléháme tím více, že nežádáme od Vás hmotných obětí, ale toliko **dobré vůle**, vřelého doporučení časopisu, který jest **naším společným majetkem**. Budete-li pečovati o rozšíření „Květů mládeže“, budete starati se o *svůj vlastní podnik*, z něhož **všecken výtěžek bude věnován zase Vám a ubohým sirotám po bratřích našich, jakož i ku podpoře nadějných synův a dcer učitelů venkovských**.

Z výtěžku časopisu toho hodláme vydati některá vysoce nákladná díla, jako na př. velikou *Chrestomatii paedagogickou* (kteráž by vydána byla v *osmi* objemných dílech) a j., a kteréž spisy rádi bychom **zdarma** rozdali mezi členy „Děd. Kom.“

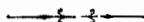
Z výtěžku časopisu toho chceme dále **pomoci budovati týn lepších dnův dítek z krve naší**. Jen zamyslete se, přátelé, do skrovné světničky, v níž kollega náš polosedě nachyluje se nad dítky své a poslední „s Bohem“ tisknou ústa jeho chladnoucí na hořem rozžhavenou líci miláčkův. A hlavičky smutné, nešťastné naposled tisknou a líbají ruku, která jim žehná na cestu životem, na cestu světem příkrým, mrazivým, v němž za okamžení budou cizinci bez podpory, bez útěchy, bez domova . . . A srdce co kámen těžké hlásí se, duch náš v budoucno spěje. „Zdaž za hodinu, zítra, do roka neodejdeš i ty podobně z říše živoucích, podobně s úlohou nedokončenou, se srdcem rozervaným?“ mimoděk táže se tajemný hlas srdce . . . Může-li z nás někdo býti, aby i v této příčině odepřel pomocné ruky?

Proto, přátelé, pevně důvěřujeme a spoléháme, že nás neopustíte v podniku tom, ale **všickni, do jednoho, jako je-**

den muž přihlásíte se: „Pošlete mi tolik a tolik výtisků „Květů mládeže“ neboť i já chci býti harcovníkem pro povznesení našeho písemnictví paedagogického, školství národního, i já chci pracovati pro lepší dny dětí z krve naší.“*)

Redakční odbor
„Květů mládeže“.

Výbor
„Dědictví Komenského“.

Nákladem spolku „Dědictví Komenského“
vydány byly tyto spisy:

Čís. 1.: **O základech mravnosti.** Pokus mravouky přirozené, zvláště pro potřeby vychovatelské. Napsal Petr *Durdík*. Cena 2 K 40 h (1.20 zl.); pro členy „Děd. Kom.“ 1 K (50 kr.), váz. 1 K 30 h (65 kr.).

Čís. 2.: **Hořanští synové.** Dějepisná povídka od Jos. *Brauna*. S 8 obr. Věnc. *Černého* a se životopisem i podobiznou spisovatele. Cena 1 K 30 h (65 kr.), váz. 1 K 60 h (80 kr.); pro členy „Děd. Kom.“ 60 h (30 kr.), váz. 80 h (40 kr.).

Čís. 3.: **Jana Amosa Komenského : Řeči potocké.** Z latiny vyložili Fr. J. *Zoubek* a Dr. Jan V. *Novák*. Cena 1 K 80 h (90 kr.), váz. 2 K 20 h (1 zl. 10 kr.); pro členy „Děd. Kom.“ 90 h (45 kr.), váz. 1 K 20 (60 kr.).

Čís. 4.: **Ročenka.** Rozhledy po školství a písemnictví paedagogickém. Ročník I., 1894. Uspořádal prof. Dr. Jan V. *Novák*. Cena 5 K 20 h (2 zl. 60 kr.), váz. 5 K 80 h (2 zl. 90 kr.); pro členy „Děd. Kom.“ 2 K 60 h (1 zl. 30 kr.), váz. 3 K (1 zl. 50 kr.).

Současně rozesílá se nejnovější spis:

Čís. 5.: **Speciální methodika učby slohové ve školách obecných.** Díl I. Napsal V. *Franěk*, ředitel měst. školy na Král. Vinohradech a člen c. k. pražské zkušební kommissi pro školy obecné a měšťanské.

*) Odběratelům více výtisků „Květů mládeže“ poskytují se mnohé a značné výhody, jež na požádání sdělí expedice „Děd. Kom.“